

PIRKANMAA

Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2016

4.1.2016

Pirkanmaan liitto 2016

ISBN 978-951-590-313-6

Taitto Eila Uimonen, Lili Scarpellini

Kannen kuvat: Suolahden kirkon rappu, Punkalaitumen Sarkkilan koulu, Lielahden tehdas, Jäähdyshojan mylly,
Kangasalan seurakuntatalo, Ylöjärven Ylisen asuinkerrostalo. 2013-2016 Lasse Majuri

Sisällys

Tausta	4
Tavoitteet	5
Hankeryhmä	5
Tarkastelualue ja kohdejoukko	5
Selvitystilanne	7
Menetelmät	7
Tarkasteltavien kohteiden valinta	7
Pirkanmaan erityispiirteet	9
Maakunnallisesti arvokkaat kohteet kunnittain	25
Kohdekortit	51
Liitteet	253
Lähteet	257

Tausta

Pirkanmaalla on käynnissä uuden kokonaismaakunta-kaavan, Pirkanmaan maakuntakaavan 2040, laatiminen. Maankäytön eri aihealueet kattava maakuntakaava tulee korvaamaan Pirkanmaan 1. maakuntakaavan ja voimassa olevat vaihemaakuntakaavat. Maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää (28§), että maakuntakaavan sisältöä laadittaessa on erityistä huomiota kiinnitettävä maisemaan ja kulttuuriperintöön. Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaita rakennettuja kulttuuriympäristöjä koskeva selvitys on keskeinen Pirkanmaan maakuntakaavan 2040 erillis-selvityksistä.

Maisemaa ja kulttuuriperintöä on tarkoituksenmukaisesti tarkastella kokonaisuutena. Aineellisena kulttuuriperintönä arvokkaat rakennetut ympäristöt sisältävät usein muita arvokkaita kulttuuriympäristön osia, kuten muinaismuistoja tai perinnemaisemia. Voidaan puhua kulttuuriympäristön moniarvoalueista. Maaseudun kulttuuriympäristökysymyksiä on maakuntakaavatyössä tarkasteltu useissa selvityksissä: Kulttuurimaisemat: Pirkanmaan maisemallisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaat maatalousalueet ja Historiallisten kyläonttien sijainti Pirkanmaan taajama-alueilla, joita on tehty rinnan tämän selvityksen kanssa, sekä vuonna 2013 valmistuneessa Pirkanmaan arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnissa, josta laadittiin kaksi raporttia, valtakunnallisesti ja maakunnalliset arvokkaat maisema-alueet. Rinnakkaisselvityksessä on tarkasteltu myös nykyisen maakuntakaavan maatalousalueet, joilla on erityisiä ympäristöarvoja (MY).

Uusia arvokkaita kulttuuriympäristöjä tunnistetaan, kun näkökulmat ja arvostukset muuttuvat. Tällä hetkellä on perusteltua kiinnittää erityistä huomioita sodanjälkeiseen rakennusperintöön osana vaalittavaa rakennusperintöä. Täydennystarpeen lisäksi tulee kohteita päivittää: osa aiemmista kohteista on purettu tai arvoja muuten menetetty.

Maakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen osoittamisessa on tarkoitus viestiä sekä kuntien että valtion suuntaan siitä, mitä kertovuutta sisältäviä kulttuuriympäristöjä Pirkanmaa haluaa säilyttää osana pirkanmaalaisuuden ominaispiirteitä.

Fyysinen ympäristö muuttuu hitaasti. Pirkanmaan kulttuurinen omaleimaisuus saa rakennetusta ympäristöstä vahvan perustan. Vaikka arvokkaina pidettyjä ympäristöjä ensisijaisesti vaalitaan tuleville sukupolville, on niillä merkitystä jokapäiväisen viihtyisän elinympäristön osana. Matkailulle ja seudun muille elinkeinoille sekä imagolle arvokkaista kulttuuriympäristöistä on selkeää hyötyä. Koska Pirkanmaan maakuntakaava 2040 on luonteeltaan strateginen, keskitytään siinä nostamaan esiin vetovoimaisuutta, jota kulttuuriympäristöjen hoidolla, suojelulla ja kehittämisellä voidaan saada aikaan.

KULTTUURIYMPÄRISTÖT

RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ ELI RAKENNUSPERINTÖ

- yhdyskuntarakenne, rakennukset, rakennelmat, pihat, puistot, kadut, kanavat jne.
- kaikki mikä liittyy maankäytön ja rakentamisen historiaan ja tapaan

MAISEMA

- elollinen ja eloton luonto sekä ihmisen vaikutus ympäristöönsä, ja näiden kolmen vuorovaikutus
- visuaalisesti hahmotettava maisemakuva
- **kaupunkimaisema:** visuaalisesti hahmotettava laaja kaupunkikuva
- **maaseudun kulttuurimaisema:** perinteisten elinkeinojen ja maankäyttötapojen muovaama alue, jonka historialliset piirteet ovat säilyneet, sisältää myös rakennuskulttuurin
- **perinnemaisema** (-biotooppi): pienialainen kulttuurimaisema, niitty- ja laiduntalouden luontotyyppi

MUINAISJÄÄNNÖKSET

- maisemassa, maaperässä tai vesistössä säilyneitä rakenteita tai kerrostumia, jotka ovat syntyneet paikalla kauan sitten eläneiden ihmisten toiminnasta

Tavoitteet

Tämän inventoinnin tavoitteena on tuottaa ajantasainen ja yhtenäinen tietopohja lähtökohdaksi arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen asiantuntijatyönä tehtävälle arvottamiselle arvottamiselle. Selvitystä käytetään suunnittelussa ja vaikutusten arvioinnissa. Periaateratkaisuja ja arvovalintoja tullaan tarkastelemaan erityisesti kaavan valmisteluaineistoa laadittaessa. Tämän selvityksen raportin maakunnalliset kohteet sisältyvät maakuntakaavaluonnokseen ja ne sovitetaan yhteen maankäytön muiden tarpeiden kanssa.

Hankeryhmä

Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaiden rakennettujen kulttuuriympäristöjen selvityksen on toteuttanut Pirkanmaan liiton maakuntakaavoitus. Toteuttaja on suunnitteluarkkitehti Lasse Majuri sekä avustavissa tehtävissä suunnittelijat Annu Piesanen ja Iris Havola sekä assistentit Eila Uimonen ja Elisabet Scarpellini. Ohjaavassa hankeryhmässä olivat mukana maakuntakaavoitusjohtaja Karoliina Laakkonen-Pöntys, suunnitteluarkkitehti Lasse Majuri ja suunnittelija Annu Piesanen Pirkanmaan liitosta, rakennustekijä Hannele Kuitunen Pirkanmaan maakuntamuseosta, yliarkkitehti Leena Strandén, ylitarkastaja Leena Lusa ja suunnittelija Tiina Schultz Pirkanmaan ELY-keskuksesta, sekä kuntien suunnittelijoista aluearkkitehti Leena Lahtinen ja kaavoitusarkkitehdit Markku Lahtinen, Arto Nummijärvi, Minna Kulojärvi sekä Raija Mikkola. Hankeryhmä kokoontui 7 kertaa ennen selvityksen luonnosta ja kaksi kertaa ennen raportin valmistumista.

Tarkastelualue ja kohdejoukko

Pirkanmaan 1. maakuntakaava ja arvokkaat kulttuuriympäristöt

Nykyisen maakuntakaavan oikeusvaikutteisessa kartassa on esitetty 193 valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokasta kulttuuriympäristöä (akv ja akm) aluerajauksina.

Valtakunnallisesti arvokkaat historialliset tiedot osoitettu viivamerkintöinä ja valtakunnallisesti arvokkaita pienempiä kohteita kohdemerkintöinä. Arvokkaat maisema-alueet on esitetty erikseen (Mam ja Mav). Osa arvokkaista maisema-alueista on päällekkäisiä arvokkaiden kulttuuriympäristöjen kanssa. Kuvaukset kulttuuriympäristöistä sisältyvät kahteen erilliseen julkaisuun vuosilta 1990 (Tampereen seutukaavaliitto B 174) ja 2006 (Pirkanmaan liitto B 97). Maatalousalueet, joilla on erityisiä ympäristöarvoja (MY) ovat kuutta lukuun ottamatta päällekkäisiä akm-alueiden kanssa.

Inventointi 2009

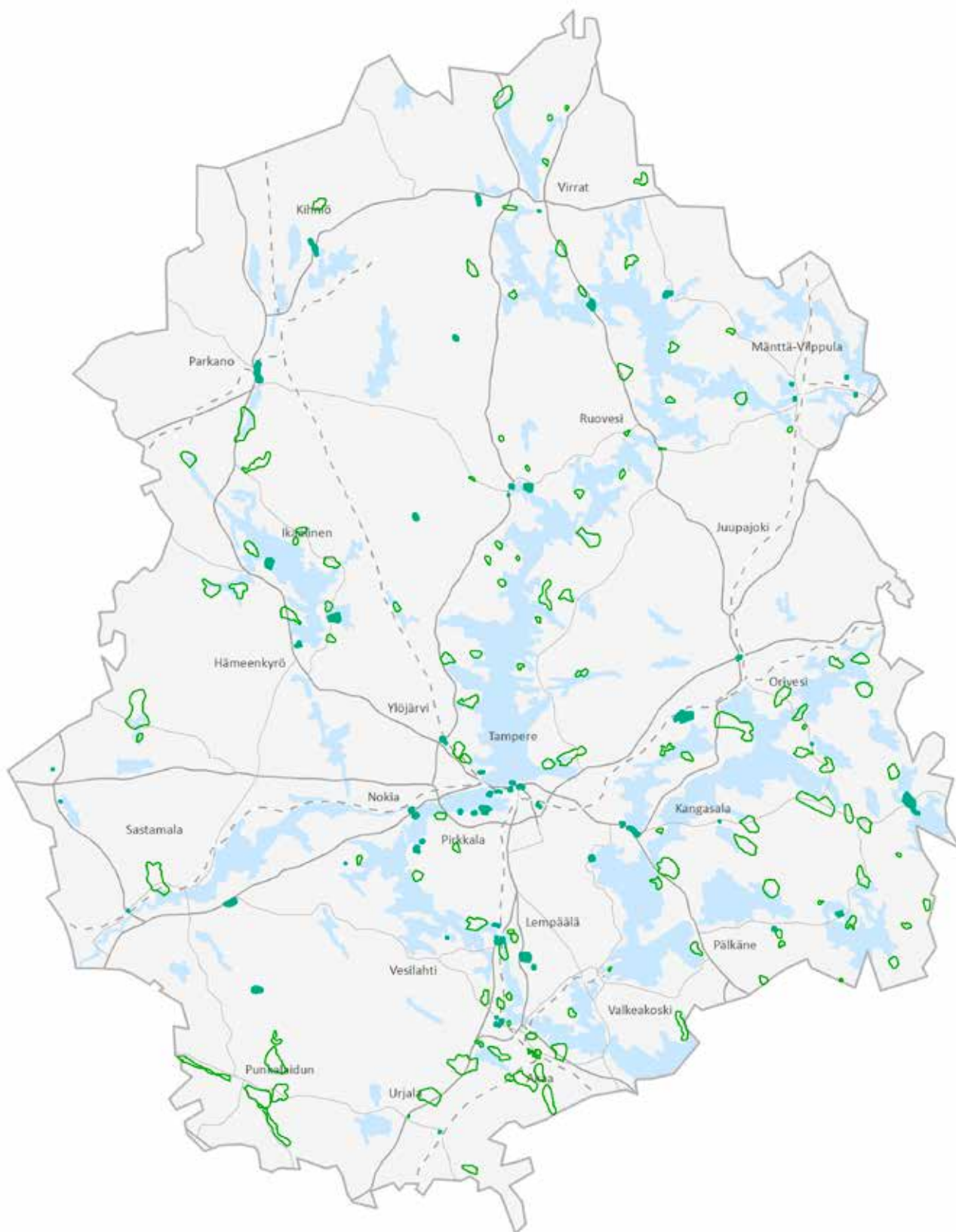
Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt edustavat maamme kehitysvaiheita ja ovat historian kuvastajia. Kyse on sekä perinteen säilyttämisestä että alueiden kehittämisestä niiden ominaisluonnetta ja erityispiirteitä vahvistavalla ja niihin sopeutuvalle tavalla. On tärkeää, ettei näillä alueilla tapahdu muutoksia tai rakentamista, joka on olennaisesti ristiriidassa niiden kulttuuriympäristöarvojen kanssa. -Ympäristöministeriö 2009.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009) on selvitetty viime vuosikymmenellä, ja niistä on valtioneuvoston päätös 22.12.2009. Pirkanmaalla on valtakunnallisen statuksen saanut 91 aluekohdetta, jotka tullaan esittämään maakuntakaavan 2040 aineistossa sellaisenaan. Kartta valtakunnallisesti merkittävistä kohteista on liitteenä 1. Tämän selvityksen maakunnallisesti arvokkaat kohteet täydentävät valtakunnallisten alueiden joukkoa. Ne kohteet, joissa aiemman, vuoden 1993 inventoinnin mukaan, vielä oli valtakunnallista merkittävyyttä, mutta vuoden 2009 enää ei, huomioitiin tässä selvityksessä lähes kaikki maakunnallisesti arvokkaina.

Tarkastelualue ja kohteet

Selvityksen tarkastelualue ja nykyisen maakuntakaavan arvokkaat kulttuuriympäristöt (akm) on esitetty kartalla sivulla 6. Tässä selvityksessä tarkastelun kohteena ovat taajamien rakennetut ympäristöt sekä pienialaisia maaseudun arvokkaita kulttuuriympäristöjä. Maaseudun rakennuskulttuurin maakunnalliset arvokohteet on varsinaisesti selvitetty edellä mainitussa rinnakkais selvityksessä "Pirkanmaan maisemallisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaat maatalousalueet". Samantyyppinen jako on Ympäristöministeriön oppaassa Maakuntakaavan sisältö ja esitystapa (2002).

Kohteet ovat arvoalueita. Taajamien maakunnallisia rakennettuja kulttuuriympäristöjä on tunnistettu 97, joista kokonaan uusia kohteita on noin kolmasosa. Suurin osa on laajoja alueita, jotka koostuvat eri osa-alueista ominaispiirteineen. Sisällöllisesti on kattavasti käsitelty rakennusperintö 1500-luvulta 1960-luvulle, mutta vain harvoissa tapauksissa nuorempia kohteita. Myös taajamien maisemalliset arvot on huomioitu.

Kartta 1. Nykyinen Pirkanmaa.

Pirkanmaan 1. maakuntakaavan akm-alueet ovat vihreällä rajauksella.
Selvityksen kohdejoukko koostuu tummennetuista kohteista.

- luettelo kohteista kunnittain alkaa sivulta 25.
- kohdekortit, jotka sisältävät tiedot kohteista, alkavat sivulta 54.
- kohdekorttien rakenne ja sisältö, ks. s. 52
- maaseudun rakennetun kulttuuriympäristön kohteet: Liite 2

Selvitystilanne

Lähtöaineistona on ollut Pirkanmaan liiton sekä kuntien laatimia tai teettämiä aiempia selvityksiä. Selvitykset on mainittu lähdeluettelossa ja kunkin kohteen tiedoissa. Lähes kaikissa on käytetty kahta seudullista selvitystä:

- Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen

- Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

Maakuntaa koskevia teemallisia selvityksiä ei ole, lukuunottamatta karttaselvitystä Pirkanmaan historiallisesti merkittävistä teistä. Kunnissa on tehty paljon nykyisen tasoisia inventointeja ja rakennuskulttuurin selvityksiä joko kaavoihin tai kulttuuriympäristöohjelmiin liittyen. Käytössä olleet selvitykset on tehty erilaisiin käyttötarkoituksiin ja niissä esiin nostetut asiat ovat aina suhteessa toimik-
siantoon: Inventointi on aina valikoivaa.

Selvitystilanne paranee koko ajan, kun yleiskaavoihin edellytetään kulttuuriympäristöselvityksiä. Kuntien selvitystilanteen epätasaisuutta on pyritty tasoittamaan. Käytännössä tämä on tarkoittanut kiinteistötietojärjestelmän sekä erilaisten historiikkien, kaupunginosa- ja kyläkirjojen sekä internet-sivujen käyttöä.

Menetelmät

Maastokäynnit tehtiin kohteiden tarkistamiseksi. Käyntien aikana otettuja kuvia ja muistiinpanoja on tukenut Google Maps –sovellus sekä Maanmittauslaitoksen kiinteistö-
tietojärjestelmän ilmakuvat.

Uusien ilmiöiden ja kohteiden esiintuominen oli pääosin selvityksestä vastanneen suunnitteluarkkitehti Lasse Majurin vastuulla. Työ eteni vuorovaikutteisesti niin, että hankeryhmä kommentoi ja ohjeisti kohdejoukon laadintaa kokouksissaan.

Kohteille on annettu merkityksiä ja niitä on yhdistetty kulttuuriin ilmiöihin. Tällaisia ovat esim. puunjalostus-
ollisuuden rakennusperintö tai hyvinvointivaltion koulura-
kentamisen rakennusperintö.

Tässä selvityksessä on keskitytty erityisesti ominaispiirteiden ja arvojen sanalliseen kuvaukseen ja ns. arvokarttoihin, jotka on esitetty kohdekorteilla. Lisäksi kohdekorttien sisältönä on perusteluja siitä, mikä tekee kohteesta maakunnallisesti merkittävän ympäristön.

Maakuntakaavoituksen tasolla on tarpeen viitata kohteen ominaispiirteisiin tai –laatuun ja erityispiirteisiin. Tämä selvitys antaa lähtökohdat tarkemmille selvityksille siitä, millaisia ominaispiirteitä ja arvoja kunkin kohteen osalta tulee tarkemmin määritellä. Kuntasuunnittelussa tulee olla tiedossa, kuinka arvokkaalla alueella suunnit-
tu milloinkin tapahtuu.

Tarkasteltavien kohteiden valinta

Ajanjakso

Ajallisesti rajausta ulottuu 1970-lukuun asti. Tämän jälkeen tapahtui rakennusteollisuudessa muutos, jossa standar-
dointi mahdollisti suurimittaisen asuntotuotannon kau-
pungistuvalla yhteiskunnalla. Ero aiempaan, sotien jäl-
keiseen modernismiin on sekä rakennustekniikassa että
rakentamisen volyymissä. Elementtitekniikan standar-
dointi siirtyi 1960-luvun jälkeen myös julkiseen rakenta-
miseen, joka myös siten muutti muotoaan.

Selvityksessä on 1960-lukua nuorempia kohteita otettu arvioitavaksi arkkitehtonisin perustein. Selvityksen tuo-
minen esim. 1990-luvulle olisi edellyttänyt huomattavasti
lisää perusselvitystä lähtökohdaksi. Selvityksen aika-
rajauksesta johtuen rakentuneiden kohteiden ilmiötä ja
teemoja jää selvitettäväksi seuraaviin maakuntatason in-
ventointeihin.

Rajaukset

Kohteiden aluerajaukset ovat tarkkoja. Niiden sisäpuolella
ovat ne kohteet, joihin arvot liittyvät. Arvoalueita ei kui-
tenkaan ole reititetty. Merkittävän alueen vaikutusalue on
suurempi. Samaa käytäntöä noudatetaan nykyään valta-
kunnallisesti arvokkaissa rakennetun ympäristön kohteis-
sa.

Arviointikriteerit

Arviointi on yhdistelmä kaikista selvityksen laatijan teke-
mistä havainnoista. Maakunnallisesti arvokkaiden koh-
teiden valinnassa on jo suoritettu arvotus. Arvoalueet on
valittu ja rajattu niin, että ainakin niiden sisällä muutosten
tulisi tapahtua kulttuuriympäristön asettamien ehtojen
puitteissa. Kohteet ovat siis eräänlaisia ydinalueita. Koh-
dejoukko täydentää valtakunnalliseen inventointiin kel-
puutettuja kohteita. Kohteiden sisällä tai keskinäisesti ei
arvoluokkia ole lähdetty muodostamaan. Menneisyyden
ymmärtämisen kannalta palokalu-
stovaja ja kartano ovat
yhtä arvokkaita.

Tärkeimmät käytetyt kriteerit ovat edustavuus ja säi-
lyneisyys. Kohteiden tulee edustaa monipuolisesti sitä
rakennuskulttuuria, joka ilmentää Pirkanmaan erityis-
piirteitä. Kohteilla tulee olla historiallista todistusvoimaa.
Arkkitehtoninen arvo on nostanut etenkin modernin ark-
kitehtuurin kohteita tähän selvitykseen.

Alueita on tarkasteltu useista eri näkökulmista. Kunkin
kohteen kulttuurihistoria on suhteutettu laajempaan ke-
hykseen, esimerkiksi elinkeinojen historiaan tai seudun
rakennusperinteeseen. Arvot on jaettu rakennushistorial-
lisiin, historiallisiin ja ympäristöarvoihin. Jakoa on sovellet-
tu niin, että se tuo oleellista esiin maakunnan mittaka-
vassa valittuna ajanjaksona. Siten historialliseksi arvoksi
on esimerkiksi nostettu yhdyskuntasuunnittelun arvot eri
aikoina.

Ympäristö on kulttuurihistoriallisesti arvokas eri näkökulmista:

Toiminnallisuus

- kytkeytyminen yhteiskunnan eri toimintojen (toimijoiden) tuottamaan rakennettuun ympäristöön
- toiminnan, toiminnan kehittymisen ja käytön historian kannalta (esim. opetuskäyttö, kansalaistoiminta)
- edustaa maakunnan elinkeinorakenteen erityispiirteitä
- ainutkertaisen tai toistuvan tapahtuman kannalta, merkkiphenkilön kannalta (todistusvoima, symboliarvo)
- tärkeimmät arviointikriteerit: kulttuurihistoriallinen edustavuus ja säilyneisyys

Fyysiset ominaisuudet

- rakennusteknisesti, rakennushistoriallisesti
- arkkitehtonisesti, esteettisesti
- kohde edustaa tietyn rakennuskulttuurin / arkkitehtuurin osa-aluetta / ilmiötä tai useita vaiheita
- tärkeimmät arviointikriteerit: historiallinen kerroksisuus, ainutlaatuisuus, harvinaisuus

Yhdyskuntasuunnittelu

- suunnittelukulttuurin kannalta
- edustaa ihanteita, suunnittelun laatutavoitteiden toteutumista
- tärkeimmät arviointikriteerit toteutunut yhtenäisen suunnitelman mukaan, vastannut aikansa ihanteita, tällöin arviointikriteerit mm. kulttuurihistoriallinen edustavuus ja säilyneisyys

Ympäristösuhde

- ympäristökuvaltaan, huomioi ja luo kaupunkikuvaa ja maisema-arvoja
- erottuva kokonaisuus: eri alueiden rajapinnat, rakennukset, liikenne, luonnonarvot
- erityinen maantieteellinen sijainti, kytkeytyminen luonnonoloihin
- tärkeimmät arviointikriteerit: suhde ympäristöön onnistunut, tasapainoinen, ympäristön ja arkkitehtuurin yhtenäisyys

Teemat

Valtakunnallisesti merkittävät (RKY 2009) kohteet ovat olleet ohjeena siitä, mitä teemoja valitut kohteet ilmentävät:

Rakennuskulttuuri:

- talonpoikainen rakentaminen
- kirkot, seurakunnalliset rakennukset, hautausmaat
- kartanot, pappilat, muut virkatalot
- kaupungit: puukaupunginosat, kiviset umpikorttelit, vapaat korttelit, torit, viheralueet

- täydennysrakennukset, rakennusten uudelleenkäyttö
- arkkitehtuuri, kaupunkisuunnittelu 1960-luvun loppuun saakka

Asutushistoria:

- kylät, tilat, torpat, mäkituvat, itsellisasumukset
- työntekijöiden, virkailijoiden, johtajien asuinalueet
- jälleenrakennuskausi, esikaupungit, lähiöt

Tapahtuma- ja henkilöhistoria:

- maakuntatason vaikuttavat tapahtumat ja henkilöt

Vapaa-ajan rakentaminen:

- huvilat, mökkiyhdykunnat, siirtolapuutarhat
- urheilun rakennukset
- näkötornit

Taloushistoria:

- ruukit, makasiinit, myllyt, sahat, meijerit, kyläkaupat
- teollisuuden ja kaivostoiminnan yhdyskunnat ja tuotantorakennukset
- tekninen infrastruktuuri: sähkö- ja vesilaitokset
- liiketalot, toimitalot, ravintolat, hotellit, elokuvateatterit

Sosiaalishistoria:

- terveydenhuollon laitokset, sairaalat, neuvolat, päiväkodit, asuinalueiden yhteistilat, kansanpuistot
- hallinto-, sivistys- ja aatehistoria:
- kunnantalot, virastot, koulut, kirjastot, seurantalot, opistot, museot

MAAKUNNALLISESTI ARVOKKAAT RAKENNETUT KULTTUURIYMPÄRISTÖT 2016 -SELVITYS:

- määrittelee arvokohteiksi uusia tai vähälle huomiolle jääneitä ympäristöjä: nuorempia ja arkisempia
- rajaa arvoalueet tarkasti kuten RKY 2009:n kohteet, täydentää niitä
- kohteet ovat lajissaan edustavimpia ja säilyneimpiä
- antaa merkityksiä, yhdistää kulttuuriin ilmiöihin
- keskittyy ominaispiirteiden ja arvojen sanalliseen kuvaukseen
- kertoo mistä ominaispiirteistä ja arvoista kunkin kohteen osalta tulee lähteä tarkemmin määrittelemään

Pirkanmaan erityispiirteet

Pirkanmaan tärkeimmät rakennuskulttuurin ominaispiirteet liittyvät:

Teollisuuteen:

- tuotantorakennusten ympäristöihin
- työväen asuinalueisiin
- teollisuusyhdyskuntiin palveluineen

Yhdistys- ja osuusliiketoimintaan:

- kaupat, pankit, meijerit, seurantalot

Tampereeseen:

- asuinalueet eri vuosikymmeniltä
- kulttuurin ja vapaa-ajan rakentaminen
- oppilaitokset ja hoitolaitokset

Kirkonkyläin:

- kirkot, seurakuntatalot

Liikenteeseen:

- vesireitit, kanavat, kosket, asemayhdyskunnat

Pirkanmaa on syntynyt Tampereen talousalueeksi. Pirkanmaan nimellä aluetta on kutsuttu 1950-luvulta lähtien. Maakunnan rakennuskulttuurin erityispiirteitä voitaisiin osoittaa kuluneiden 60 vuoden ajalta. Esimerkiksi Lauri Viidan Pispala, Näsinneula, Tohlopin TV-2, Hakametsän jäähalli, Valkeakosken Tehtaan kenttä, Tampere-talo, Pirkalan lentoasema ja vaikkapa Orituvan huoltoasema ovat kohteita, joista Pirkanmaa tunnetaan, tai ainakin pirkanmaalaiset tunnistavat itsensä. Tässä selvityksessä katse on käännetty kuitenkin niihin ilmiöihin, joita satakuntalais-hämäläinen kulttuuri on nykyisen Pirkanmaan alueella tuottanut.

Pirkanmaan maantieteelliset rajat osuvat karkeasti yksiin Kokemäenkartanon linnaläänin Ylä-Satakunnan kihlakunnan kanssa, mutta kulttuurihistoriallisesti alue on ollut Hämeen ja Satakunnan maakuntien kohtaamisalusta. Hallinnolliset rajat eivät ole rajoittaneet rakennuskulttuurin vaikutteiden kulkeutumista. Huomattavasti oleellisempia kulttuurin leviämisen kannalta olivat vesistöt ja myöhemmin maantieverkko. Lääninraja halkaisi seudun eri kohdista vuosina 1775 - 1997. Kun Tampere siirrettiin vuonna 1870 Turun ja Porin läänistä Hämeeseen, oli se jo kiistatta seutunsa keskus. Vasta Pirkanmaa teki Tampereesta hallinnollisesti alueen pääkaupungin.

Mitä lähemmäksi nykyaikaa tullaan, sitä enemmän rakennuskulttuuri on yhdenmukaistunut. Samanlaisia ympäristöjä on koko eteläisessä Suomessa, ellei peräti laajemmaltikin. Tämä asettaa kysymyksen, mihin verrattuna Pirkanmaalla on erityispiirteitä. Seuraavassa aihetta lähestytään kohdevalikoiman kautta, osin kronologisesti.

Kun kohde on valtakunnallisesti merkittävä, on sen jäljessä (v), ja vastaavasti (m) kun se on tässä selvityksessä määritelty maakunnallisesti arvokkaaksi. Kohteet ovat esimerkkejä, vastaavia kohteita on muitakin. Suunnitelijoista on mainittu tekstissä nimeltä vain joitakin, kohdekorteissa on enemmän tietoa suunnittelijoista. Kaikki Pirkanmaan valtakunnallisten kohteiden kuvaukset löytyvät osoitteesta http://www.rky.fi/read/asp/r_mkl_kohde_list.aspx?MAAKUNTA_ID=6.

Lainaukset valtakunnallisten kohteiden kuvauksista on esitetty *kursiivilla*.

Maaseutu

Rakennuskulttuuri

Vaikka talonpoikainen rakennuskulttuuri on epämääräinen käsite, käytetään sitä tässä kuvaamaan sitä rakentamisen tapaa, joka jatkui, vaikka yhteiskunta siirtyi 1800-luvun aikana agraarista teolliseen yhteiskuntaan. Varhaisimmat säilyneet talonpoikaisen kulttuurin ilmentymät ovat salvottuja aittoja tai muiden rakennusten runko-osia. Puusta rakentaminen palveli pitkään maataloutta harjoittavaa yhteisöä. Harvat julkiset rakennukset olivat nekin pussia muutamia keskiaikaisia kirkkoja ja sakasteja lukuun ottamatta: Messukylän vanha kirkko (m), Lempäälän kirkko (m), Sastamalan kirkot (v) ja Sääksmäen kirkko (v). Vesilahdella (m) ja Akaassa ovat säilyneet keskiaikaiset sakaristot (m). Kivistä rakentaminen yleistyi 1700-luvun puolivälin tienoilla, jolloin rakennettiin Pirkanmaalle mm. Kangasalan kirkko (m). Maallisempaan rakentamiseen tiili materiaalina yleistyi vasta 1800-luvun lopussa kaupungeissa. Asuntojen rakennusaineena puusta ei ole vielä luovuttu, vaikka perinteinen puurakentamisen kulttuuri päättyi 1900-luvun puolivälissä. Jälleenrakennuskauden tyyppitalot rakennettiin vielä käsin, mutta standardointi teki niissä tulosta: moderni rakennustekniikka ja tyyppi-piirustukset. Vuosisatoja rakentamisen moduli oli hirren pituus, ja ennen 1800-lukua ammattisuunnittelija oli äärimmäinen harvinaisuus.

Asutus

Pirkanmaalle on tunnusomaista, että asutus on jatkunut samoilla sijoillaan pitkään. Keskiaikaiset kylätontit ovat paljolti yhä asuttuja. Kaupankäynti on jo varhain synnyttänyt asutuskeskittymiä vesireittien varsille. Tyrvään Kallialan (v) kylän viereen rakennettiin keskiajalla myös kirkko. Pohjois-Pirkanmaan erämaat rintamaiden kylistä käsin asutettiin tosin 1700-luvulta lähtien myös Savon suunnalta. Sisäisesti kylien asutukseen ovat vaikuttaneet suuresti maapoliittiset toimenpiteet isojaosta lähtien, sekä maatomien väestön asumisen ja toimeentulon suuret ratkaisut.

Yksinäistalot

Yksinäistalot ovat olleet varhaisimpien talonpoikien asutusmuoto. Kylämuodostumat syntyivät peltoviljelyn myötä. Kun Pohjois-Pirkanmaa sitten uudella ajalla asutettiin rintamaiden kylistä, olivat uudisraivauskylät talomäärältään pieniä ja talot saatettiin rakentaa etäälle toisistaan. Jos kylän kahdesta talosta toinen autioitui tai talot yhdistettiin, olikin kyse yksinäistalosta. Tällainen muutos koh-tasi ajoittain myös rintamaiden pienempiä kyliä varsinkin aikoina, jolloin toimeentulo oli niukkaa.

Monien suurtilojen juuret ovat tilojen yhdistämisessä. Naapuritalot ostettiin pois ja yksi talonpoika omisti kylätontit ja maat. Tällaisissa taloissa saattoi olla kymmeniä rakennuksia, kuten Kurun Ristaniemessä (v) tai Toikossa (m). Pohjoisella Pirkanmaalla on säilynyt muitakin yksinäistaloja. Virtain Volanterin talon (m) ja Vermaksen (m) entisen rälssitilan päärakennusten arkkitehtoninen arvo on merkittävä. Rintamailta Längelmäeltä Tunkelon Isotalon (v) suuri, hyvin säilynyt uusrenessanssipäärakennus on poikkeuksellinen esimerkki 1800-luvun lopun vauraasta talonpoikaisrakentamisesta ja talonpoikaissäädyn valtiopäivämiehen asumiskulttuurista.

Torpat

Torpparilaitos, joka 1700- ja 1800-luvulla oli erottamaton osa maataloutta ja asutuspolitiikkaa, vähitellen menetti merkityksensä kun maata sai ostaa itselleen, ja tätä tuettiin 1920-luvulta lähtien. Suurimmat vuokratilat eli torpat eivät ulkoisesti erottuneet kantataloista, jolloin vain niiden sijainti kylään nähden kertoi niiden asemasta. Lähteenmäen torppa (v) Kiikoisissa ja Koveron kruununmetsätorppa (v) Ikaalisten Seitsemisissä ovat tästä hyviä esimerkkejä. Jälkimmäisen arvot liittyvät myös Pirkanmaan metsäseutujen asuttamiseen 1800-luvun lopulla. Lähteenmäki on maakunnan parhaiten säilyneitä umpipihoja, Punkalaitumen Yli-Kirran (m) ohella.

Pienasutus

Ikaalisten Ison-Röyhön (v) ympäristössä on runsaasti historiallista pienasutusta. Sen kanssa Koivuniemen ”kaupunki” (m) Oriveden Naappilasta itään edustaa pienasutuksen keskittymää, jollaisia on säilynyt äärimmäisen vähän maaseudulla. Useimpien Pirkanmaan kylien yhteis- maalla on ollut pienasutusta pienempinä ryppäinä. Nämä maatalojen työntekijöiden mäkityvät, käsityöläisten ja ruotusotamiesten itsellismökit ym. ovat säilyneet vaihtelevasti.

F. E. Sillanpään kodit (v) Hämeenkyrössä: syntymä- ja lapsuudenkoti Myllykolu, nuoruudenkoti Töllinmäki sekä kirjailijan perheelleen rakennuttama huvila Saavutus ovat edustavia esimerkkejä aikakaudelleen tyypillisestä rakennuskannasta kirjailijan kuvaamassa kulttuurimaisemassa. Samalla ne edustavat kukin erilaista pienasutusta.

Kylät

Säilyneet ryhmäkylät kuten Orivedenkylä (m), Vesilahden Järvenkylä (m) ja Aitoon Kajantila (m) ovat tämän selvi-tyksen arvokkaita *rakennettuja ympäristöjä*, Oriveden Pitkajärvi, Ikaalisten Kilvakkala ja Häijään Salmi on käsitelty kulttuurimaisemien selvityksessä (ks. s. 6). Virtain Soini (v), Ikaalisten Iso-Röyhiö (v), Nokian Sarkola (v) ja Oriveden Onnistaipale (v) ovat myös ryhmäkylä, joissa talot ovat pysyneet likimain keskiaikaisilla paikoillaan, tiiviinä ryppäänä, eivätkä ole esim. Isojaossa siirtyneet tilustensa keskelle. Jo se, että kylätontti on ollut asuttuna satoja vuosia, on arvo. Ryhmäkylän muunnelmaa, rivikylää, ei Pirkanmaalla ole kovin montaa säilynyt. Niistä Sahalahden Tursola (m) ja Luopioisten Puutikkala (v) ovat esimerkkeinä. Längelmäveden Talviainen (m) on hyvä esimerkki maakirjakylästä, josta talot ovat kukin siirtyneet omien peltojensa ääreen ja pysyneet niillä sijoillaan. Myös rakennusperintö näissä mainituissa kylissä on edustavaa ja säilynyttä.

Kartanot

Ennen 1700-luvun puoliväliä suurtilojen, esimerkiksi kartanoiden mahtavuus näkyi lähinnä rakennusten ja tilusten määrässä. 1700-luvun lopulla monissa kartanoissa palkattiin arkkitehti ja rakennutettiin iso päärakennus. Ensimmäisiä maassamme toimineita arkkitehtejä oli Turun kaupunginarkkitehti Christoffer Schröder, joka siviilissä suunnitteli kartanoiden ja ruukkien päärakennuksia. Schröderin piirtämä Mouhijärven Selkeen kartanon (m) puinen päärakennus on 1780-luvulta. Saman ikäinen on Lempäälän Lastusten päärakennus (m). Vanhin päärakennus lienee Suoniemen Kuljun kartanolla (v), jonka pää- rakennusta on alettu rakentaa 1767. 1820- ja 1830-luvuilta on säilynyt useampikin kartanon päärakennus, kaikki hirsirakenteisia: mm. Pekkala Ruovedellä (v), Teivaala Ylö- järvellä (m) ja Nuutajärven kartano (v). Tyyli oli vaihtunut 1700-luvun kustavilaisesta klassismista empireksi. Tiilestä muuratut ja rapatut kivi-kartanot ovat Pirkanmaalla harvinaisia, ainoana esimerkkinä Honkolan kartanon (m) pää- rakennus (1830), joka alun perin oli toinen asuinrakennus. Vasta 1900-luvun alussa rakennettiin seuraavat kartanoi- den päärakennukset kivistä.

Läänityslaitos ja säätyläiskulttuuri ovat vaikuttaneet kaikkiin kansankerroksiin. Emäkosken ympäristö oli en- nen teollisuutta Nokian ja Viikin kartanoiden (m) hallussa. Ensimmäinen teollisuustontti vuokrattiin Viikin kartanol- ta, ja myöhemmin teollisuusalue laajeni Nokian kartanon maiden ostolla. Nokia, Viikki ja Vesilahden Laukko (v) tun- netaan keskiaikaisina kartanonpaikkoina. Niihin liittyvät myöskin kansanperinne ja kertomukset. Vesilahden ja Lempäälän kartanoiden (v,m) pihapiirit rakentuivat uudel- leen vuoden 1918 tapahtumien jälkeen. Kangasalan kir- kon seutu, Suoniemi Nokialla ja Sääksmäki Valkeakoskella ovat kartanokulttuurin keskittymiä, ja niiden kartanot val- takunnallisesti merkittäviä.

Kartanoarkkitehtuurin perinteen voidaan katsoa jatkuneen 1900-luvun puoliväliin asti, kun Ruoveden Ruhalan (m) tiilirakenteinen, vaaleaksi rapattu päärakennus valmistui vuonna 1939 Sigurd Frosteruksen laatiman suunnitelman pohjalta. Kun Nokian yhtiöt rakennutti uuden päärakennuksen Nokian kartanon pihapiiriin (m) vuonna 1962 Woldemar Baeckmanin suunnitelmin, oli käyttötarkoitus johtajan edustusasunto ja rakentamisessa siirrytty modernismiin. Vuosisatoja vanha mahtava kartanolaitos hiipui mm. perintölain ja sodanjälkeisen maanhankintalain myötä.

Virkatalot

Moni ratsutila kulkee kansan suussa kartanona, vaikka sen historiassa ei koskaan olisikaan ollut aatelista omistajaa. Historialliset pappien ja sotilaiden virkatalot eivät juurikaan jääneet muiden suurtilojen varjoon. Niidenkin talousrakennukset ovat suuria ja päärakennukset ovat puisia, aikakausien tyylien mukaan rakennettuja edustusrakennuksia. Luopioisten kirkkoherran pappila (m) on 1700-luvun tyyliä, vaikka onkin rakennettu vasta 1830-luvulla. Kangasalan kirkkoherran pappila vuodelta 1917 (v) ja Viljakkalan pappila (m) vuodelta 1933 ovat harvinaisia, sillä niiden päärakennukset ovat kivitaloja.

Kulttuurihistorian kannalta kartanoiden ja virkatalojen säätyläiskulttuuri on ollut esikuvana alemmille säädyille, lähinnä siis talonpojille. Siten ylempien säätyjen suosima arkkitehtuuri, rakennustavat ja –tyylit siirtyivät viiveellä talonpoikaiseen rakentamiseen.

Seurakunnallinen rakentaminen

Kaikki kirkot ovat seudullisesti merkittäviä rakennuskulttuurin arvojen tihtentymä, usein hautausmaineen. Vanhemmista kirkoista ovat edellä mainittujen lisäksi valtakunnallisesti merkittäviä Kangasalan, Kurun, Nokian, Pälkäneen, Ruoveden, Teiskon, Vammalan ja Urjalan kirkot. Vammalan punatiilikirkon erityispiirteinä ovat sen kaksi tornia. Muita tiilestä muurattuja kirkkoja on Nokialla, Pälkäneellä, Mouhijärvellä ja Tampereella. Useimmat kirkot ovat puurakenteisia, pitkä- tai ristikirkkoja. Ruoveden vuonna 1778 valmistunut ristikirkko on 24-kulmainen.

Kirkkolailla on rauhoitettu ennen vuotta 1917 rakennetut kirkot, eikä sitä nuorempienkaan suojelu sinänsä ole riippuvainen niiden maakunnallisesta statuksesta. Nuoremasta, kuitenkin arkkitehtuuriltaan traditionaalisesta kirkkoarkkitehtuurista on nostettu Viialan (v), Pohjaslahden (v), Kurun Aureen (v), Tampereen Viinikan (v) ja Ikaalisten Luhalahden (m) sekä Valkeakosken Metsäkansan (m) kirkot. Salokunnan kirkko (v) on valmistunut vuonna 1960 ja edustaa maaseudulle rakennettua modernistista kirkkoa. Liedenpohjan kirkko (m) on samalta ajalta, mutta traditionaalisempi ulkoasultaan. Tampereen Kalevan (v) sekä Oriveden kirkot (v) ovat erittäin edustavia esimerkkejä yksilöllisestä ja ilmaisuvoimaisesta 1960-luvun arkkitehtuuri-suuntauksesta.

Kirkkoarkkitehtuurissa on huomionarvoista, että vanhempia kirkkoja on muuteltu, ne ovat ns. kerroksellisia. Erityisesti 1800-luvun lopulla ja 1920-luvulla monelle puettiin uusi ulko- ja sisäasu. Keskeiset maamerkit, kirkkojen tornit ja tapulit ovat myös muuttaneet muotoaan. Kun muutokset on toteutettu ja suunniteltu huolella, ne vain lisäävät kohteen kulttuurihistoriallista merkitystä.

Pappila-arkkitehtuurin viimeisiä monumentteja on funkis-tyylinen Piispan talo (v) Tampereella. Seurakuntien rakennustoiminta sotien jälkeen keskittyi mm. seurakuntataloihin. Tampereen Kalevan (v) ja Punkalaitumen (v) seurakuntatalot on 1950-luvulla suunnitellut sama arkkitehti, Bertel Strömmer.

Hautausmaat ovat menneisyyden lukukirjoja ja usein puutarhataiteen edelläkävijöitä tai ainoita edustajia. Tosin vehreyttä hautausmaat alkoivat saada vasta 1800-luvun lopulla. Hautausmaat on selvityksessä noteerattu kunkin kirkon kohteeseen kuuluviksi. Tunnetuin hautausmaa lienee Tampereen Kalevankangas (v), jolla oli merkitystä myös vuoden 1918 tapahtumissa. Kalevankankaan siunauskappeli on kupolikattoinen, kivinen jugendrakennus vuodelta 1913. Virtain uuden hautausmaan kappeli (m) on kansallisromanttisen arkkitehtuurin hieno edustaja. Vatialan kappeli (v) on 60 vuotta nuorempi, yhtäläinen aikansa arkkitehtuurin helmi. Pengonpohjan ja Länsi-Teiskon rukoushuoneidenkin (m) rakentamisen välissä on yli 60 vuotta ja ne edustavat hyvin erilaista arkkitehtuuria. Nämä on haluttu nostaa tässä selvityksessä esiin esimerkkinä paikallisyhteisön ponnisteluista oman rukoushuoneen saamiseksi ja ylläpitämiseksi.

Kirkonkylät

Kirkonkyläien ulkoasu oli 1800-luvulle asti samankaltainen kuin maaseudun kylien ja pihapiirien, kruunun tai pitäjän lainamakasiinia, kirkkoa ja markkinapaikkaa lukuun ottamatta. Pienasutusta oli ehkä enemmän kuin asutuskylissä, erityisesti kun väestö kasvoi ja tiloja halottiin. Käsiyöläiset asuivat kuten itselliset, talollisia vaatimattomammin. Kauppaliikkeet maaseudulle sallittiin vasta 1860-luvulla. Vähitellen rakennuskanta monipuolistui ja eriytyi. Asuintalon perusmallia, paritupaa jatkettiin suuntaan ja toiseen, tarpeen ja varallisuuden mukaan. Tonttimaata ostettiin kylien kantataloilta, erityisesti niiltä, jotka olivat siirtäneet pihapiirinsä kylän ulkopuolelle.

Maataloudessa koettiin vaurauden nousu 1800-luvun lopulla, kun koneistuminen ja maidontuotanto kasvoivat ekspansiivisesti. Vauraus mahdollisti kivilavettojen ja suurten tyylivirtausten mukaisten asuinrakennusten rakentamisen. Kuten kulttuurihistoriassa yleisesti, niin myös tyyliessä vaikutteet valuiivat ylemmiltä säädyiltä ja luokilta alemmille, jolloin ylempien oli taas keksittävä uutta, millä erottua. Talojen maalaus on esimerkki tästä ilmiöstä.

Urjalan (v), Punkalaitumen (v), Onkaalan (v) ja Längelmäen (v) kirkonkylissä sekä Kuhmalahdella (m) on vielä paikoitellen koettavissa 1800-luvun loppupuolen kirkonkylän säätelemättömästi rakentunut keskus. Siinä raitilla ja kirkolla on keskeinen sija. Myöhemmin raitit tai niiden osat muutettiin pääkaduiksi, kuten Parkanon keskustassa (m). Erityisesti 1900-luvun alkupuolta ilmentäviä kirkonkylä on jo runsaammin: Murole (m), Sammallahti (m), Vesilahti (m), Kopsamo (m) ja Kiikka (m), joista kahdessa ensimmäisessä itse kirkkokin on rakennettu vasta 1900-luvun puolella. Kerroksellisia, mutta suhteellisen eheitä kirkonkylä ovat Luopioinen (m) ja Hämeenkyrö (v).

Sivistys maaseudulla

Maatalouden oppimisympäristöjä eri vuosikymmeniltä kuvastavat Osaran maamieskoulu (m) Hämeenkyrössä, Lihasan kartanon (m) karjanhoitokoulu Kangasalla, Rätön kartanon (m) karjanhoitokoulu Akaassa sekä Karkun emäntäkoulu (m), joka rakentui Tullun ratsutilan paikalle. Hyytiälän metsäasema (v) Juupajoella on sata vuotta alkuperäisessä käytössä säilynyt, kerroksellinen erityiskohde.

Kansakouluasetus annettiin vuonna 1866 ja se käynnisti vähitellen kyläkoulujen rakentamisen. Samaan aikaan maassa virisi vilkas yhdistyselämä. Maamiesseurat, raittiusseurat, vapaapalokunnat, nuorisoseurat ja myöhemmin suojeluskunnat rakensivat omia talojaan. Kyläkouluja ja seurantaloja on säilynyt joka seudulla. Niiden joukosta on vaikea nimetä edustavinta, sillä jokainen on rakentaja-yhteisönsä voimainponnistus ja sellaisena arvokas. Eräjärven Uuherlan (m) seurantalo edustaa harvinaista arkkitehtuuria, funkis-tyyliä. Toijalan kirkon vieressä on nähtävissä eri vuosikymmenten kouluarkkitehtuuria 1800-luvun lopusta 1950-luvulle (m). Toijalan oppikoulun rakennus on purettu, mutta lkaalisissa on jäljellä yhteiskoulun puinen juhla- ja voimistelusal (v) vuodelta 1906.

Talonpoikais- ja kotiseutumuseoista on edellä mainitun Yli-Kirran ohella huomioitu Salinmäen museo (m) Pälkäneellä, Virtain perinnekylä (m) sekä Äetsän Uotila (m). On selvää, että näissä kohteissa talonpoikainen rakennuskulttuuri näyttäytyy autenttisemmin kuin käyttörakennuksissa. Raiskion torppa (v) Luopioisissa ei ole museo, mutta vie kävijänsä 1700-luvun torpparin arkeen. Tampereen Amurin työläismuseokortteli (m) on sekin eräänlainen kotiseutumuseo, ja lisäksi puusta rakennetun Amurin viimeinen säilynyt kortteli. Se säilytettiin museokäyttöön, kun kaupunginosa 1970-luvulla saneerattiin.

Erämaahuvilat, joista ensimmäisinä ovat valmistuneet taiteilijoiden itsensä suunnittelemaat Ruoveden Kalela (v) ja Sääksmäen Visavuori (v), muodostavat omaperäisen ryhmän kansallisen arkkitehtuurityylin etsinnässä. Emil Danielssonin Pirunvuoren kilvilinnan (v) luonnonkivien ja vapaiden muotojen voi nähdä viittaavan sekä vanhoihin linnoituksiin että tulevaan ekspressiiviseen arkkitehtuuriin. Kylmäkosken Antti Favénin huvila (m) on edeltäjiensä kaltainen, vaikkakin arkkitehtuuriltaan konservatiivisempi.

Hallinto ja hoito

Lainajyvästöt rakennettiin näkyvälle paikalle, usein kirkon viereen. Säilyneet makasiinit ovat yleisesti 1800-luvulta. Joissakin on kaksi sisäkkäistä hirsiseinää varkaiden varalta. Messukylän makasiini (m) on vuodelta 1846. Alkuun kunnalliskokouksia järjestettiin talojen suurissa pirteissä. Virkamieskuntana oli pitkään vain yksi kirjuri. Ruovesi sai yhä käytössä olevan kunnantalonsa (m) vuonna 1915. Punkalaitumen kunnantalo (m) on hieman nuorempi. Kunnantaloilla on kunnallishistorian ohella arkkitehtonista arvoa, ne suunniteltiin ja toteutettiin huolella. Luopioisissa ja Viljakkalassa kunnan käyttöön korjattiin kirkonkylän yhden kantatalon päärakennus.

Sairaiden, köyhäin- ja vanhustenhoito siirtyi seurakunnilta kuntien velvollisuudeksi, kun kunnallishallintoa 1860- ja 1870-luvuilla synnyttiin. Vaivaistalot jäivät historiaan. Vaivaishoitoasetus annettiin 1879. Asetuksen mukaan kunnilla oli velvollisuus avustaa työkyvyttömiä ja sairaita, vanhuksia ja alaikäisiä. Vuosisadan vaihteessa vaivaishoidosta alkoivat eriytyä lasten huolto, sairaiden hoito ja vammaishuolto. Kunnalliskodeissa saattoi silti asua kaikkia edellä mainittuja ihmisryhmiä. Usein kunnalliskodiksi hankittiin jokin maatalo, jossa asukkaat myös tekivät talon töitä.

Tampereen kaupunki käytti Vilppulan Vehkakosken huvilaa (m) kesäsiirtolana. Huvilan rakensi Vehkakosken sahan omistaja 1900-luvun alussa. Palhonniemen tila Kurussa oli Tampereen kaupungin koulukotina 1930-luvulta lähtien, sittemmin huoltokotina. Palhonniemi on osa Karjalan kulttuurimaisemaa (m).

Kotiniemen kasvatuslaitos (v) Vilppulassa aloitti toimintansa 1905. Siellä alaikäiset miespuoliset lainrikkijat sosiaalistettiin mm. maatilan töitä teettämällä. Rakennuskanta on yhtenäinen jugend-tyylinen kokonaisuus talousrakennuksia lukuun ottamatta, jotka ovat perinteisiä.

Punaorpojen lastenkotina aloittanut Laaksolan talo Toijalan asemalla (m) oli toiminnassa pitkään. Samassa talossa toimi kunnallishallinto 1900-luvun alussa: yksi huone riitti kunnankirjurille.

Maaseutukunnat palkkasivat kunnanlääkäreitä 1800-luvun lopulta lähtien. Lääkäreiden virkataloja on säilynyt monissa kirkonkylissä, mm. Nokian (m), Hämeenkyrön (v) ja Toijalan keskustoissa (m).

Valtio rakensi Pitkäniemen mielisairaalan (v) 1800-luvun lopussa. Sairaanhoidolliset näkökohdat puolsivat mielisairaalan sijoittamista maaseudulle, jossa potilaita varten voitiin järjestää enemmän tilaa. *Muita ajan näkökulmia oli mahdollisuus maanviljelyyn.* Lisäksi paikka oli hyvin vesi- ja rautatieyhteyksien varrella. Puistoympäristö liittyi kauan aikaa hoitomenetelmiin.

Ylisen tila (m) Ylöjärven Kaiharin kylässä muutettiin tamperelaisen insinöörin harrastemaatilaksi 1920-luvulla. Vuonna 1928 rakennettiin päärakennus, renkitupa, makasiini ja puistopiha. Ne tulivat osaksi kehitysvammaisten

keskuslaitosta, kun Tampereen kaupunki osti tilan 1954. Alueelle rakennettiin sekä potilaiden että henkilökunnan asuinrakennuksia.

Pikonlinna (m) Kangasalla rakennettiin Pohjois-Hämeen kuntien yhteiseksi keuhkotautiparantolaksi 1930-luvun alussa. Samalla vuosikymmenellä laajennettu potilasla-melli, talousrakennukset sekä henkilökunnan asuinra-kennukset muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Tam-pereen Kauppiin oli jo yhdistyksen voimin rakennettu vastaava parantola (m) vuonna 1915. Myöhemmin kau-punki osti parantolan ja rakensi uuden sairaalan (m), joka valmistui 1939. Tyylin vaihtuminen klassismista funktiona-lismiin on selkeästi havaittavissa Pikon ja Kaupin sairaaloi-ta vertailtaessa.

Asemayhdyskunnat

Asemakylät ovat toisinaan kehittyneet kirkonkylälle, ku-ten Tyrvää (v) ja Toijala (m), tai kirkonkylän kilpailijaksi, kuten Huhti (m) Urjalassa, Juupajoen Korkeakoski (v) tai Karkku (v), jonne oma kirkko rakennettiin asemakylän ja huvila-alueen taakse. Siitaman kylä (m) on harvinaisuus; seisakkeen varaan on vuosisatojen vaihteessa rakentu-nut työläisten ja kesävieraiden asutusta. Siuronmäen ja Siuronkosken ympäristö (v) on myös työväen yhdyskunta, jossa on mökkien lisäksi säilynyt mm. puuhiomo/voima-laitos, valssimylly, rukoushuone ja rautatieasema. Siuros-sa yhtyvät niin maa-, vesi- kuin rautatietkin.

Asemakylissä on edelleen nähtävissä, kuinka jotkut kir-konkylät alkoivat kehittyä seutunsa palvelukeskuksiksi jo 1800-luvulla. Kirkkoa tärkeämmäksi nousi asemanseutu, johon sekä kauppa että hallinto hakeutuivat.

Maaseudun muut taajamat

Maaseudun 1920-luvun palvelukylää ilmentää harvinaisen yhtenäisesti Koronkylä (m) Virroilla. Samantyyppisiä kauppoojaan 1900-luvun alussa. Paikallisten osuuskaup-pojen vastapainona vaikutti vuodesta 1917 lähtien Voi-man osuusliike (OTK), jolla oli leipätehdas, mylly, meije-ri, kahvipaahtimo, virvoitusjuomatehdas sekä kymmeniä myymälöitä. Hämeenkadun varrella oli lisäksi tavaratalo ja ravintola. Osuusliikkeet rakensivat laadukkaita asuin- ja liikekiinteistöjä 1960-luvulle asti. Tämän jälkeen siirryttiin yleisesti market-tyyppiin ruokakauppoihin, millä oli suu-ri vaikutus kirkonkyläliikeyhdyskuntien taajamakuvaan. Osuuspankeilla ja liikepankeilla oli myös omat toimitilan-sa, joiden arkkitehtuuri oli korkeatasoista ja usein helposti tunnistettavaa.

Tuotantolaitokset

Vanhinta teollisuutta ovat olleet koskiin rakennetut jauho-myllyt, joiden paikoista on säilynyt tietoa keskiajalta asti. Toinen varhainen teollisuudenhaara oli myllyihin liittyvä sahaus. Pälkäneen Vihavuoden (v), Kurun Parkunkosken (m) ja Parkanon Kairokosken (m) mylly ja saha, Jäähdy-s-pohjan mylly ja Vilppulan alueella Tammikosken ja Kan-gaskosken myllyt (m) ovat maakunnan laitoksista parhai-ten säilyneitä. Myös Ikaalisten ja Parkanon rajaseudulla on myllyjä ja myllynpaikkoja sahoineen. Vihavuoden sahan voimalaitos piippuineen on tiilirakenteinen. Vesilahden Narvassa on edustava mylly- ja sahalaite (m) 1900-luvun alkupuolelta. Terälähdessä (m) on säilynyt myös myllärin tupa. Nämä yksittäiset myllyt eivät anna kuvaa siitä, mil-laisia tuotantoyhdyskuntia suurimmat kosket olivat vielä 1900-luvun alussa: Valkeakoskessa oli ennen kanavien rakentamista toistakymmentä myllyä. Se olikin keskiajalta lähtien Hämeen tärkein myllykylä.

Teollisuuden miljööt ovat vahva pirkanmaalaisen kult-tuuriympäristön ominaispiirre. Maakunnan teollisuuden historia perustuu puuhun, paperiin, pumpuliin, pellavaan, konepajateollisuuteen ja kenkiin. Luonnonolosuhteilla on ollut merkittävä vaikutus teolliselle kehitykselle. Lukuisten koskien kesyttämätön voima oli monen teollisuuden haaran alku. Myllyt väistyivät toisenlaisten rattai-den tieltä kun yhteiskunta kääntyi agraarista teolliseksi. 1820-luvulla Tampereella käynnistettiin todellista suurte-ollisuutta ensimmäisenä koko maassa.

Ensimmäisiä teollisuusyrityksiä olivat Tampereella toi-minut Otavalan keuhukoulu, joka myös myi lankaa sekä Tammerkoskelle 1776 perustettu väkiviinapolttimo. Var-sinaista tehdasteollisuutta edustivat 1700-luvulla rauta-ruukit, joiden jäljet Pirkanmaalla ovat enää muinaisjään-nöksiä, esim. Kurun Ruukinkoskella. Vanhimmat säilyneet tuotantolaitokset maakunnassa ovat 1830-luvulta. Alkuun puuhiomot, lasihytit ja sahat olivat puusta, eivätkä eron-neet kansanrakentamisesta paitsi kokonsa suhteen. Kun tulipalo tämän tästä tuhosi suuria laitoksia, siirryttiin ko-konaan kivisiin rakenteisiin, kuten Viialan lasitehtaalla (m).

Viiala on hyvä esimerkki paikkakunnasta, jossa hyvät liikenneyhteydet alkoivat houkuttaa teollisuutta, vaikka vesivoimaa ei ollutkaan saatavilla. Akaan Höyrysaha pe-rustettiin Viialan kartanon maille jo pari vuotta ennen kuin rautatie valmistui, vuonna 1873. Samana vuonna avattiin Lempäälän kanava. Sahan jätepuu oli oivallinen syy perus-taa lasitehdas. Sotien jälkeen saha siirtyi uuteen aikaan, ja uudeksi toimialaksi tuli puunjalostus vaneriksi, lastule-vyksi, taloiksi jne. Kaksi muuta ”piippua” olivat Viilatehdas ja Nahkatehdas. Viialassa on säilynyt etenkin 1900-luvun alkupuolen työväen asuinalueita, jotka yhdessä tehtaiden ja keskustan vanhimpien osien kanssa muodostavat kerto-van ympäristön (m).

Nuutajärvellä on valmistettu pisimpään yhtäjaksoisesti lasia maassamme. Asemakaava ja tehtaan (v) vanhin rakennuskanta ovat lääninarkkitehti G.T. Chiewitzin suunnittelemat 1800-luvun puolivälissä. Tehtaalla on yhteistä historiaa Nuutajärven kartanon (v) kanssa. Yhdessä läheisen Honkolan kartanon (m) kanssa Nuutajärven kartano sai etuoikeuden lasinvalmistukseen 1700-luvun lopussa.

Kartanoilla oli usein omat myllynsä ja meijerinsä. Kangasalan Vääksyn (v) meijeri on säilynyt. Edustavia kivirakenteisia meijereitä 1900-luvun alkukymmeniltä on mm. Tevaniemen (m), Kopsamon (m), Stormin (m) ja Kiikan (m) kylissä. Tyrvään Kaukolan mylly (m) rakennettiin korvaamaan myllyjä, jotka väistyivät voimalaitoksen tieltä. Tyrvään Voimaosakeyhtiön rakennuttama pelkistetyn rationalistinen, tiilirakenteinen voimalaitos (v) on vuodelta 1951. Mylly on samaa tyyliä, mutta rapattu valkoiseksi. Kokemaenjoen muutkin voimalaitokset; Äetsän (v) ja Pehulan (m) ovat kulttuurihistoriallisesti ja arkkitehtonisesti arvokkaita.

Haverin (v) ja Parosten (m) kaivosyhdyskunnat Ylöjärvellä ilmentävät harvinaista toimialaa. Paronen rakennettiin 1940- ja 1950-luvuilla, Haveria uudistettiin samaan aikaan. Tältä ajalta on säilynyt molemmissa tuotanto-, asuin- ja palvelurakennuksia. Haverissa toiminta alkoi jo 1700-luvulla, mutta keskeytyi välillä.

Siuron Linnavuori on tuotantolaitoksen ympärille suunniteltu ja rakentunut yhdyskunta (m). Sillä voidaan myös tarkoittaa Linnavuorta, muinaismuistoa, jolla on jäänteitä muinaisen puolustuspaikan varustuksista. Vuori sijaitsee vesireittien solmukohdassa, josta on hyvä näkyvyys ympäristöön. Linnavuori valittiin talvisodan päätyttyä valtion lentokonetehtaan moottoritehtaan sijoituspaikaksi. Tampereen Härmälään (m) perustettiin toinen lentokonetehtas, jonka ympärille myös rakentui omavarainen asuinyhdyskunta palveluineen. Siuron Linnavuoren asemakaavan laati O. I. Meurman, 1940-luvun kaavoitusihanteiden mukaisesti ja metsälähiöitä enteillen. Rakennuskanta, omakotitalot ja kerrostalot puolestaan ennakoivat sotien jälkeen käynnistynyttä jälleenrakennuskauden asuntotuotantoa.

Kaupungit

Kaupunkisuunnittelu

1800-lukua on kutsuttu arkkitehtien vuosisadaksi. Pirkanmaalla perusteena tälle voidaan esittää kaupunkirakentaminen, joka enenevästi tarvitsi kaavallista ja rakennustaiteellista suunnittelua. Pitkään kaupunkeja oli vain yksi: Tampere. Suomen vanhin kauppala, Ikaalinen (v) perustettiin vuonna 1858. Asemakaavan mukaiset korttelit ja puistot sekä muutama rakennus ilmentävät Ikaalisissa kaupunkimaista otetta. Muilla paikkakunnilla asemakaavoitettua kaupunkimaista rakennetta alkoi syntyä vasta seuraavalla vuosisadalla. Kerroksellista kaupunkiympäristöä on rakentunut ainoastaan muutamaan Pirkanmaan kuntakeskukseen: Valkeakoskelle, Nokialle, Mänttään ja Vammalaan. Näiden entisten kauppalojen lisäksi on toki muitakin kuntia, jotka käyttävät kaupunkia nimensä yhteydessä, mutta ovat rakenteeltaan enemmänkin taajamiksi muuttuneita kirkonkylä.

Sotia ennen kaavoitetut kaupunkialueet ovat kuten muuallakin Suomessa ruutukaavakaupunkia, jonka lomas- sa on viuhkamuotoisia osia, aksiaalisommitelmia ja korostettuja julkisten rakennusten ja tilojen paikkoja. Edellä kuvatut elementit on sopeutettu maastonmuotoihin ja luonnonoloihin. Organisemmasta, 1900-luvun alun ns. sitteläisestä kaupunkirakennustaiteesta on Tampereella muutamia esimerkkejä: Pyynikinrinne (v) ja Juhannuskylä (m). Jälleenrakennuskauden omakotitalojen alueet perustuvat vielä kortteleihin joko suoraviivaisessa tai kaartuvassa katuverkossa.

Rakennuskulttuuri

Jos kirkonkylän kauppatalo 1800-luvulla oli lähes identtinen maatalon päärakennuksen kanssa, niin vastaavasti Tampereen liepeet, Messukylän Kyttälä ennen kaikkea, olivat täynnä samanlaisia maalaamattomia hirsitaloja. Rakentamisen laadusta tingittiin, eikä sitä oikein valvottukaan. Kosken länsipuolta eli Tampereen kaupungin puolta oli rakennettu suunnitelmallisesti vuoden 1779 perustamisemakaavasta lähtien. Rakennusjärjestykset säätelivät rakentamista. Vähitellen säädelty kaupunkirakenne levisi, ensin länteen eli Amurin ja Kaakinmaan suuntaan. Porvareiden liike- ja asuintalot, ja myös työväen asunnot rakennettiin enemmän tyyliasuuntausten mukaisiksi, mutta perinteisellä rakennustekniikalla.

Kaikki kaupungit olivat puukaupunkeja. Muuratut talot olivat vielä harvinaisuus 1880-luvulla lukuun ottamatta tehtaita. On mahdotonta ajatella maakunnan teollista perintöä ilman punatiiltä. Se oli 1960-luvulle asti materiaali, jota puhtaaksimuurattuna käytettiin kaikessa tuotantorakentamisessa. Ainoastaan Killinkosken (v) ja Nuutajärven (v) tuotantorakennukset sekä Tampereen Kuusivooninkinen ovat vaaleaksi rapattuja.

1900-lukua on arkkitehtuurin historiassa kutsuttu insinöörien vuosisadaksi. Pirkanmaalla insinööritaitoa tarvitsi teollisuus, jonka rakentamisen tarpeet edesauttoivat kehittämään rakennustekniikkaa. Lukuisat sillat, Lokomon

konepajahallit (m) Tampereella sekä Mäntän ja Nokian spriihtehtaiden säiliöt (v) ovat esimerkkejä varhaisesta teräsbetonirakentamisesta, joka vuosisadan alussa muutti kivitalojen rakenteet, ja joka tarkastellun ajanjakson lopulla mahdollisti massatuotannon asuntorakentamisessa. Ratinan stadion (v) ja Vatialan kappeli Kangasalla (v) ovat teräsbetonia ja arkkitehtuurin konstruktivistisen suuntauksen merkkiteoksia 1960-luvulta.

Kauppalat ja seutukaupungit

Suomessa kauppalat ja seutukaupungit olivat maalaiskuntaan kuuluva epäitsestäinen kauppalat tai kaupunkimainen kunta, jolla ei ollut kaikkia vanhojen kaupunkien oikeuksia ja velvollisuuksia. Vammala kuvastaa hyvin 1900-luvun kauppaloiden historiaa. Se erotettiin Tyrvään kunnasta omaksi kauppalaksi vuonna 1907, ja asemakaava valmistui pari vuotta myöhemmin. Vammaskosken pohjoispuoli kehittyi rautatieaseman (v) ympärille Tyrvään maalaiskunnan keskustana. Sinne sijoittui myös teollisuus ja mm. Nuupalan työväen asuinalue (m). Kirkko (v) jäi kauppalaan puolelle, pappila Tyrvään puolelle. Kauppalaan puoli kehittyi odotusten mukaisesti liikekeskustaksi Tyrvään sisälle. Sairaalat rakennettiin etelään Tyrvään kunnan puolelle. Kauppala laajennettiin vuonna 1955, jolloin siihen liitettiin emäkunnasta aseman seutu ja mm. omakotialueita. Kuntaliitos vuonna 1973 yhdisti hallinnollisesti taajaman, joka oli vuosikymmenien kuluessa kehittynyt rakenteeltaan yhtenäiseksi.

Rautatien, teollisuuden tai molempien ansioista jotkin taajamat nousivat seutunsa keskuksiksi. Parkanon (m) ja Virtain (m) kautta kulkevat pohjoisen junat vuoteen 1971 asti Haapamäen radalla. Näiden seutukaupunkien keskuksien arvot painottuvat 1920-1960 -lukujen julkiseen ja liikerakentamiseen, sekä varhaisempiin kirkkoihin lähiympäristöineen. On kuvaavaa, että Parkanon toiminnallinen keskus on siirtynyt useampaan kertaan: ensin Kanan tilan kohdalta kirkonmäelle, siitä pankkien ja muiden liiketalojen keskustaan, ja lopuksi valtatiekauppojen kohdalle. Nyt kaupalliset toiminnot ovat jälleen muuttamassa keskuksen painopistettä.

Teollisuuspaikkakunnilla, kuten Mäntässä (v,m), Nokialla (v,m), Valkeakoskella (v,m) ja jossain määrin Kyröskoskella (v,m) yhtiöt ottivat ohjat käsiinsä, kun yhdyskunta alkoi tarvita säätelä. Asemakaavoja teettivät alkuun yhtiöt, jotka vastasivat myös työväkensä asumisesta. Hyvin asuvat työntekijät olivat yhtiön etu. Yhtiöt kaavoittivat, rakennuttivat, tukivat ja hallinnoivat eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien työntekijöidensä asuinalueita. Myöhemmin tätä tehtävää jatkoivat kauppalat, jotka kasvoivat kaupungeiksi. Yhdyskuntasuunnittelun ihanteiden toteutuminen onkin yksi teollisuuspaikkakuntien arvoista. 1800- ja 1900-luvun vaihteen teollisuusympäristöille on ominaista, että monet huomattavimmista arkkitehteistä ovat olleet niitä suunnittelemassa: mm. Birger Federley, W. G. Palmqvist, Jarl Eklund, Valter Thomé, Oiva Kallio, Bertel Strömer, Martta Martikainen-Ypyä ja Ragnar Ypyä.

Mänttään perustettiin puuhiomo vuonna 1868. *Varhaisesta puuhiomasta on saanut alkunsa teollisuuskaupunki, missä paperitehdasyhtiön, tehtaalaisten ja yhdyskunnan suhde on ollut poikkeuksellisen kiinteä. Mäntän paperitehtaan tehdasalue käsittää paperitehtaan ja entisen sulfittiselutehtaan tuotantolaitokset. Vanhimmat tuotantorakennukset ovat osin 1800-luvun lopulta, valtaosa 1920- ja 1930-luvulta. Tärkeitä tehtaan ja kaupungin maamerkkejä ovat erityisesti vanha pirtutehdas ja voimalaitos. Tehdasyhdyskuntaan liittyvät 1920- ja 1930-luvulla rakennetut pääkonttori, johtajien asunnot, Asemankulman yhtenäinen asuinalue ja Mäntän klubi sekä kirkko. Ainutlaatuinen tenniskenttä rakennuksineen rakennettiin johtajan asunnon Honkahovin (v) tuntumaan 1950-luvulla. Tehdas huolehti myös yhteisönsä elintarviketuotannosta Seppälän maatilalla (m). Jatkuvuudesta huolehdittiin rakentamalla kouluja eri vuosikymmenillä, sekä sairaala 1950-luvulla. Bio Säde (m), puurakenteinen maakunnan vanhin elokuvateatteri ja Mäntänvuoren (m) maja näköalapaikalla ilmentävät vapaa-ajan viettä.*

Historiallisesti Nokian puunjalostusteollisuus edustaa modernin paperiteollisuuden varhaisinta vaihetta 1860-luvulta. Sen viereen vuonna 1898 perustettu Suomen Gummitehdas Osakeyhtiö siirtyi Nokialle 1904. Teollisuuslaitokset sijaitsevat Nokianvirran äärellä. Kanava erottaa tehdassaarelle vanhan paperitehtaan, sen vieressä jokirannassa nousevat uuden tehtaan rakennukset. Tuotantorakennusten vanhin kerrostuma on peräisin 1800-luvun lopusta; laajennuksia ja muutoksia on tehty erityisesti 1930-luvulla. Nokianvirran eteläpuolella sijainneesta sulfittiselutehtaasta on todisteina enää muutamia rakennuksia. Paperinvalmistus jatkuu uuden tehtaan alueella, jonka perustana ovat 1940- ja 1950-lukujen rakennusvaiheet. Tehtaan tuntumassa Kullaanvuorella on 1930-luvulla rakennettu kumitehtaan ja paperitehtaan ammattikoulu. Nokian kumitehtaan tuotantolaitokset, kalossitehdas 1920-luvulta ja 1942 toimintansa aloittanut rengastehdas ovat kaupunkikeskustaan avautuvan tehdasjulkisivun vanhimmat kerrostumat. 1920-luvun rakennuksiin kuuluvat korttelin sisäosassa sijaitsevat autoren-gastehdas ja entinen isännöitsijän asuinrakennus. Näiden valtakunnallisesti merkittävien kohteiden lisäksi Nokian teollisuusyhdyskuntaan kuuluu maakunnallisesti merkittäviä työväen kerrostalo- ja omakotitaloalueita sekä keskustasta asemanseutu, koulujen alue, Kehon ryhmäpuutarha ja muita yhdyskunnan asemakaavoitusta ja teollista kulttuuria ilmentäviä ominaispiirteitä.

Valkeakosken puunjalostusteollisuus alkoi Myllysaarella 1873, kun vanhalla Mallasveden ja Vanajaveden välisen koskien muodostamalle myllypaikalle perustettiin puuhiomo ja paperitehdas. Paikka tarjosi koskivoiman lisäksi kulkuyhteyksiä, sillä Valkeakosken kanava ja Apian avokanava oli rakennettu 1866-1869 yhdistämään Vanajaveden ja Längelmäveden seudut. Kerroksellinen, 1900-luvun alkupuolelta aina 1960-luvulle rakentunut kokonaisuus kertoo monipuolisesti teollisuusrakentamisen kehittymisestä. Valkeakoskelle perustettu Säteri Oy korvasi Jääskessä sijainneen, tekstiiliteollisuudelle keinokuituja valmistaneen tehtaan jäämistä rajan taakse. Tuotantolaitoksen ensimmäinen vaihe valmistui 1945, ja sitä laajennettiin

jo 1950-luvulla. Valkeakosken koskiympäristö, modernistinen kauppalantalo, tehtaat ja osa asuinalueista on määriteltä valtakunnallisesti arvokkaaksi rakennusperinnöksi. Kauppilanmäen museoalue, kauppalanaikainen keskusta urheilukenttineen ja samaan aikaan asemakaavoitetut ja rakennetut yhtenäiset omakotialueet ovat maakunnallisesti merkittäviä.

Putouskorkeudeltaan yli 20 m oleva Kyröskoski kuuluu maan huomattavimpiin vapaisiin koskiin ja muodosti suosituksen matkailunähtävyyden ja –kohteen 1800-luvulla. Kosken partaalle perustettiin puuvillatehdas viiden Tampereen Finlaysonin työnjohtajan voimin 1860. Paperiteollisuus alkoi 1878. Tuotantorakennusten vanhimmat säilyneet osat ovat saaneet perusmuotonsa 1920- ja 1930-luvuilla. Konesaleja on 1950-luvun lopulta lähtien jatkettu ja korotettu useaan otteeseen. 1920-luvulta peräisin olevaan rakennuskantaan kuuluvat mm. tehtaan konttorirakennus, höyrykeskus ja sen savupiippu. Koskinäkymää hallitseva pato ja kaksi voimaputkea on rakennettu tehtaan voimatalouden uudistusvaiheessa 1920-luvulla. Tehdasyhdyskuntaan liittyy seuratalo Koskilinna ja Korkomäen asuinalue, jossa sijaitsee mm. 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa valmistunut neljän työsuhteasuintalon ryhmä. Paukunperän alue on rakennettu 1920- ja 1940-luvuilla tehtaan ammattityömiesten perheille (v). Muita merkittäviä ominaispiirteitä ovat liiketalot 1910-1960-luvuilta, Ylä- ja Alaharjun työväen asuinalueet sekä Koulukadun rintamamiestalo ja asuinkerrostalo sekä koulu 1950-luvulta (m).

Juupajoen Korkeakoskelle perustettiin vuonna 1894 saha ja Hämeen ensimmäinen konevoimalla toimiva nahkatehdas sekä neljä vuotta myöhemmin Suomen ensimmäinen koneellinen kenkätehdas. Sähköä tuottava voimala käynnistyi 1895. Se on Suomen vanhin yhtäjaksoisesti sähköä tuottanut vesivoimalaitos. Tehdasyhdyskunnassa (v) on säilynyt tuotantolaitosten lisäksi mm. työväen asuntoja.

Toijalaa ei mielletä Pirkanmaan teollisuuskaupungiksi, vaikka siellä on sijainnut aikanaan merkittävä tapetteollisuuden keskittymä, jonka rakennusperintöä (m) ja toimintaa on yhä jäljellä. Tapettitehtaat ovat sijoittuneet mielenkiintoisesti maakirjakylien tuntumaan. Satamatien varrella on säilynyt harvinainen yhdyskunta. Jatkosodan lopussa Chymos Oy siirsi elintarviketehtaan Lappeenrannasta sisämaahan. Betonitiiliset tuotanto- ja varastorakennukset sekä puiset asuinrakennukset muodostavat 1940-luvun puolivälin rakentamisesta kertovan kokonaisuuden.

Tehtaan omistajille ja johtajille rakennetut asuinrakennukset pihapiireineen ovat arvokasta rakennusperintöämme. Esimerkiksi Joenniemen kartano (v) Mäntässä, Vehkakosken huvila (m) Vilppulassa, ja Antinniemi (m) Valkeakoskella ovat eri tyyppisiä ja eri aikoina rakennettuja edustusasuntoja. Tampereella mm. Finlaysonin, Tampellan ja Lokomon johtajille rakennettiin arkkitehtonisesti merkittävät edustusasunnot.

Tampere

Tampereella teollisuustyöläisten määrä ylitti käsityöläisten määrän 1840-luvulla. Teollisuus perustui 1800-luvun lopulle asti ensisijaisesti vesivoiman käyttöön ja hyviin kuljetusyhteyksiin joko vesitse tai rautateitse. Teollistuminen merkitsi Tampereen kaupungille kiihtyvää kasvua. Se nousi talouden siivin rakennuskulttuurissa määrällisesti ja laadullisesti seudun ykköseksi.

Tammerkosken teollisuusmaisema (v) on maamme ensimmäinen ja tunnetuin teollinen kaupunkimaisema. Tampereelle leimalliset tekstiili-, konepaja- ja puunjalostustehtaiden alueet, voimalaitokset ja kosken ylittävät sillat muodostavat ajallisesta kerroksisuudesta huolimatta yhtenäisen teollistumisen historiaa monipuolisesti kuvastavan kokonaisuuden.

Kosken yläjuoksulla olevan Finlaysonin tekstiilitehtaan merkittävimpiä tuotantorakennuksista ovat tehdasalueen keskellä sijaitseva kuusikerroksinen Vanha tehdas, nk. kuusivooninkinen (1838), 1870-luvulla rakennettu kutomo Plevna sekä 1899 Satakunnankadun varrelle rakennettu nelikerroksinen karstaamo- ja kehräämörakennus Siperia. Alueen rakennuskantaan kuuluu myös 1860-luvulla rakennettu kelloporttirakennus, punatiilinen, uusgoottilaiseen henkeen rakennettu konttorirakennus ja laajan englantilaistyyllisen puiston ympäröimä uusrenessanssityylinen isännöitsijän rapattu asuinpalatsi 1890-luvulta, tehtaan kirkko 1870-luvulta, työväen asuinrakennuksia sekä ajurien asunto- ja tallialue 1800-luvun loppupuolelta. Voimalaitos, tehtaan myymälä ja värjäämö ovat 1920-luvulta sekä viimeistämö 1960-luvulta. Koskiputouksen partaalla sijaitsevat Frenckellin tehtaat. Vuonna 1783 toimintansa aloittaneen entisen paperitehtaan säilynyt rakennuskanta on peräisin pääasiassa 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä.

Hämeensillan eteläpuolella jatkuu teollisuuslaitosten rivistö: itärannalla Tampereen Verkatehtaan rakennuksista säilyneet pääkonttori ja värjäämö sekä vastarannalla Takon tehdasalue ja Alavoimala sekä Liljeroosin tehtaat. Kosken ja Pyhäjärven yhtymäkohta on Ratinan suvannossa. Kosken itärannalla ovat Tampellan teollisuusrakennukset. Pellavatehtaan punatiiliset tuotantorakennukset ovat peräisin pääasiassa 1800-luvun lopusta, vaikka 1910-luvun uudisrakennusvaihe voimakasvineen leimaa etenkin koskirannan maisemakuvaa. Vanhin tuotantorakennuksista on 1850-luvulta ja säilynyt osana laajentunutta tehdasta. Tuotantorakennusten taustalla kohoavalla ns. Herrainmäellä sijaitsee tehtaan johdon asuinalue.

Asuminen

Työväen asuntokysymys vaikeutui mitä pitemmälle 1800-luvun puoliväliä päästiin. 6000 asukasta oli ahtautunut muutamaa nykyisen keskustan kortteliin. Tampereen vanhan kaupungin länsipuolella oli plantaaseja, jotka voitiin kaavoittaa. Kaupungin palaminen laittoi asiaan vauhtia. Amuri oli koko maassa ensimmäinen tyystin tehdastyöläisille suunniteltu kaupunginosa. Sieltä oli lyhyet matkat niin Finlaysonille kuin Santalahteenkin, joiden tehtaat varasivat heti kaavan valmistuttua 1868 tontteja

omille työntekijöilleen. Finlaysonin työsuhdeasuntoja oli eniten, sekä puisia yhteiskeittiotaloja, että toinen kerrostuma 1950-luvulta: Erik Bryggmanin suunnittelema Amurinlinnan kortteli (v) tornitaloineen. Myös yksityiset ostivat tontteja ja rakennuttivat vuokra-asuntoja. Talonmistaja asui usein itse hienoimmassa asunnossa, kun taas Pispalaan (v) rakennettiin vuokratasarmoja joissa oli vain työväen pieniä asuntoja.

Edellä on viitattu Lauri Viidan Pispalaan. Pispalassa asunut kirjailija kuvasi pääteoksessaan ”Moreeni” Pispalan elämänmenoja oman lapsuutensa ja nuoruutensa päiviltä. Osin Viidan ansioista Pispalan vapaasti rakennuttama yhdyskuntaa alettiin katsoa toisin, työläiskaupungin identiteetti näkökulmasta. ”Luojan palikkaleikin” korvaamista uudella rakenteella ei pidetty välttämättömänä. Pispalan vanhimmat säilyneet asuinrakennukset muistuttavat maaseudun mökkikylä taloja, vuosisadan vaihteen rakennukset, paritalot ja suuremmat kasarmimaiset asuinrakennukset ovat noudattaneet pääpiirteissään järjestetyn kaupunkialueen korkeussääntöjä ja ajan yleistä rakennustapaa. Jyrkkään rinteeseen rakennetut portaat korvaavat osittain katuverkon.

Keskustori ja pääkadut

1700-luvulla Hämeenkatu (v) muistutti kylänraittia, ja ka-tua reunustavat rakennukset olivat yksikerroksisia puuta-loja. 1800-luvun alkupuolella kadun varressa asui lähinnä käsityöläisiä ja kauppiaita. Hämeenkatu lävistää Keskustorin (v), joka on nykyisin lähes samalla paikalla kuin Tampereen ensimmäiseen, 1775 laadittuun, asemakaavaan merkitty toriaukio, kirkkoaukio. Maakunnan ensimmäinen ja ainoa raatihuone rakennettiin diadeemiksi keskustorin otsalle vuonna 1890. Siitä alkoi satavuotiaan torin uudistus. Torin laidalle sekä bulevardityyppisen Hämeenkadun ja Kauppakadun varsille rakennettiin uusrenessanssi- ja jugendtyylisiä asuin- ja liikekerrostaloja. Puukaupungin umpikorttelirakenne säilytettiin, joten tonteista tuli varsin tiiviitä. Kauppakatu (m), entinen pääkatu, rakentui etenkin pankkitalojen kaduksi. Kauppahalli ja virastotalo (v) Hämeenkadun ja Hallituskadun välissä liittyvät rakennussuojelun historiaan. Niiden purkamisesta syntynyt kiista johti rakennusten säilyttämiseen. Tampereen teatteri valmistui torin laidalle 1913 ja kirjastotalo viereiseen puistoon 1920-luvulla. Tammerkosken ylittävä uusi Hämeensilta valmistui 1929 Wäinö Aaltosen suunnitteleminen pirkkalaispatsaineen.

Vesihuolto

Ensimmäinen kolmikerroksinen kerrostalo rakennettiin Keskustorin laidalle vuonna 1886. Tämä Selinintalo on yhä olemassa. Rakennuskorkeuksien noustessa tuli ajan-kohtaiseksi ratkaista paineisen käyttöveden saanti keskustaan. Ensimmäinen pumppulaitos Mäntinrantaan oli rakennettu jo 1842. Vuosisadan lopulla vesi pumpattiin vesisäiliöön (m), joka oli rakennettu Pyynikin korkeimmalle kohdalle. Näin mahdollistettiin korkeiden rakennusten rakentaminen. Vesilaitos (v) rakennettiin vuonna 1928.

Kaupinojalle rakennettiin samana vuonna pumppuasema ja ensimmäinen vesitorni. Toinen torni rakennettiin 30 vuotta myöhemmin. Kaupin kokonaisuus (m) riitti kasvavan kaupungin tarpeeseen vuosikymmeniksi. Seuraavat tornit rakennettiin 1970-luvulla lähioihin.

Laajennukset

Kivitaloja rakennettiin lisää kaupungin vanhimpaan osaan, kun kaupunki samaan aikaan laajeni vihdoin suunnitelmallisesti itään. Ensin kaavoitettiin Kyttälä vuonna 1877, sitten Tammela 1896. Vanha kivialokeskusta muuttui kauppiaiden ja virkamiesten asuinalueeksi. Pyynikin ja Aleksanterinkirkon väli tuli kaupunkirakenteen piiriin: Pyynikinrinne (v) rakentui sekä keskiluokan että yläluokan asuinalueeksi 1910-luvulta lähtien. Rinteessä on kookkaita huvilamaisia asuintaloja sekä puisia pienkerrostaloja. *Alueen itäosassa on useita julkisia tiloja samalta aikakaudelta; Heinätori, Pyynikintori, vaakahuone, kouluja, urheilukenttä, sairaala ja ajalle tyypillinen korkeista kerrostaloista muodostuva umpikortteli. Erityisesti Pyynikintoria rajaavat suuret koulu- ja asuinrakennukset muodostavat edustavan toriympäristön.* Sen jatkeena Pirkankadun Amurin puolella on lisää julkisia arvorakennuksia (m): Taidemuseoksi muutettu Kruununmakasiini vuodelta 1838 (1930), Pyynikin uimahalli 1957, VPK:n talo 1910 ja Hiekan taidemuseo vuodelta 1927.

Tehtaast

Tammelaan rakentui ensin puisia umpikortteleita ja niiden sekaan korkeita tiilisiä kenkätehtaita (m) niin paljon, että kaupunginosaa alettiin kutsua suutareiden pääkaupungiksi. Korkeakosken kenkätehdasta kutsuttiin suutareiden yliopistoksi, koska monet suutarit olivat alkuun siellä töissä, sitten Tampereella. Pyynikin rannassa käynnistettiin sukien ja trikoon valmistus 1800-luvun lopussa. Säilynyt rakennuskanta (m) on pääosin 1900-luvun alkupuolelta. Klingendahl Oy siirsi tekstiilituotantonsa Hämeenpuiston varrelle vuonna 1897. Tehtaan kerroksellinen rakennuskanta (v) on uudiskäytössä. Hatanpään radanvarsi oli myös ympäristö, johon koskivoimasta riippumattomia tuotantolaitoksia alettiin rakentaa vuosisatojen vaihteessa. Hyppösen kenkätehdas ja Lokomon hallit (m) ovat säilyneet vanhimmasta kerrostumasta, nekin laajennettuna ja muutettuna. Pispalan Haulitehdas torneineen (v) valmistui vuonna 1908.

Kun Lielahteen perustettiin sellutehdas kartanon (m) maille vuonna 1913, oli selvää, että työntekijöiden asunnot sijoitettiin etäämmälle häiritsevästä tehtaasta. Tehdas hankki omistukseensa viereisen Niemen kartanon (m) ja rakensi sen maille korkeatasoiset asuinalueet. Näistä on jäljellä joitain fragmentteja, mm. toimihenkilöiden alue (m) Niemen kartanon läheisyydessä. Kartanolle rakennettiin monumentaalinen navetta, koska tila alkoi huolehtia yhtiön elintarvikeomavaraisuudesta.

Työväen esikaupungit

1900-luvulle tultaessa työväen asuinalueita kaupungin sisällä olivat Amuri ja Tammela. Hatanpään kartanon (v) maiden hankkiminen vuonna 1913 mahdollisti uusien työväen kaupunginosien kaavoittamisen. Asuinrakennuksista järjestettiin kilpailuja tyyppipiirustuksia varten. 1910-luvun alussa oltiin syystäkin huolissaan työväestön oloista, ja niitä pyrkivät kohentamaan niin kaupunki kuin yhtiötkin. Viinikka (v), Lappi (v), Nekala (v) ja Petsamo (m) vastasivat työväen asutuspulaan. Kaupungin rajojen ulkopuolella rakennettiin kuten kukin taisi: Pispala (v) on tunnetuin vapaasti syntynyt työväen asuinalue, mutta vastaavaa rakentamista oli kaupungin etelärajalla Härmälässä ja idässä Messukylän ja Takahuudin mailla. Yhteistä näille alueille on, että ennen pitkää nekin liitettiin kaupunkiin, ja kaavoitettiin asianmukaisiksi kaupunginosiksi. Härmälää (m) kaavoitettiin jo 1920-luvulla ja rakennettiin 30-luvulla, mutta varsinaisesti lentokonetehtaan (m) sijoittaminen Tampereen länsirajalle 1930-luvun puolivälissä vauhditti kaupunginosan rakentumista. Tehtaan työntekijät rakensivat omakotitalojaan myös Pirkkalan puolelle Haikkaan (m).

Sairaalat ja hoivalaitokset

Yksityisten sairaaloiden ohella alkoi 1880-luvun lopulla kaupunginsairaaloiden ja hieman myöhemmin myös kunnansairaaloiden rakentaminen. Kulkutaudit olivat 1900-luvun alussa vitsaus, jota varten kunnissa rakennettiin erityisiä lasaretteja potilaiden eristämiseksi. Maakunnan suurin kulkutautisairaala oli Tampereen Kaakinmaalla (m). Siitä on jäljellä konttorirakennus, potilasrakennus ja talousrakennuksia 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta. Potilasrakennusta on muutettu 1950-luvulla.

Tampereen yleinen sairaala (v) sai uudisrakennuksen Kalevankankaalle vuonna 1910. Sairaala liittyi valtion vastuulla olevien lääninsairaaloiden järjestelmään. *Yleinen sairaala edustaa hyvin rakennusaikansa ajanmukaisia, toiminnallisia, arkkitehtonisia ja teknisiä ratkaisuja.* Sama luonnehdinta sopii Keskussairaalaan (m), jota seudun kunnat alkoivat suunnitella jo ennen sotia, ja jonka ensimmäiset vaiheet Teiskontielle valmistuivat vuonna 1962. Kantasairaalan ohella on säilynyt henkilökunnan asuinrakennuksia 1960-luvun alusta. Muutoin Yliopistollisen keskussairaalan alue on voimakkaasti täydennysrakentunut. Korkea potilaslamelli on silti säilyttänyt asemansa maamerkinä ja alueen dominanttina.

De Gamlas Hem Eteläpuistossa (v) on rakennettu vuonna 1905. Yhdistyksen rakennuttama talo on sekä käyttönsä että arkkitehtuurinsa perusteella ainutlaatuista rakennusperintöä. Vanhainkodin on suunnitellut Birger Federley. Hoivalaitoksia suunnittelivat aikansa nimekkäimmät arkkitehdit.

Kirkot

Keskustorin laidassa oleva Vanhakirkko (v) on maamme vanhaa usklassillisia ristikirkkoja ja kantakaupungin vanhin julkinen rakennus. Vanhakirkko rakennettiin keskustorin yhdelle neljän kirkkokunnan kirkkoille varatuista tonteista. Paikalla oli ollut Tammerkosken kartano. *Charles Bassin Intendentinkonttorissa suunnittelema kirkko valmistui vuonna 1824. Arkkitehti C.L. Engelin suunnittelema kellotapuli rakennettiin 1828 kaupungin silloisen pääkadun, Kauppakadun, päätteeksi.* Hämeenpuiston puolivälin kohdalle rakennettiin vuonna 1881 valmistunut Aleksanterin kirkko (v). Sitä ympäröi Pyynikin kirkkopuisto, joka alun perin oli kaupungin hautausmaa. Kirkko ei ole Kauppakadun eikä Hämeenkadun päätteenä, vaan niiden keskellä.

Tampereen tuomiokirkko (v) kuuluu 1900-luvun alun kansallisromantiikan arkkitehtuurin ja maalaustaiteen päämonumentteihin Suomessa. Kirkosta pidettiin 1899 suunnittelukilpailu, jonka voitti Lars Sonck. Kirkon maalauskoristelu tilattiin Magnus Enckelliltä ja Hugo Simbergiltä. Kirkko valmistui 1906. Sonck suunnitteli samanaikaisesti muutoksia kirkkoa ympäröivän Juhannuskylän (m) ruutukaavaan sitteläisessä hengessä, korostamaan kirkkonsa asemaa. Katunäkymien ohella Juhannuskylässä on arvokasta rakennuskantaa, mm. Wivi Lönnin jugendpaloasema (v), ulkotyöväenyhdistyksen talo (m) (olympiaelokuvateatteri), vuosisadan alun asuin- ja liiketaloja sekä kouluja.

Messukylän vanhan kirkon runkokuone ja sakaristo ovat 1500-luvun alusta. Poikkisakara ja korotus on tehty 1700-luvun lopun muutosten yhteydessä, samoin ikkunaukot ja tynnyriholvattu katto. Uuden kirkon valmistuttua kirkko jäi pois käytöstä, kunnes kunnostettiin ja entisöitiin 1900-luvun puolivälissä. Messukylän uusi kirkko valmistui 1879. Se on julkisivuiltaan puhtaaksimuurattua tiiltä, ja tyyliään lähinnä romaaninen. Kirkkoarkkitehtuurin historiassa Pälkäneen uudesta kirkosta (valmistunut 1839) lähtien on tiilikirkkoja jätetty tyylinmukaisesti rappaamatta. Niin Tyrvään uusi kirkko (1855) kuin Finlaysonin kirkkokin (1879) kuuluvat tähän kertaustyylisten kirkkojen harvinaisempaan traditioon. Messukylässä on kolme hautausmaata: vanha hautausmaa 1780-luvulta vanhan kirkon ympärillä, keskinen hautausmaa vuodesta 1861 Kirkonmaalla, sekä uusi hautausmaa vuodesta 1891. Messukylän kirkot ympäristöineen ovat maakunnallisesti merkittäviä.

Viinikan työväen kaupunginosan kirkko (v) on ensimmäinen suomalainen kirkkorakennus, jossa saman katon alle yhdistettiin kirkkosali, seurakunnallinen työkeskus ja pappila. Kokonaisuus valmistui vuonna 1932, ja edustaa aikansa dekoratiivista klassismia.

Koulut

Koulujärjestys vuodelta 1872 loi perustan lyseoille ja oppikouluille. Tampere on koulujen ja oppilaitosten kaupunki. Hämeenpuiston (v) varrella ovat Aleksanterin koulun ja Tyttölyseon rakennukset, joiden päärakennukset ovat oppilaitoksiin perehtyneen Wivi Lönnin suunnittelemia. Koulukadun puistokadulla (m) ovat Reaalilyseo vuodelta 1890, Yhteiskoulu 1899, Svenska samskolan 1902 ja Tulouskoulu 1902. Teollisuuskoulu perustettiin 1886. Koulu yhdistettiin myöhemmin teknilliseen opistoon, jolle rakennettiin uudisrakennus Pyynikintieeseen vuonna 1915 (v). Ammattikoulut yhdistettiin 1930-luvun lopulla, ja iso uudisrakennus saatiin Pyynikille vuonna 1939. Ammattikoulun rakennus (m) oli maan ensimmäinen laatuaan, ja oppilaita kulki päivittäin pitkänsä junamatkan takaa ammattioppiin.

Nekalan kansakoulu (v) vuodelta 1932 edustaa vuosikymmenensä kouluarkkitehtuuria, Samoin Rantaperkiön koulu (m), joka rakennettiin 20-luvulla, mutta korotettiin vuonna 1936.

Varala, naisten voimisteluliiton perustama kurssikeskus (m), aloitti vuonna 1910 Pyynikillä vanhan huvilan pihapiirissä. Uudisrakennuksen suunnitteli Wivi Lönn. Kauppaoppilaitos toimi vuodesta 1913 Wivi Lönnin suunnittelemassa rakennuksessa (v) keskustassa, kunnes uusi koulu (m) valmistui Kalevaan vuonna 1965. Sen modernistisen arkkitehtuurin suunnitteli Timo Penttilä, jonka suunnitelma on myös Kalevan Sampolan (v) työväenopiston ja kansalaiskoulun rakennus muutamaa vuotta aiemmin.

Yhteiskunnallinen korkeakoulu muutti Tampereelle, ja uudisrakennus (m) valmistui 1960. Myöhemmin korkeakoulu muutti nimensä Tampereen yliopistoksi.

Kartanot ja palatsit

Tampereen nykyisten rajojen sisällä on kartanoiden pihapiirejä, jotka lähes kaikki ovat siirtyneet jossain vaiheessa kaupungin omistukseen ja vaihtelevaan käyttöön. Edellä on mainittu Niemen ja Lielahden kartanot (m). Niemi oli tavanomainen maalauskartano. Lielahden nykyisen päärakennuksen rakennutti Finlaysonin tehtailijan poika. Kaksi muuta veljestä rakensivat palatsit keskusta: Finlaysonin palatsin ja Näsilinnan (v). Näsilinnalla on pitkä historia Hämeen museona.

Hatanpään kartano puistoinen (v) oli kaksisataa vuotta seudun mahtitila. Sillä oli varaa myydä Tammerkosken kartano kruunulle, jotta kaupunki voitiin perustaa vuonna 1777. Toisin päin kävi lopuksi, kun konkurssiin joutunut kartano myytiin kaupungille vuonna 1913. Sitä ennen rakennettiin kaksi asuinpalatsia, päärakennus vuonna 1885 ja ns. Idmanin huvila 1900. Puisto perustettiin 1700-luvun lopulla. Päärakennus on toiminut mm. kaupunginmuseona.

Haiharan kartano oli aito aatelisläänitys 1600-luvun alussa. Nykyisen pihapiirin (m) rakennuskanta on pääosin 1800-luvun lopusta. Kartanon pellot myytiin rakennusliikkeelle, ja Kaukajärven lähiön ensimmäinen vaihe (m) rakennettiin 1960-luvun lopulla. Pihapiiri testamenttiin kaupungille. Myös Raholalla on rälssitilan historia 1650-luvulta. Päärakennus on 1700-luvun lopulta, kellari mahdollisesti vanhempikin. Kaupunki hankki kartanon omistukseensa vuonna 1935. Seuraavalla vuosikymmenellä lähipelloille rakentui Raholan siirtolapuutarha. Vieireinen Kaarilan kartano liittyy Raholan vaiheisiin, sillä 1700-luvun lopulla molempia hallinnoi Gaddin suku. Suuvun hautakappeli on säilynyt harjun kupeessa. Kaarilan maat ostettiin kaupungille vuonna 1963. Samalla vuosikymmenellä rakennettiin korkeatasoiset Puisto-Kaarilan atrium-talot sekä kerrostaloja. Ympäröivässä puistossa on vielä fragmentteja Gaddien ajoilta. Raholan ja Kaarilan kokonaisuus on maakunnallisesti merkittävä, kerroksellinen kaupunkiympäristö.

Puistot

Hatanpään kartanon puisto (v) edustaa vanhinta säilynyttä puistoarkkitehtuuria. Aleksanterinpuiston (v), Hämeenpuiston (v) ja sen päätteiden Eteläpuiston (v) ja Näsinpuiston (v) ohella sillä on valtakunnallista merkittävyyttä. *Hämeenpuisto hahmoteltiin ensimmäistä kertaa C. L. Engelin laatimassa asemakaavassa 1830. Vuoden 1865 tulipalossa nykyisen Hämeenpuiston keskivaiheilta tuhoutui puisto- sekä tonttialuetta. Arkkitehti C.A. Edelfelt laati tulipalon jälkeen asemakaavan, joka levensi esplanadin nykyiseen 60 metriin. Puiston vanhin osa istutettiin 1875-1879.* Puistokadun varrella on merkittävää rakennusperintöä, mm. Klingendahlin tehdas, Työväentalo 1899-1930 sekä nimekkäiden arkkitehtien Työväenteatteri ja pääkirjasto Metso 1980-luvun puolivälistä. Puistossa ja sen päätteissä on merkittäviä julkisia taideteoksia. Pohjoispäässä oli jo sata vuotta sitten lasten leikkipuisto.

Ruotsalaisia kansanpuistoja muistuttava Sorsapuisto (m) rakennettiin 1930-luvulla Tammelan kaupunginosan ja teurastamon väliin. Siitä muodostui ainutlaatuinen oleskelupuisto, kun siihen asti kaupungin puistoissa oli korostunut estetiikka ja paloturvallisuus.

Huvitukset

Amurin Veljeslinnan korttelissa (m) oli Pirkan elokuvateatteri 1950-luvulta, joka, kuten kaikki kaupungin perinteiset elokuvateatterit, on muutettu tai purettu. Salit ovat usein muussa käytössä. Sen sijaan nykyaikainen elokuvakeskus toimii Finlaysonin entisessä kutomossa.

Purjehdusseuran paviljonki (m) rakennettiin pajasaareen radan kylkeen vuonna 1912. Aiemmin paikalla oli ollut tuotantorakennuksia. Kekkosen tien rakennuttua toiminta siirtyi Jänissaareen. Paviljonki jäi väylien puristuksiin, mutta on säilynyt. Ravintolatoiminnan rakennusperinnöstä on tavattoman vähän jäljellä. Viikinsaareessa (m) on säilynyt kesäravintola 1900-luvun alusta, järjestyksessä kolmas. Kaksi aikaisempaa paloivat. Hauskana yksityiskoh-

tana tällä perinteisellä huvittelusaarella on putka, joka on muutettu kappeliksi. Työväenyhdistyksen tanssilava ja teatterin lava täydentävät kokonaisuutta. Pyynikin puolella Pyhäjärveä oli toinen suosittu kesäravintola 1800-luvun lopulta. Huonoon kuntoon joutunut Rosendal purettiin 1960-luvun lopussa. Seuraavalla vuosikymmenellä rakennettiin kauemmas rannasta kongressihotelli Rosendahl, osin pilareille rakennettu peililasipintainen hotellikompleksi (m).

Hotelli Tammer (v) valmistui vuonna 1929 Tampereen koskimaisemaan. Tammerin ravintolasalit lienevät vanhimpia alkuperäisinä säilyneitä koko maassa. Maakunnassa Ruoveden kirkonkylän raitilla on säilynyt pieni hotellirakennus 1900-luvun puolivälistä. Suuria hotelleja rakennettiin vasta 1960-luvulta lähtien mm. Ellivuoreen ja Valkeakoskelle. Sääksmäen sillankuudessa on Silta-niminen ravintola, joka edustaa harvinaista paviljonkimaista konstruktivistista arkkitehtuuria 1960-luvulta.

Huvilat ja puutarhat

Huviloita alettiin rakentaa 1800-luvun puolella, jolloin suurimpien kaupunkien liepeille syntyi varakkaan porvariston rakentamia huvilayhdyskuntia. Huvilat olivat tuoloin enimmäkseen suurikokoisia ja koristeellisia rakennuksia, jotka oli tarkoitettu pelkästään vapaa-ajan ja kesän viettoon. Aluksi yleensä vain kaupunkilaisperheet hankkivat itselleen kesähuviloita. Huvilailmiö onkin alun alkaen kaupunkikulttuurin tuote.

Näsjärven rannoilla, Aitolahdessa, Tervalahdessa, Teiskossa ja Länsi-Teiskossa on säilynyt kolmisenkymmentä huvilan pihapiiriä (m) 1900-luvun taitteesta. Niiden rakennuttajina oli tamperelaisia liikemiehiä ja sivistyneistöä, jotka asuivat huviloillaan vain kesäisin. Lempiänniemen Runsaan ratsutila (m) oli jonkin aikaa kultaseppä ja taiteenkerääjä Kustaa Hiekan omistuksessa, jolloin hän muokkasi vanhaa päärakennusta huvilamaiseksi. Näsjärven ohella vastaavia huviloita rakennettiin Pyhäjärven ja monien pienempienkin järvien rannoille. Härmälän huvilarannikosta on säilynyt vain yksi huvila, Lepola (m).

Ensimmäinen suomalainen siirtolapuutarha perustettiin Tampereelle vuonna 1916. Aatteeseen kuului tarjota kaupunkien työläisperheille virkistystä. Puutarhatyöt kuuluivat oleellisena osana siirtolapuutarhaan, ja puutarhan antimet olivat tärkeä osa perheen ruokataloutta. Maakunnallisesti merkittäviksi siirtolapuutarha-alueiksi on tähän selvitykseen valittu edellä mainitut Tampereen Litukka (m) ja Rahola (m) sekä Nokian Keho (m). Hatanpään puutarha siirrettiin 1970-luvulla Niihamaan, jossa se yhä toimii.

Näkötornit

Kangasalan harjuille on rakennettu näkötorneja 1880-luvulta alkaen. Näkötorneihin (v) liittyvät olennaisena osana laajat näkymät kansallisen leiman saaneisiin luonnon- ja kulttuurimaisemiin. Kirkkoharjun näkötorni on Suomen ensimmäinen funkistorni. Sitä edelsi puurakenteinen torni. Tampereen Pyynikinharjun nykyinen näkötorni (v) on myös järjestyksessään toinen. Vaikka Kangasalan tornit sijaitsivat maaseudulla, ovat ne alun alkaen olleet kaupunkilaisten retkikohteina. Aivan toisenlaista aikaa ja matkailua edustaa Näsinneula (m) pyörivine ravintoloineen. Torni johon liittyvät akvaario ja planetaario, valmistui 1960- ja 70-lukujen vaihteessa.

Jälleenrakennuskausi ja 1960-luku

Koulut ja kansanterveys

Jälleenrakennuskaudella rakennettiin paljon lisää: suuret ikäluokat istuivat alkuun ahtaissa kyläkouluissa, kunnes 1950-luvulla rakennettiin lähes joka kirkonkylään ja muihinkin useampikerroksinen kivikoulu. Koulun vieressä oli usein opettajien asunnot tai asuntola. Härmälän kansakoulu vuodelta 1952 on yksi monista vuosikymmenen tiilikouluista, tavanomaisesta poiketen puhtaaksimuurattua tiiltä, joka yleistyi seuraavalla vuosikymmenellä julkisessa rakentamisessa. Koulurakentaminen jatkui väestön keskityksessä kaupunkeihin. Rantaperkiön kansakoulun viereen rakennettiin Pirkanmaan yhteiskoulu vuonna 1962, Saukonpuiston koulu (m) valmistui 1960.

Vuonna 1944 annettiin laki kunnankätilöistä, kunnallisista terveyssisarista sekä kunnallisista äitiys- ja lastenneuvoloista siirtymäaikoiheen. Tampereen Lamminpäässä omakotialueella on säilynyt 1940-luvun lopulla rakennettu neuvola. Maaseudun kylissä on säilynyt joitain terveystaloja, joita rakennettiin sotien jälkeen mm. ruotsalaisten kummikuntien avustuksella. Esimerkiksi Vesilahden Narvan (m) terveystalo valmistui 1940-luvulla, Vesilahden kirkonkylän ja Virtain kunnan talot (m) seuraavalla vuosikymmenellä. Terveystaloja varten oli laadittu tyyppipiirustuksia, niin kuin monelle muullekin jälleenrakennuskauden rakennustyyppille. Kalevan lastentalo rakennettiin uuteen edistyskelliseen kaupunginosaan (v) vuonna 1953. Talo on tarjonnut tilat monenlaisille lasten parasta tarkoitaville toiminnoille: lastentarhaseminaarille, päiväkodeille ja harjaantumiskoululle. Hyvinvointiyhteiskunnan nopeaa kehitystä kuvaa se, että kun Kaukajärven aloituskortteleita (m) suunniteltiin 1960-luvun puolivälissä, suunniteltiin kokonaisuuden osaksi sekä alakoulu että päiväkotirakennus.

Sosiaalinen asuntotuotanto

Tampereella kaupungin rakennuttamaa sosiaalista asuntotuotantoa on harjoitettu niinkin varhain kuin vuonna 1918, kun Punakylä (m) rakennettiin Tampereelle. Vuoden päästä valmistuivat Viinikan kunnalliset rivitalot. Pyynikinrinteellä on sosiaalista asuntotuotantoa 1920-luvulta. Jatkosodan aikana rakennettiin Härmälään (m) kaksikerroksisia puukerrostaloja. Jälleenrakennuskausi nosti voimakkaasti esiin kunnan oman rakennustoiminnan tärkeyden. Kaupunki rakennutti Nekalaan (v) 1945-48 samanlaisia kerrostaloja kuin Härmälään. Ns. Hipposkylä (m) rakennettiin Kosken vanhan maantien varteen vuosina 1947-49. Sen asemakaava on jo vapaamuotoisempi kuin edellä mainittujen alueiden.

Nekalan pientaloalue (v) on asemakaavoitettu Viinikan omakotialueen täytyttyä. Alueelle on rakennettu talvisodan jälkeen pientaloja ns. ruotsinavun turvin sekä Nekalan asevelikylä, joka rakennettiin arkkitehti Alvar Aallon tyyppipiirustuksia käyttäen. Asevelikylä koostuu pienistä aseveliyhdistyksen talkoovoimin rakennetuista kahden perheen omakotitaloista.

Kalevan tornien rakentaminen alkoi 1949. Arkkitehti Harry W. Schreckin suunnittelemaat rakennukset olivat tuolloin Tampereen puolikunnallisen asuntotuotannon suurin hanke. Toinen suurkortteli, Kalevankartano piste- ja lamellitaloineen toteutui myös sosiaalisen asuntotuotannon hankkeena 1950-luvun lopulla.

Arava oli vuonna 1949 perustettu Asuntorakennustuotannon valtuuskunta, joka järjesti halpakorkoisia lainoja asuntotuotantoon. Valtion asuntotuotannon lainajärjestelmää on perinteisesti siitä asti kutsuttu aravarahoituksiksi. Rahoituksen ehtoihin liittyi sosiaalinen elementti, jonka vuoksi asuntojen käyttö ja luovutus on eri tavoilla rajoitettu. Arava lievitti valtaisaan asuntopuolaa, mutta kohdistui kuitenkin paremmin toimeentuleviin kansanosiin, koska vasta 1960-luvun lopussa arava ulotettiin myös vuokra-asuntojen rakentamiseen. 1950-luvun uudisasunnoista kolmasosa rakennettiin aravan rahoituksella. Useat rakennusyhtiöt erikoistuiivat arava-tuotantoon. Kohteet olivat sekä kerrostaloja että pientaloja. Lainoja saattoi saada myös ns. hartiapankkirakentamiseen. Standardisoimislaitos suunnitteli myös erikseen aravalainoitukselle sopivan kuuden tyyppitalon malliston vuonna 1950. Aikaisemmista rintamamiestaloistyypeistä poiketen mukana oli myös suurempia malleja.

Omakotialueet

1920-luvulla alkanut ns. omakotiliike, jossa pientaloasumisesta tuli suosittua, ei oikeastaan koskaan ole hiipunut. Voimakas nousu koettiin 1940-luvun lopun asutustoiminnan myötä, kun puolitoistakerroksisesta omakotitalosta tuli asumisen mallitalo niin sodasta kotiutuvalle sukupolvelle kuin maalta kaupunkiin töihin muuttaneille. Edustavimpia tämän ajan alueita on säilynyt mm. Nokialla: Sarpatti, Maatiala ja Alhonniitty sekä Mäntässä Tammikangas ja Tammiranta. Valkeakosken jotkin jälleenrakennuskauden asuinalueet tyyppitaloineen ovat uniikkeja, valtakunnallisesti merkittäviä ympäristöjä, kuten Yrjölä, Tallinmäki, Roukonperä ja Ulvajanniemi. Laadukas pientaloalueiden kaavoittaminen ja rakentaminen jatkui 1960-luvulla.

Kerrostaloalueet

Tampereen Kaleva on yksi yhtenäisimmistä ja laajimmista kaupunginosista, joka on toteutettu toisen maailmansodan jälkeen funktionalismin kaavoitusperiaatteiden mukaisesti. Kalevan kirkko on Suomen uudemman kirkko-arkkitehtuurin monumentaalisin esimerkki. Kalevan alue sijaitsee Tampereen rautatieaseman ja Tammelan kaupunginosan itäpuolella, entisillä Tammelan vainioilla. Ydin on Kalevan puistotien ja Kaupinkadun välillä sijaitseva Liisankallio, jonka asemakaavan on laatinut arkkitehti Elis Kaalamo 1930-luvulla. Sotien jälkeen hyvin toteutuneessa asemakaavassa on painotettu avointa korttelirakennetta sekä luonnonvalon ja puistoalueiden merkitystä.

Hipposkylän itäpuolelle nousi 1950-luvulla Kissanmaan kaupunginosa (m). Sen asemakaavoissa toteutuivat sodan jälkeisen yhdyskuntasuunnittelun ihanteet omakoti-alueella. Pääkadun varrella on myös pienkerrostaloja, ja yhdessä korttelissa puisia rivitaloja, joissa on kokeiltu elementtitekniikkaa.

Teollisuus kasvoi mm. sotakorvausten myötä. Kalevaan Ilmarinkadun varrelle rakennettiin 1950-luvun alussa Tampella-yhtiön perustaman asunto-osakeyhtiön neljä lamellitaloa. Nämä nk. Pekolan talot suunnitteli arkkitehti Alvar Aalto. Vastapäinen lamellitalojen ryhmä rakennettiin alun perin Branderin kenkätehtaan henkilöstöasunnoiksi. Suuret yhtiöt osallistuivat vielä 1960-luvulla jossain määrin työntekijöidensä asumisen järjestämiseen. Ns. Pellava-Petsamon tilalle rakennettiin Tampellan aloitteesta osaketaloja, eli Saukonmäen pieni lähiö (m) vuosikymmenen lopulla. Härmälän itäpuolella kaupunkirakenne jatkui saumattomasti Rantaperkiön (m) esikaupungilla, joka rakentui 50- ja 60-luvuilla. Valmetin työntekijöiden rivitalot (m) ovat valmistuneet 50-luvun lopulla, samoin ns. Hatanpäänhovin (m) kolmiomainen asuinkortteli Lokomo Oy:n ja Sarvis Oy:n vuokrataloiksi.

Tuotantolaitokset

Edellä kuvattuja merkittäviä teollisuuslaitoksia on täydennysrakennettu ja laajennettu kaikkina vuosikymmeninä, 1990-luvun lamaan asti. Arkkitehtonisesti erittäin onnistuneena on pidetty Finlaysonin korttelin kosken kulman täydentymistä vuonna 1960 rakennetulla viimeistämöllä. Tullin alueella kortteleita on täydennetty jatkaen alkupe-
räistä arkkitehtuuria. Maakunnan puunjalostustehtaita laajennettiin voimakkaasti, mutta inventoinneissa ei juurikaan kuvailla tämän ajan rakennuskantaa. Viimeistään 1970-luvulla teollisuuskin siirtyi elementtirakentamiseen, ja arkkitehtonisista tavoitteista tingittiin. Tuotantorakenteen ja teknologian muuttuessa tarvittiin yhä suurempia halleja, joiden sovittaminen vanhaan rakennuskantaan oli mahdotonta. Suuri osa teollisuuden rakennusperinnöstä purettiin 1960-70-luvuilla.

Muu maakunta

Rakennuskulttuuri kehittyi maakunnan veturin tavoin, mutta volyymit olivat pienempiä. Esimerkiksi Kangasalan Kirkkoharjun kupeeseen rakennettiin Ukkilinnan asuinkerrostalot vuonna 1958 ja Ukinrinteen asuinkerrostalot (m) muutama vuosi myöhemmin. Tyylin muuttuminen 50-luvusta 60-luvuksi on helposti havaittavissa. Pääsääntöisesti voidaan todeta, että kyseisten vuosikymmenten matalat rapautetut kerrostalot sovitettiin kirkonkylien taajamakuvaan melko onnistuneesti. Mikäli kerroksia rakennettiin enemmän ja sijainti oli kovin keskeinen, oli onnistuminen haasteellisempaa. Mäntän Kirkonpellon 3-kerroksiset asuin-
vuokratalot (m) jatkoivat vanhan keskustan rakennetta 1950-60-luvuilla Tampereen Kalevan tapaan.

Nokian keskustaa rakennettiin merkittävilta osiltaan Valtatien ja Kylmäojarpuiston tienoilla. Poutuntien aravatalot ja Kylmäojarpuiston pistetalot rakennettiin 1950-luvulla. Lukio oli rakennettu jo edellisellä vuosikymmenellä, mutta muut Kylmäojarpuiston koulut rakentuivat 50-luvulla. Arvokkaaseen kokonaisuuteen (m) kuuluvat lisäksi Ilkkantien ja Kankaantaankadun kerros- ja rivitalot.

Aluerakentaminen

1960-luvun puolivälissä maaseudun väestönkasvu kääntyi laskuun. Kaupungistuminen kiihtyi. O.I. Meurman oli *Asemakaavaopissaan* (1947) määritellyt lähiön taajaman osaksi, jolla on oma liikekeskuksensa tärkeimpine palveluineen ja omat viheralueet. Metsäkaupungin ajatuksena oli sijoittaa kerrostaloja väljästi metsän keskelle, jolloin asukkaiden ympärillä olisi runsaasti luontoa.

Metsäkaupungin vapaata korttelirakennetta Tampereella edustaa Ruotulan asuinalue (m), ensimmäinen aluerakentamiskohde, joka vielä jatkoi olemassa olevaa rakennetta. Ruotula toteutettiin 1960-luvun puolivälissä. Puhdas metsäkaupunki-lähiö on hieman nuorempi Peltolampi (m), jossa on ulkosyöttöinen liikenneverkko, vapaasti metsään sijoitetut talorykelmät sekä keskellä viheralueet keuhkokaaviona. Kaukajärven ensimmäinen vaihe (m) on jotain edellisten välistä. Se on toteutettu samaan aikaan Peltolammin kanssa, mutta vanhan kartanon läheisyyteen. Kaukajärven maisemallinen ratkaisu on erityisen hieno. Myöhemmin lähiöihin alettiin liittää ajatus aluerakentamisesta, rationalisoinnista, standardoinnista, elementtirakentamisesta ja kerrostalovaltaisuudesta.

Kesämökki

Maailmapaaksi kutsutun muuttoliikkeen rinnalle syntyi kesämökkikulttuuri. Maalaiselämän kaipuu oli yksi syy kesäasutuksen yleistymiseen. Vuonna 1960 puolet kaupunkien ja kauppaloiden väestöstä oli ensipolven kaupunkilaisia eli maalauskunnissa syntyneitä. Muutamassa vuosikymmenessä järvien rannoille on rakennettu puoli miljoonaa vapaa-ajan asumusta. Mökkirakentamisen juuret ovat edellä kuvatussa huvilakulttuurissa. Huvilaomistus kansanomaistui sotien jälkeen. 1950-luvulla kesämökkeily laajenikin koko väestön vapaa-ajanviettotavaksi. Maamme huvilakanta lisääntyi yksistään 1950-luvulla enemmän kuin edellisen sadan vuoden aikana yhteensä. Kaupungistuminen nopeutti kesämökkien yleistymistä, kun suuri määrä maaseudulla syntyneitä siirtyi kaupunkien teollisuustyöhön tai palvelualoille. Samalla myös vapaa-aika lisääntyi vähitellen. Kun lauantai muuttui 1960-luvulla vapaapäiväksi, kesämökillä voitiin viettää yhä enemmän aikaa myös viikonloppuisin. Autoistuminen ja parantuneet väylät helpottivat mökille pääsyä. Toisin kuin huviloiden, mökkien varustelutaso oli vaatimaton. 1940-60-lukujen lautarakenteiset mökit olivat pieniä myöhempiin mökkeihin verrattuna.

Kesämökkeilyn ominaispiirteisiin kuuluu oma rauha ja itse rakentaminen. Siten yhtenäisen alueen osoittaminen ei ilmennä kattavasti koko ilmiötä. Leivin mökkiyhdyksunta (m) Kangasalla on sotien jälkeen yksityiselle maalle rakentunut pienten mökkien kokonaisuus Roineen rannalla. Mökit on sijoitettu vapaasti jyrkkään rinteeseen omille pienille tonteilleen ja rannassa on alun perin ollut yhteinen sauna. Leivin mökit on lohkottu yhdestä talosta. Alkuun rantapalstoja sai myydä ja mökkejä rakentaa vapaasti mutta rakennuslain voimaantulon myötä tarvittiin lupa. Vuodesta 1969 lähtien rantakaavoituksella alettiin hillitä ja suunnata mökkirakentamista niin, että rantoja jätettiin myös rakentamattomiksi.

Rakennemuutokset

1960-luvulta lähtien perinteinen teollisuus hiipui, ja teknologiateollisuus teki tuloaan. Siirtyminen tietointensiviseen elinkeinorakenteeseen on merkinnyt teollisuusympäristöjen purkamista tai uudelleenkäyttöä, sekä konttorirakentamista, joka jatkuu yhä. Yhteiskunnan muutosten aikaan osuu toinen rakennemuutos: elementtitekniikka. Ero aiempaan, sotien jälkeiseen modernismiin on sekä rakennustekniikassa että rakentamisen volyymissä.

Uudelleenkäyttö

Vaikka kohteisiin ei ole temaattisesti haettu rakennusten uudelleenkäyttöä edustavia kohteita, niitäkin on. Tampereen arvokkaita teollisuusrakennuksia on muutettu asunnoiksi ja konttoreiksi 1960-luvulta lähtien. Trikootehdas (m) Koulukadulla muutettiin sosiaalivirastoksi vuonna 1966. Täydennysrakentamisen ja uudelleenkäytön ilmiöt eivät ole vain 1900-luvun lopun ilmiötä. Rakennusten käyttötarkoituksia on aina muutettu, ja niitä on täydennetty. Pitkään suunnittelijat luottivat oman aikansa arkkitehtuurin kantavuuteen, kun vanhoja rakennuksia laajennettiin tai muutettiin. Tämä johti viimeistään 1960-luvulla voimakkaasti kontrastoiviin ratkaisuihin, joista maaseudun asuinrakennuksen ”elintasosiivestä” tuli legenda. 1980-luvulla alettiinkin rakennussuojelun ja korkeakoulutuksen piireissä pohtia ympäristöön sopivaa tai sovitettua täydennysrakentamista. Joitakin toteutuksia tuolta ajalta on pidetty esimerkillisinä: Olympian talo muutettiin ja laajennettiin elokuvateatterista ravintolaksi ja hotelliksi. Erityislailla suojeltua Tirkkosen liiketaloa jatkettiin Kaupakadun suuntaisesti. Polvikadun ja Rautatienkadun matkaa 1900-luvun alun korttelirakennetta täydennettiin säilyttämällä mittakaava ja arkkitehtuurin rakeisuus.

Liikenne

Tiet

Satakunnassa Kyrönkankaantienä, Pirkanmaalla Hämeenkankaantienä ja Pohjanmaalla Pohjankankaantienä tunnettu tie (v) on yksi Suomen keskiaikaisista pääteistä ja ainoa kesäaikaan kuljettavissa ollut reitti Satakunnasta ja Hämeestä Pohjanmaalle.

Kestikievareita maanteiden varsilla pidettiin vuoroin eri taloissa. Ne olivat siis tavallisia maatiloja, jotka ottivat kyytilaitoksen vastuulleen. Kallenaution kestikievari (v) Juupajoella on yksi Suomen parhaiten tunnetuista ja säilyneistä kestikievareista. Kallenaution ilmentää maamme matkustuslaitoksen historiaa 1700- ja 1800-luvuilla. Autoliikenteen kasvu teki kyytilaitoksen vähitellen tarpeettomaksi. 1920-luku toi autot niin tavara- kuin henkilökuljetuksiin. Myös liityntäliikenne kehittyi. Esimerkiksi Toijalan asemalta liikennöitiin vilkkaasti linja-autoilla Valkeakoskelle. *Tampereen linja-autoasema (v) on linja-autoasemien syntyvaiheeseen liittyvän uuden rakennustyyppin edustava esimerkki vuodelta 1938. Funkiksen vauhdikaslinjainen muotokieli sopi yhteen uusien linja-autoasemien imagon kanssa. Tampereen aseman vieressä on säilynyt muitakin aikakauden rakennuksia.* Hyvin erityinen ja harvinainen rakennustyyppi on säilynyt Pirkankadulla: Rollikkahalli (m) vuodelta 1949. Se rakennettiin kaupungin omien johdin-autojen varikoksi, ja toimi myöhemmin bussivarikkona.

Sillat

Tiehallinnon valitsevat museosillat kuvastavat maamme liikenneverkon ja sillanrakennustaidon kehitysvaiheita 1700-luvulta nykypäiviin saakka. Kihniön Markkulan silta (v) ja Teiskon Aunessilta (v) ovat pirkanmaalaisia museosilloja. Aunessillan tavoin Tammerkosken ylittävä kuusiaukkoinen Satakunnan silta (v) on erinomainen näyte seudun kivimiesten ammattitaidosta 1900-luvun taitteesta. Putajan sillat (m) Suodenniemellä ovat samalta ajalta. Viialan Haihunkoski oli pitkään maakuntien rajalla. Neliaukkoinen kivilta (m) on rakennettu vuonna 1887. Moni kulttuurihistoriallisesti arvokas vanha silta on jäänyt kevyen liikenteen käyttöön, kuten Inkulan vanha kivilta (m) Viljakkalassa, jota vaalii paikallinen perinneyhdistys. Äetsän puinen riippusilta (m) rakennettiin Kokemäenjoen yli 1948, nimenomaan kevyttä liikennettä palvelemaan. Teräsbetoni syrjäytti puun ja luonnonkiven sillanrakentamisessa 1930-luvulla. Tampereen Hämeensilta (v) on graniitilla verhottu teräsbetonisilta. Sääksmäen kulttuurimaisemaan kuuluva riippusilta (v) on vuodelta 1963.

Radat ja asemat

Rautatietä on rakentanut pääasiassa valtio. Jotkin teollisuuslaitokset ovat rakentaneet pistoraiteita, tai jopa omaa raideliikennettä. Eri rakennustyypeille laadittiin tyyppipiirustukset, joten rakennustoiminta oli varsin keskitettyä. Asemaympäristöihin kuuluivat asemarakennusten lisäksi mm. puisto, makasiinit, veturitallit, vesitornit, asuinrakennukset, kellarit ja muut talousrakennukset. Jopa käymälöistä oli tyyppipiirustukset. Tyrvään aseman ympäristö on valtakunnallisesti merkittävä säilynyt kokonaisuus, Toijala ja Huhti maakunnallisia.

Rataa jatkettiin Hämeenlinnasta Tampereelle 1870-luvun puolivälissä. Tampereen rautatieaseman (v) *merkittävimpiä rakennuksia ovat funktionalistinen asemarakennus vuodelta 1936 sekä radan itäpuolella olevat kaksi veturitallia vuosilta 1874-1930. Lempäälän asema (v) on ainoa Hämeenlinnan ja Tampereen välillä säilynyt IV - luokan asemarakennus. Lisäksi se on yksi harvoista 1870-luvulta säilyneistä asemarakennuksista rataosuudella. Sääksjärven rautatiepysäkki (v) Lempäälässä on harvinaisen V - luokan pysäkkityypin edustaja 1910-luvun alusta.*

Lylyn rautatieasema (v) rakennettiin kun rata Tampereelta Vaasaan valmistui vuonna 1883. Yhdessä Vilppulan keskustan ja Kolhon asemien (v) kanssa se kuvastaa uuden liikumismuodon rakennuskulttuuria entisellä syrjäseudulla. liikennehistoriallista kokonaisuutta täydentää Vilppulan kosken yli rakennettu silta (m) samalta ajalta.

Tampere—Pori -rata rakennettiin 1890-1895. Lielahden asema (v) on rakennettu vuonna 1927 entisen vahtituvan paikalle palvelemaan Enqvistin sulfittiselluloosatehdasta.

Satamat, kanavat ja vesireitit

Kosket olivat liikenteellisesti keskeisiä jo ennen syvien laivaväylien avaamista. Tammerkosken ympäristö (v) on ollut mukana kaikissa yhdyskunnan kehitysvaiheissa, lähtien myllynpaikasta ja Tammerkosken kylästä markkinoiden pitopaikaksi ja viimein kaupungin sijaintipaikaksi ja teollisuudelle voimaa tuottavaksi koskeksi, jonne kruunu perusti viinapolttimon vuonna 1775. Koski julistettiin teollisen kulttuurin kansallismaisemaksi 220 vuotta myöhemmin. Lempäälän Kuokkalankosken (m) yli kuljettiin muinaista Hiidentietä, joka on yhä havaittavissa Kuokkalan maakirjakylän kohdalla. Vanha silta on purettu, mutta jäljellä ovat kiviarkut vuodelta 1859. Kuokkalan kulttuuriympäristö museoraitteineen on kerroksellinen, maakunnallisesti merkittävä kohde.

Höyrylaivaliikenne alkoi Näsijärvellä 1850-luvulla. Entisajoista muistuttaa parhaiten Mustanlahden satama (m), jossa on yhä kotisatamassaan höyrylaivoja. Toiminnot ulottuivat aikanaan myös Kortelahden ympärille ja Särkänsaareen, josta myöhemmin tuli vapaa-ajankeskus. Tehtaiden ja asuntojen tarvitsema kuitupuu ja polttopuu oli yksi tärkeistä liikuteltavista tavaroista. *Näsijärven reitin uittoa ja sisävesien matkustajalaivaliikennettä varten rakennetut kanavat (v), Ruoveden Murole ja Kauttu sekä Virtain Herraskoski, edustavat sisävesiväylien kanavarakentamisen huippukautta 1800-luvun jälkipuoliskolta. Kanavamiljööt rakenteineen, rakennuksineen ja istutuksineen ovat hyvin säilyneitä. Virtain laivarannassa (m) on säilynyt vanhoja venekoppeleita.*

1770-luvulla yritettiin yhdistää Pyhäjärven ja Vanajan vesistöt Lempäälän Rikalaan kaivettavalla kanavalla. Uoma on edelleen havaittavissa maastossa (m). Ennen nykyisen pääradan valmistumista vuonna 1873 Lempäälään oli valmistunut Lempoisten kanava (m) Hämeenlinnan ja Tampereen välisen laivaliikenteen käyttöön.

Lentoliikenne

Tampereen lentokenttä avattiin Härmälään 1930-luvulla. Kiitotiet ja matkustajaterminaali rakennettiin 1940-luvun alussa. Asemarakennus on laajennettuna ja muutettuna säilynyt omakotialueen keskellä.

Maakunnallisesti arvokkaat kohteet (mrk) kunnittain

AKAA	Akaan kirkon ja torin ympäristö	54
	Chymoksen tehdasalue	56
	Haihunkosken kulttuurimaisema	58
	Toijalan aseman ympäristö ja asuinalue	60
	Toijalan tapettitehtaat ja keskustan kylät	62
	Varrasniemen kylä ja kulttuurimaisema	64
	Viialan tehdasyhdyskunta	66
HÄMEENLKYRÖ	Heiskan talo ympäristöineen	68
	Kyröskosken tehdasyhdyskunnan asuinalueet	70
IKAALINEN	Kalman ja Kallin kulttuurimaisema	72
KANGASALA	Kangasalan kirkon ja Ukkijärven ympäristö	74
	Pikonlinna	76
	Sahalahden kirkko, pappila ja raitti	78
LEMPÄÄLÄ	Lempäälän kirkon ympäristö	80
	Lempäälän vesireitit	82
	Mottisen kulttuurimaisema	84
	Vesilahden ja Lempäälän kartanot ja suurtilat	86
MÄNTTÄ-VILPPULA	Ajostaipaleen ympäristö	88
	Kolhon Ylä-Kolho, salmi ja Bonnenniemi	90
	Mäntän keskusta ja Mäntänvuori	92
	Vehkakosken ympäristö ja Vilppulan myllyt	94
	Vilppulan kirkko ja Vilppulankosken ympäristö	96
NOKIA	Linnavuoren alue	98
	Nokian asemanseutu ja asuinalueet	100
	Nokian keskustan kartanot	102
ORIVESI	Eräjärven kirkon ympäristö ja raitti	104
	Oriveden keskusta	106
	Oriveden vanha kylä	108
	Siitaman kylä ja kulttuurimaisema	110
PARKANO	Parkanon kirkon ympäristö ja vanha raitti	112
PIRKKALA	Haikan asuinalue, tanssilava ja kartanon alue	114
	Pereen-Nuolialan kulttuurimaisema	116
PÄLKÄNE	Kajantilan kylän ympäristö	118
	Luopioisten kirkonkylän raitti ja pappila	120
RUOVESI	Harakkala	122
	Visuveden kulttuurimaisema	124
SASTAMALA	Ellivuoren tanssilpaviljonki	126
	Karkun kirkon, emäntäkoulun ja Riipilänjärven huviloiden ympäristö	128
	Keikyän kirkon ympäristö	130
	Kiikan kirkon ympäristö ja raitti	132
	Kiikoisten kirkko ja pappila	134
	Sammaljoen kylä	136
	Stormi	138
	Suodenniemen keskusta	140

	Suodenniemen Putajan kivisillat ja raitti	142
	Uotsola	144
	Vammalan keskusta	146
	Äetsän tehtaot ja voimalaitokset	148
TAMPERE	Aitolahden ja Teiskon rantahuilat	150
	Hyppösen kenkätehdas ja Lokomon hallit	152
	Härmälä	154
	Juhannuskylä	156
	Kaarilan ja Raholan kartanot ja ympäristön asuinalueet	158
	Kalevan ateljeetalo	160
	Kantasairaala, voimalaitos ja asuinrakennukset	162
	Kaukajärven aloituskorttelit ja Haihara	164
	Kaupin pumppaamo ja vesitornit	166
	Kaupin sairaala asuinrakennuksineen	168
	Kauppakatu	170
	Kauppaopisto	172
	Kissanmaa, Hipposkylä ja Hakametsän jäähalli	174
	Koulukatu	176
	Lapinniemen tehdasyhdyskunta	178
	Lielahden kartano ja tehdasalue	180
	Messukylän kirkot ympäristöineen	182
	Murikka	184
	Mustanlahden satama ja purjehdusseuran paviljonki	186
	Niemen kartano ja asuntoalue	188
	Näsinneula ja taidemuseo	190
	Peltolampi	192
	Petsamo	194
	Pirkankadun länsipää	196
	Pyynikin kohteet ja Viikinsaari	198
	Rantaperkiö	200
	Ruotula	202
	Saukonmäki ja Litukan rivitalot	204
	Tammelan teollisuuskohteet ja tori	206
	Tampereen Yliopiston päärakennus laajennuksineen	208
	Terälahti	210
	Tullinalue ja Sorsapuisto	212
	Uimahalli, taidemuseot ja Amurin työläismuseokortteli	214
URJALA	Huhti	216
VALKEAKOSKI	Valkeakosken keskusta	218
	Valkeakosken taajaman asuinalueet	220
VESILAHTI	Järvenranta	222
	Vesilahden ja Lempäälän kartanot ja suurtilat	224
	Vesilahden kirkonkylän ympäristö	226
VIRRAT	Killinkosken raitti ja maatilat	228
	Vermas	230
	Virtain keskusta	232
YLÖJÄRVI	Kurun Kosken ja Keihäslahden kulttuurimaisema	234
	Palhoniemen huoltokoti ja Karjulan kulttuurimaisema	236
	Parosten kaivos	238
	Pengonpohjan ja Länsi-Teiskon rukoushuoneet ympäristöineen	240
	Puntasen yksinäistalo	242
	Viljakkalan keskusta	244
	Villa Urpo	246
	Ylinen	248
	Ylöjärven kirkko ja ympäristö	250

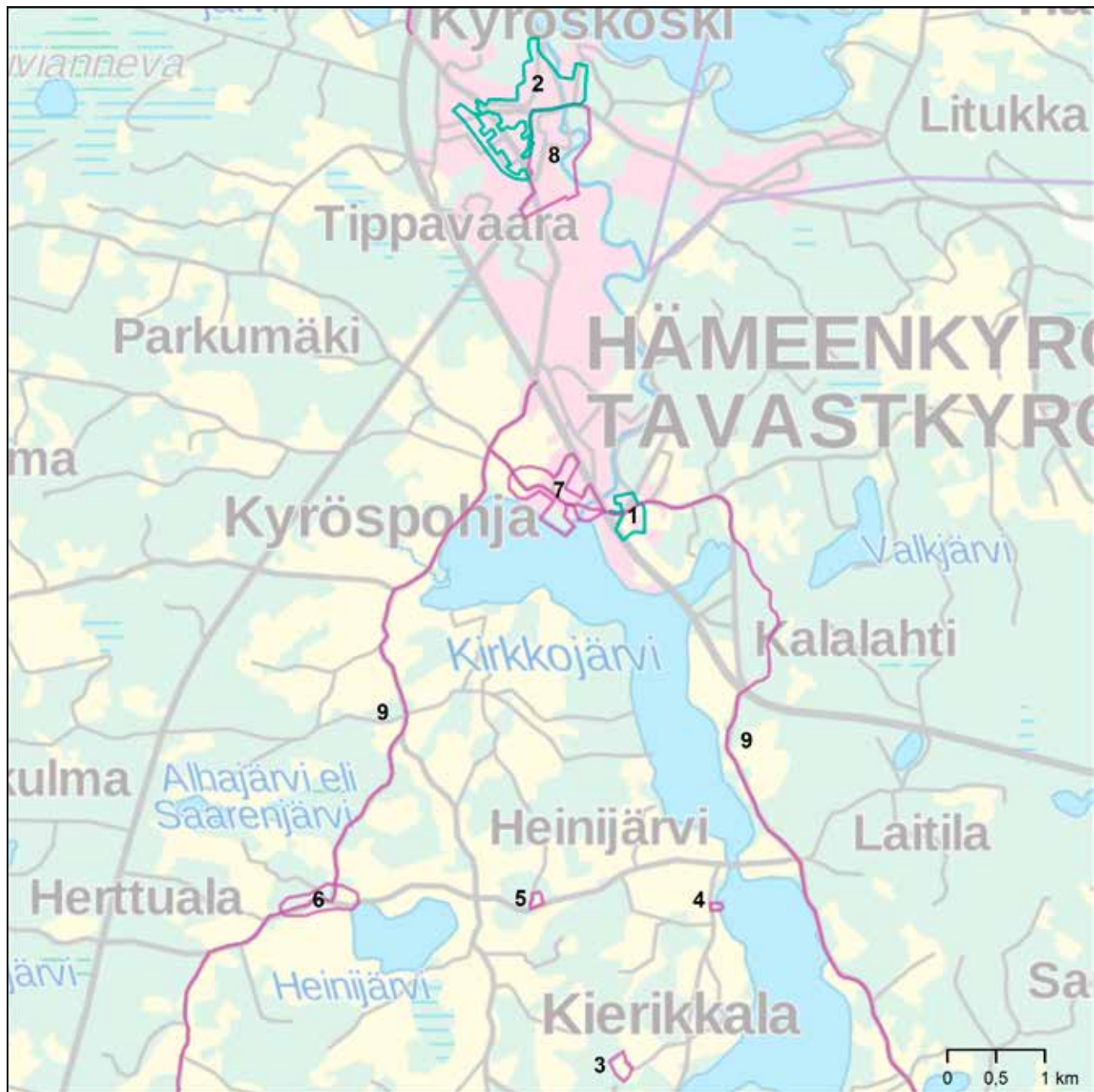
AKAA

mrk-alueet

1. Akaan kirkon ja torin ympäristö
2. Chymoksen tehdasalue
3. Haihunkosken kulttuurimaisema
4. Toijalan aseman ympäristö ja asuinalue
5. Toijalan tapettitehtaat ja keskustan kylät
6. Varrasniemen kylä ja kulttuurimaisema
7. Viialan tehdasyhdyskunta

rky-alueet

8. Viialan kirkko

HÄMEENKYRÖ

mrk-alueet

1. Heiskan talo ympäristöineen
2. Kyröskosken tehdasyhdyskunnan asuinalueet

rky-alueet

3. F.E. Sillanpään kodit; Myllykolu
4. F.E. Sillanpään kodit; Saavutus
5. F.E. Sillanpään kodit; Töllinmäki
6. Herttualan kylä
7. Hämeenkyrön vanha keskusta
8. Kyröskosken tehdasyhdyskunta
9. Hämeenkaan - Kyröntie

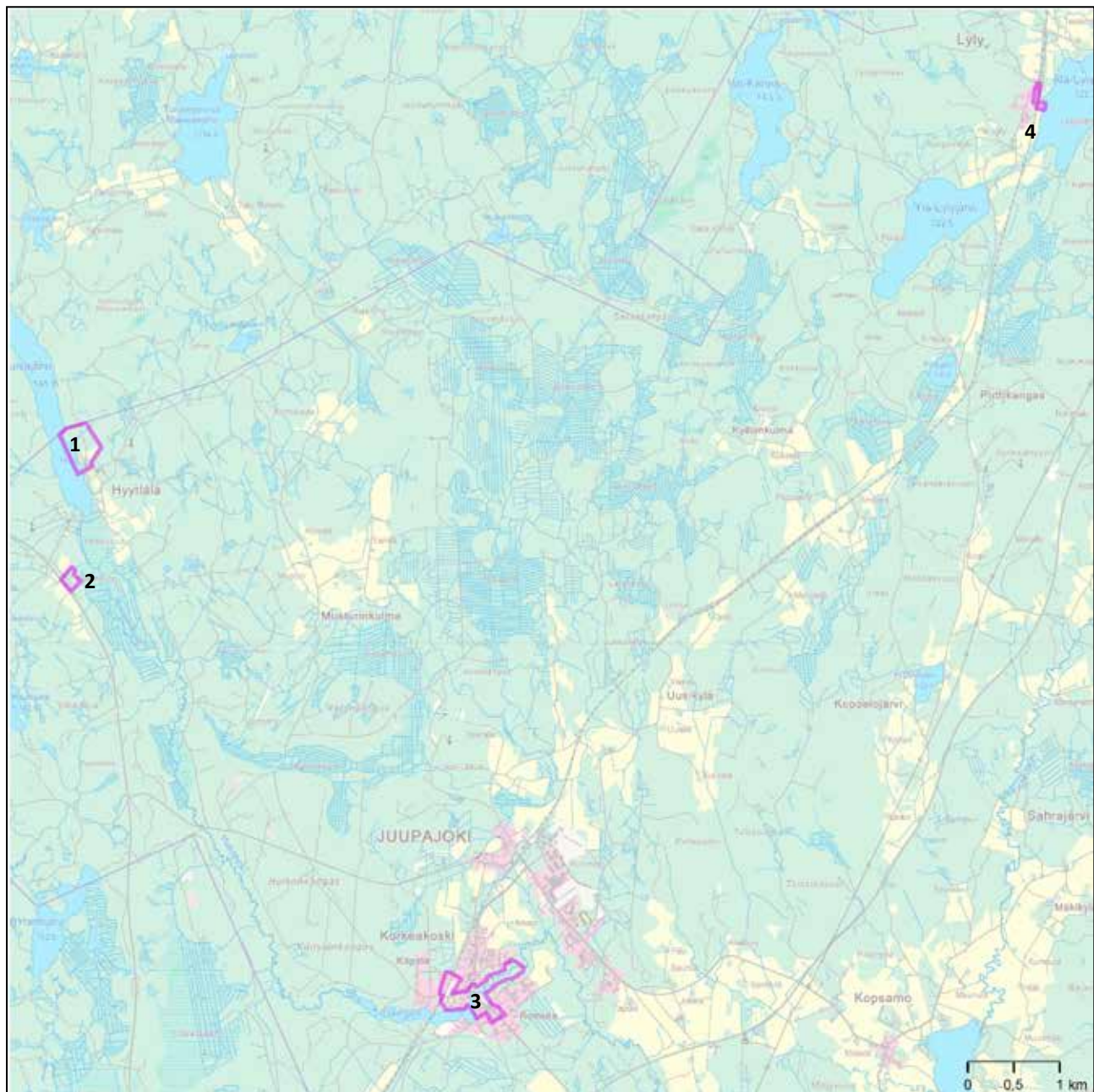
IKAALINEN

mrk-alueet

1. Kalman ja Kallin kulttuurimaisema

rky-alueet

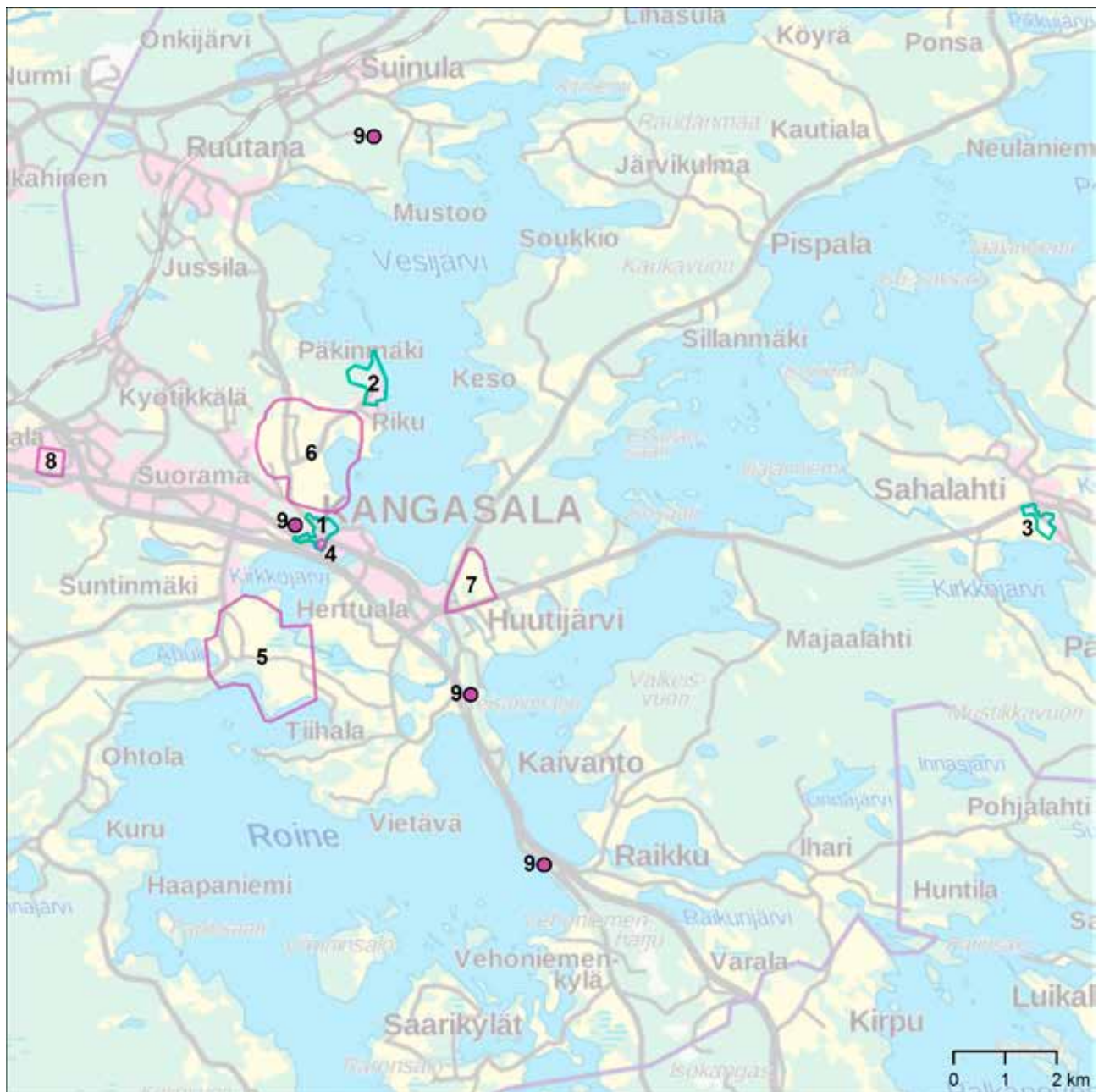
2. Ikaalisten vanhan kauppalan alue ja Ikaalisten kirkonseutu
3. Iso-Röyhion kylä
4. Koveron kruununmetsätorppa

JUUPAJOKI

rky-alueet

1. Hyttiälän metsäasema
2. Kallenvuonon kestiekievari
3. Korkeakosken tehdasyhdyskunta
4. Lylyn rautatieasema

KANGASALA

mrk-alueet

1. Kangasalan kirkon ja Ukkijärven ympäristö
2. Pikonlinna
3. Sahalahden kirkko, pappila ja raitti

rky-alueet

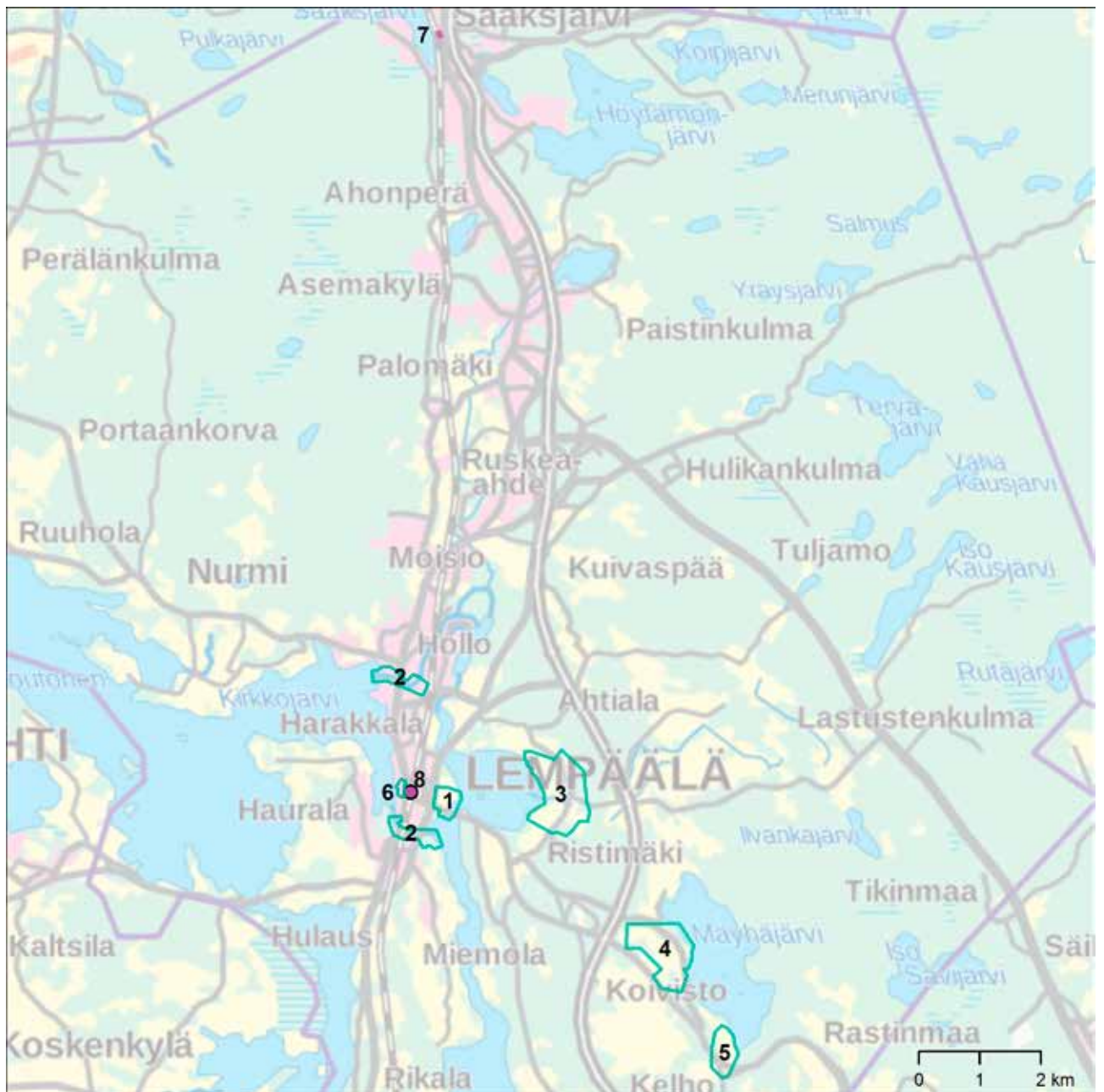
4. Kangasalan kirkko, kartanot ja suurtilat; kirkko
5. Kangasalan kirkko, kartanot ja suurtilat; Liuksialan kartano
6. Kangasalan kirkko, kartanot ja suurtilat; Tursola ja Sorola
7. Kangasalan kirkko, kartanot ja suurtilat; Vääksyn kartano
8. Vatialan siunauskappeli
9. Näkötornit (4)

KIHNIÖ

rky-alueet

1. Museosilta

LEMPÄÄLÄ

mrk-alueet

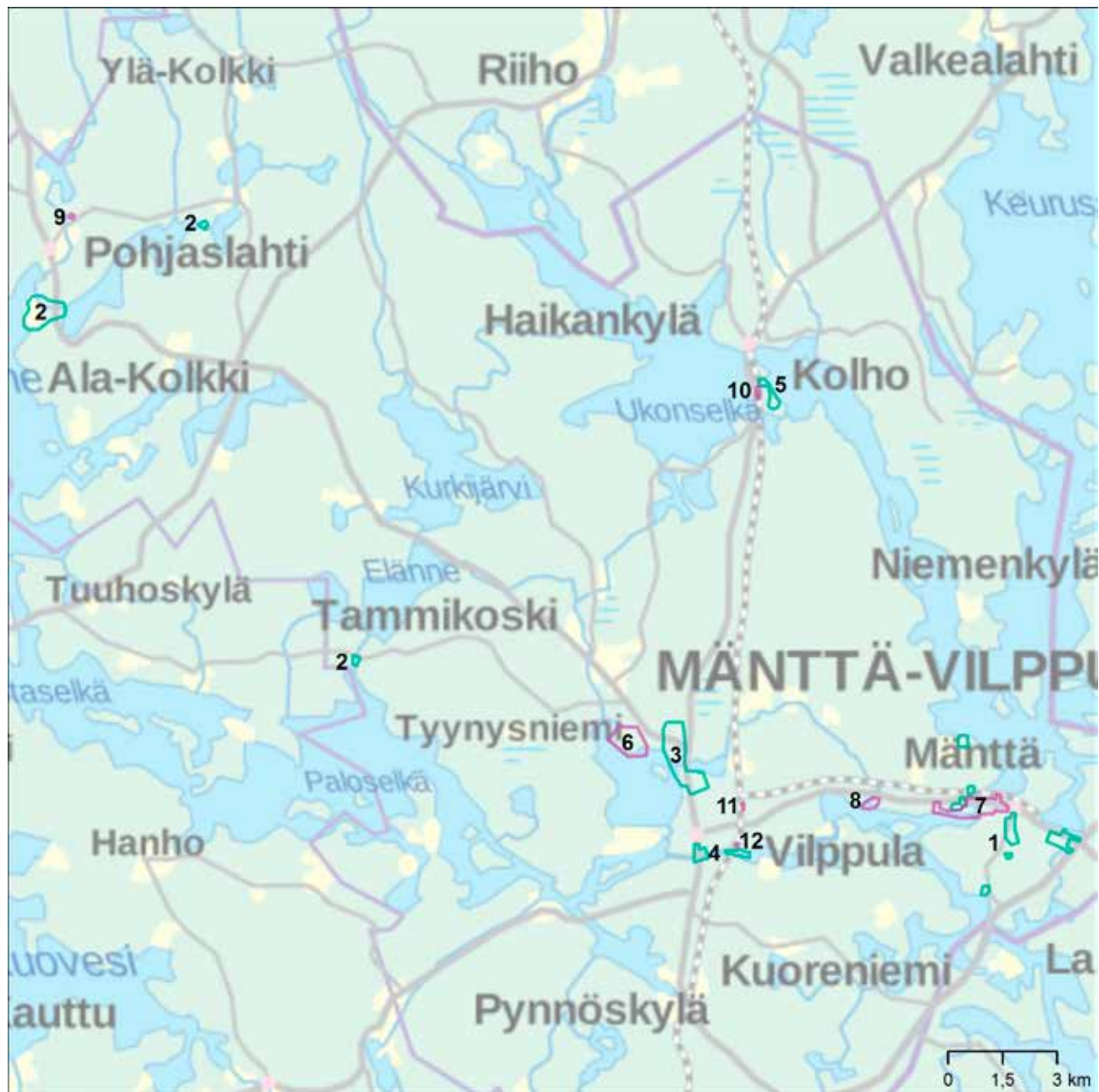
1. Mottisen kulttuurimaisema
2. Lempäälän vesireitit
6. Lempäälän kirkon ympäristö

Vesilahden ja Lempäälän kartanot ja suurtilat

3. Lastunen
4. Sotavalta
5. Kelho

rky-alueet

7. Sääksjärven rautatiepysäkki
8. Lempäälän asema

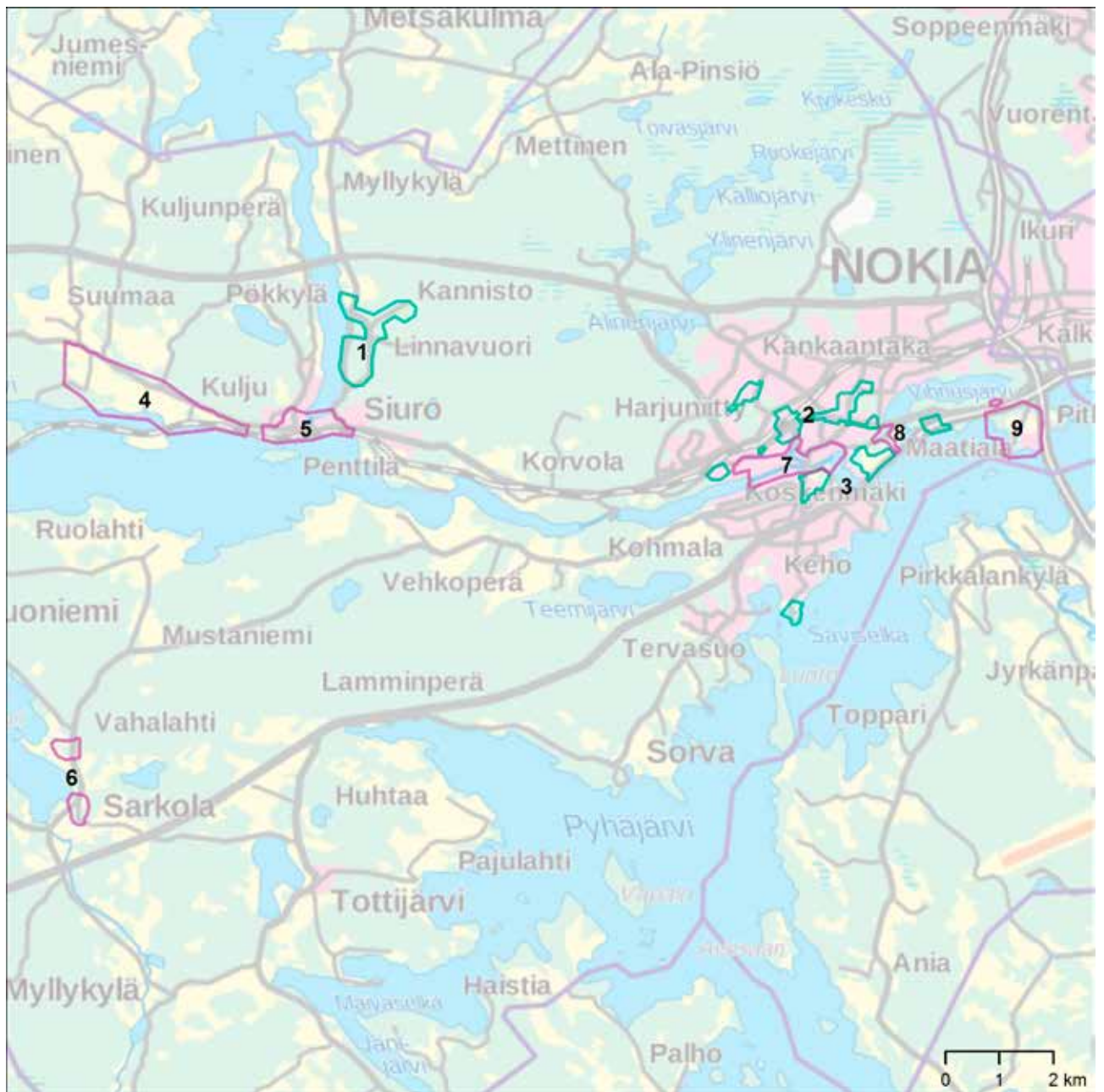
MÄNTTÄ-VILPPULA

mrk-alueet

1. Mäntän keskusta ja Mäntänvuori
2. Vehkakosken ympäristö ja Vilppulan myllyt
3. Ajostaipaleen ympäristö
4. Vilppulan kirkko ja Vilppulankosken ympäristö
5. Kolhon Ylä-Kolho, Salmi ja Bonnenniemi

rky-alueet

6. Kotiniemen kasvatuslaitos
7. Mäntän tehtaات ja yhdyskunta
8. Mäntän tehtaات ja yhdyskunta; Joenniemen kartano
9. Pohjaslahden kirkko
10. Vilppulan ja Kolhon rautatieasemat;
Kolhon rautatieasema
11. Vilppulan ja Kolhon rautatieasemat;
Vilppulan rautatieasema
12. Vilppulan ja Kolhon rautatieasemat;
Vilppulan vahtitupa

NOKIA

mrk-alueet

1. Linnavuoren alue
2. Nokian asemanseutu ja asuinalueet
3. Nokian keskustan kartanot

rky-alueet

4. Kauniaisten ja Kuljun kartanot
5. Siuronmäki ja rautatieasema
6. Sarkolan ja Vahalahden kyläkeskukset
7. Nokian teollisuuslaitokset
8. Nokian kirkko ja Maatialan pappila
9. Pitkäniemen sairaala

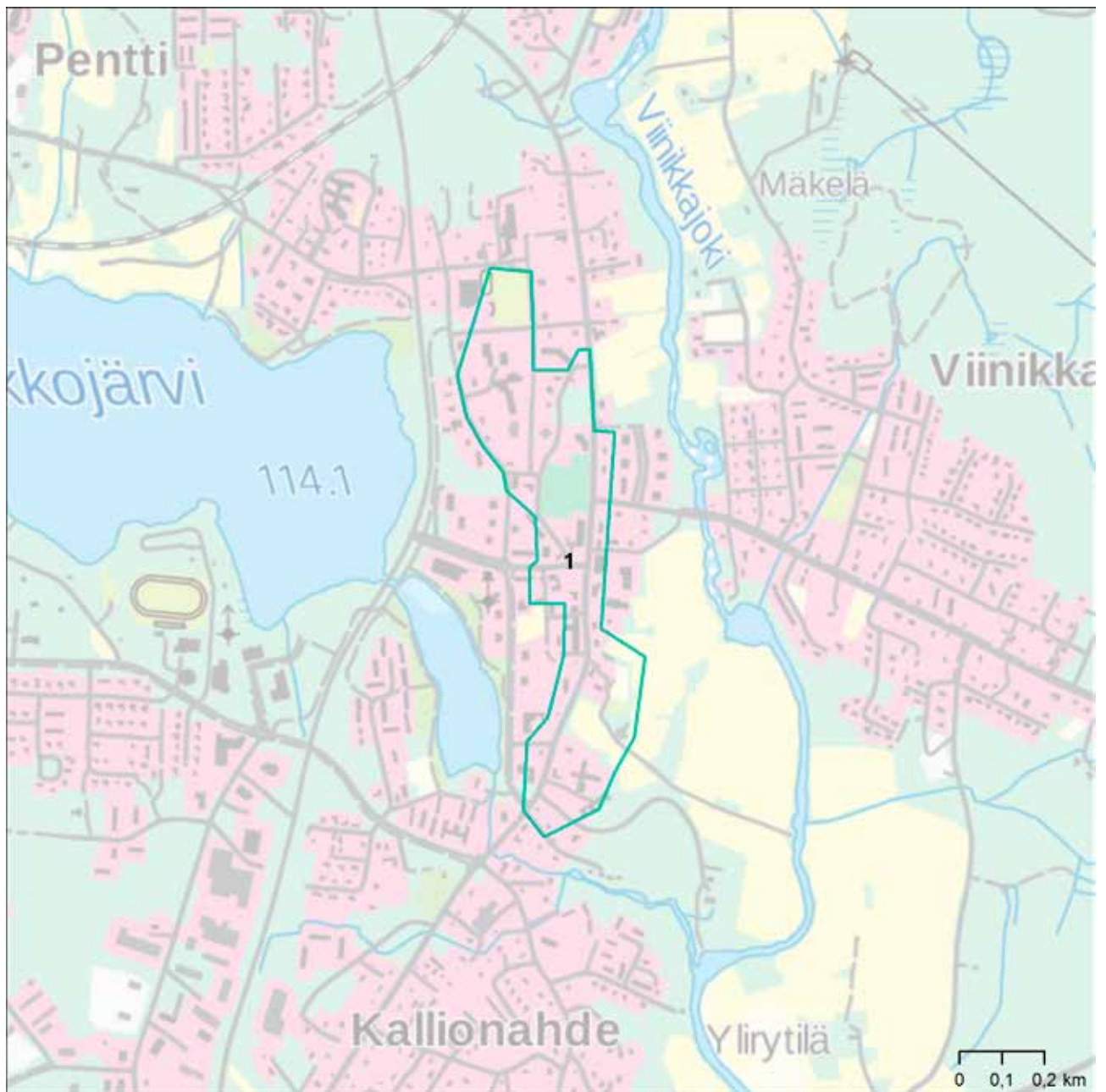
ORIVESI

mrk-alueet

1. Oriveden keskusta
2. Siitaman kylä ja kulttuurimaisema
3. Eräjärven kirkon ympäristö ja raitti
4. Oriveden vanha kylä

rky-alueet

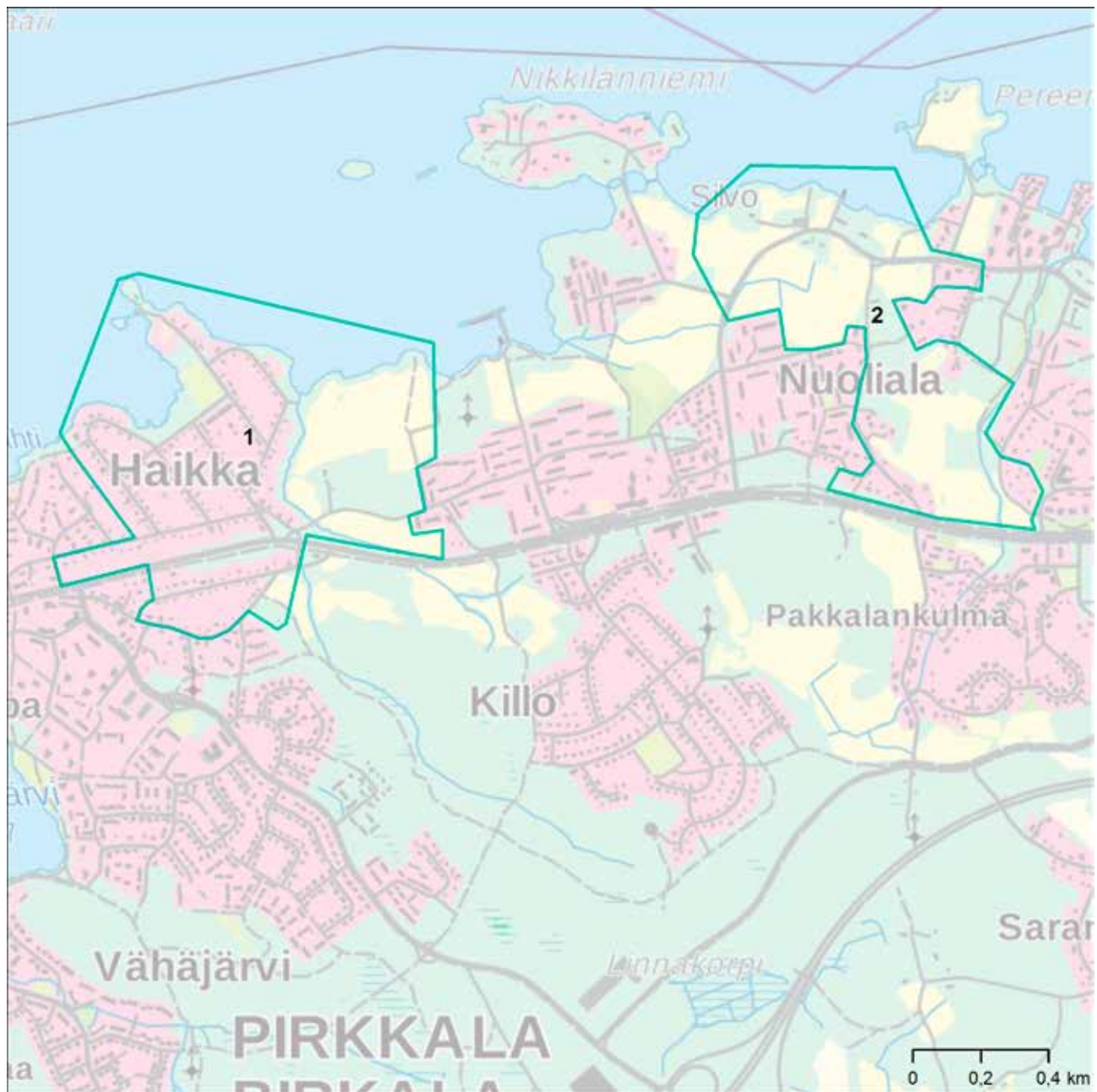
5. Längelmäen kirkonkylä
6. Onnistaipaleen kylä
7. Oriveden kirkko
8. Oriveden rautatieasema
9. Tunkelon Isotalo

PARKANO

mrk-alueet

1. Parkanon kirkon ympäristö ja vanha raitti

PIRKKALA

mrk-alueet

1. Haikan asuinalue, tanssilava ja kartanon alue
2. Pereen-Nuolialan kulttuurimaisema

PUNKALAUDUN

rky-alueet

1. Punkalaitumen keskustan kylämaisema

PÄLKÄNE

mrk-alueet

1. Kajantilan kylän ympäristö
2. Luopioisten kirkonkylän raitti ja pappila

rky-alueet

3. Puutikkalan kylä
4. Pälkäneen pitäjänkeskus
5. Raiskion torppa
6. Vihavuoden mylly- ja sahayhdyskunta

RUOVESI

mrk-alueet

1. Harakkala
2. Visuveden kulttuurimaisema

rky-alueet

3. Kalelan erämaa-alue
4. Näsijärven reitin kanava; Kautun kanava
5. Näsijärven reitin kanava; Muroleen kanava
6. Pekkanen kartano
7. Ruoveden kirkonkylä
8. Peräkunnan tie

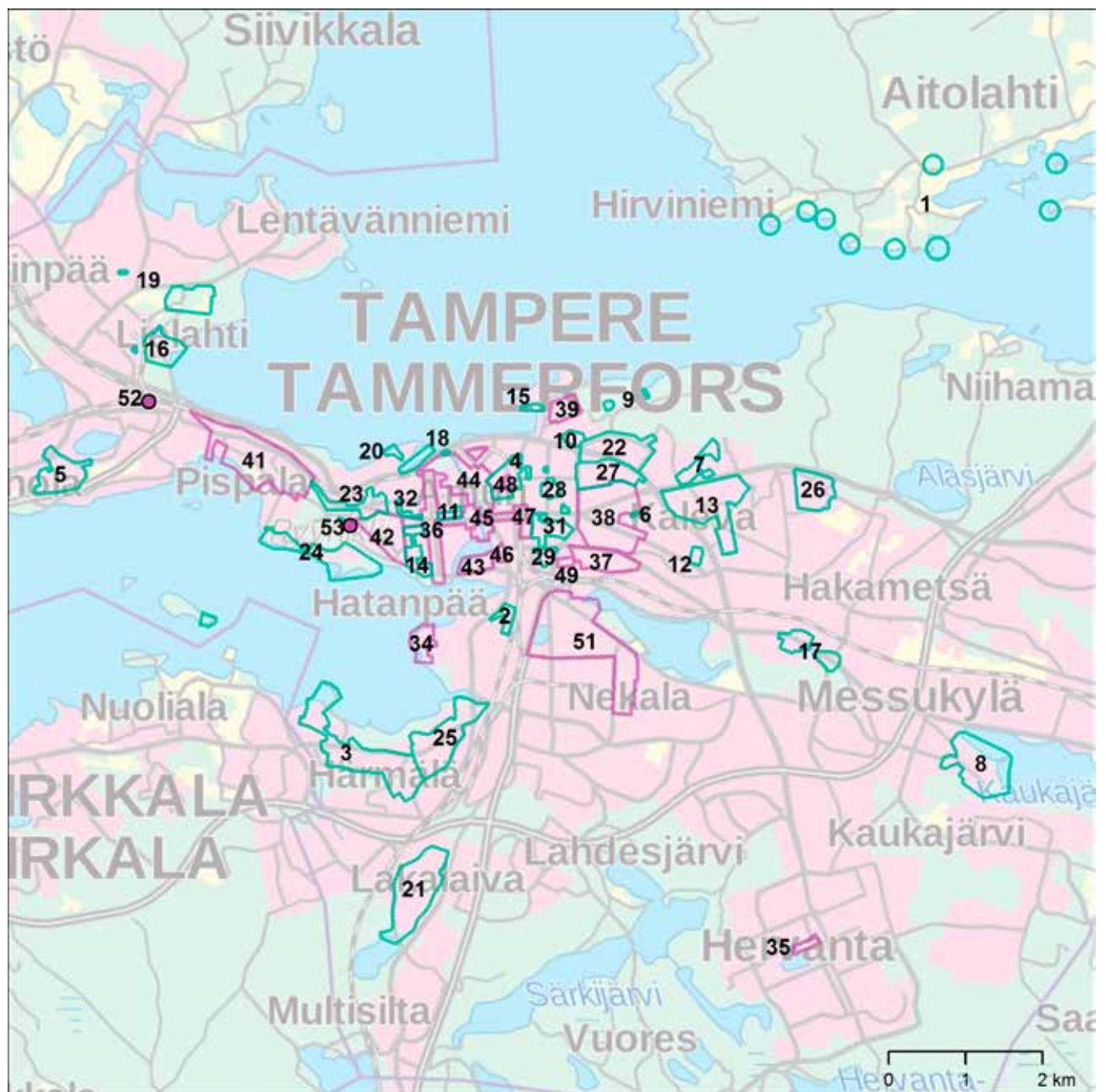
SASTAMALA

mrk-alueet

1. Ellivuoren tanssipaviljonki
2. Karkun kirkon, emäntäkoulun ja Riipilänjärven huviloiden ympäristö
3. Keikyän kirkon ympäristö
4. Kiikan kirkon ympäristö ja raitti
5. Kiikoisten kirkko ja pappila
6. Sammaljoen kylä
7. Stormi
8. Suodenniemen keskusta
9. Suodenniemen Putajan kivisillat ja raitti
10. Uotsola
11. Vammalan keskusta
12. Äetsän tehtaat ja voimalaitokset
13. Torpat

rky-alueet

14. Emil Danielssonin erämaa-ateljee
15. Eskolan ja Tervamäen kylät
16. Kaltsilan, Uudenkylän ja Vanhankylän viljelymaisema
17. Karkun taajama
18. Kokemäenjoen voimalaitokset; Tyrvään voimalaitos
19. Kokemäenjoen voimalaitokset; Äetsän voimalaitos
20. Salokunnan kirkko
21. Sastamalan kirkkomaisema
22. Tyrvään rautatieasema
23. Tyrvään vanhan kirkon maisema
24. Vammalan kirkko
25. Lähtenmäen torppa

TAMPERE, osa I

TAMPERE

mrk-alueet

1. Aitolahden ja Teiskon rantahuilat
2. Hyppösen kenkätehdas ja Lokomon hallit
3. Härmälä
4. Juhannuskylä
5. Kaarilan ja Raholan kartanot ja ympäristön asuinalueet
6. Kalevan ateljeetalo
7. Kantasairaala, voimalaitos ja asuinrakennukset
8. Kaukajärven aloituskorttelit ja Haihara
9. Kaupin pumppaamo ja vesitornit
10. Kaupin sairaala asuinrakennuksineen
11. Kauppakatu
12. Kauppaopisto
13. Kissanmaa, Hipposkylä ja Hakametsän jäähalli
14. Koulukatu
15. Lapinniemen tehdasyhdyskunta
16. Lielahden kartano ja tehdasalue
17. Messukylän kirkot ympäristöineen
18. Mustanlahden satama ja purjehdusseuran paviljonki
19. Niemen kartano ja asuntoalue
20. Näsinneula ja taidemuseo
21. Peltolampi
22. Petsamo
23. Pirkankadun länsipää
24. Pyynikin kohteet ja Viikinsaari
25. Rantaperkiö
26. Ruotula
27. Saukonmäki ja Litukan rivitalot
28. Tammelan teollisuuskohteet ja tori
29. Tampereen Yliopiston päärakennus laajennuksineen
30. Terälahti
31. Tullialue ja Sorsapuisto
32. Uimahalli, taidemuseot ja Amurin työläismuseokortteli
33. Murikan kurssikeskus

rky-alueet

34. Hatanpään kartano
35. Hervannan keskusakseli
36. Hämeenpuisto
37. Kalevankankaan hautausmaa
38. Kalevan kirkko ja kaupunginosa
39. Lapin pientaloalue
40. Museosilta
41. Pispalanrinne
42. Pyynikinrinne
43. Ratinan stadion
44. Tammerkosken teollisuusmaisema
45. Tampereen Hämeenkatu, Hämeensilta ja Keskustori
46. Tampereen linja-autoasema ympäristöineen
47. Tampereen rautatieasema ja veturitallit
48. Tampereen tuomiokirkko
49. Tampereen yleinen sairaala
50. Teiskolan kulttuurimaisema
51. Viinikka-Nekalan pientaloalue
52. Lielahden rautatieasema
53. Pyynikin näkötorni

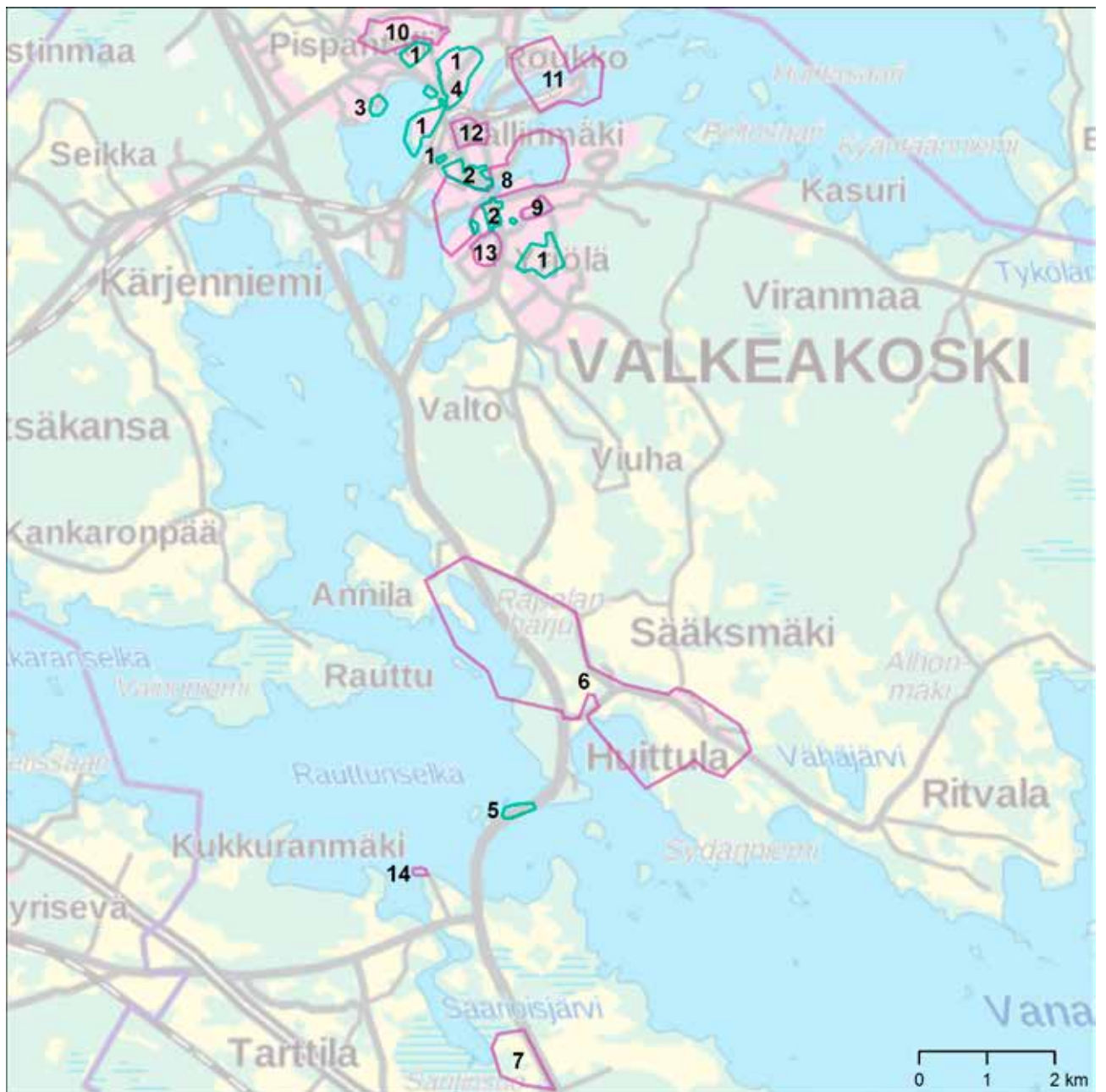
URJALA

mrk-alueet

1. Huhti

rky-alueet

- 2. Nuutajärven lasitehtaan alue
- 3. Urjalan kirkonmäki

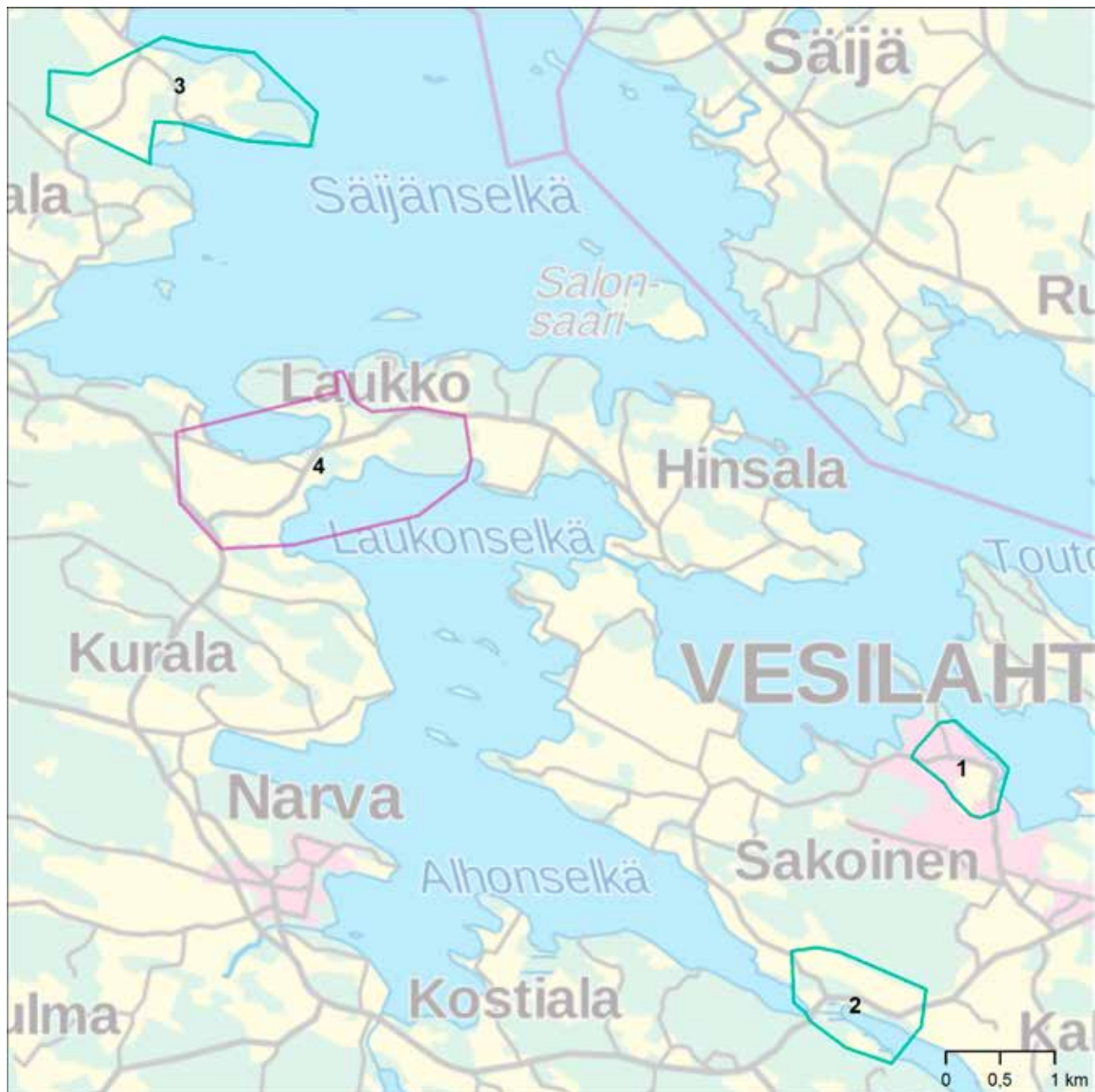
VALKEAKOSKI

mrk-alueet

1. Taajaman asuinalueet
2. Keskusta
3. Lotilan kartano
4. Yhtyneiden paperitehtaiden alue
5. Sääksmäen silta ja ravintola

rky-alueet

6. Historiallinen Sääksmäki
7. Historiallinen Sääksmäki; Jutikkalan kartano
8. Valkeakosken tehtaات ja yhdyskunta
9. Valkeakosken tehtaات ja yhdyskunta; Haka-alue
10. Valkeakosken tehtaات ja yhdyskunta; Mäntylän ja Roukonperän asuntoalueet
11. Valkeakosken tehtaات ja yhdyskunta; Säterin tehtaات, Kirjasniemi ja Ulvajanniemi
12. Valkeakosken tehtaات ja yhdyskunta; Tallinmäki
13. Valkeakosken tehtaات ja yhdyskunta; Yrjölä
14. Visavuoren taiteilijakoti ja ateljee

VESILAHTI

mrk-alueet

1. Vesilahden kirkonkylän ympäristö
2. Järvenranta
3. Palhon kartano

rky-alueet

4. Laukon kartano

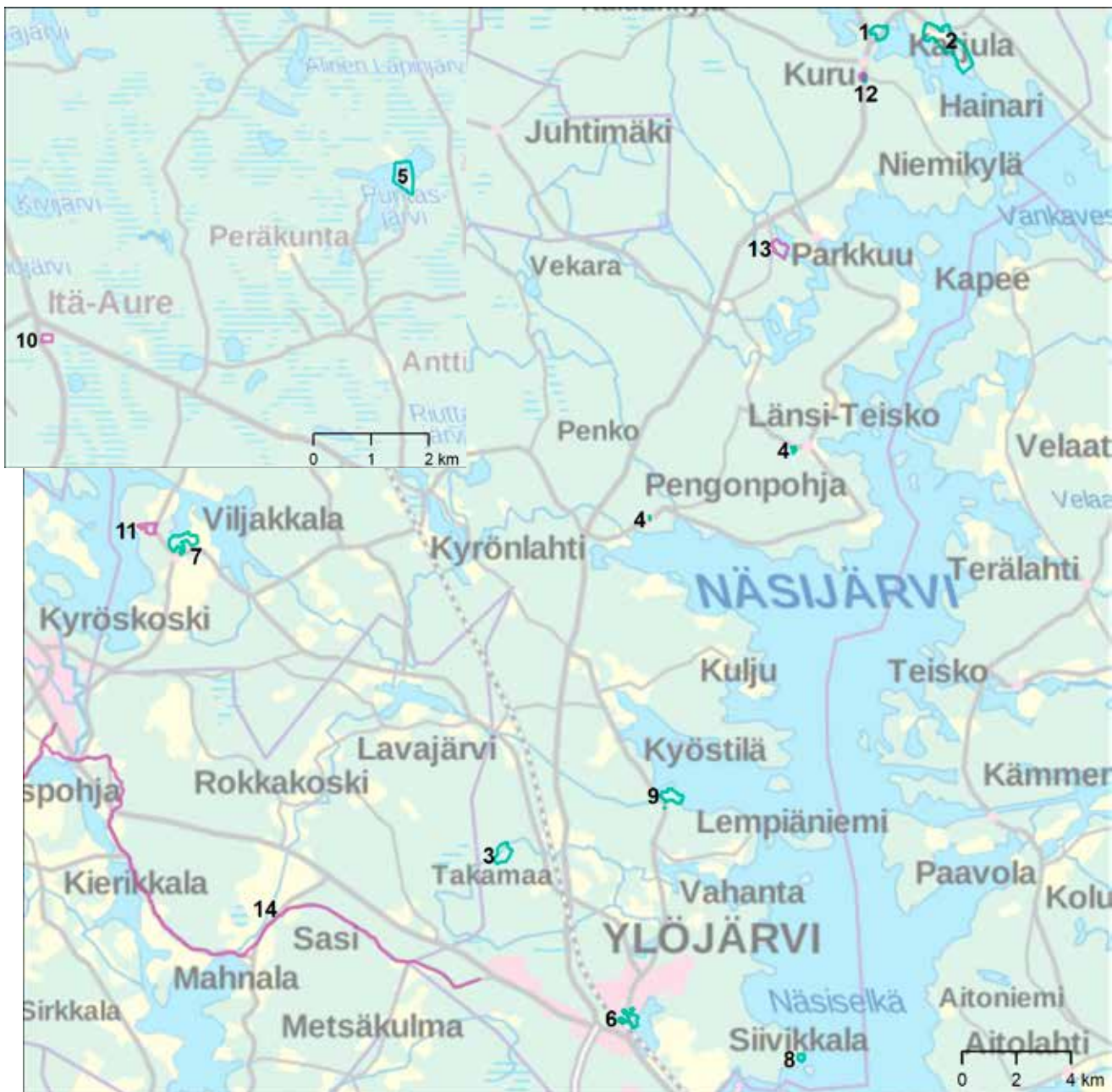
VIRRAT

mrk-alueet

1. Killinkosken raitti ja maatilat
2. Vermas
3. Virtain keskusta

rky-alueet

4. Killinkosken tehdasyhdyskunta
5. Näsijärven reitin kanavat; Herrasen kanava
6. Soinin kylä

YLÖJÄRVI

mrk-alueet

1. Kurun Kosken ja Keihäslahden kulttuurimaisema
2. Palhoniemen huoltokoti ja Karjulan kulttuurimaisema
3. Parosten kaivos
4. Pengonpohjan ja Länsi-Teiskon rukoushuoneet ympäristöineen
5. Puntasen yksinäistalo
6. Ylöjärven kirkko ja ympäristö
7. Viljakkalan keskusta
8. Villa Urpo
9. Ylinen

rky-alueet

10. Aurejärven kirkko
11. Haverin kaivosyhdyskunta
12. Kurun kirkonmäki
13. Ristaniemen yksinäistalo
14. Hämeenkaan - Kyrönkankaantie

Kohdekortit

KOHDEKORTTIEN OSAT:

- luettelo kohteen ydinalueista
- historian osa-alueet, joita kohde ilmentää
- mikä on kohteen nykytila ja muutoskestävyys
- tärkeimmät ominaispiirteet ja arvot
- arvokartta, jolla esitetty ydinalueet
- valokuvia kohteen rakennuksista
- lähteet

Kuvaus

Selvityksen ajaksi kohteet ryhmiteltiin ympäristötyypeiksi, joita olivat:

1. maaseudun kulttuurimaisema ja sen rakennusperintö – laadittiin oma selvityksensä
2. Palvelu- tai asuinkylä
3. Kirkonkylä
4. Yksinäistalo, kartano, omakotialue, työväen asuinalue, huvilat
5. Teollisuusyhdyskunta tai erityiskohde: esim. kaivos
6. ”Kauppala” eli pikkukaupungin keskusta
7. Tampereen kantakaupungin kohteet

Kohdekortteihin ympäristötyypiksi kirjattiin RKY 2009-kohteiden tapaan mahdollisimman yleinen nimike. Näitä ovat mm. yksinäistalo, asutuskylä, asuttu kyläntontti, kartano, huvila, pienasutus, palvelukylä, kirkonkylä, taajama, teollisuusyhdyskunta, pientaloalue, asemayhdyskunta, hoitolaitos, kaivos, koski, kanava, silta ja peltomaisema. Joissakin kohteissa on useampi nimike, jotta kohteen kaikki piirteet on saatu kuvattua. Nimeämisen tarkoituksena on mm. tuoda esiin se, että eri ympäristötyypeistä on joko yksi tai useampi kohde maakunnallisesti arvokkaita.

Pienasutus tyyppinä on ollut joustava kategoria. Kyse on pihapiireistä, joista kuntien selvityksissä on käytetty tätä nimitystä. Joissakin tämän selvityksen kohteissa, kuten Viialan Kolikkoinmäellä, on kyse maatalousyhteiskunnan pienasutuksesta, joka sijoittui usein kylien laitamille ja oli talojen vuokraamalla. Sama alue saattoi kehittyä teollisuuden työväestön asuinalueeksi. Pienasutukseksi onkin nimetty myös sellaiset alueet, joissa on työläisten itse rakentamia tai rakennuttamia asumuksia, ei siis esimerkiksi yhtiöiden tukemia tai hallinnoimia työväen asuinalueita. Kolmas ja häilyvämpi pienasutuksen muoto ovat sotien jälkeen taajamien liepeille suunnittele mattomasti rakentuneet asuinpien talot. Nämä ovat usein edellisten kahden alueen täydennysrakentamista. Pienasutukseksi ei ole nimetty suunnitelmallisesti palstoittamalla tai asemakaavalla rakentuneita omakotialueita, vaikka niiden asujaimisto saattoi hyvinkin olla samaa yhteiskuntaluokkaa kuin pienasutuksen asujaimisto.

Ydinalueet ovat ominaispiirteitä

Kohdekortissa on lista kohteeseen kuuluvista rakennuksista, alueista ja teistä. Rakennuksista on mainittu rakentamisvuosi tai -vuodet, ja sulkeissa tärkeimmät muutosten valmistumisvuodet, mikäli ne on tiedossa. Toisinaan on jouduttu tyytymään vuosikymmeneen. Mikäli kyseessä on asumisen pihapiiri, on mainittu rakennukset, joista se muodostuu. Sitä, mihin kohdetta nykyään käytetään, ei ole ollut mahdollista mainita kohteiden määrästä johtuen. Kohteen osista on käytetty rakentamisaajan nimitystä. Siten pankintalo on nimetty pankintaloksi, vaikka siinä nykyisin toimituskin kahvila ja kukkakauppa. On tärkeää huomata, että vaikka selvityksessä kuvaus on paikoin rakennuksen tarkkuudella, ei yksittäisen rakennuksen suojelua voida ratkaista maakuntakaavassa. Tarvitaan aina tarkempi selvitys.

Rakennusten suunnittelijat, tyyllilliset seikat ja arkkitehtuuriin liittyvät huomiot on pääsääntöisesti koottu historia-osuuden ”Arkkitehtuurin historia” -otsakkeen yhteyteen.

Historian ilmiöt

Kohdassa ”Historia” on lueteltu ne historian osa-alueet, joita kohde tai sen osat ilmentävät. Lisäksi on esitetty, missä kyseinen historia ilmenee. Esimerkiksi elinkeinohistoriaa ilmentää Nanson tehdas, siirtolapuutarha-aatteen historiaa kolme siirtolapuutarhaa – Nokian Keho, Tampereen Ruotula ja Litukka – kukin omalla tavallaan. Jatkossa kohteiden ominaispiirteitä määriteltäessä niiden historiallisuus tarjoaa näkökulmia. Selvityksen yleispiirteisyydestä johtuen kaikkia historian alueita, ominaispiirteitä tai arvoja ei ole pyrittykään mainitsemaan, ainoastaan tärkeimpiä.

Nykytila

Kohteiden eri vaiheiden kuvaukset löytyvät lähteinä käytetyistä selvityksistä. Nykytila kertoo kohteesta riippuen sen säilyneisyydestä, eli toisesta kohdevalinnan pääkriteeristä. On pysytelty siinä, mikä on kohteiden ilmiö nyt, ja suhde ympärillä olevaan rakenteeseen. Tämä on johtanut hyvin kategoriin määritelmien, kuten maininta siitä että kohteen rakennuksia on päältäpäin katsoen pidetty kunnossa, tai ei ole pidetty. Teknisellä kunnolla on kuitenkin tärkeä yhteys kohteen säilyneisyyteen, ja säilymisen edellytyksiin jatkossa. Nykytilasta päästään sujuvasti ominaispiirteisiin; vaikka Pirkankadun keskeisin ominaispiirre nykyisin on runsas henkilöautoliikenne ja joukkoliikennekatu, ovat sen historialliset ominaispiirteet toisaalla.

Ominaispiirteet ja arvot

Tässä selvityksessä ensisijainen arvo on kertovuus. Siten ”Ominaispiirteet ja arvot” -kohtaan on kuvattu kohteiden sellaisia ominaisuuksia, jotka edesauttavat kertovuutta.

Historiallisuus liittyy arvoihin siten, että esim. 1950-luvun koulurakennusta arvostetaan koska se ilmentää hyvinvointivaltion tapaa huolehtia suurten ikäluokkien koulutuksesta, se ilmentää siis maakunnan sivistyshistoriaa. Koulurakennus pihamaineen on tämän selvityksen tasolla ominaispiirre, joka voidaan tarkentuvasti eritellä, kuten tehdään asemakaavatason selvityksissä.

Se että lähes kaikkien kohteiden ominaispiirre on ajallinen ja toiminnallinen kerroksellisuus, on seurausta siitä, että kohteet ovat sekä laajoja, että olleet pitkään käytössä. Niihin sisältyy paljon kerrostumia.

Muutoskestävyys

Kohteiden muutoskestävyys on arvioitu kolmiportaisella skaalalla tiedostaen, että erilaisten kohteiden muutoskestävyys – eli se kuinka paljon kohteen ominaispiirteitä voidaan muuttaa, että sen arvot vielä säilyvät – on vaikeasti määriteltävä, ja paljastuu vasta kun voidaan arvioida konkreettisen hankkeen vaikutuksia.

1/3 kohteet tai kohteiden ominaispiirteet eivät juurikaan kestä muutoksia arvojen merkittävästi häiriintymättä. 2/3 kohteet kestävät maltillisen täydennysrakentamisen ja sen kaltaiset muutokset. 3/3 kohteet voivat jäädä osaksi uusiutuvaa rakennetta, kunhan uudis- ja täydennysrakentaminen sovitetaan kohteen arvot huomioiden. Yleisellä tasolla voi sanoa, että mikäli kohde on jo nykytilassa fragmentoitunut, eli kokonaisuudesta on jäljellä enää vähäisiä osia, sitä arvokkaampia ovat säilyneet osat, ja sitä huolellisemmin näitä osia on vaalittava, ja sovitettava kaikki uudisrakentaminen säilyneisiin osiin. Tässä selvityksessä ei ole edetty toimenpidesuosituksiin. Toimenpidesuositus tullaan antamaan maakuntakaavassa.

Arvokartat

Arvokartalla on esitetty sinisellä uusi rajaus. Vihreällä on merkitty nykyisen maakuntakaavan arvoalueet.

Mikäli kohde koostuu useammista osa-alueista, on jokaisella oma rajauksensa. Moniosaisen kohteen osat ovat kohteen ominaispiirteitä, samoin kuin ydinalueiksi merkityt osat. Koko maakunnassa rakennuskulttuurin ydinalueita on n. 615 kpl. Ne vaihtelevat kokonaisesta asuinalueesta yhteen arvorakennukseen. Ydinalueille on annettu nimet, jotka parhaiten kuvaavat mistä on kyse. Nimissä on käytetty kohdekortin tavoin alkuperäistä, ei nykyistä käytötarkoitusta.

Kohdekortit

AKAAN KIRKON JA TORIN YMPÄRISTÖ

Ympäristötyyppi: kirkonkylä

Sijainti: Akaan Toijalan taajama

KOHDE

- kirkko ja puisto
- sakasti
- kaksi siunauskappelia
- kaksi hautausmaata
- seurakuntatalo
- toriaukio
- asuin- ja liikerakennuksia
- asuinrakennuksia piharakennuksineen
- meijeri ja asuinrakennus
- kaksi kunnanlääkärin virkataloa
- neljä koulurakennusta
- tien linjaus

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset 1500-luvulta 1950-luvulle asti
- asutushistoria: Kirkkomäen rautakautinen kalmisto vanhan hautausmaan vieressä, pienasutus kirkon pohjoispuolella, 50-luvun asuntorakentaminen torin laidalla
- hallinnon historia: erottaminen Akaan kunnasta 1946 omaksi kauppalaksi, kehittyminen maaseutukaupungin palvelukeskustaksi (kaupunki 1977-)
- seurakunnallinen historia: kirkonpaikka 1400-luvulta, siirtynyt lännemmäksi 1800-luvulla
- elinkeinohistoria, osuusliikeaateen historia: meijeri ja osuuskaupan myymälä
- sosiaalishistoria ja hyvinvointiyhteiskunnan historia: lääkäreiden talot, 1950-luvun koulu ja seurakuntatalo
- arkkitehtuurin historia: intendentinkonttorin alkupe-
räinen kirkon suunnittelu 1814 (C. Bassi, A.W. Arppe);
muutokset 1800-luvun lopulla: historisoivat julkisivut,
torni; meijerin, liikerakennusten ja koulujen arkkiteh-
tuuri; Veikko Larkkaan suunnittelema seurakuntatalo.
G. Jägerroosin suunnittelema koulu 1955; Moder-
nismi: M. Nordenswanin suunnittelema uudempi
siunauskappeli. Aarne Ervin suunnittelema Kansallis-
Osake Pankin liiketalo

NYKYTILA

Rakennukset säilyttäneet ominaispiirteensä, kirkko muutettuna. Tori saneerattu, osin pysäköintialueena. Uuden ja vanhan kirkonmäen yhteys säilynyt. Rakennukset alkuperäisen kaltaisessa käytössä, Sakasti muistomerkki.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

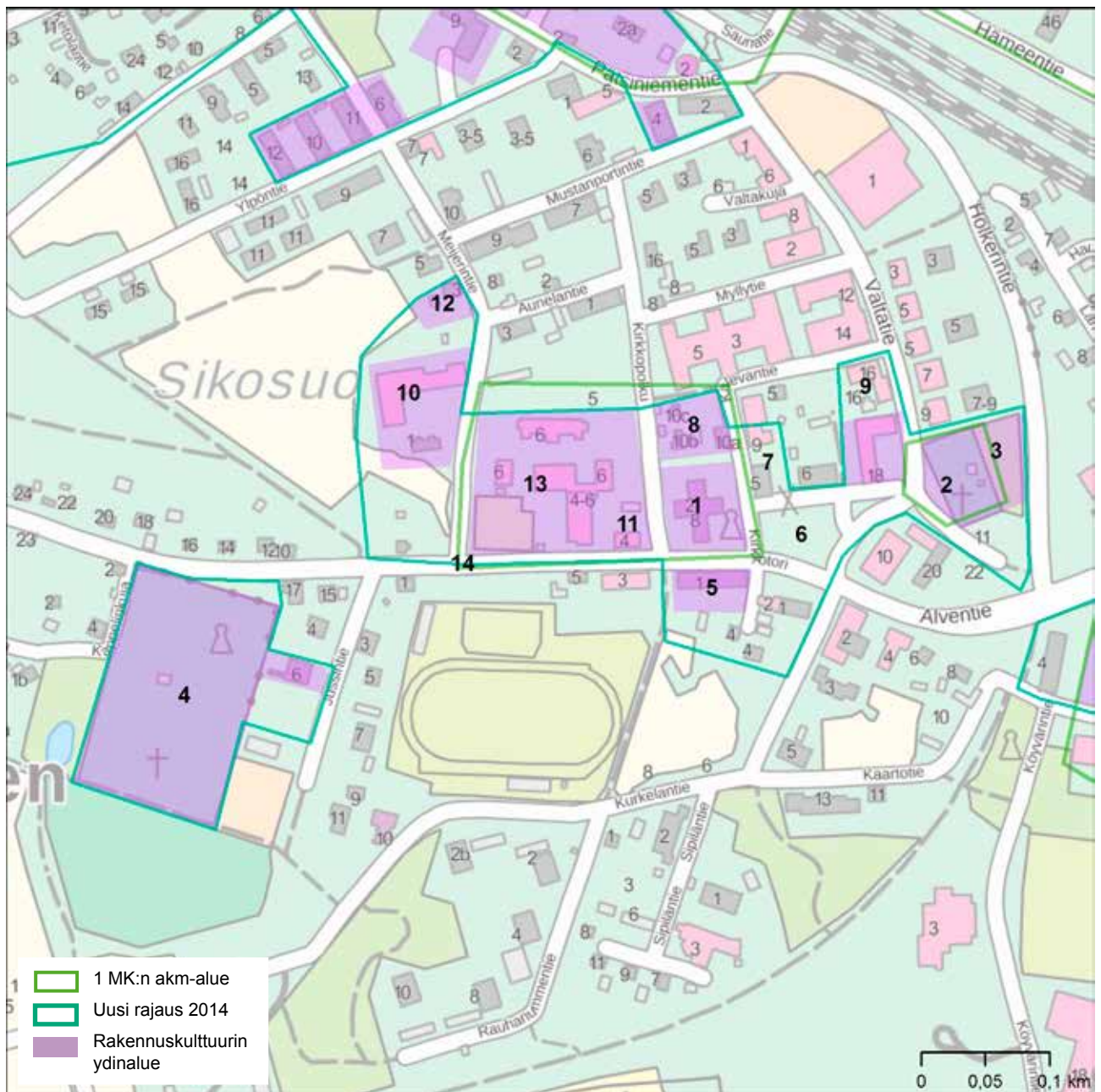
- 1900-luvun alkupuolen kirkonkylän keskustan ympäristöä ilmentävä kerroksellinen kokonaisuus
- esihistoriallinen hautapaikka, puistomaiset hautausmaat, ajallisesti kerroksellinen seurakunnallinen rakentaminen
- lääkäreiden virkatalot eri ajoilta
- ajallisesti kerroksellinen, sopusuhteinen koulukeskus
- kirkon ja koulujen sijainti maamerkinä
- torin 1950-lukulainen kaupunkikuva
- liittyy läheisesti Toijalan muihin kohteisiin, meijeri erityisesti teollisuuskohteisiin

Seurakuntatalo

LÄHTEET

Toijalan rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema, 2009, FCG / Jari Heiskanen

1. Kirkko 1817, (1885, 1888, 1909) ja kirkkokuisto
2. Sakasti 1500-luvun alku, keskellä vanhaa hautausmaata
3. Vanha hautausmaa: vieressä esihistoriallinen kalmisto, Konhon (1700-l.) ja Viialan (1800-l.) kartanoiden hautakammiot, kivipenger ja aita 1820-luku
4. Uusi hautausmaa: 1890-, kivi-aita ja -penger, siunauskappelit 1926 ja 1964
5. Seurakuntatalo 1955
6. Tori
7. Toria reunustavat asuin- ja liikerakennukset, kerrostalot 1950-luvulta, pientalot 1900-luvun alkupuolelta
8. Asuinrakennukset kirkon pohjoispuolella, 1900-luvun alkupuolelta
9. Pankintalo Valtatiellä

10. Meijeri ja asuinrakennus, 1904-05, ratamestarin suunnittelemia
11. Kunnanlääkärin talo 1924
12. Asuin- ja vastaanottorakennus 1950-luvun alku
13. Koulukeskus: puukoulu 1890, kivikoulu 1916, lisärakennus 1926, uusin koulurakennus 1955
14. Alventien-Valtatie linjaus noudattaa Hiidentien linjausta, Sontulantie 1800-luvun alusta

CHYMOKSEN TEHDASALUE

Ympäristötyyppi: teollisuusyhdyskunta

Sijainti: Toijalan taajaman itäosa

KOHDE

- viisi tuotantorakennusta
- neljä asuinrakennusta

NYKYTILA

Rakennukset säilyttäneet ominaispiirteensä, huonokuntoisia. Viereen rakentunut myöhemmin suuri logistiikkakeskus

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

Tuotantorakennuksia

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ajallisesti ja rakennushistoriallisesti yhtenäinen kokonaisuus
- taajamakuva: asuinrakennusten sijainti metsäisen mäen reunalla
- harvinainen rakennusajankohta, materiaalit
- liittyy kiinteästi Toijalan taajaman teollisuushistorian kohteisiin sekä viereisen Lentilän alueen jälleenrakennuskauden asutukseen

HISTORIA

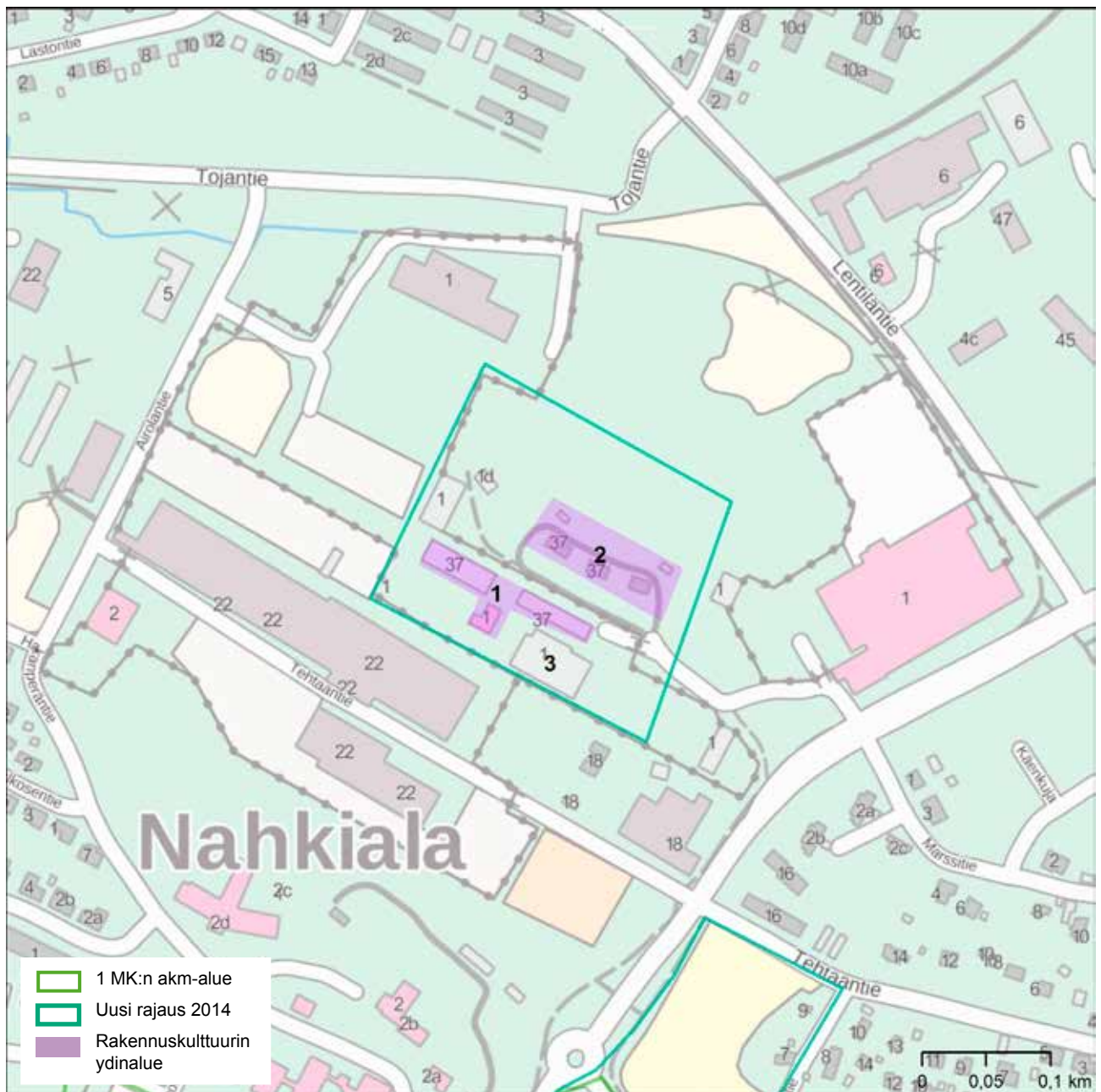
- asutushistoria: tehtaan tukema ja rakennuttama työväen asuminen
- elinkeinohistoria ja jatkosodan historia: elintarviketeollisuus, varotoimena Lappeenrannassa sijainneen tehtaan toiminnan siirtäminen pois rajaseudulta
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyyli
- posti- ja telelaitoksen historia: 1952 lähtien Postin käytössä, varastona

Asuinrakennuksia

LÄHTEET

Toijalan rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema, 2009, FCG / Jari Heiskanen

1. Kolme teollisuusrakennusta 1944-45
2. Kolme tehtaan työväen pienkerrostaloa 1944-45, yksi pientalo
3. Teollisuusrakennus ja varastorakennus, 1950-luvun loppu

HAIHUNKOSKEN KULTTUURIMAISEMA

Ympäristötyyppi: kartano, koski

Sijainti: Viialan keskusta

KOHDE

- kartanon pihapiiri
- asuinrakennuksia
- silta
- koskimaisema
- tien linjaus

NYKYTILA

Uusi kosken ylittävät silta muttanut ympäristöä. Osaa rakennuksista ja kartanon puutarhasta pidetty kunnossa. Päärata viistää kartanon pihapiiriä, jäänyt saarekkeeksi taajaman keskelle.

MUUTOSKESTÄVYYS asuinrakennukset 1/3, pientaloalue ja ympäristö 2/3

Kartanon ulkorakennus

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- liittyy kiinteästi maakunnallisesti merkittävään Viialan teollisuusyhdyskunnan kulttuuriympäristöön
- Haihunkosken rantojen puistomaisuus, muun alueen merkitys luonnontilaisena virkistysalueena
- Viialan kartanon suhteellinen väljyys taajamarakenteessa, ympäristön mittakaava
- istutetut koivikot viittaavat vaneritehtaan aikaan

HISTORIA

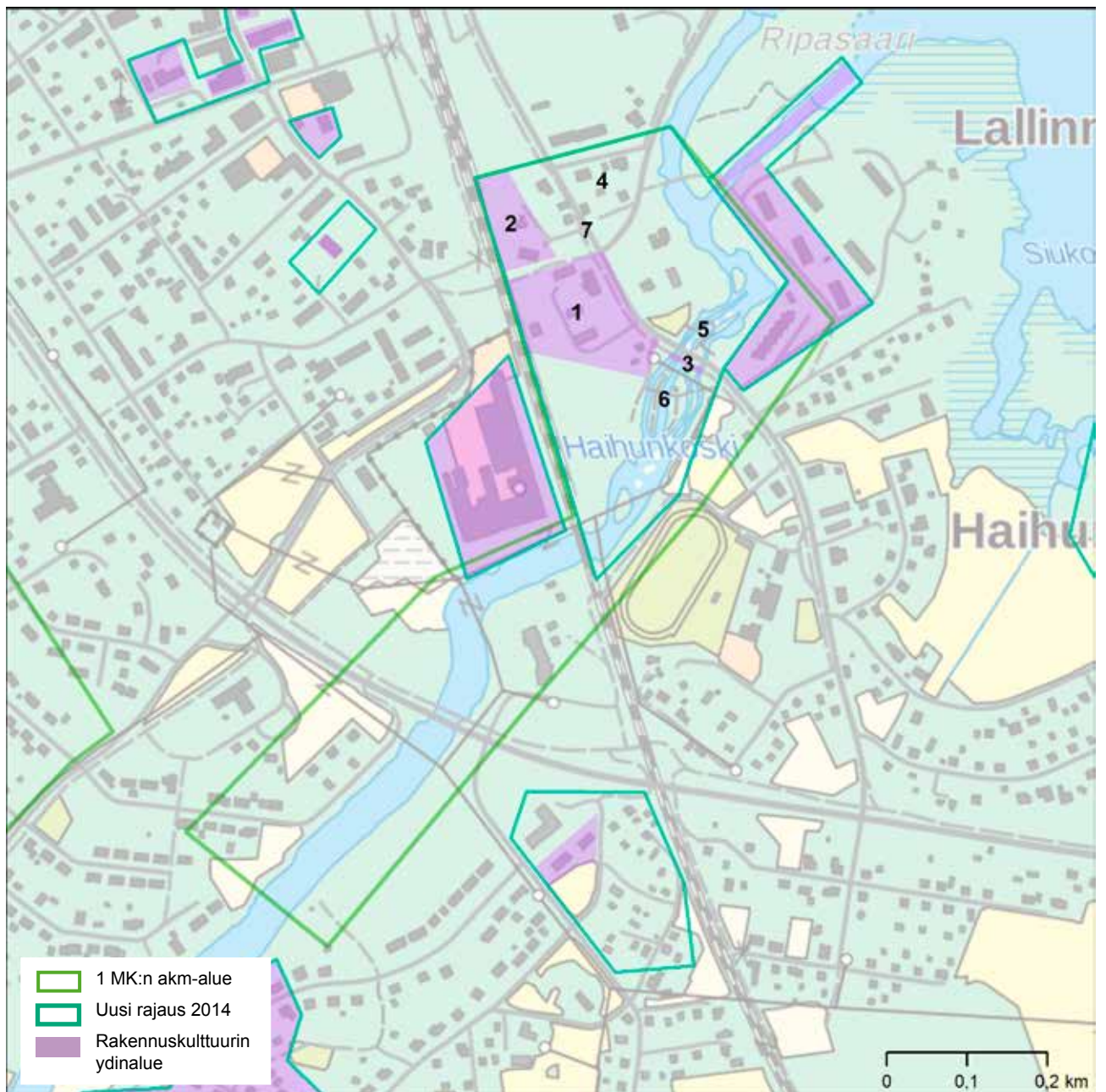
- asutushistoria: Viialan maakirjakylä kartanon kohdalla, nykyinen keskusta rakentunut Viialan kartanon pelloille
- liikennehistoria: ensimmäinen maininta sillasta 1620-luvulta, Hämeenlinnan ja Tammerkosken yhdistänyt keskiaikainen Hiidentie; radan ja aseman rakentuminen aivan kartanon viereen 1870-luvulla
- hallinnon historia: Hämeen ja Satakunnan raja koskessa
- elinkeinohistoria: kartanon yhteys paikkakunnan teollisuuden perustamiseen: Akaan Höyrysaha (1874-2005) aloitti kartanolta vuokratulla maalla, omisti väliillä kartanon; nahkatehtaan perustaja Hugo Sandbacka kartanon omistajana 1920-luvulla; Kenkä- ja nahkatehtailija Aaltonen omistajana 1920-luvulta lähtien
- rakennusperinteinen: alueen hirsiset ja tiilestä muuratut rakennukset
- arkkitehtuurin historia: asuinrakennusten tyyli, erityisesti päärakennuksen klassismi

Silta

LÄHTEET

Viiala rakennetun ympäristön ja kulttuurimaiseman inventointi, 2005-2006, Pirkanmaan maakuntamuseo / Jari Heiskanen

1. Viialan kartano (ratsutila): asuinrakennus 1700-1800-luvun vaihte (1866, 1927), asuinrakennus 1804 (1900), asuinrakennus 1930/40-luku, viljamakasiini 1920/30-luku, muita rakennuksia
2. Tuomarlän pihapiiri, asuin- ja konttorirakennus 1872 (1934) Akaan höyrysahan johtajan asunto
3. Haihunkosken kivilaita 1887, holvattu neliaukkoinen, 55 metriä pitkä
4. Perinteiset pientalot ja myymälärakennus pihoineen Tuomarlän itäpuolella
5. Koski myllynpaikkana ja pato- ym. rakenteiden fragmentit
6. Lallinmäen kanava, 1874
7. Nykyisen Rautatienkadun linjaus noudattaa vanhaa maantietä

TOIJALAN ASEMAN YMPÄRISTÖ JA ASUINALUE

Ympäristötyyppi: asemayhdyskunta, asuttu kylätontti

Sijainti: Toijalan taajama

KOHDE

- asemarakennus
- toimitilarakennus
- rautatiehen liittyviä asuinrakennuksia
- veturitalli
- vesitorni
- kylätontti
- asuin- ja liikerakennuksia
- pientaloalue
- muuntamo
- lastenkoti
- oluttehtaan kellari

NYKYTILA

Osa VR:n asuinrakennuksista huonossa kunnossa, osa korjattu ominaispiirteitä muuttaen. Asema alkuperäisessä asussa. Pätsiniemen taloja korjattu vaihtelevasti, osin ominaispiirteitä muutellen. Katujen rakentaminen vähentänyt alueen arvoja. Pienimmät rakennukset uhanalaisia. Oluttehtaan kellari uhanalainen.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- kerroksellinen yhdyskunta, kantatalosta 1960-luvun liiketaloihin, asemanseudun vehreys
- ilmentää maaseudun kirkonkylän rinnalleen saamaa asemayhdyskuntaa palveluineen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella
- runsaasti VR:n työsuhteasuntoja ja yksityisen liiketoiminnan rakennusperintöä
- Pätsiniementien alun tyylillisesti yhtenäisten asuin- ja liiketalojen rivistö, palvelukeskustan siirtyminen pohjoisemmaksi torista
- Pätsiniementien katuverkko, rakennusten vapaa sijoittelu, rakennusten mittasuhteet
- liittyy kiinteästi Toijalan keskustan muihin kohteisiin

Ympyrätalo

HISTORIA

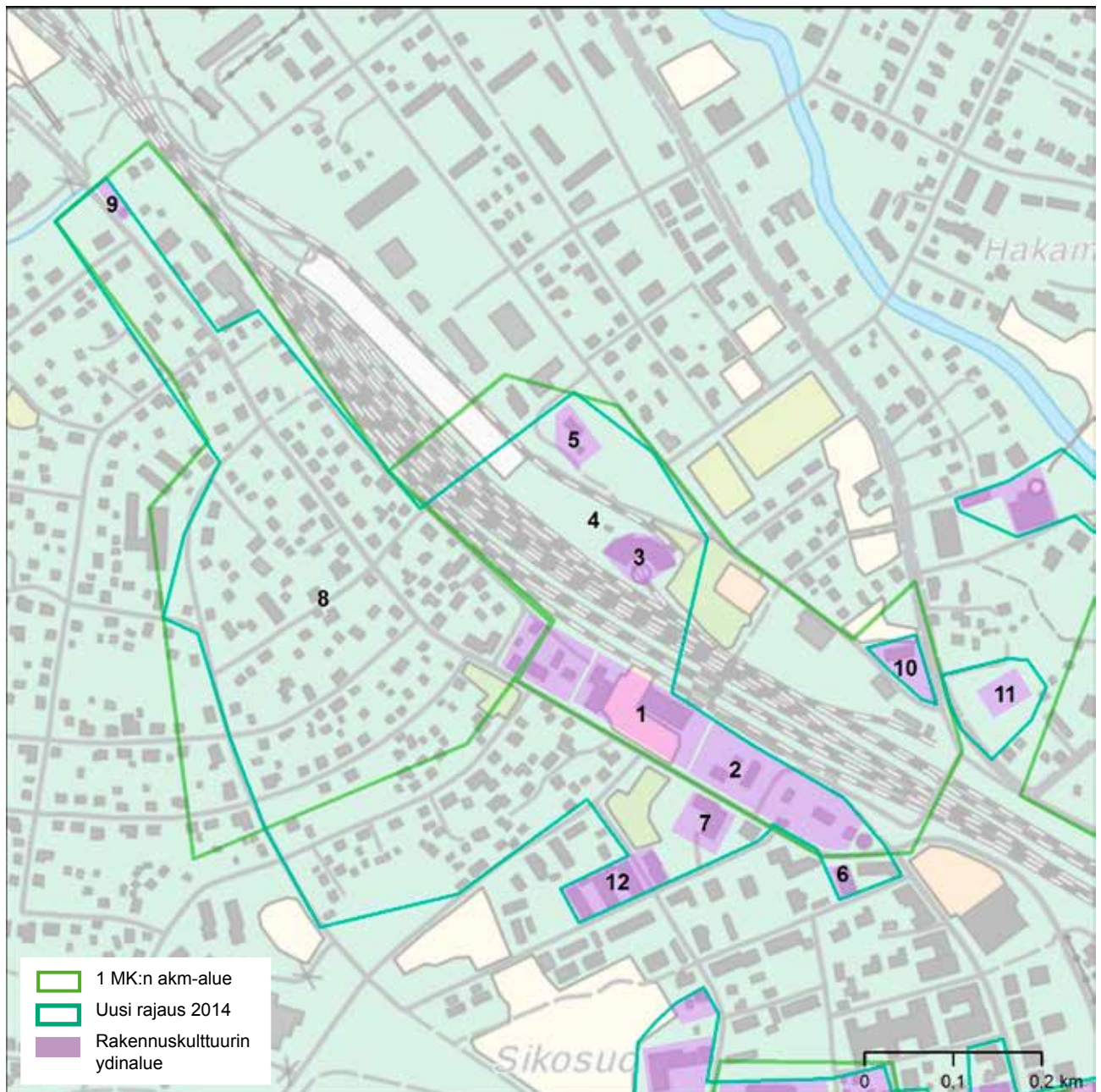
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset, olutkellarin holvaus
- liikennehistoria: risteysasema, rata 1870-luvulla, aseman ympäristö
- asutushistoria: kantatila, virkailijoiden, rautatieläisten ja muun työväestön asuinalue
- sosiaalishistoria: lastenkoti
- kulttuurihistoria: elokuvateatteri
- elinkeinohistoria: rautatieläisyys, Huuskan kauppaliikkeen talo, ympyrätalo ja muita liikerakennuksia
- arkkitehtuurin historia: asuin- ja yleisten rakennusten tyylipiirteet 1870-luvulta 1960-lukuun. Olli Vahteran ja Pekka Pitkäsen suunnittelemat Ylpöntien asuin-kerrostalot. Seppo Hytösen suunnittelema valtion virastotalo ja ympyrätalo

Vesitorni

LÄHTEET

Toijalan rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema, 2009, FCG / Jari Heiskanen

1. Toijalan asemarakennus ja Postin rakennus 1960
2. Asemapäällikön talo, ratamestarintalo, junanlähettäjän talo, rivitalo, muita VR:n työsuhdeasuinrakennuksia 1900-luvun alusta 1950-luvulle, Ylpönttiellä ja aseman luoteispuolella
3. Veturitalli, pistoraide, kääntöpöytä 1870-luku, useita muutoksia
4. Vesitorni 1950-luku
5. Pätsiniemen kyläontti asemapihan pohjoispuolella, Ryödin kantatilan pihapiiri
6. Valtion virastotalo 1953
7. 1940- ja 1950-luvun asuin- ja liikerakennuksia, mm. Kinon talo 1939 (1950), Huuskan talo 1940-luku, ympyrätalo 1951
8. Pätsiniemen pientaloalue, mm. rautatieläisten omakotitaloja 1910 - luvulta lähtien
9. Pätsiniemen muuntamorakennus 1930- tai 40-luvulta
10. Laaksolan lastenkoti, alun perin oluttehtaan työntekijöiden asuinrakennus 1800-luvun lopulta
11. Oluttehtaan kellari 1870-luvulta
12. Ylpönttien kerrostalot

TOIJALAN TAPETTITEHTAAT JA KESKUSTAN KYLÄT

Ympäristötyyppi: asuttu kylätontti, teollisuusyhdyskunta, peltomaisema

Sijainti: Toijalan taajama

KOHDE

- rautakautinen kalmisto
- Toijalan (1460) ja Nahkialan (1405) maakirjakylät
- kantatilojen pihapiirit
- asuin- ja liikerakennuksia
- konttori
- asuinrakennuksia
- tuotantorakennuksia
- seurantalo
- tien linjaus

NYKYTILA

Toijalankylän raitti on osin uudisrakentunut poikkeavilla uudisrakennuksilla. Nahkialankylän raitti on säilyttänyt pienipiirteisyytensä. Asuinrakennuksia pidetty kunnossa, osa tehdasrakennuksista huonokuntoisia.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- tapettitehtaiden ja niiden asuinrakennusten sijoittuminen vanhoihin kyliin sekä niiden kaupunkikuvallinen asema
- sotia edeltäneen ajan tapettitehtaat, joista kaksi vielä toiminnassa ilmentävät paikkakunnan erityistä teollisuutta
- Nahkialan raitinäkymät ja näkymä Nahkialaan etelästä
- kantatilojen, erityisesti Kakkalin, Mongon ja Hasian pihapiirit lähipeltoineen ilmentävät Toijalan taajaman vanhinta kerrostumaa
- liittyy läheisesti Toijalan muihin kohteisiin

Helpiön tehdas

Toijalan kylä

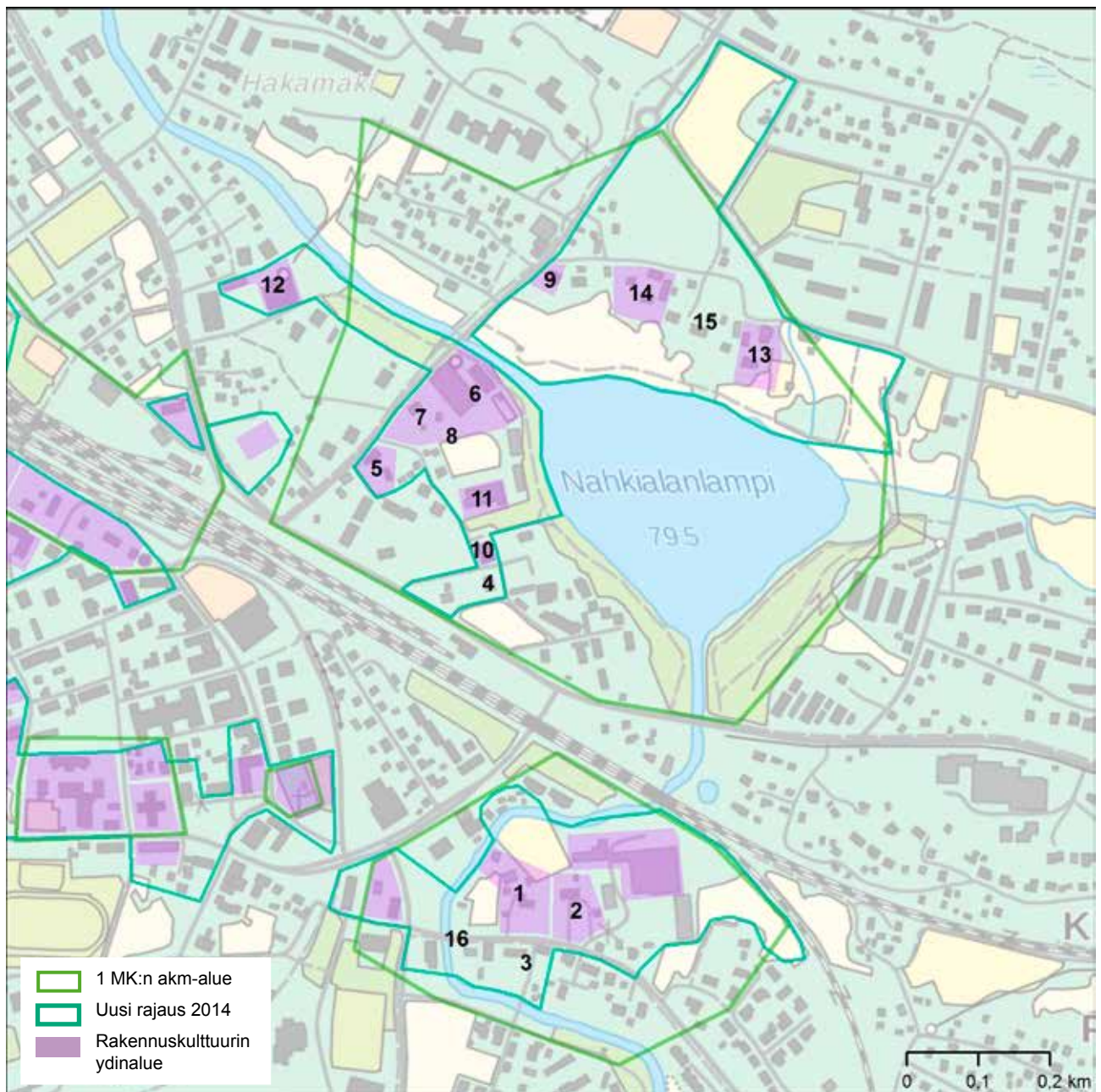
Ritolan asuinrakennus

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- asutushistoria: esihistoriallinen asutus, kantatilat, tehtailijoiden ja sivistyneistön asuinrakennukset
- elinkeinohistoria: tapettitehtaat, tapettitehtailijan sukuun liittyvä kaidetehdas, kantatilat lähipeltoineen
- sivistyshistoria: seurantalo

LÄHTEET

Toijalan rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema, 2009, FCG / Jari Heiskanen

1. Toijalankylän Mongon ja Kakkalin kantatalojen pihapiirit	10. Sampolan nuorisoseurantalo
2. Hultin pihapiiri, myöhemmin tehtailijan asuinrakennus, lähipellot	11. Kaidetehdas 1949
3. Toijalan kylänraitin muut asuin- ja liikerakennukset	12. Helpiön tapettitehdas ja varasto 1910
4. Tuomari Uotilan asuinrakennus 1920-luku	13. Nahkialan Hasian pihapiiri: asuinrakennus 1920-luku, navetta 1910-luku, talousrakennuksia, lähipellot
5. Tehtailija Ritolan asuinrakennus 1950 ja toinen asuinrakennus 1900-luvun alku	14. Nahkialan Vähä-Pennolan pihapiiri: asuinrakennukset 1898, navetta, talousrakennuksia
6. Pihlgren & Ritolan tapettitehdas 1937, kolme varistorakennusta 1937-1960	15. Nahkialan kylänraitin muut asuinrakennukset
7. Huvila, myöhemmin tehtaan konttori 1880-luku (1937), puutarha	16. Kurvolantie noudattaa Hiidentien linjausta
8. Majniemen kalmisto edellisen puutarhan alla, Hahttilanmäellä	
9. Tehtailija Pihlgrenin asuinrakennus 1937	

VARRASNIEMEN KYLÄ JA KULTTUURIMAISEMA

Ympäristötyyppi: ryhmäkylä,
asuttu kylätontti, peltomaisema

Sijainti: Viialan taajaman itäosa

KOHDE

- kolme maatilan pihapiiriä ulkorakennuksineen
- pienasutusta
- autotalli
- raitin linjaus
- lähipellot

NYKYTILA

Maisemallinen yhteys Jumuseen heikentynyt ranta-
niittyjen kadottua ja kesämökkiasutuksen rakennuttua
rannoille. Säilyttännyt tiiviin kylämuodon kantatilojen
vähäisestä siirtymisestä huolimatta, Rakennuskantaa
pidetty kunnossa, ei häiritsevää uudisrakentamista.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Sarkolan talli

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää myöhäiskeskiajan talonpoikaisen asutuksen
kerääntymistä kyläksi
- 1800-luvun ja 1900-luvun alun pihapiirien rakennus-
kanta luo eheän kokonaisuuden
- lähimmät aukeat pellot, raittinäkymät
- kantatilojen pihapiirien rakennusten suhde toisiinsa,
puutarhat
- pienasutuksen sijoittuminen raitin varteen, ei pelloille
- Mustilan navetta maamerkinä

Pienasutusta

Sipilä

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset,
muuratut rakennukset
- asutushistoria: Varrasniemen maakirjakylä 1539,
maatalouteen ja teollisuuteen liittyvä pienasutus
- seudun historia ja sosiaalishistoria: Nyppy punaorpo-
jen lastenkotina ja kulkutautisairaala

LÄHTEET

Viiala rakennetun ympäristön ja kulttuurimaiseman
inventointi, 2005-2006,
Pirkanmaan maakuntamuseo / Jari Heiskanen

1. Mustilan pihapiiri, päärakennus, ulkorakennuksia mm. kivinavetta
2. Sipilän pihapiiri, vanha asuinrakennus 1800-luvun alku, päärakennus 1900-luvun alku, ulkorakennuksia
3. Seppälän pihapiiri, päärakennus 1930-luku, asuinrakennus, ulkorakennuksia, kuusiaita
4. Nypyn kiinteistö, päärakennus n. 1900 lastenkoti, sairaala, venekerho
5. 1900-luvun pienasutusta Varrasniementien varrella
6. Sotia edeltäneen ajan vapaa-ajan mökkejä rannassa
7. Sarkolan autotalli 1930-luvulta
8. Raitti noudattaa Kuninkaan kartaston tien linjausta, Vanajan länsipuolinen keskiaikainen reitti

VIIALAN TEHDASYHDYSKUNTA

Ympäristötyyppi: teollisuusyhdyskunta

Sijainti: Viialan taajama

KOHDE

- liike- ja hallintorakennuksia
- asuinrakennuksia
- seuratalo
- tuotantorakennuksia
- työväen asuinalueita
- tien linjaus

NYKYTILA

Alueet ja suurin osa rakennuksista ovat säilyttäneet rakentamisaikansa ominaispiirteet ja ne ovat alkupe-
räisessä käytössään. Keskusta ja jotkin asuinalueet ovat
täydennysrakentuneet eri vuosikymmeninä. Pienin
pienasutus uhanalaista.

MUUTOSKESTÄVYYS arvorakennukset 1/3, muutoin 2/3

Vaneritehdas

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää monipuolisesti tamperelaisten yrittäjien
käynnistämän teollisuuden ympärille syntyneen
yhdyskunnan kehittymistä 1970-luvulle asti
- asuinrakentamisen sijoittuminen maanteiden var-
teen, tehtaiden läheisyyteen ja moreenikumpareille
- mutkitteleva Tampereentie ilmentää vanhaa maan-
tietä
- 1950-60-lukujen julkinen rakentaminen, kunnan,
liike-elämän ja tehtaiden rakentaminen
- teollisuusalueet: ajallisesti kerroksellisia, täydennys-
rakennettuja alueita, punatiili
- höyrysahaan liittyvän rakennustoiminnan laajuus,
määrä ja laatu taajamassa, eri aikakaudet
- Tuomarlän ja Nahkalinnan tehtaan johdon asuinra-
kennukset
- työväen asuinrakennusten kehityskulku mökeistä
kerrostaloihin
- piiput ja viilatehtaan torni maamerkeinä
- liittyy kiinteästi valtakunnallisesti arvokkaaseen
rakennettuun ympäristöön, RKY-2009 -kohteeseen
Viialan kirkko, sekä maakunnallisesti merkittävään
Haihunkosken kulttuuriympäristöön

HISTORIA

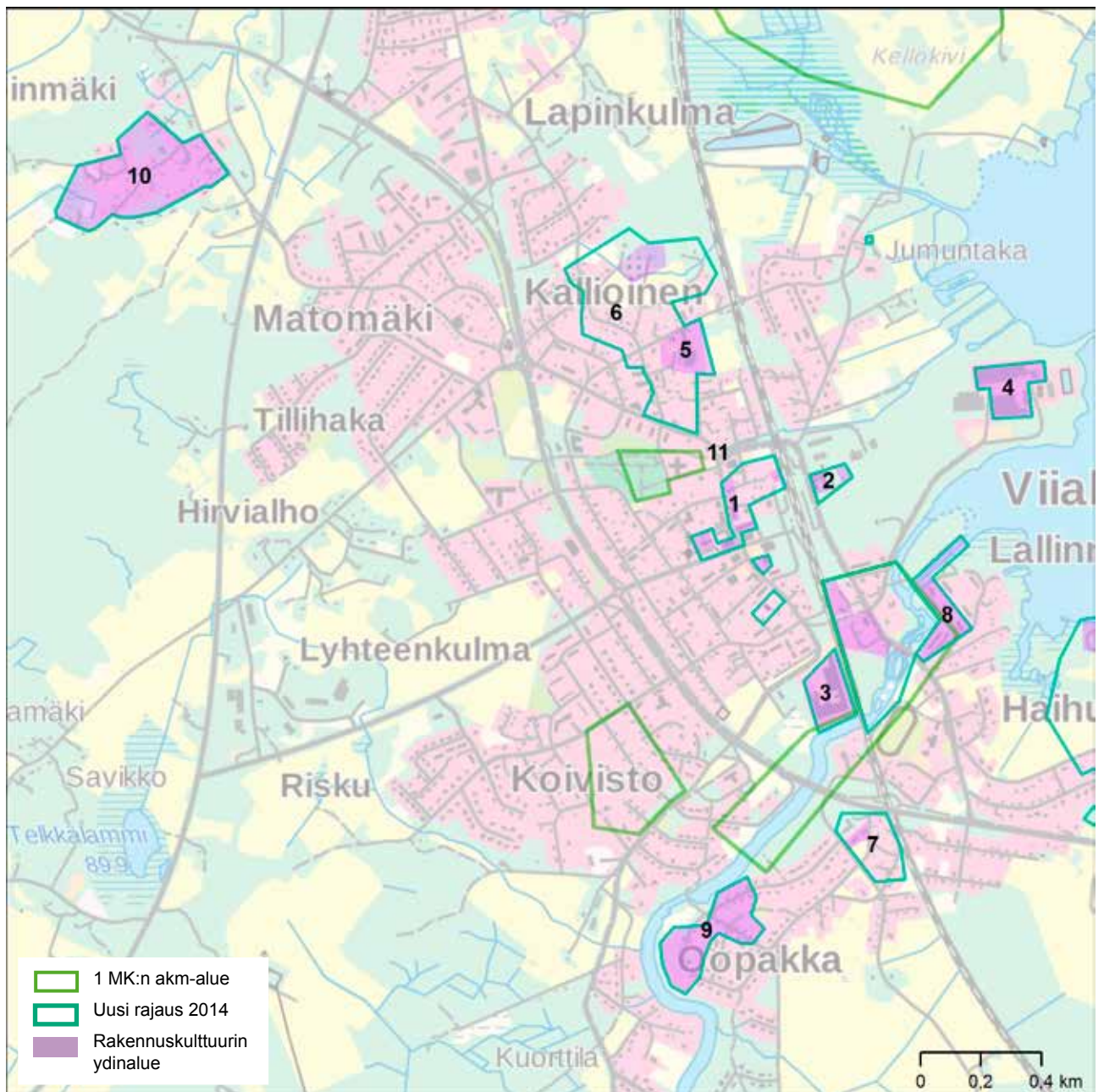
- asutushistoria: tehtaita edeltäneen kyläasutuksen
edustajat, tehtaiden työntekijöiden ja johdon oma-
ehtoinen ja tehtaan tukema ja hallinnoima rakenta-
minen
- elinkeinohistoria ja teollisuushistoria: Keskuskadun
liiketalot; ”Kolmen piipun” alueet: viila-, nahka- ja
puunjalostusteollisuus ja niiden sekä radan (1876)
ja vanhojen kylien varaan rakentunut yhdyskunta;
nahkatehtaan yhteys Tampereen kenkäteollisuuteen
- sosiaalishistoria: tehtaiden rakennustoiminta, tehtai-
den tukema ja hallinnoima asuminen ja vapaa-aika,
mm. Yhteistalo, yhteiskuntaluokkien ja työntekijöi-
den hierarkian ilmeneminen asumisen ja suunnitte-
lun laadussa eri alueilla
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset,
muuratut rakennukset, teollisuusrakennusten perintö
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyyli. Veikko
Nortomaan suunnittelema kunnatalo. Veikko Raitisen
suunnittelema Tarpianjoen rannan rivitalo
- yhdistystoiminnan historia: työväentalo

Kunnantalo

LÄHTEET

Viiala rakennetun ympäristön ja kulttuurimaiseman inventointi,
2005-2006, Pirkanmaan maakuntamuseo /Jari Heiskanen

1. Keskustan arvoalue: kunnantalo 1962, kunnan toimitalo 1963, asuin- ja liikerakennukset 1950-luku ja Viialan Yhteistalo 1952 Keskuskadulla, työväentalo 1910/20-luku, sahan isännöitsijän asunto / paperivirkatalo 1880-luku, perinteiset pientalot
2. Nirha Oy:n viilatehtaan teollisuusrakennus 1939 (1950-luku), Höyrysahan johtajien asuinrakennus 1920/30-luku
3. Nahkatehtaan alue 1920-luku ja Nahkalinna: piippu, moneen otteeseen laajennettu tehdas, Viialan kartanon pellolla, tehtaan johtajan edustusasunto Nahkalinna keskuskadulla
4. Vaneritehtaan alue: kerroksellista rakennuskantaa, tuotantorakennukset lähtien 1900-luvun alusta, konttori 1920-luku
5. Viilatehtaan alue: piippu, moneen otteeseen laajennettu tehdas ja konttorirakennus 1920-luvulta lähtien, viilatehtaan johtajan maatilan kuivuri- ja viljamakasiinirakennus 1944 Jumusen rannalla
6. Viilatehtaan ja vanhan Tampereentien ympäristön pienasutus: säätelemätöntä, vanhin kerrostuma Alkkulan kylän talojen ulkopuolista asutusta, tiivistä säätelemätöntä rakentamista
7. Mäntymäen asutus: Harkin kantatilan maille rakennetut sahan maatilan navetta (1940-luku) ja työväen rivitalot 1920-luku, pienasutus 1900-luvun vaihteesta
8. Lallinmäen alue: 1940-luvun kivikerrostalot, rivitalo 1962, puistomainen piha, Viiala Oy:n (Höyrysahan seuraaja 1937-) rakennustoimintaa
9. Oopakan alue: Harkin kantatilan maille jälleenrakennuskauden omakotialue, asemakaava 1947, Viiala Oy:n tukemaa asuntorakentamista
10. Kolikkoinmäen asuinalue: säätelemätöntä rakentamista Vanhan Narvantien vieressä, vanhin asutus mäkitupia, jälleenrakennuskauden omakotitaloja, myymälä rakennus
11. Keskuskatu ja Tampereentie noudattavat vanhaa maantietä

HEISKAN TALO YMPÄRISTÖINEEN

Ympäristötyyppi: kantatalon asuinpaikka,
asuttu kylätontti

Sijainti: Hämeenkyrön keskusta

KOHDE

- neljä maatalon pihapiiriä
- tien linjaus

NYKYTILA

Hyvin säilyneitä vanhoja rakennuksia, tiivis pihapiiri (Heiska), muodostaa kokonaisuuden, ympäristöön sopimatonta uudisrakentamista alueen itäpuolella.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

Heiskan sivurakennus

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset
- rakennusten asema tonteilla
- liittyy kiinteästi Hämeenkyrön kirkonseudun rky-alueeseen
- maisemallisesti näkyvällä paikalla

Mattila

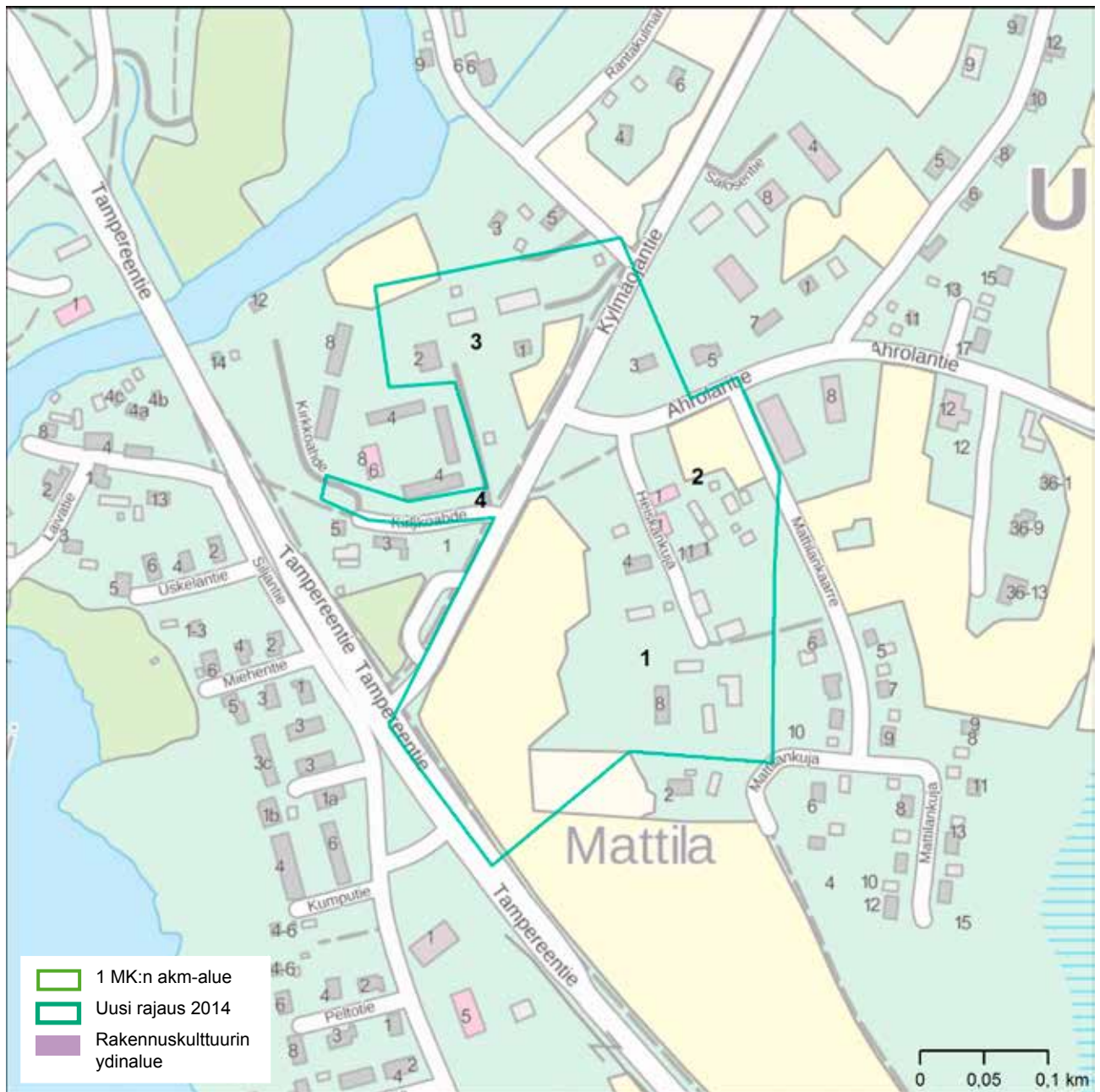
Krankkula

HISTORIA

- kuvastaa seudun vaurasta talonpoikaiskulttuuria

LÄHTEET

Hämeenkyrön kansallismaiseman hoitosuunnitelma,
hankeraportti 1: Rakennetun ympäristön hoito, 1997

1. Uskelan ryhmäkylässä säilyneitä maakirjataloja Käkelä, Mattila ja Heiska
2. Heiskan taloissa alkoi kokoontua kunnallinen hallinto v. 1865, jo sitä ennen kirkollisen hallinnon kokouspaikka. Heiskan pihapiiri nykyisin Pirkan Kylien toimipaikka.
3. Krankkulan pihapiiri edellisten pohjoispuolella, kappalaisen virkatalona 1600-luvulta lähtien. Uusrenessanssityylinen päärakennus.
4. Tielinjaukset (Kirkkoahde) kohti vanhaa kauppakeskusta entisen joenylityspakan kohdalla havaittavissa.

KYRÖSKOSKEN TEHDASYHDYSKUNNAN ASUINALUEET

Ympäristötyyppi: pienasutus, asuinalue

Sijainti: Kyröskosken taajama, Hämeenkyrö

KOHDE

- säätelemättömästi syntyneitä työväen pienasutusta ja tehtaan perustamia työväen asuinalueita. jälleenrakennuskauden omakotialue, 40-60 -luvun kaksikerroksisia pienkerrostaloja, liikerakennuksia, koulu
- 1890-luvulta lähtien tehdastyöläisten mäkitypiä harjulla
- Tampereen yliarkkitehti Bertel Strömmerin laatima taajaman rakennussuunnitelma 1937-41
- Koulukadun alue tehdään lunastama sodasta palanneille työntekijöille, eteläpuolen rintamamiestaloja rakennettu n. 1945. Kaksikerroksisia asuinrakennuksia samalta ajalta, myös 50-luvun omakotitaloja. Koulukadun 1950-luvun koulu
- Viljakkalan maantie (1953, korotettu myöhemmin) katkaisee Ylä- ja Alaharjun yhteyden. Harjujen alue ollut Kyröskosken keskusta 1950-luvulle asti. Harjujen alueilla asuinrakennuksissa Korkomäen rakennusten arkkitehtonisia vaikutteita.
- Alaharju 1900-luvun alun kauppakeskuksen fragmentteja, mm. Osuuskaupan leipomo 1920-l:n klassismia. Asuinrakennuksia 1890-luvulta näihin päiviin.
- Yläharju eli Poussan alue. Raittimainen Rinnetie. Lähimpänä harjua jälleenrakennuskauden piha-piirejä. Selvaagin mäen pienkerrostalo 1950-60-lukujen taitteessa, kansakoulun ja urheilukentän paikalle. Norjalaisen arkkitehti Selvaagin suunnittelema neljän asunnon kaksikerroksiset puurakennukset työnjohtajille.
- Osuuskaupan leipomo 30-luvulta
- Puretun Petsamo-nimisen alueen fragmentit Selvaaginmällä
- fragmentoitunut ns. vanhan torin alue asuin- ja liikerakennukseen

NYKYTILA

Koulukadun ympäristön katuverkko ja korttelirakenne vastaavat 1941 kaavaa, omakotitalojen ominaispiirteitä kadonnut muutostöissä. Harjujen alueet voimakkaasti täydennysrakennettu ja korvattu vanhaa rakennuskantaa. Uudemmissa asuinrakennuksista ei selvityksiä.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- varhaisin mäkitypalaisasutus, työväen asuinalueet
- paperiteollisuuden synnyttämän taajaman kerroksellinen asuin ympäristö
- liittyy kiinteästi Kyröskosken tehdasyhdyskunnan rky-alueeseen
- rakennussuunnitelman 1937-41 mukainen korttelirakenne
- Harjuilla maatilojen ja työläisten välisten vuokrasopimuksin synnytetty kiinteistöjaotus ja tieverkko

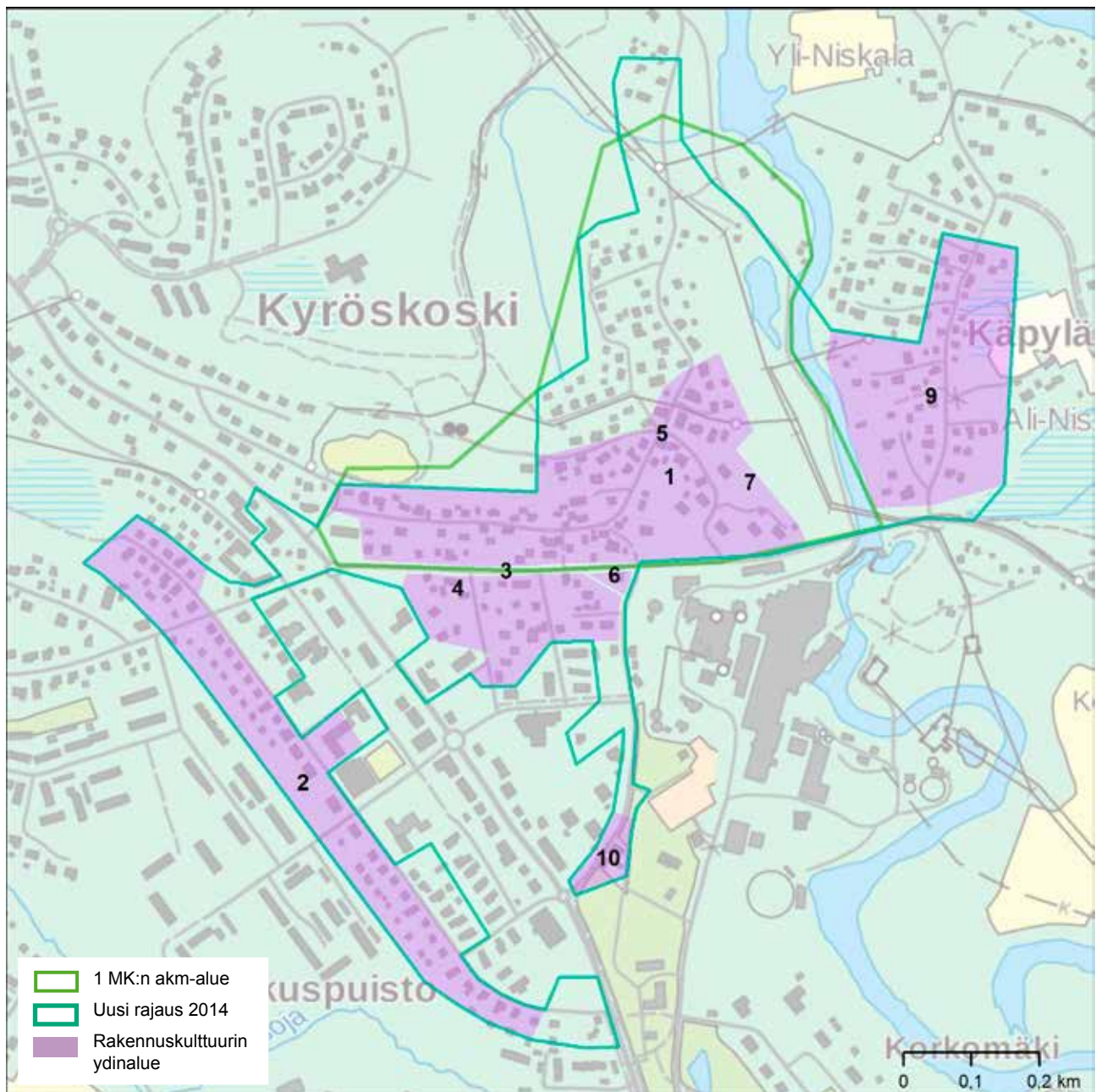
Timola, Alaharju

HISTORIA

- asutushistoria, paikallishistoria: kuvastaa maatalojen vuokratonteille syntyneitä pienasutusta, teollisuuspaikkakunnan niukasti resurssoidun työväen asumista, tehtaan tukemaa ja hallinnoimaa asumista
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, 1940-luvun tyyppiirustusten mukainen omakotirakentaminen
- arkkitehtuurin historia: Bertel Strömmerin ja Birger Federleyn suunnittelema rakennuksia
- yhdyskuntasuunnittelun historia: Tampereen yliarkkitehti Bertel Strömmerin laatima taajaman rakennussuunnitelma 1937-41

LÄHTEET

Hämeenkyrön keskustan yleiskaava, selostus 1996
Kyröskoski Hämeenkyrö Rakennusinventointi 2001,
Kirsi Niukkanen Tampereen museot

1. 1890-luvulta lähtien tehdastyöläisten mäkitupia harjulla
2. Koulukadun alue tehtaan lunastama sodasta palanneille työntekijöille, eteläpuolen rintamamiestaloja rakennettu n. 1945. Kaksikerroksisia asuinrakennuksia samalta ajalta, myös 50-luvun omakotitaloja. Koulukadun 1950-luvun koulu
3. Viljakkalan maantie (1953, korotettu myöhemmin) katkaisee Ylä- ja Alaharjun yhteyden. Harjujen alue ollut Kyröskosken keskusta 1950-luvulle asti. Harjujen alueilla asuinrakennuksissa Korkomäen rakennusten arkkitehtonisia vaikutteita.
4. Alaharju 1900-luvun alun kauppakeskuksen fragmentteja, mm. Osuuskaupan leipomo 1920-l:n klassismia. Asuinrakennuksia 1890-luvulta näihin päiviin.
5. Yläharju eli Poussan alue. Raittimainen Rinnetie. Lähimpänä harjua jälleenrakennuskauden pihapiirejä. Selvaagin mäen pienkerrostalo 1950 - 60-lukujen taitteessa kansakoulun ja urheilukentän paikalle. Norjalaisen arkkitehti Selvaagin suunnittelemat neljän asunnon kaksikerroksiset puurakennukset työnjohtajille.
6. Osuuskaupan leipomo 30-luvulta
7. Puren Petsamo-nimisen alueen fragmentit Selvaaginmäellä
8. Fragmentoitunut ns. vanhan torin alue asuin- ja liikerakennuksineen
9. Laivataipaleen pienasutus
10. Girsinkulman kiinteistöt

KALMAN JA KALLIN KULTTUURIMAISEMA

Ympäristötyyppi: yksinäistalosta muodostuva kylä, peltomaisema

Sijainti: Ikaalisten keskusta

KOHDE

- kaksi yksittäistä maatalon pihapiiriä Kyrösjärven rannalla
- kylätontin paikka
- talvitien osa

NYKYTILA

Hyvin säilyneitä vanhoja rakennuksia, Kalma jäänyt uuden taajamarakenteen sisälle. Kallia ympäröivä peltomaisema säilynyt.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- monipuolinen hyvin säilynyt rakennuskanta
- Kalli maisemallisesti näkyvällä paikalla

Kalma

Kalman karjapiha

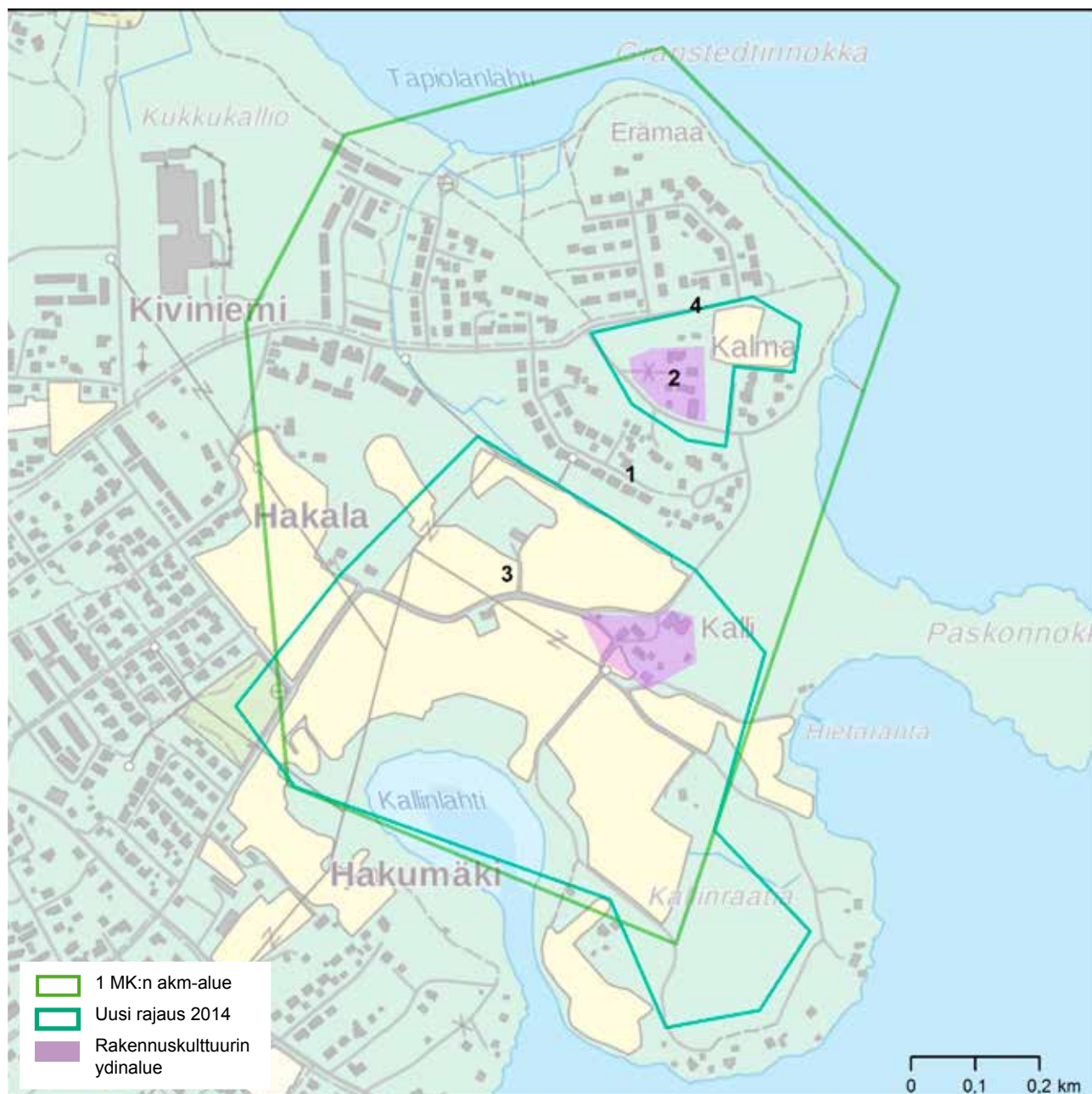
Kalli

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset
- asutushistoria: esihistoriallinen asuinpaikka, löytöjä, nimi Kalma viittaa kalmistoon, maakirjakylä
- paikallishistoria: kuvastaa seudun talonpoikaiskulttuuria ja säätyläiskulttuuria

LÄHTEET

Ikaalisten kaupungin keskeisen alueen osayleiskaava: maisema- ja kulttuurimaisemaselvitys 2003, kaavaselostus 2004
Rakennusinventointi ja maisemahistorian perusselvitys Kalmaa, Pauliina Tiusanen 2002

1. Kalman ja Kallin kylät toisinaan käsitetty yhdeksi kyläksi. Muodostaneet 1980-luvulle asti yhtenäisen avoimen peltomaiseman, sittemmin uudisrakentamista ja metsittymistä
2. Kalma yhdistetty 1856 kahdesta kylän tilasta, osa rakennuskannasta lienee yhdistämistä edeltävältä ajalta (päärakennus 1700-luvulta), lukuisia hyvin säilyneitä ulkorakennuksia
3. Kalli kantatila (1540), mahdollisesti liitetty toinen kylän talo Kalliin 1700-luvulla. Vanhin asuinrakennus arvioitu olevan 1700-luvulta, hyvin säilyneitä maatalouden ulkorakennuksia
4. Talvitie Röyhiön kyliin Kalman pihapiirin pohjoispuolella

KANGASALAN KIRKON JA UKKIJÄRVEN YMPÄRISTÖ

Ympäristötyyppi: kirkonkylä,
rakennettu kylätontti

Sijainti: Kangasalan keskusta

KOHDE

- kirkko, hautausmaa
- makasiini /museo
- seurakuntatalo
- kansakoulu
- seurantalo
- asuinrakennusten pihapiirejä
- asuin- ja liiketaloja
- tuotantorakennus
- opistorakennus
- järvi rantoineen

NYKYTILA

Julkiset rakennukset säilyttäneet alkuperäisen hahmonsa. Liikerakennuksia paikoin korjattu ominaispiirteitä hävittäen. Kangasalan tien eteläpuoli ja alueen sekä kunnantalon väli uudisrakentunut voimakkaasti, kahteen kertaan sotien jälkeen. Kaikkia rakennuksia pidetty kunnossa.

MUUTOSKESTÄVYYS kirkko, torni, lepokoti 1/3,
muutoin 2/3

Kirkko

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- 1900-luvun alkupuolen kirkonkylän ympäristöä ilmentävä kerroksellinen kokonaisuus
- kirkon sijainti maamerkinä, yhteys harjulle, tienvarsinäkymä kirkolta länteen ja kirjakaupalle
- uudelleenkäytetty viljamakasiini
- eri aikojen liiketalo, työväen asuinkerrostalo ja vauraan väen asumukset
- näkymä kunnantalolle lännestä
- liittyy kiinteästi Tursolan-Rikun kulttuurimaisemaan alueen pohjoispuolella

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, kivirakentamisen perinne: Antti Piimäsen rakentama kirkko, teollisuusrakennusten perinne: tiilinen urkutehdas
- asutushistoria: alueen kohdalla Tarpilan maakirjakylä, kartta1635
- hallinnon historia: seurakunnan historia, nykyinen kirkonpaikka 1600-luvulta
- elinkeinohistoria: valtakunnallisesti merkittävä urkutuotanto, liikeyritykset
- vapaa-ajan historia: kylpyläkulttuuri
- taiteen historia: Lepokodin vieraat, mm. J.S. Sibelius, P. Saarikoski, J. Finne
- arkkitehtuurin historia: intendentinkonttorin alkuperäinen kirkon suunnittelu 1762, J. Stenbäckin muutokset 1896. O.I. Meurman: urkutehtaan toimisto 1919, 1950-luku: Lainajyvämakasiinin muutostyöt museoksi. Heikki Tiitola: kirjakaupan talo, lepokodin uudelleenpystytys. Muiden rakennusten tyylit, mm. koulun ja kerrostalojen 50-luvun modernismi

Lepokoti

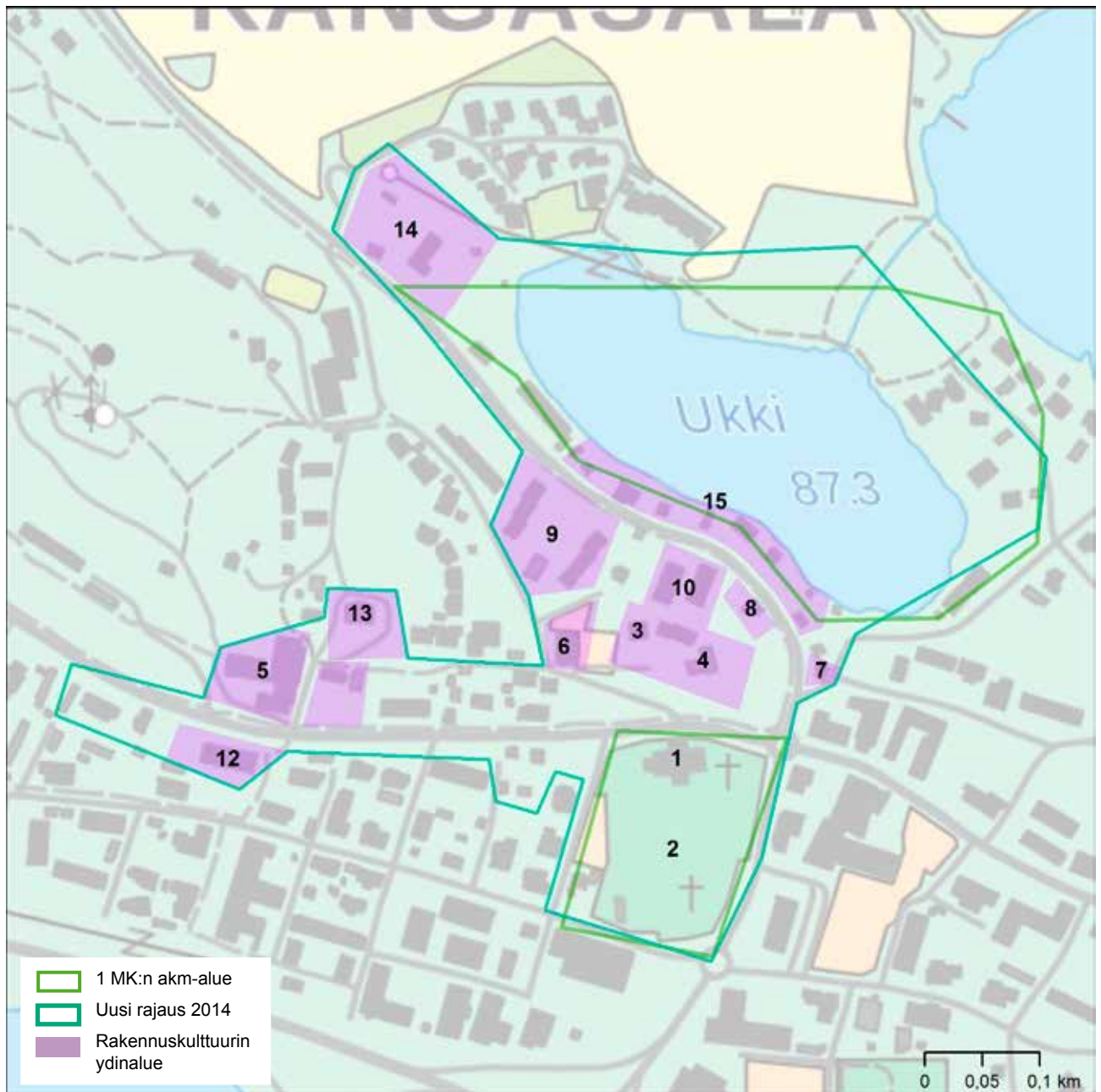
LÄHTEET

Kangasalan maaseutualueiden kulttuuriympäristöohjelma, 2004, rakennuskulttuurityö Kivikenkä & osuuskunta ympäristösuunnittelu

Kangasalan keskustan rakennusinventointi 2005, Teija Ahola

Kangasalan rakennusperintö 2, kävelyretki keskustassa, xx, Markku Lahtinen

Seutukaava

1. Kirkko 1764-67, 1. torni 1776, 2. torni 1800, muutettu sisältä 1896, 1955
2. Hautausmaa ja kiviaita 1700-luvulta lähtien
3. Lainajyvästön makasiini 1835, muutettu museoksi 1950-luvulla
4. Seurakuntakoti 1950-luku
5. Kansakoulu 1935, 1957
6. Nuorisoseurantalo Pirtti 1905
7. Kirjakauppa 1910- luvun alku
8. Vanha postitalo 1912
9. Tapulintien Ukkilinnan asuinkerrostalot, 1958
10. Ukinrinteen asuinkerrostalot, 1960-luku
11. Urkutehdas 1905
12. Urkutehtaan toimisto, 1919 (Ikosen talo)
13. Tulenheimon asuinrakennus 1800-luvun loppu, muutettu 1930-luvulla
14. Kangasalan Lepokoti, alkuun kansanopistorakennus 1909 (1905) Ukkijärven rannassa
15. Ukkijärvi, asuinrakennuksia, myllyn- ja sahanpaikka

PIKONLINNA

Ympäristötyyppi: sairaala-alue

Sijainti: Kangasalan taajaman pohjoisosassa, Rikun alue

KOHDE

- pääsairaala
- asuinrakennuksia
- kaksi sauna
- huoltorakennuksia
- kellarivarasto
- metsäpuisto

NYKYTILA

Sairaalarakennuksen ja pihan alkuperäinen arkkitehtuuri on osin väistynyt muutostöiden ja sädehoitosairaalan rakentamisen myötä. Asuinrakennuksia on eri tasoisesti pidetty kunnossa. Parantola omavaraisuuteen liittyvä kellarivarasto on uhanalainen uudiskäytön puuttuessa. Lukonkallion etelärinne, jossa aiemmin sijaitsi sairaalan elintarviketuotantoa ja puutarhaa palvelevia rakennuksia, on kaavoitettu pientalotonteiksi. Alueen täydennysrakentaminen käynnissä.

MUUTOSKESTÄVYYS asuinrakennukset ja alkuperäinen sairaala 1/3, muut 2/3

Sairaala

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- sairaalan parantola-arkkitehtuuri, henkilökunnan asuinrakennusten hierarkkisuus
- yhtenäinen 1930-40 -luvun rakennuskanta
- etelän rakennuskanta, joka täydentää alkuperäistä kerrostumaa
- rakennusten sovittaminen koskemattomaan metsämaisemaan
- selkeästi erottuvat alueet: sairaala huoltotiloineen, lääkäreiden asunnot, muun henkilökunnan asunnot, ulkoilualueet
- näköalat sisääntulosuunnasta ja järvelle
- sairaalarakennuksen dominanssi alueella

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- sosiaalishistoria: alue ilmentää keuhkosairauksien hoitoa ja siihen liittyvät sairaalayhteisön sosiaalista rakennetta 1900-luvun puolivälin vuosikymmeninä
- puolustuslaitoksen historia: sotasairaala 1939-1947
- arkkitehtuurin historia: 1930-luvun rakennusvaihe Eino Forsmanin suunnittelemissa rakennuksissa. Jaakko Tähtisen suunnittelema autotalli. Rikulan pientalo ja Harjulan asuinkerrostalo. Arkkitehtonisia arvoja on muillakin rakennuksilla, mutta niiden suunnittelijoista ei ole tietoa: Iso rantasauna, Lukkola

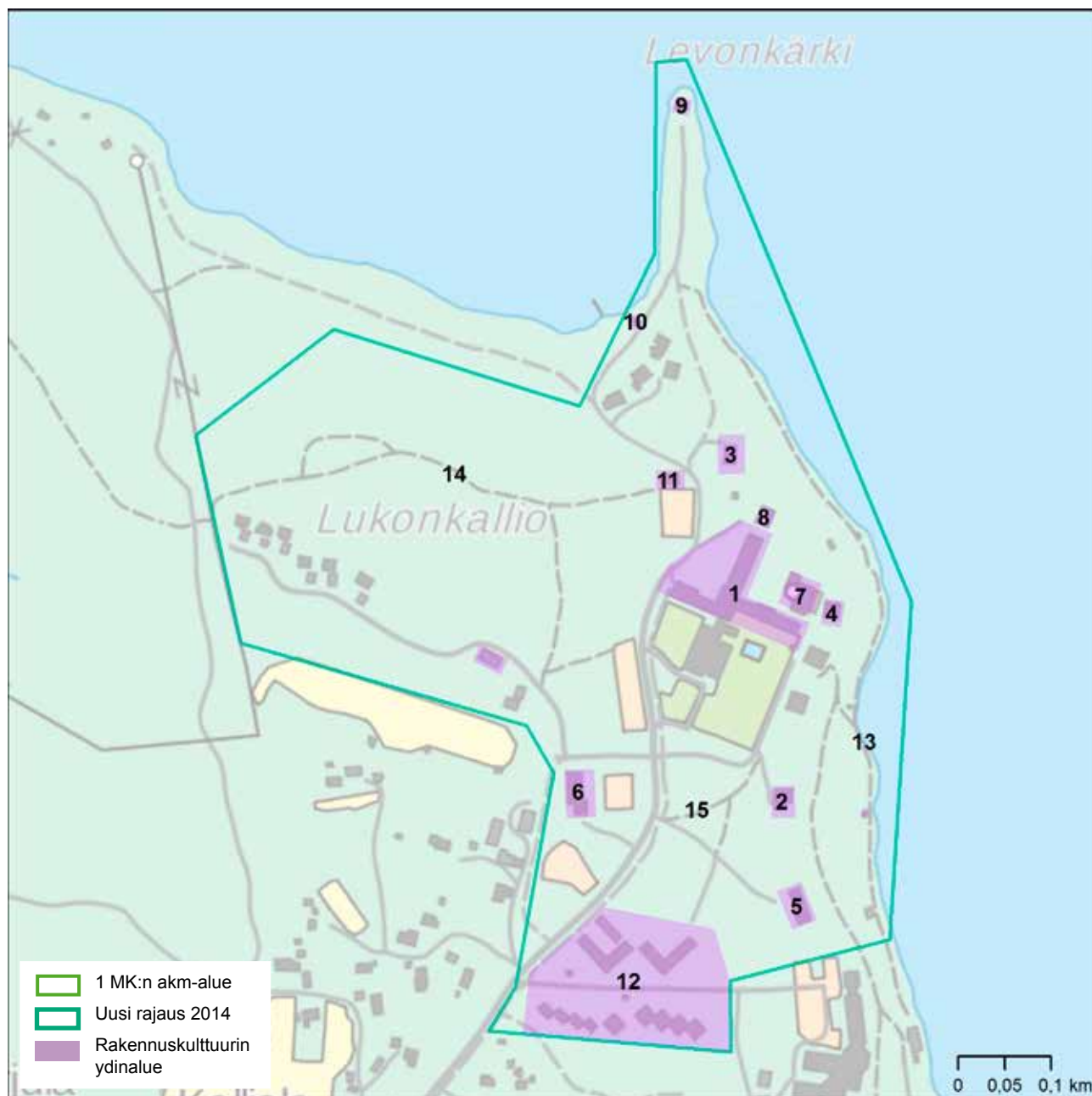

Levola

LÄHTEET

Pikonlinnan sairaalan rakennustaiteellinen selvitys, 2006, arkkitehtitoimisto Lasse Kosunen Oy

Pikonlinnan alue Kangasala rakennusinventointi, 2011, Huura Oy

1. Keuhkotautiparantolan päärakennus, 1931 (1933), 1955	10. Rantapumppaamo 1935
2. Ylilääkärin virkatalo Tietola 1931	11. Kellarivarasto 1946
3. Alilääkärin virkatalo Levola 1931	12. Kissantassun ja Pikonkallion asuinrakennukset, 1970-luku
4. Alilääkärin ja terveydenhoitajan virkatalo Törmälä 1931	13. Pukukoppeja
5. Lääkäreiden asuintalo Rikula 1963	14. Lukonkallion potilaille tarkoitetut ulkoilupolut
6. Henkilökunnan asuinrakennukset Harjula 1949 ja Lukkola 1944	15. Kuiva kangasmetsä kohteen sisällä
7. Huoltorakennus 1931	
8. Autotalli 1954	
9. Iso rantasauna 1965, Pikkusauna 1930-luku	

SAHALAHDEN KIRKKO, PAPPILA JA RAITTI

Ympäristötyyppi: kirkonkylä,
asuttu kylätontti

Sijainti: Kangasalan Sahalahden taajama

KOHDE

- kirkko
- hautausmaa
- viljamakasiini
- maatilojen pihapiirejä
- pienasutusta
- tien linjaus

NYKYTILA

Ilolan kylän yhteys pohjoiseen kadonnut täysin. Pohjois- ja itäpuolelle rakentunut omakotialuetta. Kirkkoraennusta pidetty kunnossa. Pihapiirit ja rakennukset säilyttäneet 1950-luvulta rakentuneen hahmonsä.

MUUTOSKESTÄVYYS arvorakennukset 1/3, muuten 2/3

Hautausmaa

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alkupuolen kirkonmäen ja kantatilojen ympäristöä ilmentävä kokonaisuus
- kirkon sijainti maamerkinä
- raitin linjaus, rakennusten sijainti raittiin nähden, koko ja korkeus
- liittyy kiinteästi Sahalahden kirkonseudun kulttuuri- maisemaan alueen pohjoispuolella

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset
- asutushistoria: varhaiskeskiaikainen asutus, alueen kohdalla Ilolan maakirjakylä 1540
- seurakunnallinen historia: kirkonpaikka keskiajalta, pappilan paikka
- maisemahistoria: Längelmäen laskusuunnan muutoksen takia rannalla ollut kirkonpaikka ja kylä jäivät kauas rannasta
- elinkeinohistoria: käsityöläisyys
- arkkitehtuurin historia: intendentinkonttorin (C.L. Engel ja A.W. Arppe) alkuperäinen kirkon suunnittelu, kellotorni (E.B. Lohrmann)

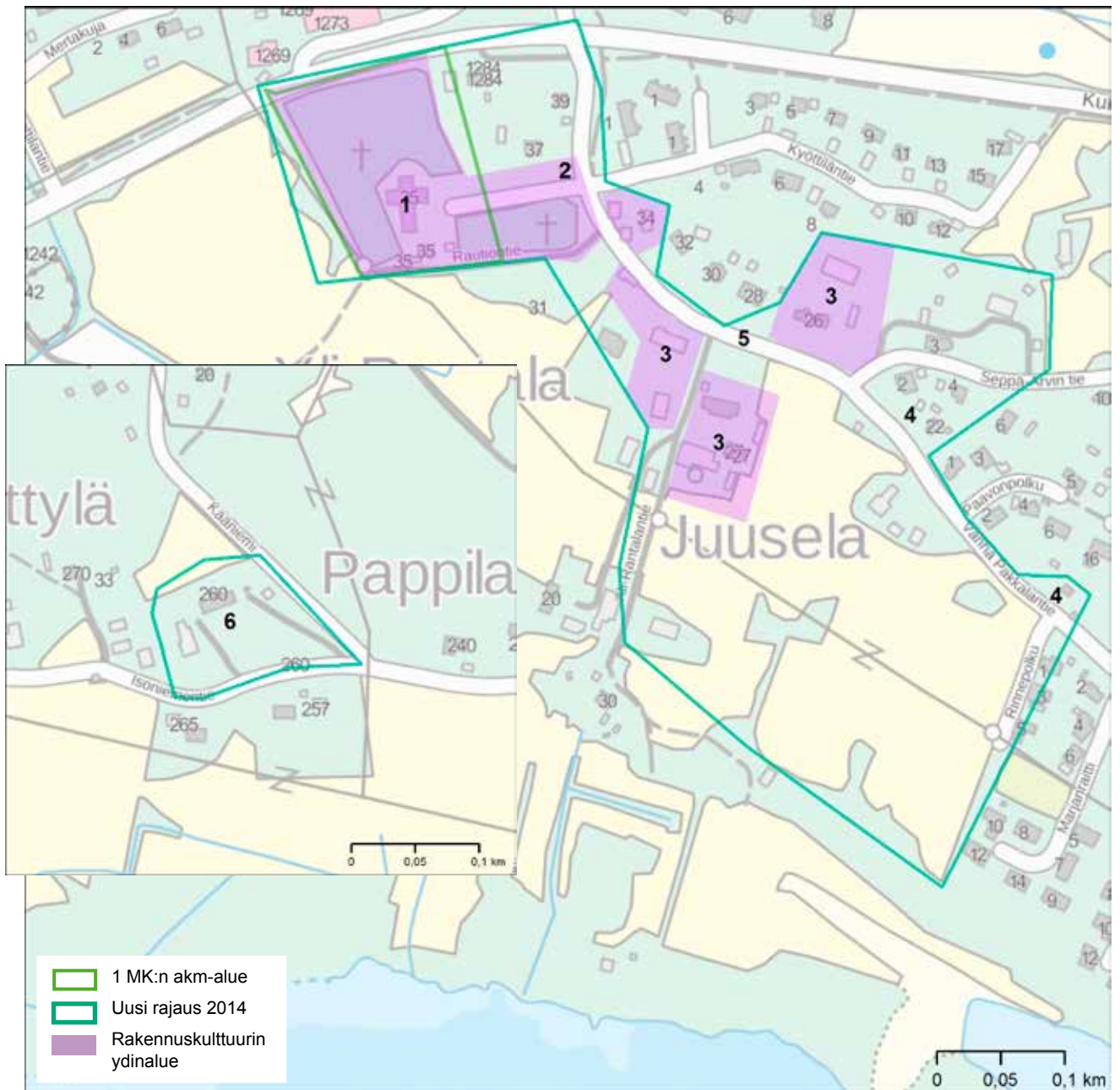

Pienasutusta

LÄHTEET

Sahalahti, maisemaselvitys ja rakennusinventointi, 2006, Rakennuskulttuuriyö Kivikenkä / Pauliina Tiusanen

Pirkanmaan historiallisesti merkittävät tied, karttaselvitys, 2011, Pirkanmaan maakuntamuseo / Kalle Luoto

1. Sahalahden kirkko 1829, kellotorni 1844, hautausmaalla hautahuone 1790-luvulta
2. Pitäjän lainajyvästön makasiini 1816
3. Yli-Rantalán, Uusi-Kyöttilán ja Juuselan pihapiirit raitin varrella
4. Pienasutusta Vanha Pakkalantien varrella
5. Vanha Pakkalantie on esitetty maakunnan historiallisten teiden joukossa, osana Onkkaala – Kuhmalahti-reittiä
6. Pappila, keskiaikainen papin virkatalo, päärakennus 1857 (1912) kuuluu ympäröivään kulttuurimaisemaan

LEMPÄÄLÄN KIRKON YMPÄRISTÖ

Ympäristötyyppi: kirkonkylä

Sijainti: Lempäälän keskusta

KOHDE

- kirkko
- tapuli
- hautausmaa
- seurakuntatalo
- liikerakennus
- paloasema

NYKYTILA

Rakennukset pidetty kunnossa. Rinteeseen kohteen ja rannan väliin rakennettu asuinrakennuksia. Kirkko menettänyt hallitsevan asemansa keskustan rakennuttua tehokkaammin. Säästöpankintaloa laajennettu.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Kirkko

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ajallisesti ja rakennushistoriallisesti erittäin kerroksellinen, kirkonkylän kaupallista, hallinnollista ja seurakunnallista elämää ilmentävä tiivis kokonaisuus
- kirkon sijainti pääkadun varrella, seurakuntatalon sovittaminen kokonaisuuteen ajan ihanteiden mukaisesti, pankkirakennuksen sijainti katulinjassa kiinni

Pankintalo

Paloasema, seurakuntatalo, tapuli

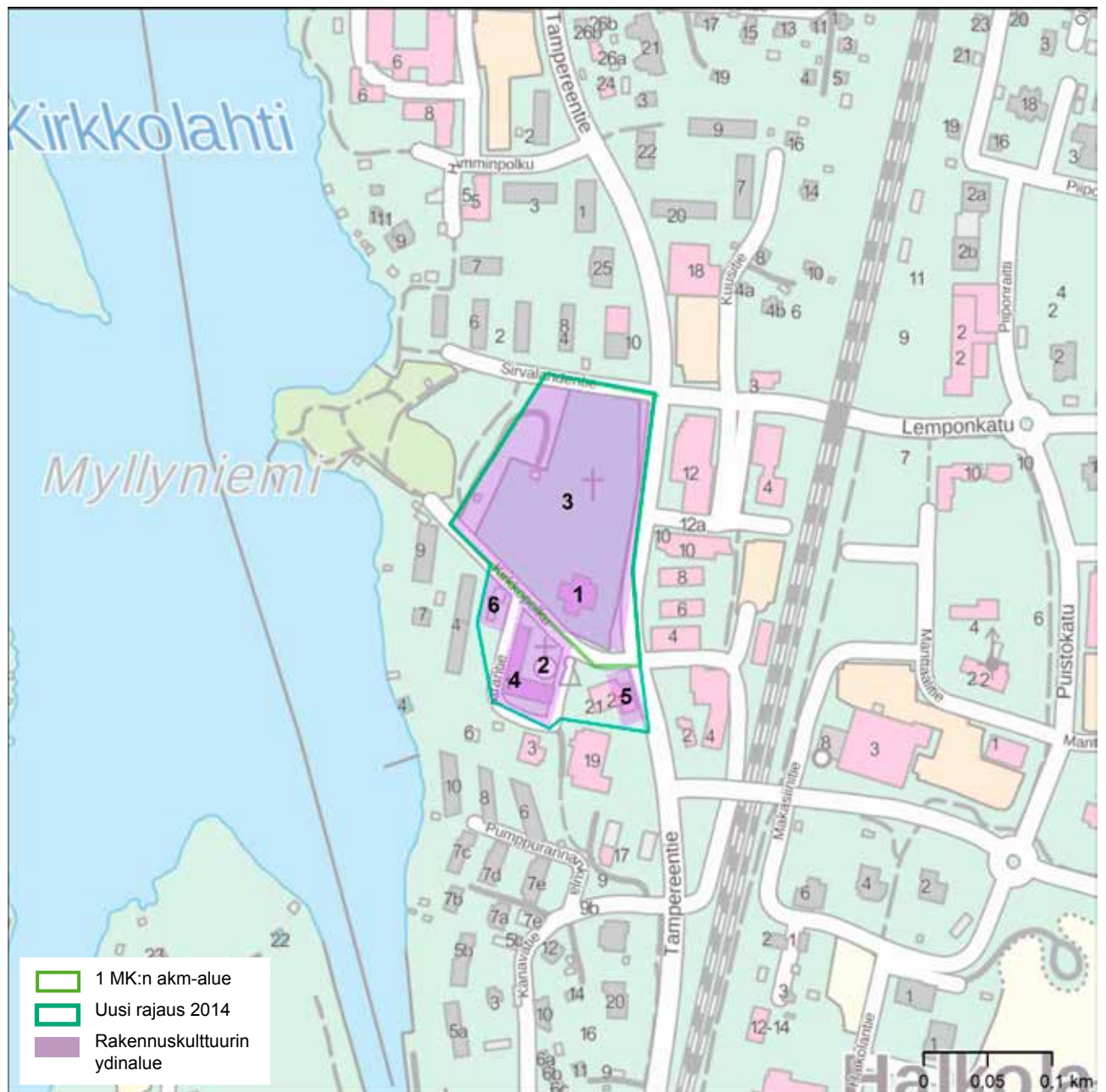
HISTORIA

- rakentamisen perinne: alkuperäiset tapuli (Mikko Lajander) ja harmaakivikirkko
- hallinnon historia: seurakunnan historia keskiajalta, kunnan pelastustoimen historia
- arkkitehtuurin historia: intendentinkonttorin suunnittelema kirkon muuttaminen ristikirkoksi 1831 (C.L. Engel ja A.W. Arppe, A.F. Granstedt), Berndt Blomin muutossuunnitelmat 1895, Ilmari Launiksen 1924. Säästöpankin rakennuttamien pankkirakennusten sodanjälkeinen historisoiva tyypisuunnittelu. Erkkö Virkkunen: Seurakuntakeskus
- restauroinnin historia: tapulin muutokset

LÄHTEET

Teiden varsilla ja vesireiteillä. Lempäälän kulttuuriympäristö-ohjelma, 2004, Eija Teivas

Lempäälän keskustan rakennusinventointeja osayleiskaavaa varten, 2009, Lempäälän kunta

1. Kirkko keskiaika, 1838, 1895, 1924
2. Tapuli 1787, 1878, 1960-luku
3. Hautausmaa, kiviaidat 1700-luvulta
4. Seurakuntatalo 1963
5. Säästöpankintalo 1950-luvulta, laajennus 1979
6. Paloasema 1931, useita muutoksia

LEMPÄÄLÄN VESIREITIT YMPÄRISTÖINEEN

Ympäristötyyppi: kanava, myllykoski, maakirjakylä

Sijainti: Lempäälän keskustaajaman etelä- ja pohjoisosissa

KOHDE

- kanavarakennelmat
- kanavanvartijantalo
- maatilojen ja asuinrakennusten pihapiirejä
- myllykoski
- tien linjaus
- sillan arkut
- pappila
- museoraitti: liiketalo piharakennuksineen
- ajokalutehdas asuinrakennuksineen
- jälleenrakennuskauden asuinrakennus

NYKYTILA

Rakennuksia pidetty kunnossa. Kanavan ja Hakkarin ympäristöt puistomaisia. Koskimaisemat kasvaneet umpeen. Hakkarin päärakennus ravintolakäytössä, pihapiiri uusiutunut. Raittimuseo auki vain kesäisin. Maakalan kylä uudisrakentumassa omakoti- ja kerrostaloalueeksi.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3, Hiidenvuolle 2/3

Kanava

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- kanavanseudun puistomaisemat, kanavan risteäminen rautatien kanssa
- Kuokkalan museoraitin kokonaisuuden rakennusantikvaarinen arvo
- koski pappilaa ja kylää maisemallisesti yhdistävänä
- Maakalan ja Kumpulan kokonaisuus liittyy eteläiseen Hiidenvuolteen kulttuurimaisemaan

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- asutushistoria: Kuokkalan kylä keskiaikainen tai vanhempi mylly-, kauppa-, liikenne- ja asuinpaikka, Hiidenvuolle: Kantatila ja siitä erotettu syytinkipaikka, Sakkola-talo: jälleenrakennuskausi
- hallintohistoria: pappilan vuosisatainen paikka
- elinkeinohistoria: kosken myllynpaikat, uittokanava
- liikennehistoria: kanava Pyhäjärven ja Vanajan välissä, keskiaikaisen Hiidentien merkit
- arkkitehtuurin historia: Hakkarin empire-tyylinen päärakennus. Pappilan jugend-tyyli. Kanavanvartijatalon ja Eskolan kaupan nikkarityyli

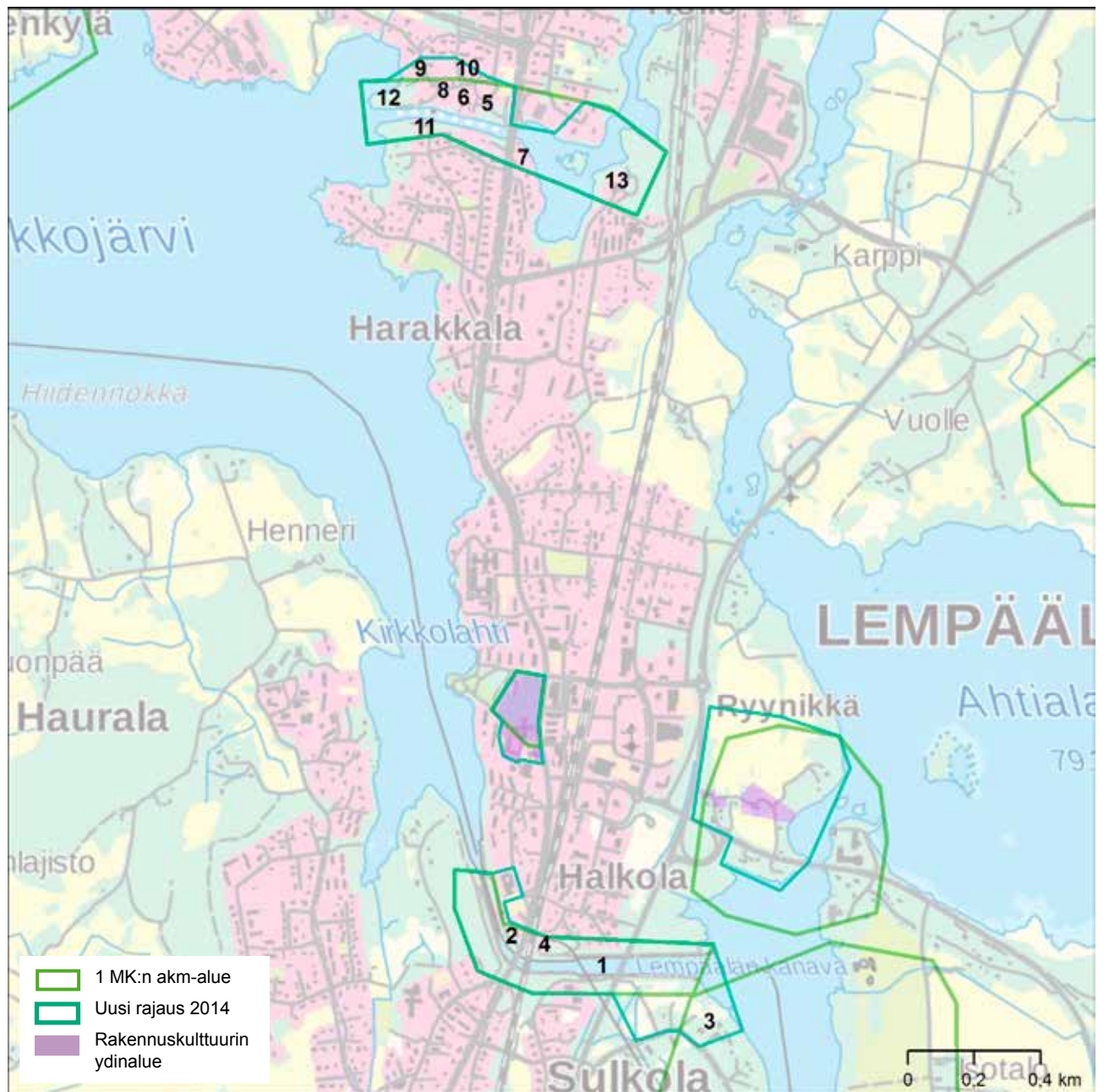
Museoraitti, Kuokkalanlankoski

LÄHTEET

Teiden varsilla ja vesireiteillä. Lempäälän kulttuuriympäristö-ohjelma, 2004, Eija Teivas

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Lempäälän kanava 1867-1873, 1958-1961
2. Kanavanvartijan talo 1870-luku
3. Hiidenvuolteen pohjoisosassa: Maakalan kantatilan ja Kumpulan pihapiirit
4. rautatiehen liittyvä asuinrakennuksien pihapiiri kanavan pohjoispuolella radan varressa
5. kantatila ja rustholli Hakkari, päärakennus 1850-luku
6. kantatila Ollila, päärakennus 1700-luvulta, ulkorakennuksia
7. Ollilaan liittyvä pienasutus Kuokkalankosken etelärannalla
8. Eskolan kauppatalo 1902, navetta, makasiini
9. Koskisen ajokalutehdas: paja 1910 ja asuinrakennus 1890-luvulta
10. Sakkola-talo, omakotitalo (museo) 1945
11. Hiidentien linjaus kosken yli, silta-arkut 1859
12. 1900-luvun asuinrakennuksia mylläreiden niemellä
13. Pappila Majaushdella Kuokkalankoskilla, päärakennus 1902

MOTTISEN KULTTUURIMAISEMA

Ympäristötyyppi: ryhmäkylä, asuttu kylätontti, peltomaisema

Sijainti: Lempäälän keskustaajaman itäosa

KOHDE

- kaksi maatalon pihapiiriä ulkorakennuksineen
- aitta
- seurantalo
- asuinrakennusten pihapiirejä

NYKYTILA

Osa ulkorakennuksista vailla hoitoa. Maisemallinen asema merkittävästi heikentynyt nykyaikaisten Valkeakoskentien, valtatie ja sillan myötä. Säilyttänyt tiiviin kylämuodon ja pohjoiset pellot, Rakennuskannan lomassa häiritsevää uudisrakentamista.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Tarikka ja seurantalo

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Nykyisen kirkonkylän kanssa kontrastin muodostama ryhmäkylä asutulla kylätontilla
- ilmentää vuoden 1839 palon jälkeistä kylän jälleenrakentamista
- pihapiirien suhde toisiinsa ja sopusointuisa rakennuskanta luovat eheän kokonaisuuden
- lähimmät aukeat pellot

HISTORIA

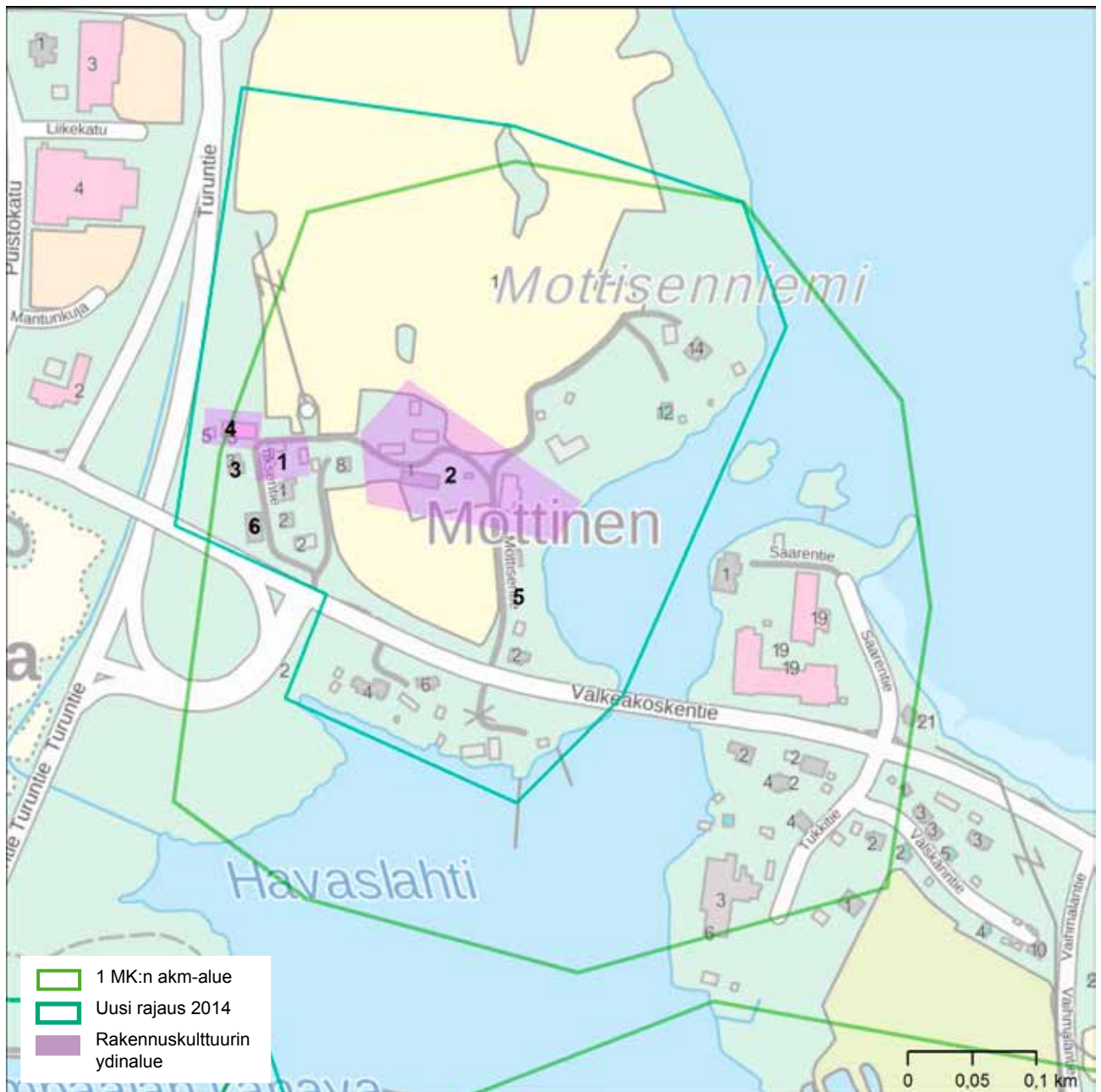
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset
- asutushistoria: Mottisen talon kohdalla kivikautinen asuinpaikka ja rautakauden polttokalmisto, Lempoisten maakirjakylä 1540

Terveystalo

LÄHTEET

Teiden varsilla ja vesireiteillä.
Lempäälän kulttuuriympäristöohjelma, 2004, Eija Teivas;
Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981,
Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen;
Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006,
Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Tarikka
2. Mottinen, päärakennus 1840-luvulta
3. Iluksen aitta 1825
4. Lempoisten nuorisoseurantalo 1903
5. 1900-luvun puolivälin omakotitaloja
6. Terveystalo

VESILAHDEN JA LEMPÄÄLÄN KARTANOT JA SUURTILAT

Ympäristötyyppi: kartano

Sijainti: Pyhäjärven Vakkalanselän rannat, Ahtialan- ja Mäyhäjärvien rannat

KOHDE

- viisi kartanon pihapiiriä lähiympäristöineen: Palho, Laukko, Lastunen, Kelho ja Sotavalta

NYKYTILA

Rakennuksia pidetty kunnossa. Säilyttäneet asemansa maaseudun maisemallisina kiinnekohtina. Palho ja Sotavalta toimivia maatiloja. Muut suureellisia asuinym-päristöjä. Maiseman umpeutuminen Palhossa, Kelhossa ja Sotavallassa. Sotavallan uusi kuivuri heikentää maiseman arvoja. Ahtialanjärven maisemaan kohdistuu muutospainetta, jotka toistaiseksi ovat kohdistuneet Lastusen kartanon pohjoispuolelle, Ahtialan kylään.

MUUTOSKESTÄVYYS pihapiirit ja avoimet pellot:
1/3, muuten 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- maisemallinen sijainti veden äärellä
- monipuolinen rakennuskanta
- pihapiirien jäsenitys
- Vuoden 1918 tapahtumien jälkeen rakennetut pää-rakennukset ja pihapiirit

Sotavallan navetta

HISTORIA

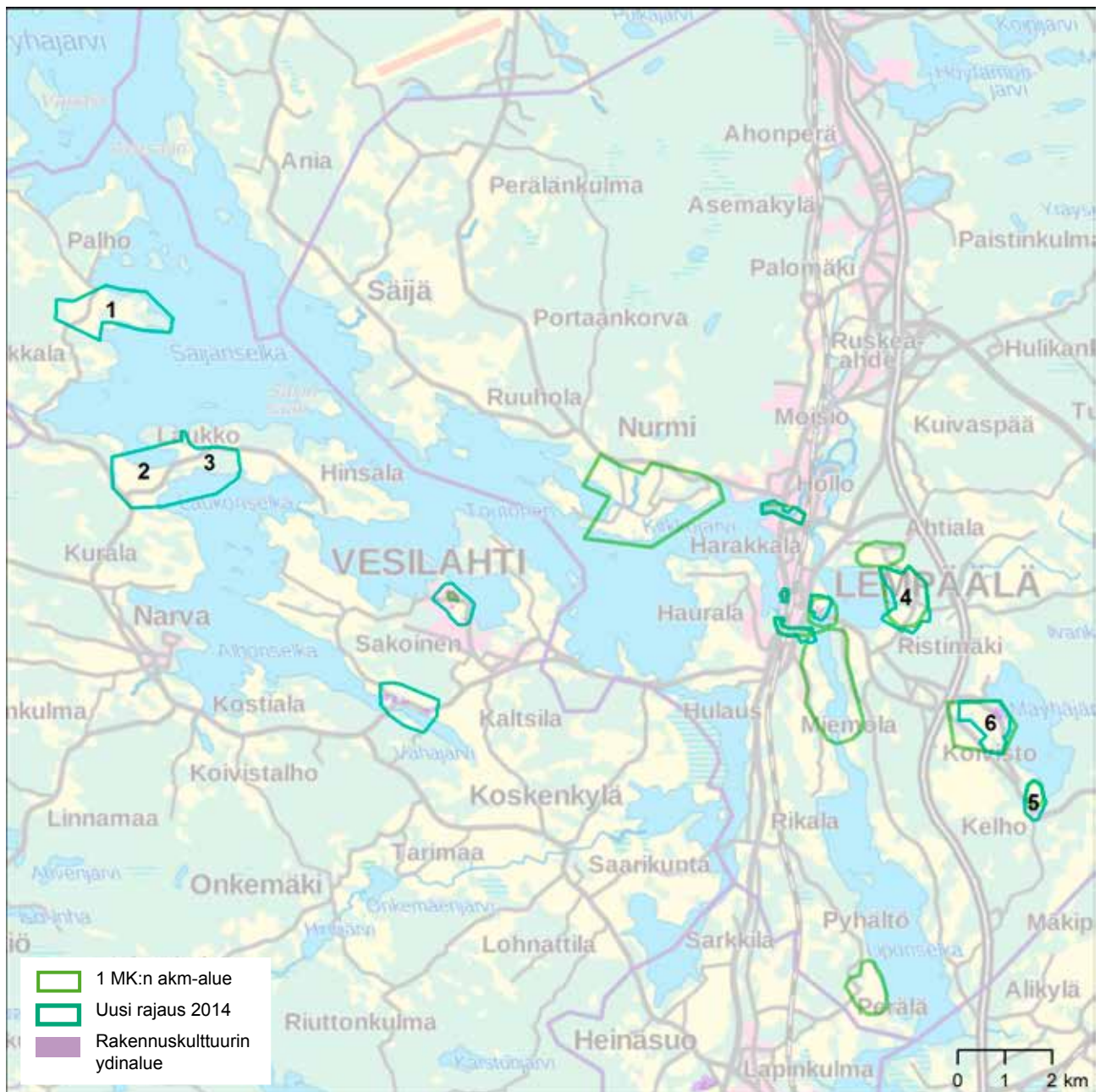
- kansanperinne: Laukon kartanoon ja Kurjen sukuun liitetyt kertomukset
- asutushistoria: Laukko kartano jo keskiajalla, 1600-luvun läänityshistoria, pohjana talonpoikaishil-len talot, vauraan väestönsan asuminen
- kulttuurihistoria: kartanoiden säätyläiskulttuuri
- elinkeinohistoria: suurtilojen resursseja keskittävä rooli maataloudessa
- maaomistuksen ja sosiaalishistoria: Lempäälän ja Vesilahden kartanoilla runsaasti torppia, ns. Laukon torpparihäädöt 1900-luvun alussa
- vuoden 1918 tapahtumien historia: kartanoiden hävitys
- rakentamisen perinne: suurtilat ovat olleet edellä-kävijöitä, ja erottuneet mm. kivistä rakentamalla
- arkkitehtuurin historia: tyylivirtausten seuraaminen. Lastusen päärakennuksen kustavilainen klassismi ja Wivi Lönnin suunnittelemat muutokset. Heikki Tiitolan suunnittelema Kelhon päärakennus. Veikko Kallion suunnittelemat Laukon rakennukset, mm. päärakennus

Palhon päärakennus

LÄHTEET

Teiden varsilla ja vesireiteillä. Lempäälän kulttuuriympäristö-ohjelma, 2004, Eija Teivas
Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen
Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Palho isojaossa muodostettu kolmesta talosta. Pihapiiri: Ylä-Palhon päärakennus 1800-luvun alkupuolelta, väenpirtti 1870-luku, viljamakasiini ja riihi 1860-luku, tiilinen makasiini ja ulkorakennus 1920-luku, kivinavetta, lautainen kuivuri
2. Laukon pihapiiri: yhtenäinen klassistinen kokonaisuus, päärakennus 1931, puutarhurin asunto 1830, navetta, työväen asuinrakennuksia, saha, hautakappeli, lukuisia ulkorakennuksia
3. Laukon puisto
4. Lastunen ratsutila 1600-l:n loppu. Pihapiiri: päärakennus 1784, 1861, 1920-l. meijeri, talli, pakari, väentupa. Muonamiehen kolmen asuintalon ryhmä ja lato Vatsolan kylätontin vaiheilla.
5. Kelhon rustholli 1540. Pihapiiri: päärakennus 1920, kivinavetta
6. Sotavalta ratsutila 1700-l:n alku. pihapiiri: Päärakennus kaksikerroksinen hirsirakennus 1928, puukuja, viljamakasiini 1912, harmaakivinavetta, tuulimylly 1800-luvun loppu, sivurakennus 1919, kellotapuli 1920-l., muonamiehen mökki, 1700-luvun vilja-aitta, Mäyhärinteen huvila 1900-luvun alku

AJOSTAIPALEEN YMPÄRISTÖ

Ympäristötyyppi: kantatalon asuinpaikka, torppa, pienasutus

Sijainti: Vilppulan taajaman länsipuolella, Ajosjärven koilliskulmassa

KOHDE

- kantatalon pihapiiri
- maamieskoulun pihapiiri
- huvilan pihapiiri
- torpan pihapiiri
- peltoaukeat

NYKYTILA

Ylä-Ajoksen uudehkot talousrakennukset huonosti maisemaan sopivia. Keuruuntie halkaisee peltomaiseman ja harjun.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Ylä-Ajoksen aitat

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- liittyy asumiskelpoisten erämaiden käyttöönottoon keskiajan lopulla
- kerroksellinen kokonaisuus, kuvastaa Vilppulan alueen talonpoikaiskulttuuria, sivistystoimintaa ja vauraan väen asuinrakentamista, Aution tila ilmentää torppariasumista 1800-luvulla
- liittyy kiinteästi Kotiniemen kasvatuslaitoksen rky-alueeseen, jonka ympärille Rantalan sahan ja maamieskoulun ohella alkoi kehittyä maalaistaajamaa 1900-luvun alussa

Kunniakilpi, Ylä-Ajos

Maamieskoulu

HISTORIA

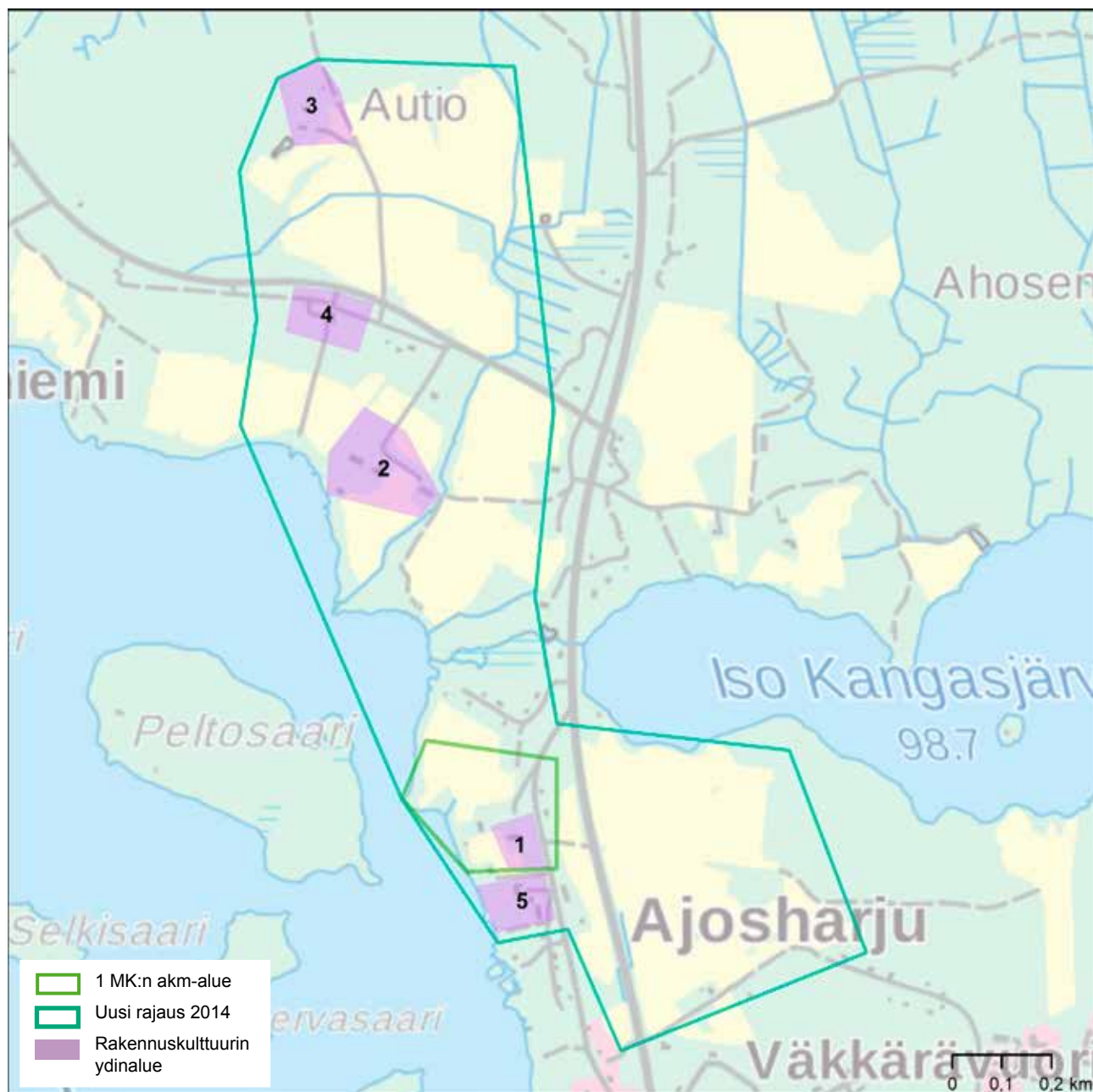
- rakentamisen perinne: Ylä-Ajoksen ja Aution rakennuskanta, Metsämäen ulkorakennus
- asutushistoria: Lempäälän Alkkulan kylän eräsijoille (erämaaomistus ennen vuotta 1542) perustettu
- arkkitehtuurin historia: Metsämäen ja Pihlajamäen päärakennukset, uusrenessanssi
- sivistyshistoria: maatalousoppilaitos kuvastaa maatalousoppilaitosten organisoimista 1900-luvun taitteessa.

LÄHTEET

Vilppulan taajama-alueiden kulttuurihistoriallinen esiselvitys, 2009, Riitta Jaakkola

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Kantatalo Ajos 1571. 1738 jako Ylä- ja Ala-Ajokseksi. Ylä-Ajos: pohjalaistyyppinen päärakennus n. 1830, kaksi aittariviä
2. Rantalan tila 1700-luvulla, myöhemmin Pohjois-Hämeen maamieskoulu, Rantalan päärakennus 1908, koulurakennus siirretty Elämänmäeltä 1925 (rak. 1908 luonnonparantolaksi).
3. Aution entisen torpan pihapiiri
4. Metsämäen tilan huvilavaikutteinen päärakennus, 1901, uusrenessanssia, koristeellinen ulkorakennus
5. Pihlajamäen tilan asuinrakennus, uusrenessanssia, puistomainen piha
6. Keuruuntien (348) halkaisemat peltoaukeat Ajosharjun kohdalla

KOLHON YLÄ-KOLHO, SALMI JA BONNENNIEMI

Ympäristötyyppi: kantatalon asuinpaikka, teollisuusyhdyskunta

Sijainti: Mänttä-Vilppulan pohjoisosassa

KOHDE

- salmi
- kantatalo
- peltoaukea
- hautakappeli
- kaksi työväen asuinrakennusta

NYKYTILA

Hautakappeli tehdasalueen saartama. Kohteen rakennukset ovat hyvin säilyneet. Kolhon kaakkoispuolen peltoaukea on jäljellä aikanaan kymmenien hehtaarien vainioista.

Lukuun ottamatta Mäntän teollisuuslaitoksia, koko Ylä-Pirkanmaalle tärkeän sahateollisuuden rakennusperintö on fragmentoitunut. Pohjaslahden Vehkakosken sahan paikka ja Visuveden kohde kertovat tämän kohteen ohella epäsuorasti sahojen historiasta.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Bonnen kappeli

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- liittyy kiinteästi Kolhon aseman rky-alueeseen
- edustaa Ylä-Pirkanmaan asuttamisen ja sahateollisuuden historiaa

HISTORIA

- elinkeinohistoria: sahateollisuuden rautatiehen tukeutuva vaihe. Kolhossa kolme sahaa, perustettu 1800-1900-luvun taitteessa. Kolhon yhdyskunnan patruuna Matthias Bonne perusti Kolhon salmen etelärannalle Kolhon tilan maalle höyrysahan 1886 ja rakensi Bonnenniemielle (Bonnäs) yläluokkaisen "herraskartanon" pihapiirin puutarhoineen (nykyisin kyllästämön aluetta). Kivikellari ja hautakappeli säilyneet, "Malmin kartano" niminen rakennus 1880-luvulta muutettuna mahdollisesti olemassa Kolhon salmen pohjoisrannalla.
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- asutushistoria: Ylä-Satakunnan asuttaminen / Hämeen rintamaiden kantataloista muuttaneet uudisasukkaat, yksinäistalojen synty
- taidehistoria: Arvid Järnefeltin perheen kesävierospaikka, Eero Järnefeltin kuvitukset Ahon romaaniin Rautatie, Kolhon asema ja Kolhon talo esikuvina
- liikennehistoria: itsenäisen Suomen armeijan ensimmäinen lentoasema sahan rannassa, jäällä

Ylä-Kolho

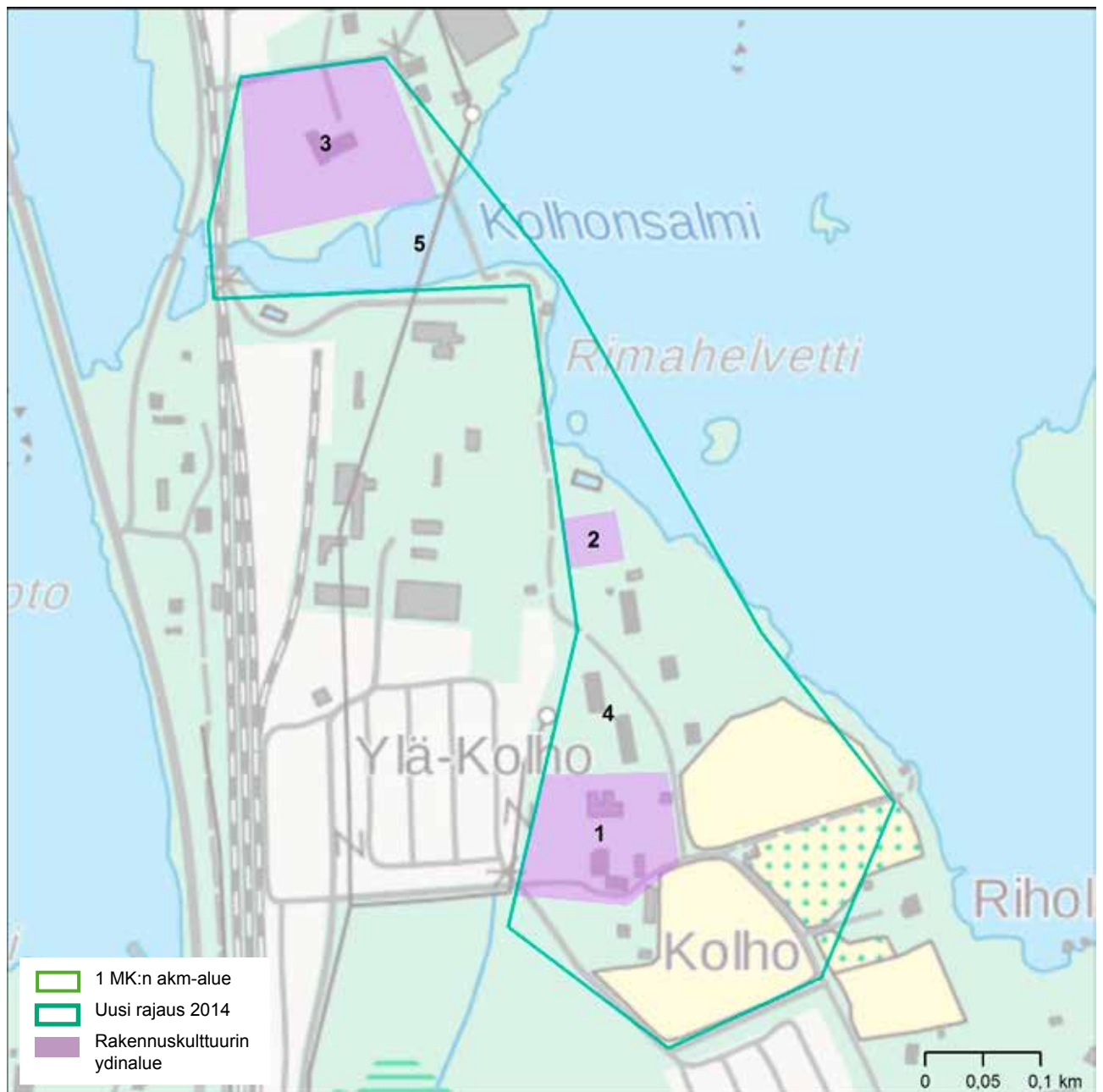
LÄHTEET

Vilppulan taajama-alueiden kulttuurihistoriallinen esiselvitys, 2009, Riitta Jaakkola;

<http://kolho.fi>;

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen;

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. 1600-luvulla halottu Ylä-Kolhon pihapiiri (Mattila), Ala-Kolho purettu 1900-luvulla, paikalla n. 1960-luvulla rakennettu 2-kerroksinen asuintalo
2. Matthias Bonnen hautakappeli
3. Ns. Malmin kartano, inventoimatta
4. Kaksi virkailijoiden asuinkerrostaloa teollisuusalueen kupeessa, n. 1960-luvulta
5. Kolhon salmi entinen lääninraja

MÄNTÄN KESKUSTA JA MÄNTÄNVUORI

Ympäristötyyppi: teollisuusyhdyskunta

Sijainti: Mänttä-Vilppulan Mäntän taajama

KOHDE

- junanrata
- sairaala
- elokuvateatteri
- kolme työväen asuinluetta
- kahvila ja näköalatasanne
- maatilan pihapiiri
- koulukeskus

NYKYTILA

Mäntän taajama on Valkeakosken ohella edustavin ja parhaiten säilynyt 1900-luvun teollisuuspaikkakunta Pirkanmaalla. Rakennuskanta tehdasalueella, keski-kaupungilla ja Asemankulmalla on osin uusiutunut tai muuten purettu. Sairaala on täydennysrakennettu paljon. Seppälän tilan rakennukset ovat alkuperäisen kaltaisessa käytössä, pellot ja laitumet pääosin jääneet asuinalueiden alle. Asuinalueiden rakennuksia ja Mäntänvuoren majaa on pidetty kunnossa. Mäntänvuori on luonnonsuojelualue.

MUUTOSKESTÄVYYS Mäntänvuoren maja ja elokuvateatteri 1/3, muut 3/3

Vuoremaja

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Teollisuusyhdyskunnan kokonaisuus, joka yhdessä RKY-alueen kanssa kuvastaa puunjalostusteollisuuden ympärille rakentuneen yhdyskunnan eri toimintoja. Em. yhdyskuntasuunnitteluun liittyvät arvot näkyvät keskustan muissakin elementeissä, kuin kohteen rajauksen sisällä: esim. katujen linjaukset, puistot.
- liittyy kiinteästi RKY-alueeseen, jolla: Asemankulman työsuhteasuntojen rakennukset, kirkko, pääkonttori, virkailijasauna, mylly ja veturitalli, edustusasunto Honkahovi, Mäntän Klubi, Asemakadun funkis-talot, paloasema, tenniskenttä rakennuksineen, Joennien kartanoalue, muistomerkki sekä teollisuusalue: paperitehdas, selluloosatehdas, spriitehdas
- Asuinalueissa näkyy selkeästi tehdasyhdyskunnan väestön hierarkia, sekä tehtaan tukema ja osin hallinnoima asuminen.
- Seppälän tila ilmentää teollisuuslaitoksen elintarvikehuoltoa ja siten myllyn, sairaalan, kirkon ja koulujen ohella kokonaisvaltaista huolenpitoa työväen tarpeista.
- Elokuvateatteri ja tenniskenttä kertovat vapaa-ajan vietosta.
- näköala Mäntänvuorelta kaupunkiin ja Keurusselälle
- RKY-kohteen kaupunkimaisemat

HISTORIA

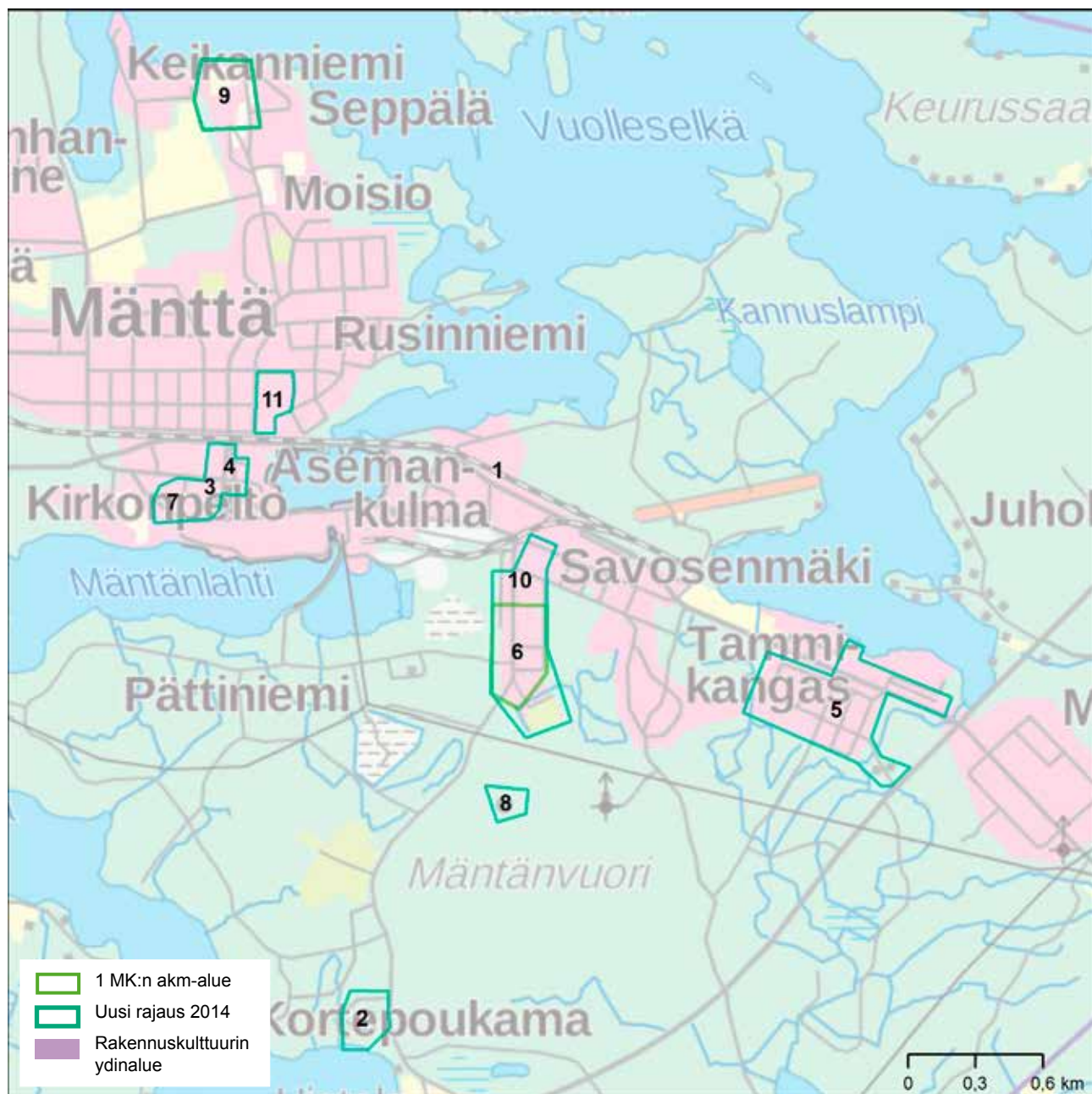
- elinkeinohistoria: Pirkanmaan pohjoisosien puunjalostusteollisuus, rautatiehen ja koskivoimaan perustuva teollisuus
- asutushistoria: kuvastaa teollisuuspaikkakunnan tehtaan maaomistuksen ja teettämän suunnittelun synnyttämää yhdyskuntaa, tehtaan tai patruunan tukema rakentaminen
- rakentamisen perinne: erityisesti sotien jälkeinen tyyppipiirustusten mukainen rakentaminen
- arkkitehtuurin historia: W.G. Palmqvistin, Valter Thomén, Oiva Kallion, Valter ja Bertel Jungin, Jarl Eklundin, Erik Bryggmanin ja Heimo Kautosen suunnittelema rakennuksia
- kaupunkirakennustaiteen ja asemakaavoituksen historia: Mäntän aluetta kaavoittivat 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä arkkitehdit Valter Thomé, W.G. Palmqvist ja Eliel Saarinen. Heimo Kautosen asemakaavat 1940-luvulla ja 1962.

LÄHTEET

Mäntän tehdasalueen rakennusinventointi, 1994-95, Tarja Hedman;

Kulttuuriympäristöselvitys, Keskustataajaman osayleiskaava 2030, luonnos 2013, FCG;

Mäntän teollinen kehitys; muistio, saatu käyttöön 2013, kaupunginarkkitehti Sirkka Sortti

1. Kaupunkiin ja tehtaille johtavan radan linjaus
2. Sairaalan vanhin osa, 1950
3. Bio Säde, puurakenteinen elokuvateatteri
4. Kirkkotorin ja entisen kauppatorin sotien jälkeen rakennetut liiketalo
5. Tammikangas ja Tammiranta 1940-50-lukujen omakoti-tyyppitaloja
6. Sillanpää 1920-50-lukujen asuinrakennuksia, kauppa, kerhotalo
7. Kirkonpellon 3-kerroksiset asuinvuokratat 1950-60-luvulta
8. Mäntänvuoren maja 1928, näkötorni myöhäis-toteutus
9. Tehtaan maatala Seppälä: navetta/talli, asuinrakennus
10. Savosenmäen koulurakennukset Sillanpään alueella
11. Koulukeskuksen kortteli: puukoulu 1905, kivikoulu 1926 ja 1951, opettajan talo 1926, 60-luvun koulu

VEHKAKOSKEN YMPÄRISTÖ JA KANGASKOSKEN SEKÄ TAMMIKOSKEN MYLLYT

Ympäristötyyppi: takamaan asutus, myllykylä,
vauraan väen asuinpaikka

Sijainti: Mänttä-Vilppulan luoteisosassa

KOHDE

- neljä myllyä
- myllyjen ja sahan paikat
- huvilan pihapiiri
- kantatalon pihapiiri
- pientilojen pihapiirejä
- pienasutusta
- tanssilava

NYKYTILA

Tammikosken mylly yhä toiminnassa. Vehkakosken myllyistä ei enää juurikaan jälkiä. Kunnossa pidetyt myllylaitokset sahoineen, patoineen ja ruuhineen ovat harvinaistumassa Pirkanmaalla. Vilppulan kohteita on pidetty yllä sekä talkoovoimin että omistajien toimesta. Kuivikon päärakennusta kunnostettu säilyttää. Vehkakosken ympäristö puskitunut, Tammikoski säilynyt avoimena. Tanssilava pidetty kunnossa, käytössä. Vehkakosken huvila vuokrattuna yhdistykselle.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Kangaskosken mylly

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Koskimaisemat
- poikkeuksellisen hyvin säilyneitä myllytoimintaan liittyviä rakennuksia
- Vehkalinnan huvila ilmentää tuotantolaitoksen johtajan asumiskulttuuria
- ympäröivä peltomaisema (Vehkakoski)
- Vehkakoski kerroksellinen kokonaisuus
- tanssilava ilmentää 1940-luvulla alkanutta kansanperinnettä, talkoorakentamista.

Tanssilava

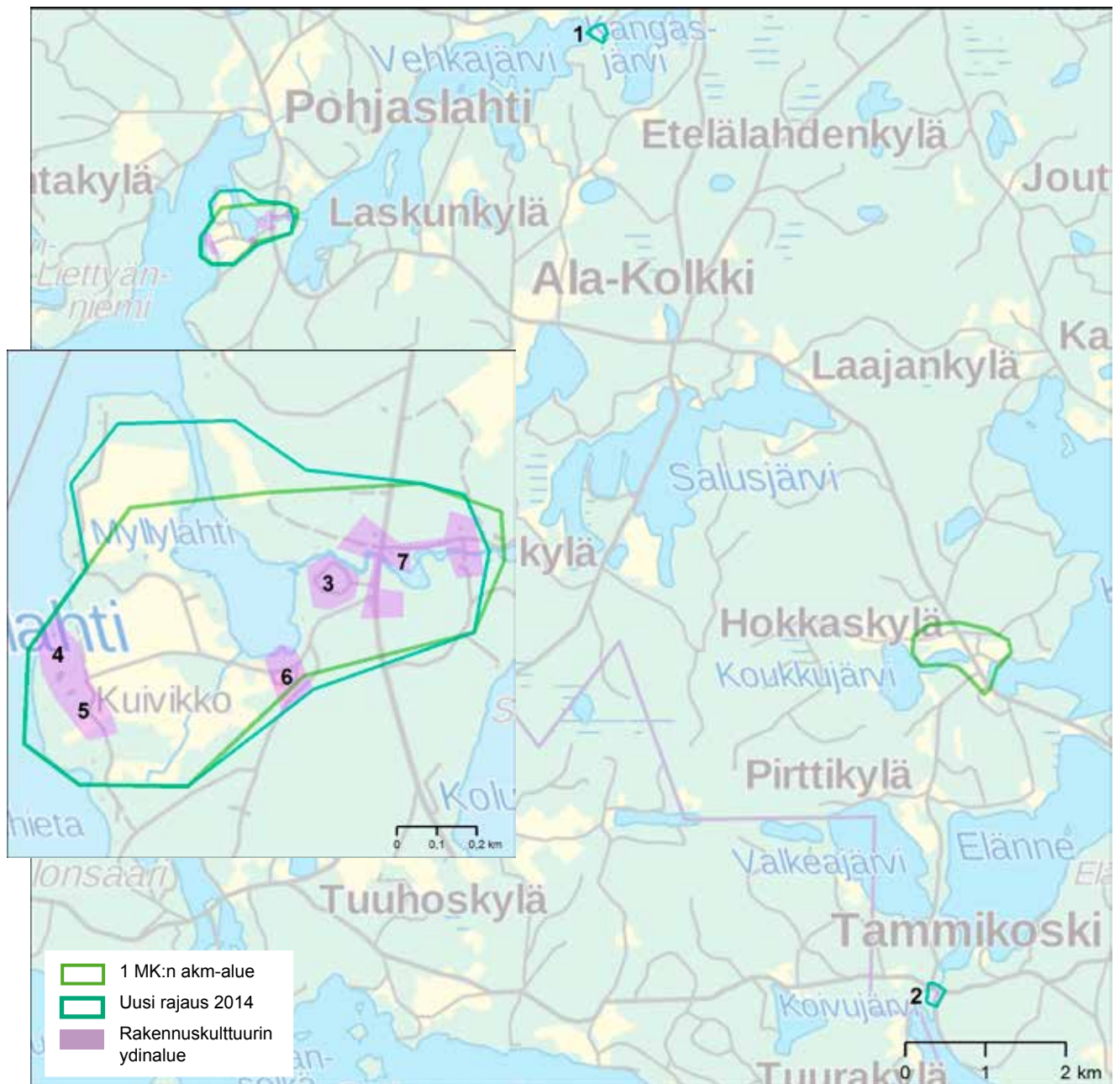
Vehkalinna

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, erityisesti myllyt, tanssilava
- elinkeinohistoria: myllykosket, sahalaivos ollut valtakunnallisesti merkittävä
- sosiaalishistoria: sahanomistajan säätyläiskulttuuri, kesäsiirtolatoiminta
- arkkitehtuurin historia: huvilan nikkarittyli

LÄHTEET

Pohjaslahden kylätaajaman rakennus- ja kulttuurihistoriallinen sekä maisemallinen inventointi, 2009, Seija Kuusinen;
Tampereen vesi- ja ympäristöpiirin alueen vesimyllyt ja -sahat, 1989, Sirkka Köykkä;
Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen;
Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Mylly Kangaskoskella n. 1913, pientilan pihapiirissä.
2. Tammikosken myllyt: alamyly 1925, ylämyly 1949. Sahakatokset, ruuhet. Ylämyly 4-kerroksinen
3. Vehkakosken sahan paikka alamylyjen kohdalla, käytössä vuosisadan vaihteessa, viimeinen vesivoimaan perustuva saha. Jäljellä suursahan toimistorakennus 1890 pihapiireineen etelärannalla, lautatarhan paikka tanssilavan pysäköintialueella
4. Vehkalinnan huvila 1905, sahan omistajan rakennuttama, sittemmin Tampereen kaupungin kesäsiirtolana. Pihapiiri uudistunut toimintojen vaihtuessa
5. Kuivikon (Kuiviston) kantatilan (1700-l.) pihapiiri Vehkalinnan vieressä. Sahanomistaja osti talon 1894. Päärakennus 1800-luvun lopulta
6. Vehkakosken tanssilava 1956
7. Vehkakosken molemmilla rannoilla mm. sahan toimintaan liittynyttä pienasutusta

VILPPULAN KIRKKO JA VILPPULANKOSKEN YMPÄRISTÖ

Ympäristötyyppi: kirkko, silta, peltomaisema, vesistömaisema

Sijainti: Vilppulan taajaman eteläosassa

KOHDE

- kirkko
- hautausmaa
- peltoaukea
- rautatiesilta
- tiesilta
- muistomerkit
- koski ja salmi
- pihapiiri

NYKYTILA

kosken rannat metsäpuistoa. Rakennuskohteet käytössä

MUUTOSKESTÄVYYS kirkko ympäristöineen 1/3, muuten 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Kirkon sijainti vesireittiä lähestyttäessä, yhteys jäljellä oleviin Ajostaipaleen (Vilppulan) kylän peltoihin
- historiallisten liikkumismuotojen risteys: koski, rautatie, Oriveden–Uusikaarlepyyn tie
- panimotoimintaan liittyvä Koivuniemi
- liittyy kiinteästi erityisesti vuoden 1918 tapahtumien kautta Vilppulan ja Kolhon asemanseutuihin sekä ratavartijan taloon, jotka ovat rky 2009 -kohde.

Sillat

Kirkko

HISTORIA

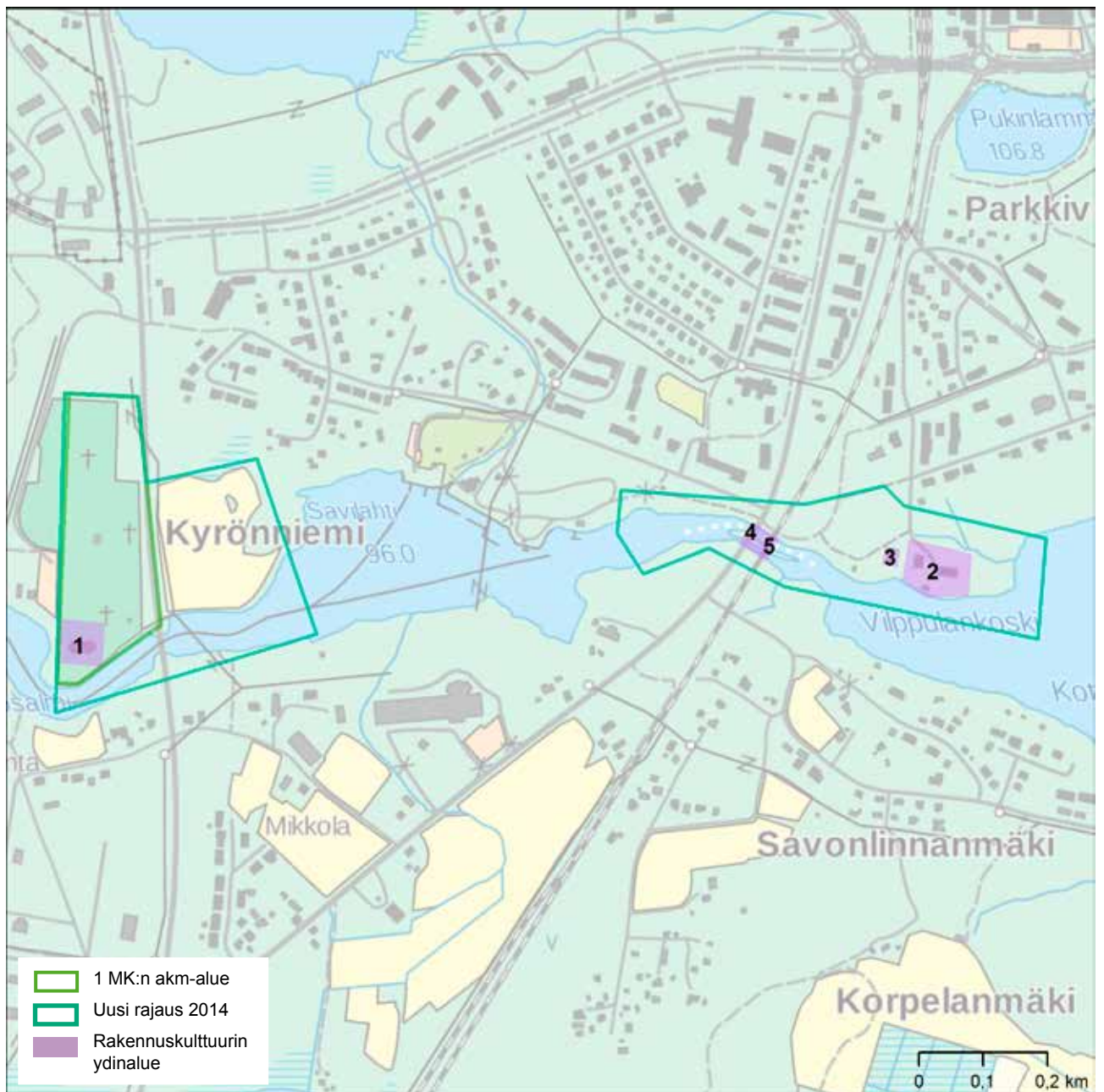
- liikennehistoria: Vilppulan salmi vesireittinä ja sen ylittävät sillat, rautatie 1882 teollisuuden mahdollistajana, jatko Mänttään 1897
- arkkitehtuurin historia: Georg Schreckin suunnittelema kirkko 1900
- vuoden 1918 tapahtumien historia: Vilppulan taistelujen alue Vilppulan salmen rannoilla, Koivuniemi valkoisten joukkojen käytössä, taisteluiden muistomerkit

LÄHTEET

Vilppulan taajama-alueiden kulttuurihistoriallinen esiselvitys, 2009, Riitta Jaakkola;

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen;

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Vilppulan kirkko 1900, 1914, kertaustyyliä
2. Koivuniemi: 1880-luku, päärakennus, sivurakennus
3. Katajamäen kansallisromanttinen liiteri 1905, Koivuniemen pihapiirissä, siirretty sittemmin pala-neen Katajamäen pihapiiristä
4. Tiesilta 1901
5. Rautatiesilta 1882 (1911)

LINNAVUOREN ALUE

Ympäristötyyppi: tehdasyhdyskunta

Sijainti: Nokian pohjoisosa

KOHDE

- tuotantorakennuksia
- linnavuori
- toimitilarakennus
- työväen asuinalueita
- omakotitaloja
- kerrostaloja
- liikerakennuksia
- päiväkotia
- koulu
- sauna
- uimaranta
- paloasema

NYKYTILA

Valtaosaa rakennuksista pidetty kunnossa, omakotitalojen ominaispiirteitä jonkin verran kadonnut muutostöissä. Aluetta täydennysrakennettu itään.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- katuverkko ja erityisesti asuinrakennusten sijoittelu
- yhdyskunta muodostaa tilallisesti ja ajallisesti selkeän kokonaisuuden
- rakennukset ja tantereet säilyneet rakentamisaajan asussa
- seudun puolustushistoriaa ilmentävä paikka, liittyy viereiseen Linnavuoren muinaismuistoalueeseen sekä saman vuoren puolustusvoimien alueeseen
- ns. haitaritalojen maisemallinen asema maamerkkinä

Haitaritalot

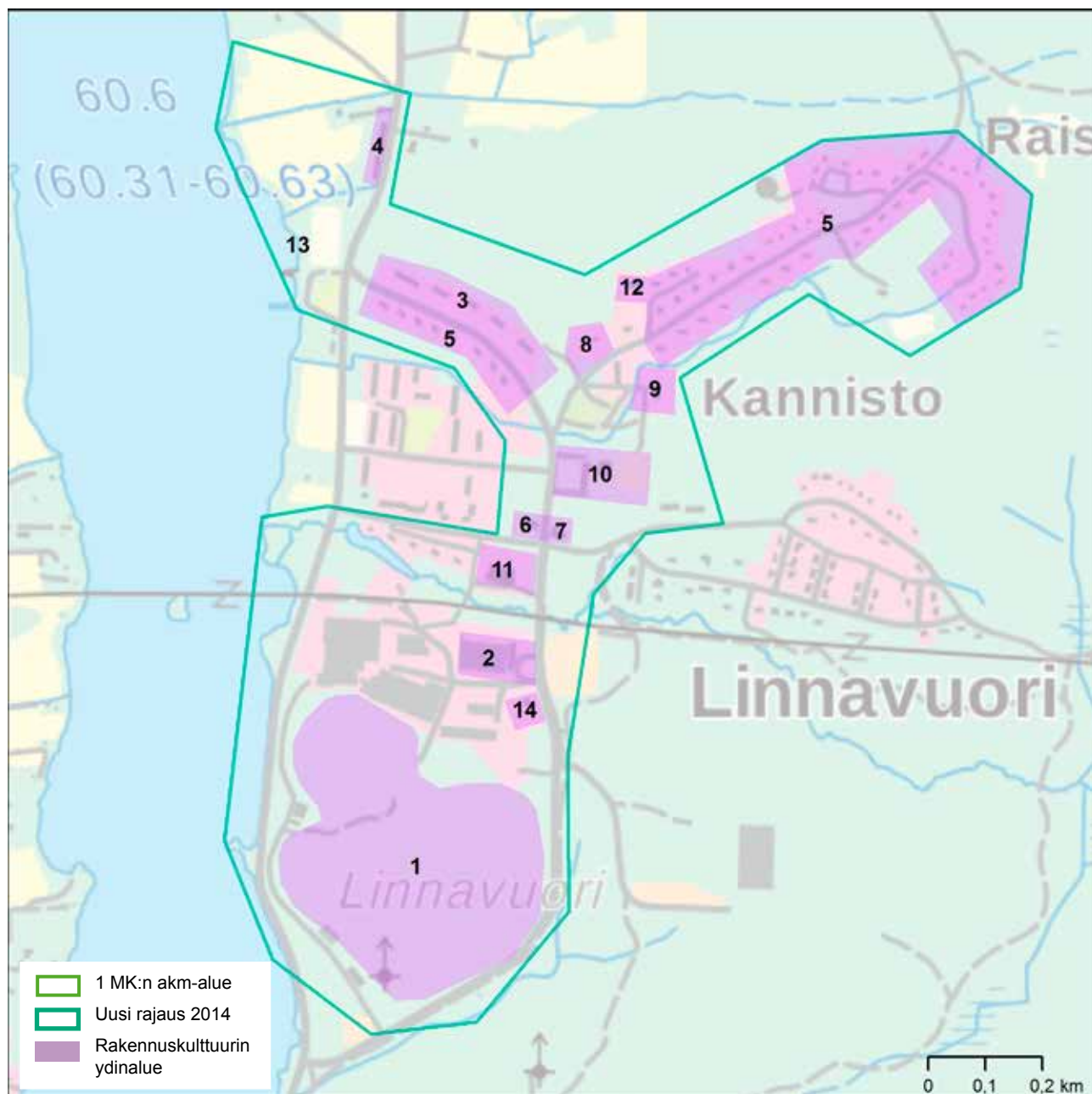
Tuotantorakennus

HISTORIA

- teollisuushistoria: valtion kriisiaikana rakennuttama tuotantolaitos ja koko yhdyskunta 1940-luvulta
- sosiaalishistoria: ilmentää kokonaisvaltaista työläisten tarpeista huolehtimista, kunnallisista palveluista riippumatonta yhteisöä
- asutushistoria, paikallishistoria: kuvastaa muista taajamista erillisen yhdyskunnan kehitystä
- rakentamisen perinne: tyyppipiirustusten mukainen omakotirakentaminen
- yhdyskuntasuunnittelun historia: O.I. Meurmanin kaavasuunnitelma, metsäkaupungin suhde asumishanteisiin ja myöhempään lähiöaarteeseen
- arkkitehtuurin historia: rakennukset edustavat 1940-luvun tyyliä

LÄHTEET

Nokian kulttuuriympäristöohjelma, 2001,
Eija Teivas, Annu Tulonen

1. Muinaisen puolustuspaikan varustukset, muinaismuistoalue
2. Toimitilarakennus 1940-luvulta
3. Kerrostalot, 1944-
4. Rivitalot, ns. haitaritalot rannassa, 1947
5. Tyyppipiirustuksien rakennettua puolitoistakerroksiset omakotitalot
6. Liikerakennus
7. Kauppa
8. Seurakuntatalo
9. Sairaala (päiväkoti) 1946
10. Koulu ja urheilukenttä
11. Vuorenhovin vapaa-ajan keskus, 1945
12. Yleinen sauna
13. Uimaranta Jokisjärven rannassa
14. Paloasema 1940-luvulta

NOKIAN ASEMANSEUTU JA ASUINALUEET

Ympäristötyyppi: kartano, kauppalan keskusta, esikaupungin pientaloalue

Sijainti: Nokian keskusta

KOHDE

- rautatieaseman ympäristö
- tuotanto- ja varastorakennuksia
- liikerakennuksia
- sairaala
- asuinrakennuksia
- kaksi puistokatua
- kouluja
- säätelemättömästi syntynyttä työväen pienasutusta
- kerrostaloalueita
- pientaloalueita
- ryhmäpuutarha-alue
- kotiseutumuseo

NYKYTILA

Maatilan lävistävä moottoritie heikentää arvoja, tuoden oman aikansa lisän. Alhoniityn talot säilyttäneet ominaispiirteensä. Meurmanin kaavan mukaan toteutuneet asuinkorttelit ja –alueet toistaiseksi ehyitä.

MUUTOSKESTÄVYYS Kylmänojan pistetalojen ja koulujen kokonaisuus 1/3, muuten 2/3

HISTORIA

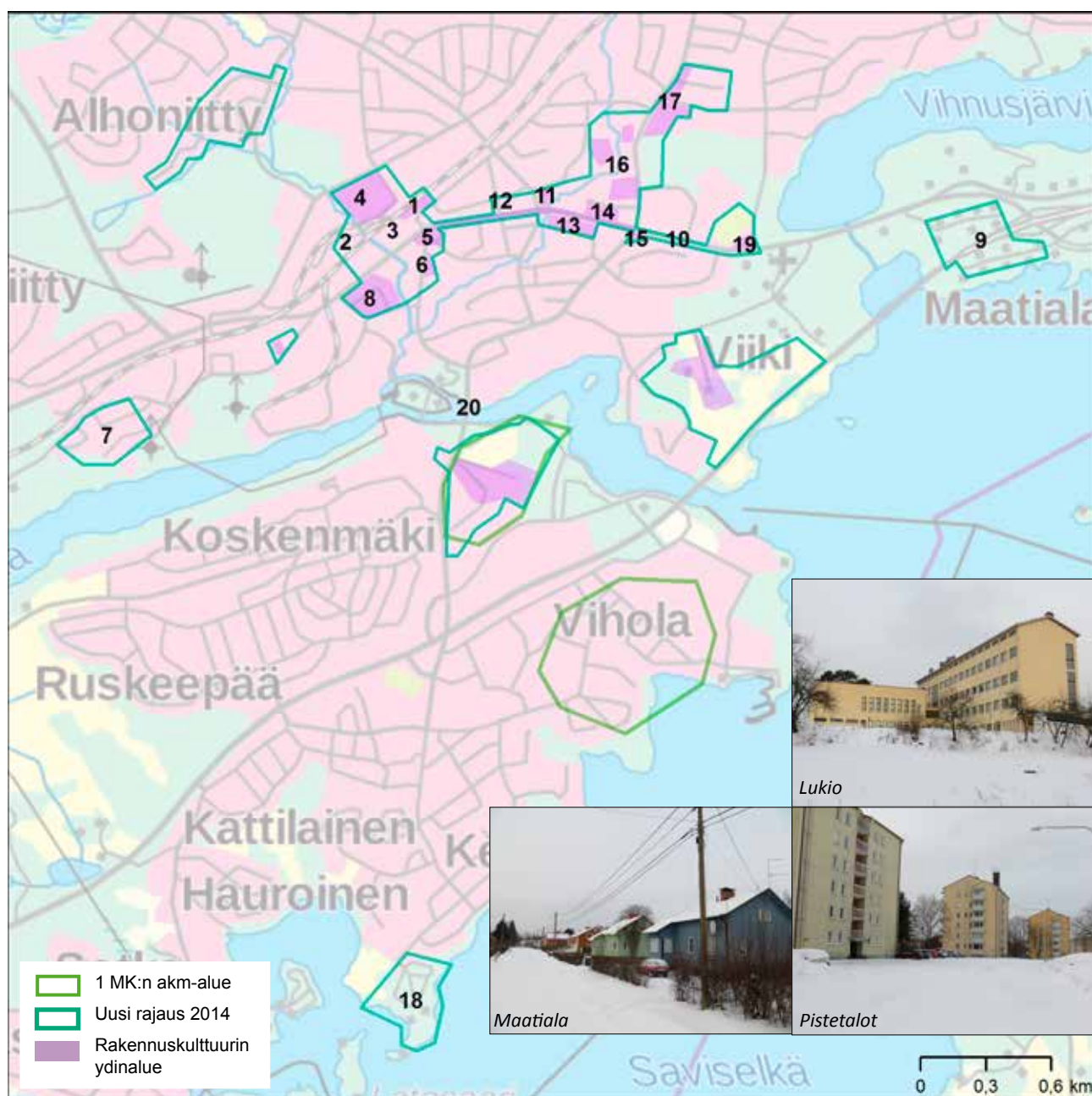
- elinkeinohistoria: metsä- ja kumiteollisuuden laitokset vesivoiman äärellä, uudemmat tehtaat, varastot asemalla
- asutushistoria: työläiskaupunginosat ovat teollisuuspaikkakunnan tehtaan maaomistuksen ja tehtaan teettämän suunnittelun synnyttämää yhdyskuntaa, sekä Utolankallio vapaasti syntynyttä pienasutusta
- sosiaali- ja sivistyshistoria: vanhin sairaala, lastentarha ja koulut
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset, sotien jälkeinen tyyppipiirustusten mukainen rakentaminen
- arkkitehtuurin historia: Mikael Nordeswanin suunnittelema Yhteiskoulu ja siirtolapuutarhamökki. Martti Välikankaan suunnittelema Nansolinna. Harry W. Schreckin suunnittelemat Aravatalot. Jaakko Tähtisen suunnittelemat Kylmäojankadun pistetalot. Jaakko Ilveskosken suunnittelema Kankaantaan koulu. Muu 1940-60-lukujen arkkitehtuuri
- kaupunkirakennustaiteen ja asemakaavoituksen historia: 1920-luvun Harald Andersenin laatima ak-siaalinen asemakaava (tehtaan ja aseman yhdistävä Souranderintie), O.I. Meurmanin asemakaava 1941 (Valtatie ja harjun pohjoispuoli), 1960-luvun moderni kauppalankeskus torin ympäristöön
- kulttuurihistoria: työväenkulttuuri
- yhdistystoiminnan ja puutarha-aatteen historia: Siirtolapuutarha 1950-luvulta, kaava O.I. Meurmanin

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Teollisuusyhdyskunnan kokonaisuus, joka yhdessä RKY-alueen kanssa kuvastaa teollisuuden ympärille rakentuneen yhdyskunnan eri toimintoja. Yhdyskuntasuunnitteluun liittyvät arvot näkyvät keskustan muissakin elementeissä kuin kohteen rajauksen sisällä: esim. katujen linjaukset, puistot.
- Ilmentää teollisuuden työväen asuinalueiden kehitystä 1910-luvulta 1960-luvulle, samaan aikaan kerrokselliseksi muodostunutta liike- ja palvelukeskusta, avoimeen korttelirakenteeseen ja sosiaaliseen asuntotuotantoon perustuvaa 50-luvun asuinaluearvokenttämistä viheralueineen.
- Asuinalueissa näkyy selkeästi tehdasyhdyskunnan väestön hierarkia sekä tehtaan tukema ja osin hallinnoima asuminen.
- Kylmänojan puiston näkymät, yhdessä urheilupuiston ja Vihnusjärven kanssa muodostavat merkittävän vehreän kaupunkimaiseman jatkumon.
- Liittyy kiinteästi RKY-kohteisiin Nokian teollisuuslaitokset sekä Nokian kirkko ja Maatilan pappila.

SELVITYKSET

Nokian kulttuuriympäristöohjelma, 2001, Eija Teivas
Keskustan osayleiskaava. Kulttuuriympäristöselvitys, 2010, Selvitystyö Ahola, Teija Ahola

1. Asemarakennus 1895, tavaramakasiini 1930-luvulta
2. Rautatieläisten asuinrakennukset
3. Kumitehtaan varastot 1920-luku, Paperitehtaan varastot, puinen 1918, tiilinen 1922
4. Nanso Oy:n tehdas 1920-1950-luvuilta, konttori ja kaksi asuinrakennusta
5. Liikerakennukset aseman ympäristössä: pankkitalo 1920-luku, Sotkanvirta 1958
6. Souranderintien puistokadulla: 50- ja 60-lukujen kerrostalot, kunnanlääkärin talo 1922 (Koto-Kavoli), kulkutautisairaala, Kumitehtaan lastentarha 1929
7. Utolankallion pienasutus 1900-luvun alusta ja Lauttalan koulu 1916
8. Lauttalanmutkan 50-luvun tyyppitalojen omakotialue
9. Alhoniittyn 1950-60-luvun ja Maatilan 1950-luvun omakotialueet
10. Nokian valtatie 1930-luku, puistokatu
11. Funkis-huoltoasema, 1956
12. Nansolinna 1940-luvun loppu
13. Poutuntien aravatalot 1950-luvulta
14. Kylmäojankadun pistetalot 1954-57
15. Vikkulan Vainion virkailijoiden talopari
16. Kylmänojanpuiston koulualue: lukio 1940-luku, yhteiskoulu 1954, Kankaantaan koulu 1957
17. Ilkantie – Kankaantaankadun kulman rivi- ja kerrostalot
18. Kehon ryhmäpuutarha-alue 50-luvulta
19. Hinttalan museo
20. Emäkosken silta 1956

NOKIAN KESKUSTAN KARTANOT

Ympäristötyyppi: kartano

Sijainti: Nokian keskusta

KOHDE

- kaksi kartanoa

NYKYTILA

Nokian kartanon ympäristöarvoa heikentää maiseman sulkeutuneisuus virralle ja teollisuuslaitoksiin päin, sekä Emäkoskentien rakenteet ja liikenne. Viikin kartanon arvoja heikentää uusi asutus pelloilla.

MUUTOSKESTÄVYYS kartanoiden pihapiirit 1/3

Viikin makasiini

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- kartanot puustoineen ilmentävät alueen vanhinta säilynyttä kerrostumaa
- Viikin kartano ja sen yhteys järvelle ilmentää muinaista kauppapaikkaa
- Nokian kartano ilmentää varhaista teollisuuden syntymistä, tehtailija hankki suurtilan omistukseensa. Teollisuus aloitti Viikin kartanon vuokramaalla.
- Nokian kartanon päärakennus ilmentää 1960-luvun edustustilojen rakentamista
- liittyy kiinteästi RKY-kohteisiin Nokian teollisuuslaitokset sekä Nokian kirkko ja Maatilan pappila, niiden kaupunkimaiset, seurakunnallinen rakentaminen, kirkkoarkkitehtuuri

HISTORIA

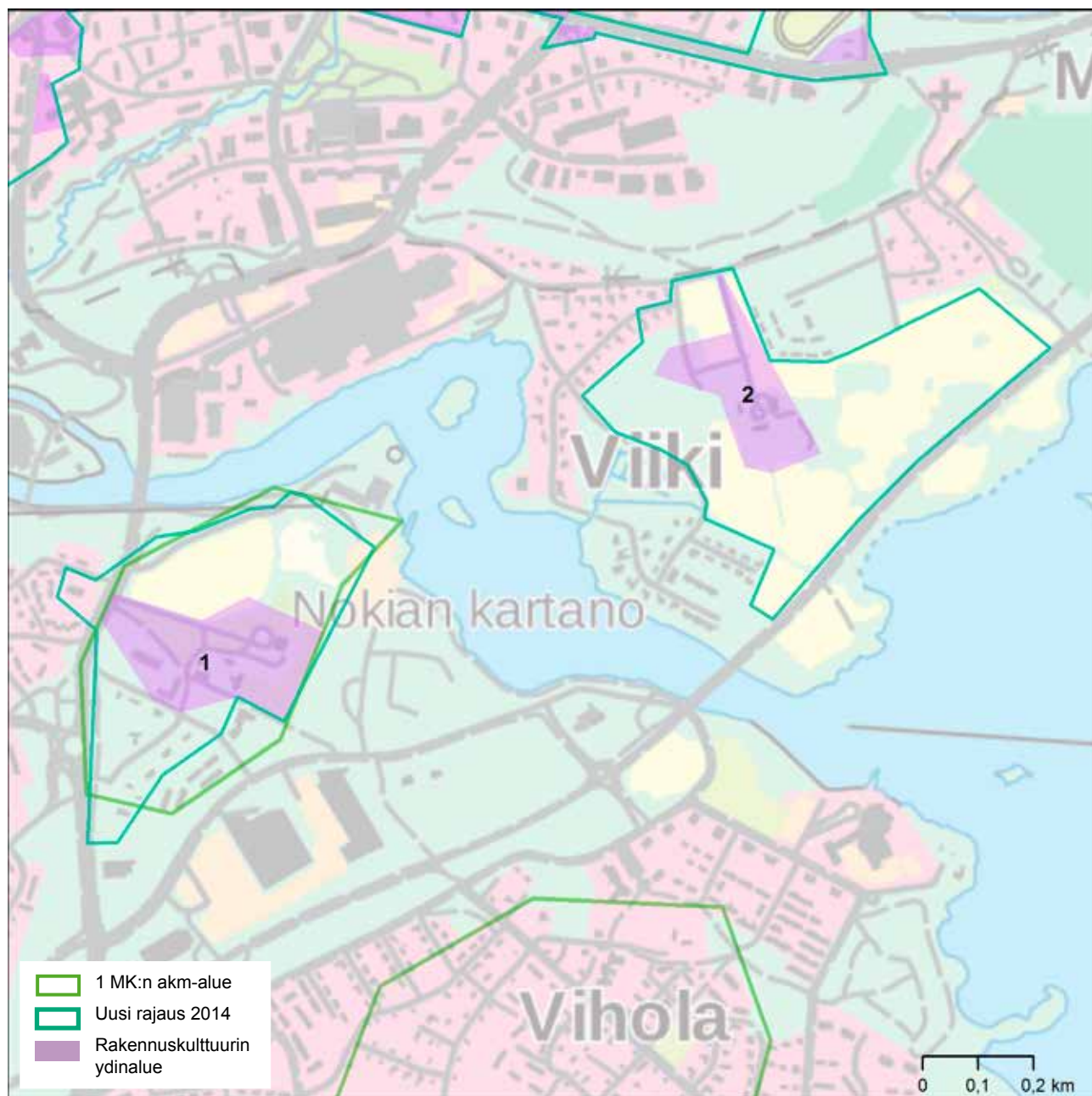
- perimätieto: legenda Matti Kurjesta, pirkkalaispääliköstä joka luopui lappalaisverotuksesta saaden Emäkosken maat korvaukseksi; kartanolaitoksen alku Nokialla
- elinkeinohistoria: muinainen kauppapaikka, kosken patoaminen, puunjalostusteollisuus 1860-luvulta lähtien
- asutushistoria: kartanoiden läänityshistoria
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- arkkitehtuurin historia: kartanoarkkitehtuuri, Woldemar Baeckmanin suunnittelema Nokian kartanon päärakennus
- kulttuurihistoria: säätyläiskulttuuri

Viikin puukuja

SELVITYKSET

Nokian kulttuuriympäristöohjelma, 2001, Eija Teivas
Keskustan osayleiskaava. Kulttuuriympäristöselvitys, 2010, Selvitystyö Ahola, Teija Ahola

1. Nokian kartano, peräisin keskiajalta, kivisen kappelin perustukset, puutarha, edustusrakennus 1963, talousrakennuksia
2. Viikin kartano, peräisin keskiajalta, säteritila ainakin 1450 lähtien, päärakennus 1782 (1880-luku)

ERÄJÄRVEN KIRKON YMPÄRISTÖ JA RAITTI

Ympäristötyyppi: kirkonkylä,
asuttu kylätontti

Sijainti: Oriveden eteläosa

KOHDE

- kirkko
- viljamakasiini
- vanha tielinja
- asuin- ja kotiteollisuuden rakennukset
- liikerakennukset

NYKYTILA

Eräjärventien liikerakennuksia korjattu muuttaen ominaispiirteitä. Raatarinraitin rakennukset säilyttäneet alkuperäisen hahmonsä. Uusi kaupparakennus ympäristöön huonosti sopiva.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Raittia

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää 1900-luvun alkupuolen pientä kirkonkylää
- kirkon maisemallisesti keskeinen sijainti, näkymät kirkolta
- Raatarinraitin linjaus, rakennusten koko ja korkeus
- liittyy kiinteästi Uuherlan-Eräjärven kulttuurimaisemaan alueen eteläpuolella

HISTORIA

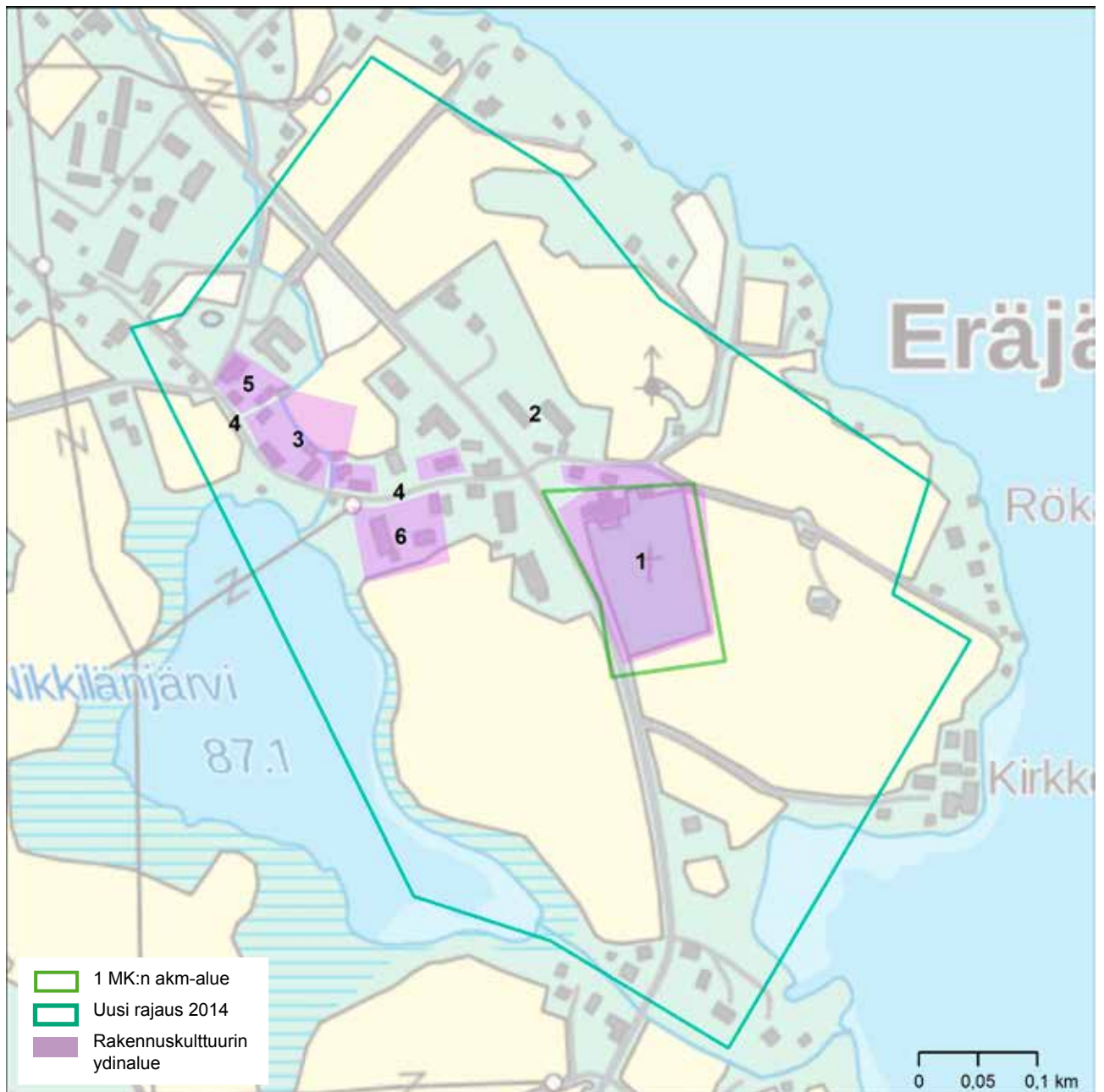
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, erityisesti kirkko, rakentaja eräjärväläinen Matti Åkerblom
- asutushistoria: alueen kohdalla Haapaniemen maa-kirjakylä
- sosiaalihistoria: maaseudun erikoistuneiden ammattinharjoittajien asuinyhdyskunta
- kotiteollisuuden historia: 1920-l. lähtien kutomoteollisuus: Lehmuksen kotineulomo. Pihlmanin neulomo

Kirkko ja makasiini

LÄHTEET

Kumpuja ja kivenavettoja, Oriveden kulttuuriympäristöohjelma, 2003, Eija Teivas

1. Kirkko 1821, hautausmaa, hautausmaan muuri
2. Lainajyvästön pitäjänmakasiini
3. Työväen raittiasutusta
4. Raatarinraitti noudattaa vanhaa tielinjaa
5. Seppälän kantatilan pihapiiri raitin liikerakennusten länsipuolella
6. Eerolan asuinrakennukset

ORIVEDEN KESKUSTA

Ympäristötyyppi: kauppala-tyyppinen keskusta

Sijainti: Oriveden keskusta

KOHDE

- opiston rakennukset ja puisto
- kaksi koulua
- säätelemättömästi syntynyt pienimuotoinen asutusalue
- liikekatu
- 20-60-luvun kaksikerroksisia liiketaloja
- 60-luvun pienkerrostaloja
- seuratalo
- viljamakasiini
- urheilukenttä
- maantien linjaus

NYKYTILA

Sukkavartaan alue säilyttänyt pienipiirteisyytensä, tyhjiä tontteja. Kultavuoren itärinne uudisrakentunut. Keskustien varsi rakentuu jatkuvasti. Vanhimmat liiketalo säilyttäneet alkuperäisen hahmonsaa.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää 1900-luvun puolivälin kirkonkylän raittia ja oppilaitoksia
- varhaisin pienasutus
- liittyy kiinteästi Oriveden kirkon ja tapulin RKY-koh-teeseen, Keskustien varren palvelukeskustaan
- liiketalojen synnyttämä kerroksellinen ympäristö, Kes-kustien rakennusten massoittelu ja korkeus, katutila
- Yhteiskoulun maisemallisesti keskeinen sijainti

Suojan talo

HISTORIA

- asutushistoria, paikallishistoria: kirkonkylän raitille ja läheisyyteen syntynyt asutus
- elinkeinohistoria: maaseudun kirkonkylästä palvelu-keskukseksi, liiketalot
- sivistyshistoria: Oriveden opisto, yhteiskoulu, kansa-koulu
- taidehistoria: "Mämmilä" sarjakuvan esikuvana
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyyli- ja piirteet 20-60-luvuilta, erityisesti Auvisen ja Suojan talojen klassismi

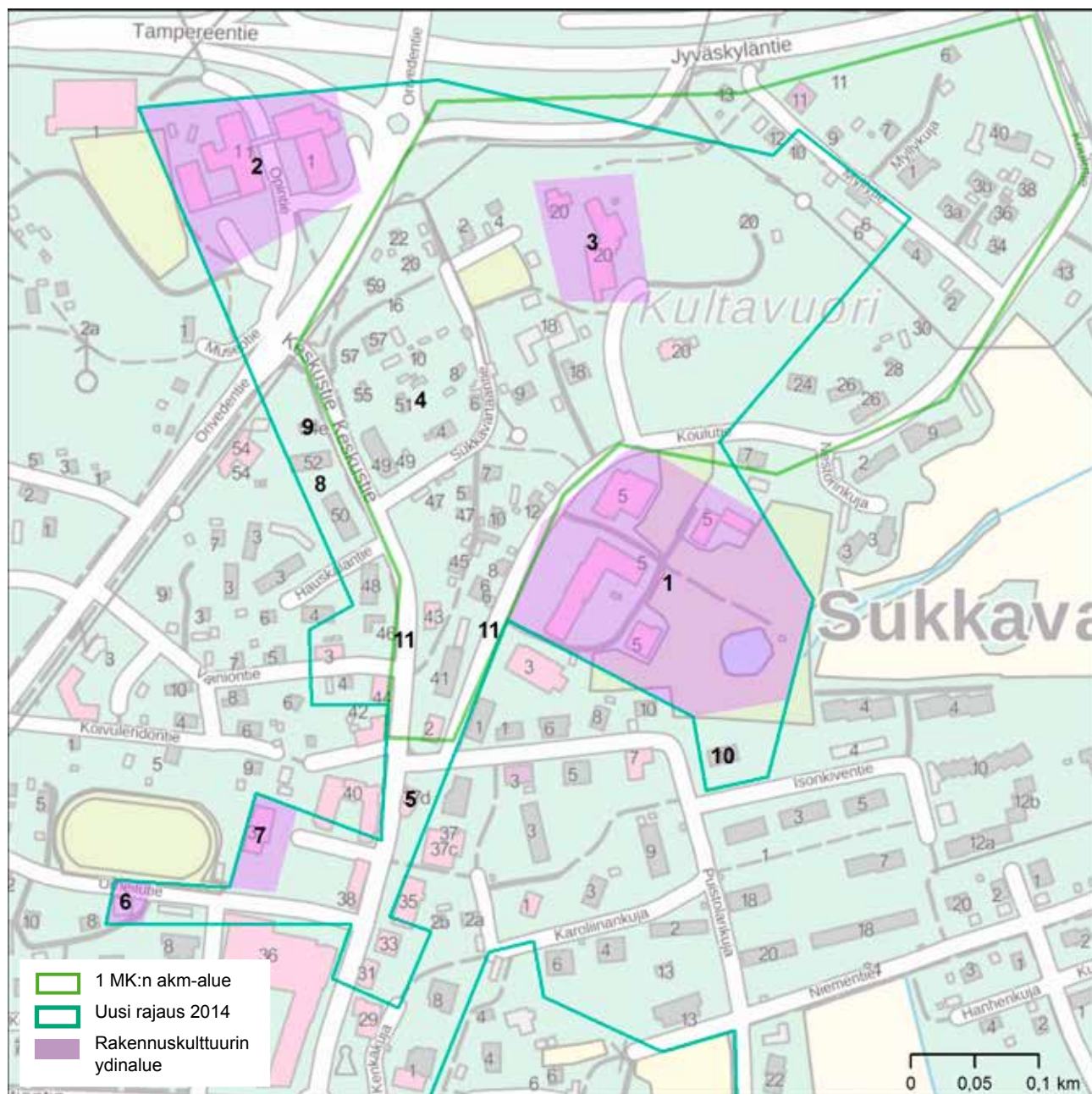
Yhteiskoulu

LÄHTEET

Kumpuja ja kivenavettoja, Oriveden kulttuuriympäristöohjelma, 2003, Eija Teivas;

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen;

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Oriveden opiston rakennukset, päärakennus 1953, lisärakennus 50-luku
2. Yhteiskoulu 1931, laajennuksia mm. 1955
3. Kansakoulu 1952
4. Sukkavarras, alun perin käsityöläisten ja mäkitupalaisien asuinalue
5. Auvisen liiketalo 1926, Heikki Tiitola
6. Lainajyvästön pitäjänmakasiini 1800-l. puoliväli
7. Suojan talo, suojeluskunnan ja manttaalisäätiön seurantalo 1923, Heikki Tiitola
8. Keskustien pohjoispäässä 60-luvulla rakennettuja 2-3 kerroksisia asuinkerrostaloja
9. Nippalan talo huoltoaseman pihassa, perinnerakentamista edustava paritupa Sukkavartaan länsipuolella
10. Kanttorin talo, kaksikerroksinen asuinrakennus 1900-luvun alkupuolelta, Kontin talosta erotettu 1909
11. Keskuskadun pohjoispää noudattaa Ruovedelle johtanutta tietä, Koulutie Längelmäelle suuntautunutta tietä

ORIVEDEN VANHA KYLÄ

Ympäristötyyppi: ryhmäkylä,
asuttu kylätontti, peltomaisema

Sijainti: Oriveden keskustaajama

KOHDE

- kolme maatilan pihapiiriä ulkorakennuksineen, pienasutusta
- Kössin kantatila
- Ala-Mattilan kantatila
- Eerolan kantatila
- Kössintien pienasutus, muodostettu Anttilan ja Uotilan kantatiloista 1900-luvun alussa

NYKYTILA

Säilyttänyt tiiviin ryhmäkylämuodon, Rakennuskanta 1900-luvun vaihteen molemmin puolin, rakennuskanta pääosin pidetty kunnossa, jäänyt nykyaikaisen taajama-rakenteen sisään, pellot rakentuneet tai rakentumassa, joidenkin pienempien tonttien pihoja ja rakennuksia merkittävästi muutettu

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Eerolan ulkorakennuksia

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää sydänhämäläisen talonpoikaisen asutuksen kylärakennetta isojaosta 1900-luvun alkuvuosikymmeniin
- Isojakokartan mukaiset tielinjaukset ja tonttien muodot
- eheät pihapiirit ja niiden rakennusten toiminnalliset yhteydet sekä pihapiirien suhde toisiinsa luovat selkeästi erottuvan kokonaisuuden
- Alkuperäisessä käytössä säilyneet maatalouden rakennukset, puusto, kylätie, viimeiset peltotilkut

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- asutushistoria: Oriveden maakirjakylä 1466, taloluku vuonna 1540 13 taloa, kylässä säilynyt kolme taloa, isojako vaikutti vähäisesti kylän rakenteeseen
- arkkitehtuurin historia: asuinrakennusten tyylipiirteet

Ala-Mattilan pihapiiri

LÄHTEET

Kumpuja ja kivenavettoja, Oriveden kulttuuriympäristöohjelma, 2003, Eija Teivas

Orivedenkylän vanha kyläkeskusta,
Kulttuuriympäristön ominaispiirteet, Inventointi, 2005,
Minna Halonen / arkkitehtitoimisto Eija Teivas

SIITAMAN KYLÄ JA KULTTUURIMAISEMA

Ympäristötyyppi: asemayhdyskunta, kantatalon asuinpaikka

Sijainti: Tampere – Orivesi-radan varrella, Vesijärven koilliskulmassa

KOHDE

- virkatalo
- kylätie
- pienasutusalue
- kaksi kantataloa
- maatilojen pihapiirejä
- seurantalo
- koulu

NYKYTILA

Kantatilojen peltoaukeat säilyneet. Myllyjärven pohjoispuolella maisemaan sopimattomia uudisrakennuksia.

MUUTOSKESTÄVYYS peltoaukeat 1/3, metsäiset alueet 2/3

Pysäkinmäki

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- kerroksellinen kokonaisuus asemayhdyskuntaa ja kantatiloja pienasutuksineen
- selkeästi rajautuvat maisematilat, avoin ranta, mutkitteleva tie
- Sarkkilan maisemallisesti keskeinen sijainti
- Pysäkinmäen pienipiirteinen, vapaasti syntynyt rakenne

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset
- asutushistoria: kantatalot liittyvät isonjaon jälkeiseen talojen ulosmuuttoon kylästä
- sosiaalishistoria: asuinyhdyskunnan kasvu rautatie-pysäkin myötä, kesäasutus taloissa, huviloissa ja mökeissä
- elinkeinohistoria: Siitaman pysäkki toi rautatieläiset, kivilouhimon työntekijät ja metsätyöläiset, osa asettui asumaan Siitamaan
- arkkitehtuurin historia: Jukolan ja Siitamajan klassismi
- liikennehistoria: rautateiden liikennepaikka 1895–1990, asema purettu (rata 1882–). Kirkkoveneväylä Kangasalle
- vapaa-ajan historia: seurantalo, kesävieraat maataloilta, kesämökkit

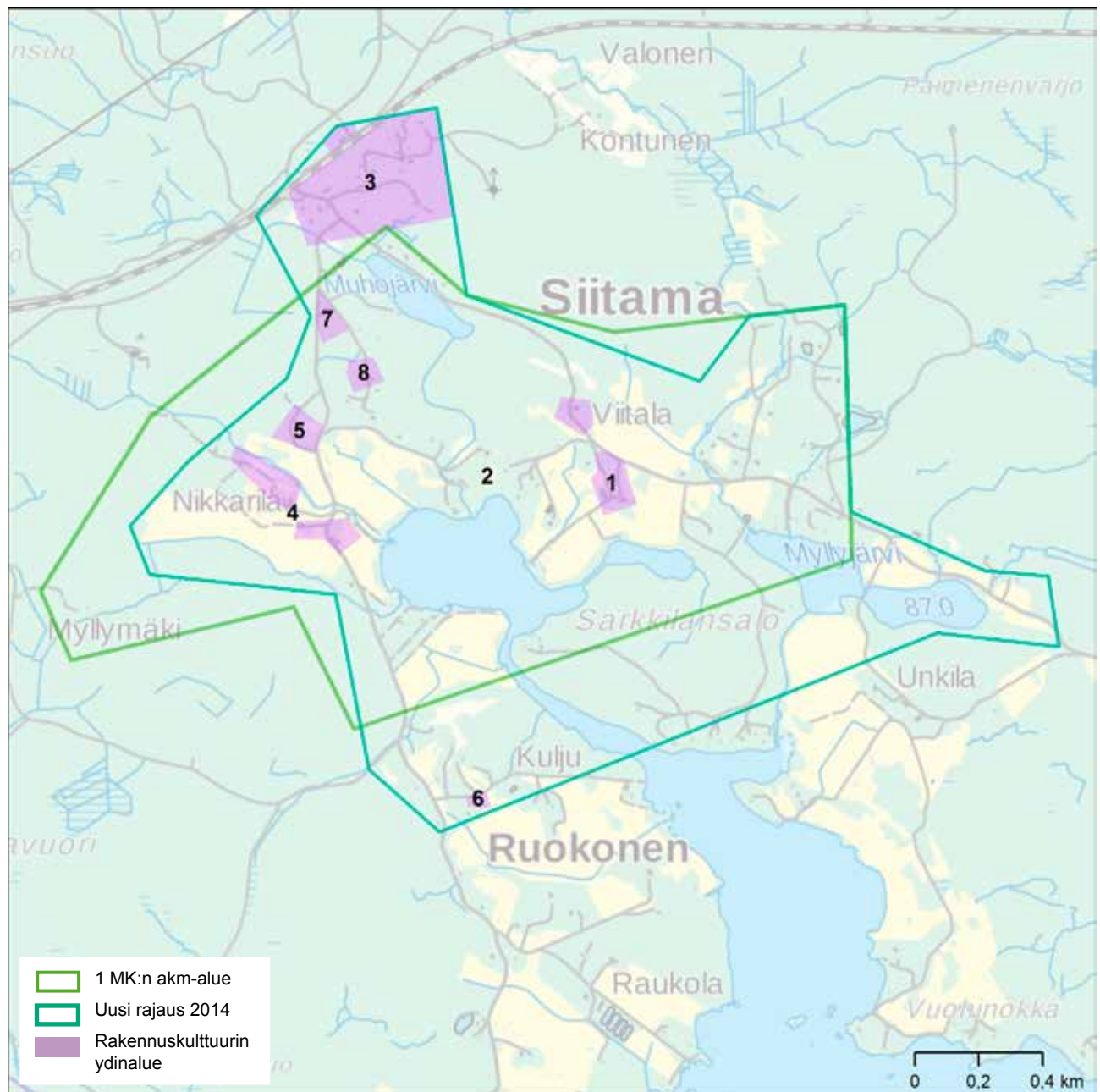
Seurantalo

LÄHTEET

Kumpuja ja kavinavettoja, Oriveden kulttuuriympäristöohjelma, 2003, Eija Teivas

Oriveden Rantaosayleiskaava, rakennetun ympäristön selvitys, 2010, Outi Palttala

Tulin Teille... Siitaman kyläkirja, 2002, Jarmo Haavisto et al.

1. Sarkkilan entinen kruunun virkatalo
2. Siitaman kylätie Sarkkilasta Siitaman ryhmäkylään
3. Pysäkinmäen mäkitupa-alue, vuosisadan vaihteen rautatieläisten, työläisten ja maaseudun talottoman väestön asumuksia, kauppoja, virkailijoiden taloja, kesäasuntoja
4. Perttulan ja Nikkarilan kantatilat Siitamankylässä
5. Mikkolan ja Viitalan maatilat
6. Kuljun talon pyöreä navetta
7. Nuorisoseurantalo Jukola 1919
8. Kansakoulu, Siitamaja 1923

PARKANON KIRKON YMPÄRISTÖ JA VANHA RAITTI

Ympäristötyyppi: taajama

Sijainti: Parkanon keskusta

KOHDE

- kirkko
- tapuli
- hautausmaa
- läpikäytävä
- lainamakasiini
- asuin- ja liiketaloja 1900-1960-luvuilta
- maatilan pihapiiri
- terveystakeskus
- koulut
- urheilukenttä
- kunnantalo / paloasema
- autokorjaamo

NYKYTILA

Kanan kantatila jäänyt liikekeskustan sisälle, sairaalaa laajennettu, liikekeskusta siirtynyt enenevästi alueen ja 3-tien väliin, rakennukset ja katutila hoidettuja, vanhimpia liikerakennuksia muutettu muuhun käyttöön. Vanhin rakennuskerrostuma harvinaistunut.

MUUTOSKESTÄVYYS kirkonmäki 1/3, muut 2/3

Kirkonmäki

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Kirkon seutu ilmentää sotia edeltävää kirkonkylän rakentamista
- Kirkonmäki, koulukeskus ja pääkaduksi muuttunut raitti edustavat kirkonkylän muutosta kaupunkimaiseksi kokonaisuudeksi, mittakaavallisesti eheä, näkyy hyvin eri vaiheiden rakennustapa
- keskusraitti ilmentää sotien jälkeisiä rakennemuutoksia 1970-luvulle asti, muuttumista teollisuuspaikkakunnan liike-elämän ja hallinnon keskuksesi
- maisemallisesti keskeinen sijainti, maiseman pohjana kantatalon joenvarren pellot sekä vanhat kulkuväylät harju ja raitti
- keskusraittia leimaava 50- ja 60-luvun rakennuskanta tyylipiirteineen, erityisesti pankkitalot

HISTORIA

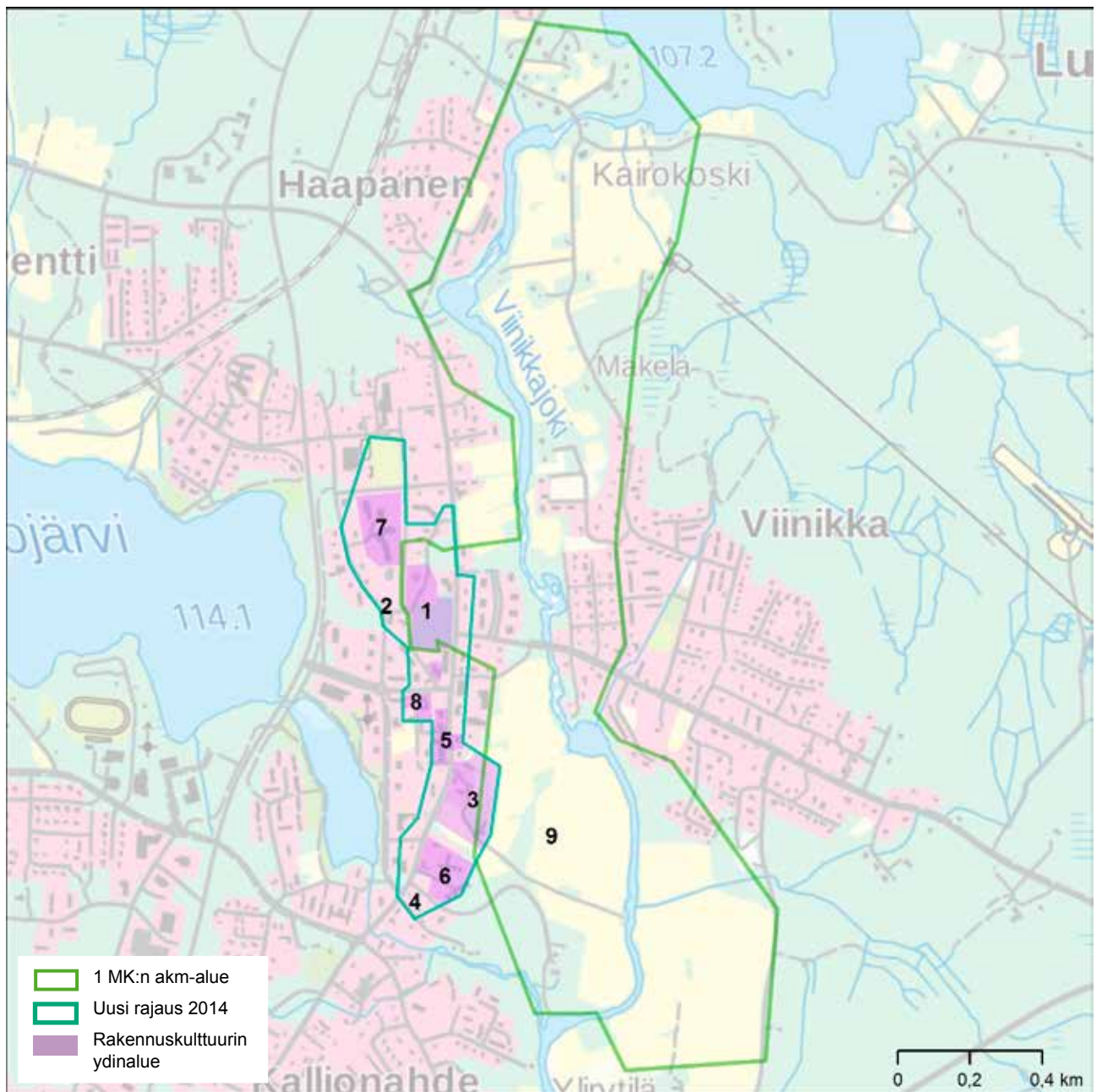
- asutushistoria: maakirjatalo, sotien jälkeinen asuntorakentaminen
- elinkeinohistoria: vanha kauppapaikka, liikerakennukset
- liikennehistoria: vanhojen maanteiden risteyskohta
- hallintohistoria: vanha kaupungintalo
- sivistyshistoria: koulut
- sosiaalishistoria, hyvinvointivaltion historia: sotien jälkeinen koulu- ja sairaalarakentaminen

Liiketaloja

LÄHTEET

Parkanon rakennetun ympäristön selvitys, 2010, Jari Heiskanen, FCG

1. Kirkko 1800-luvun alusta, tapuli 1889, lainajyvästö 1890, läpikäytävä rakennus kirkkomaan aidassa 1916
2. Kirkkokadun ja raitin vanha puinen rakennuskanta
3. Kanan kantatila, päärakennus, runko vuodelta 1870, hyvin säilyneitä maatalouden ulkorakennuksia
4. Puijen kirkonkylän kauppa- ja asuinrakennukset vanhojen maanteiden varsilla
5. 50-60-lukujen liikerakennukset, enintään kolmi-kerroksisia mm. pankkien taloja
6. Sairaala 1958
7. Kansakoulu 1951, kansalaiskoulu 1969
8. Vanha kaupungintalo (paloasema) 1952
9. Viinikanojan maakunnallisesti arvokas kulttuuri- maisema rajautuu tähän kohteeseen, sisältäen myös Kanan pihapiirin

HAIKAN ASUINALUE, TANSSILAVA JA KARTANON ALUE

Ympäristötyyppi: asuinalue, taajama

Sijainti: Pirkkalan pohjoisosa

KOHDE

- tanssilava
- kartanon pihapiirin fragmentit
- omakotialue
- liikekeskus
- tien linjaus
- asemakaava

NYKYTILA

Rakennuksia korjattu uudistaen. Alueen yleisilme säilynyt vehreänä, jonkin verran häiritsevää uudisrakentamista. Naistenmatkantie halkaisee alueen eteläiseen ja pohjoiseen osaan.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

Liikekeskus

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Ilmentää tavanomaista asuin- ja liikerakentamista 1940-luvulta
- väljät tontit, niemi ja kartanon pelto vastapainona rakennetulle ympäristölle
- Etelän ja pohjoisen asuinalueet erottuvat ympäröivästä rakenteesta, muodostavat yhtenäisiä katunkymiä ja aluekokonaisuuksia
- tanssilava ilmentää 1940-luvulla alkanutta kansanperinnettä ja talkoorakentamista
- liittyy kiinteästi maakunnallisesti arvokkaaseen Härmälän-Rantaperkiön alueeseen
- funkkistalot

HISTORIA

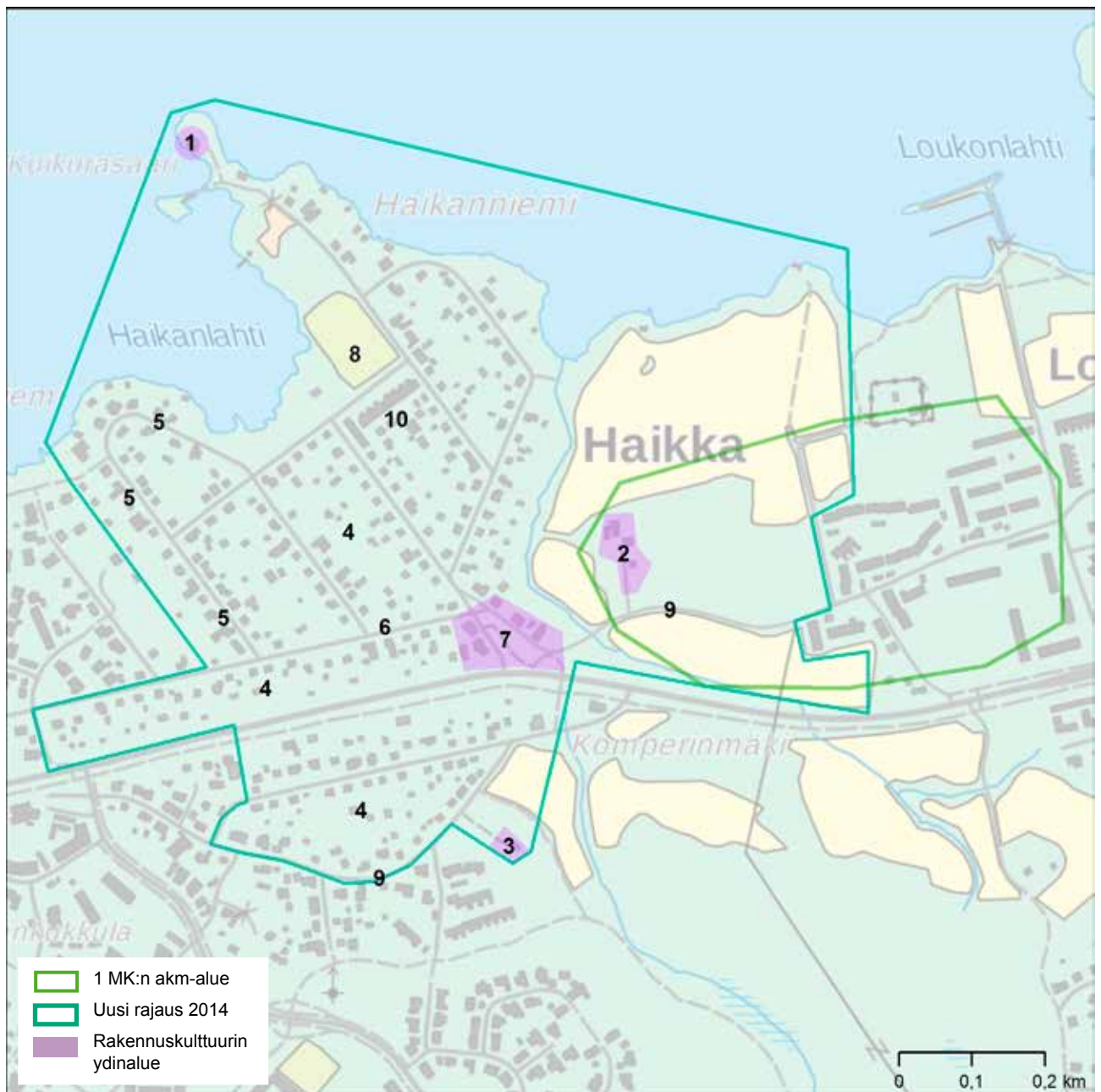
- asutushistoria: kantatalon entinen asuinpaikka, ratsutilan historia, työväen asuinalue, maatalousministeriön asutusosaston suunnitelmat 1938
- rakennuskulttuuri: Suomen Rakennusteollisuus Oy:n tyyppipiirustuksilla rakennetut omakotitalot
- elinkeinohistoria ja sosiaalishistoria: valtio hankki Haikan maat Härmälän lentokonetehaan työväen asutusta varten
- yhdyskuntasuunnittelun historia: asemakaava 1939, suuret tontit, ei puistoja, kotitarveviljely

Funkkistalo

LÄHTEET

Pirkkalan rakennetun kulttuuriympäristön selvitys, 2002, Pirkanmaan maakuntamuseo / Jari Heiskanen

1. Haikan lava Haikkanniemen kärjessä, 1955
2. Kartanon entinen pihapiiri: kivijalkoja, viljamakasiini
3. Muonamiehen mökki
4. Omakotialue: rakentunut 1940-luvulla, puolitoistakerroksisia omakotitaloja
5. Funkkistalot: omakotialueella n. kymmenen 2-kerroksista rapattua tasakattoista asuintaloa
6. Suoriin katulinjoihin perustuva asemakaava
7. Liikekeskus Keskuskadun – Lentäjänkadun risteyksessä, 1-2 kerroksisia puisia asuin- ja liiketaloja, puisto, 1940- ja 1950-luvuilta
8. Virkistysalueet rakenteen sisällä
9. Vanhatie ja tie kartanon kohdalla noudattavat vanhaa raittia
10. Asemakaava on toteutunut lukuun ottamatta urheilukentän eteläpuolelle rakennettuja rivitaloja

PEREEN-NUOLIALAN KULTTUURIMAISEMA

Ympäristötyyppi: kantatalon asuinpaikka, peltomaisema

Sijainti: Pirkkalan taajaman itäosa

KOHDE

- viisi maatalon pihapiiriä
- pienasutusta
- muuntaja
- liikerakennus
- tien linjaus

NYKYTILA

Alue jäänyt taajaman saartamaksi, pihapiirien rakennuskanta pidetty kunnossa lukuun ottamatta Eerolan tilaa, Pereen navetta muutettu tunnistamattomaksi, Pirjolantie säilyttänyt profiilinsa, pienasutuksen keskelle rakentunut nykyaikaisia suuria omakotitaloja

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

Pereentien liiketalo ja muuntaja

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Neljän kantatalon pihapiirit lähipeltoineen
- muodostaa kokonaisuuden Haikan ja Loukonvainion avoimen maisematilan kanssa
- tilakeskusten näkyvyys maisemassa
- pihapiirien rakennuskanta 1800-luvun alusta 1900-luvun alkuun, erityisesti kivenavetat

Oikotieltä

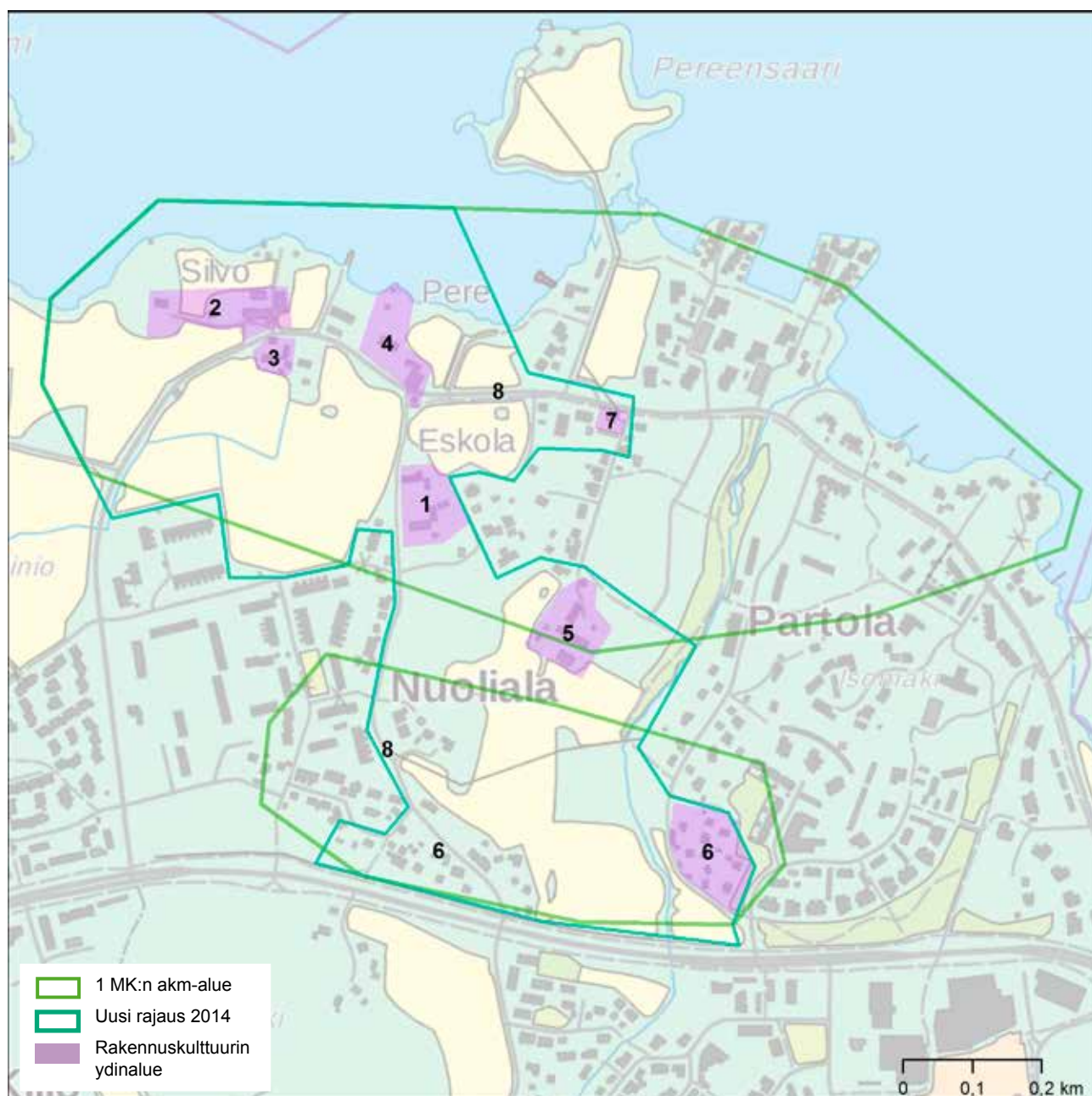
Eerolan päärakennus

HISTORIA

- asutushistoria: Nuolialan maakirjakylä (Eskolan, Perttulan ja Nikkilän kantatilat), asuttu kylätontti (Ala-Perttula), lohkotut kantatalot, pienasutusta 1900-luvun alusta
- elinkeinohistoria: Pyhäjärven saha Oy (purettu 2010-luvulla) omisti Eerolan tilan
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- arkkitehtuurin historia: päärakennusten arkkitehtuuri, erityisesti Eerolan

LÄHTEET

Pirkkalan rakennetun kulttuuriympäristön selvitys, 2002, Pirkanmaan maakuntamuseo / Jari Heiskanen;
Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen;
Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Eskolan pihapiiri: asuinrakennus ja pakari 1800-luvun loppu, vanhempi asuinrakennus 1800-luvun alkupuoli, navetta 1907
2. Silvontilan (Ylä-Perttula) pihapiiri: päärakennus 1940-luvulta, ulkorakennuksia 1920-luvulta lähtien: mm. navetta, puimala
3. Ala-Perttula: päärakennus, pakari/asuinrakennus, aittoja, ulkorakennuksia 1800-luvulta
4. Preen (Perhe, Eskolan osatalo) pihapiiri: päärakennus 1918, toinen asuinrakennus 1900-luvun alku, navetta 1906, tiilinen aitta, rantasauna
5. Partolan kylän Eerolan pihapiiri: päärakennus 1800-luvun loppu, asuinrakennus, navetta 1906, ulkorakennuksia
6. Pirjolantien oikotien ja Vähämäen pienasutus, Partolan kartanon, sahan ja kenkätehtaan työntekijöiden asuinalue, 1900-luvun asuinrakennusten pihapiirejä
7. Pereentien muuntaja 1910-luvulta, vieressä 20-luvun liike- ja asuinrakennus ja muuta vanhempaa rakennuskantaa
8. Pereentie ja Pirjolantie noudattavat vanhoja tielinjoja

KAJANTILAN KYLÄN YMPÄRISTÖ

Ympäristötyyppi: ryhmäkylä, asuttu kylätontti, peltomaisema

Sijainti: Pälkäneen Aitoon taajama

KOHDE

- kahdeksan maatalon pihapiiriä ulkorakennuksineen
- pienasutusta

NYKYTILA

Säilyttänyt tiiviin kylämuodon, myös tilojen peltoja kapeina säteittäisinä lohkoina kylän ympärillä. Rakennuskanta 1900-luvun vaihteen molemmin puolin, ei häiritsevää uudisrakentamista.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- asutushistoria: Luopioisten maakirjakylä 1540, yksi kolmesta aidatusta vierekkäisestä kylästä, joista myöhemmin muodostui Aitoon taajama

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää sydänhämäläisen myöhäiskeskiajan talonpoikaisen asutuksen kerääntymistä kyläksi
- kiinteistöjako, pihapiirien suhde toisiinsa, rakennuskanta luovat maisemallisesti kokonaisuuden
- liittyy Kaukkalan-Kouvalan arvokkaaseen kulttuuri- maisemaan

Viukarin pakari

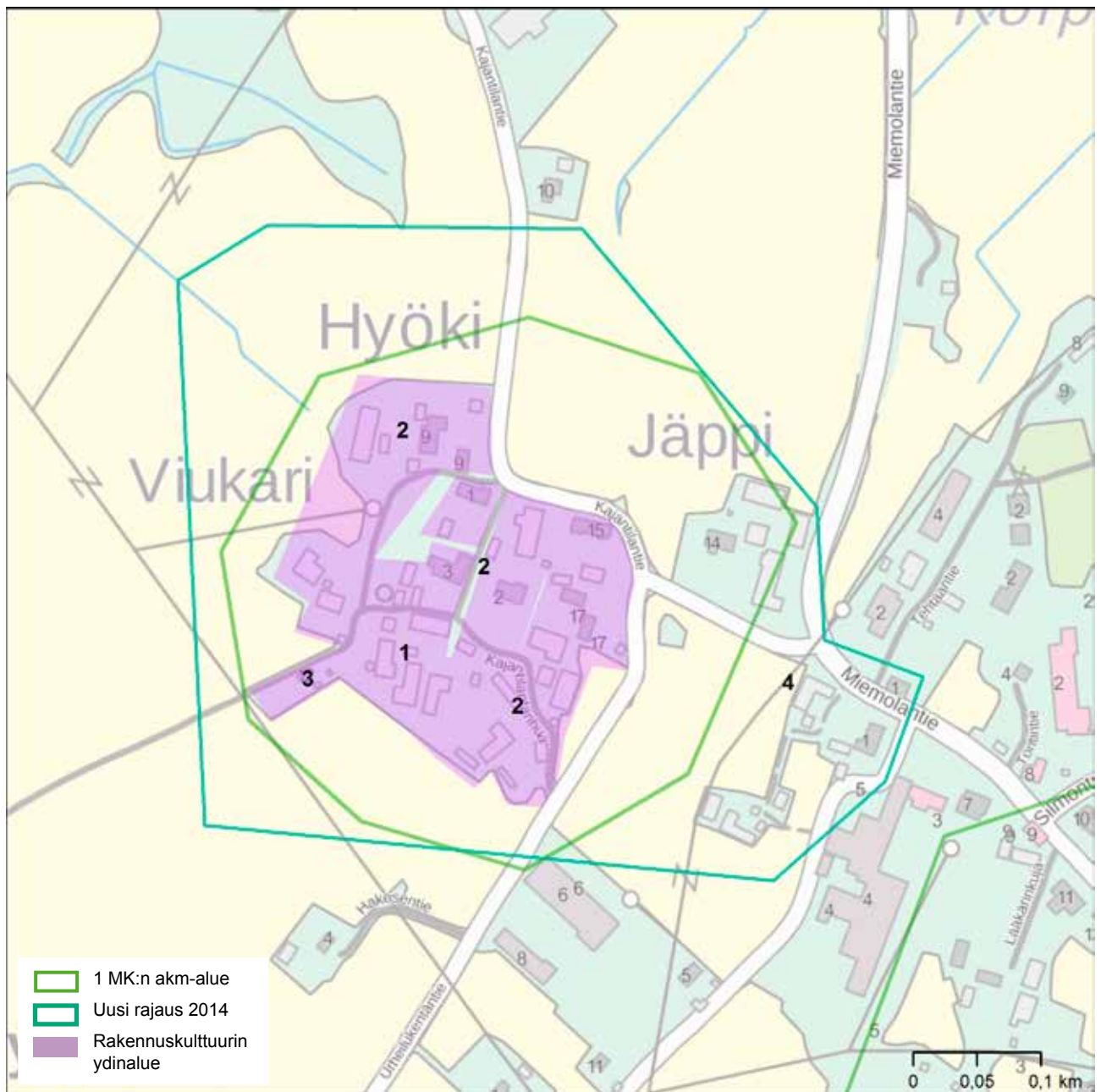
Raittia

LÄHTEET

Luopioisten historia kunnan itsenäistymiseen 1868, 2013, Kaarle Sulamaa

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Viukarin kantatalo 1540
2. Hyöki, Laurilat, Penttilä, Kinola
3. Pikku-Pirtti
4. Marttilan ja Jäpin pihapiirit, jotka historiallisesti kuuluvat viereiseen Miemolan kylään

LUOPIOISTEN KIRKONKYLÄN RAITTI JA PAPPILA

Ympäristötyyppi: kirkonkylä

Sijainti: Pälkäneen Luopioisten taajama, Kukkianjärven pohjoisranta

KOHDE

- kirkko
- tapuli
- hautausmaa
- kaksi makasiinia
- seurantalo
- asuin- ja liiketalojen pihapiirejä
- pienasutusta
- historiallinen tie

NYKYTILA

Kantatie ohittaa nykyään kirkonkylän keskustan pohjoispuolelta. Kylätontti suurin piirtein ko. tien ja keskustaan johtavan tien risteyksessä. Kirkonkylän pellot otettu rakentamiselle viime vuosikymmeninä, maisemat sulkeutuneet. Julkisia rakennuksia pidetty kunnossa. Pihapiirit ja rakennukset säilyttäneet alkuperäisen hahmonsä. Erityisen hyvin säilyneitä pienasumuksia.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

Pappila

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- saarnatuva paikka 1600-luvulta, kantatalojen jäänneet
- kirkon, viljamakasiinin ja Mikkolan pihapiirin hallinnollinen kokonaisuus
- 1800- ja 1900-luvun kirkonkylän hallinnollista ja seurakunnallista keskusta ilmentävä, kerroksellinen kokonaisuus
- ilmentää kirkonkylän kehitystä 1800-luvun puolivälistä, alueen rakentaminen jatkunut 2000-luvulle
- raitin linjaus, pienasutuksen rakennusten sijoittelu ja mittakaava
- Pappilan 1700-luvun henkinen päärakennuksen arkkitehtuuri, hyvin säilynyt väentupa

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset, erityisesti tiilimakasiinit
- asutushistoria: Luopioisten maakirjakylä 1539, Rajalan ja Mattilan tilojen maille syntynyt kirkonkylä
- sosiaalishistoria: maaseudun erikoistuneiden ammattinharjoittajien asuinyhdyskunta Susimäellä
- seurakunnallinen historia: kirkonpaikka 1600-luvulla, pappilan sijainti 1600-luvun lopulta lähtien veden takana
- arkkitehtuurin historia: Matti Åkergrenin suunnitellut rakentamaansa kirkkoon 1807, intendentinkonttorin myöhemmät suunnitelmat (A.W. Arppe)

Raitti

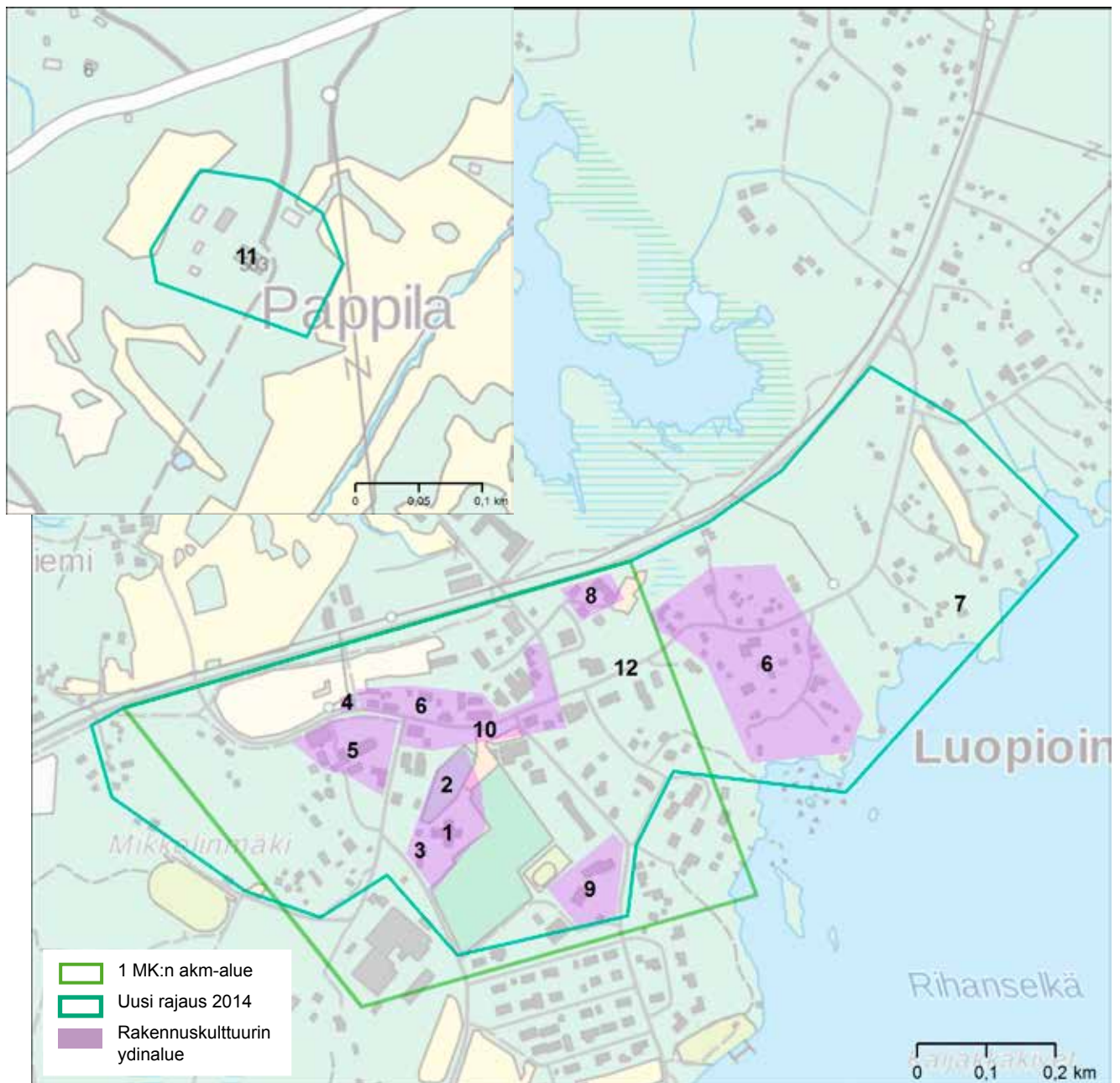
LÄHTEET

Luopioinen rakennusinventointi 2002, Puutikkala, Karviala, kirkonkylän Susimäki, Jari Heiskanen, Pirkanmaan maakuntamuseo;

Luopioisten historia kunnan itsenäistymiseen 1868, 2013, Kaarle Sulamaa;

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen;

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Luopioisten kirkko 1812-13
2. Hautausmaa, vanhimman palaneen kirkon paikka kirkkomaalla
3. Tapuli 1817
4. Lainajyvästön makasiini 1857
5. Mikkolan talon pihapiiri, päärakennus, sittemmin Luopioisten kunnantalo 1920-2007
6. Asuinrakennuksia pihapiireineen vanhan kylätien varrella
7. Rannan kesäasuntoja 1930-luvulta lähtien
8. Seurantalo
9. Kansakoulu 1900-luvun alusta, kunnan 1860-luvulla ostaman Rajalan tilan paikalla, uusi koulurakennus 1954
10. Kauppa- ja liikerakennuksia 1900-luvun alkupuolelta, mm. postitalo
11. Pappilan pihapiiri Haltianselän toisella rannalla: päärakennus 1838, väentupa, aittoja
12. Raitti seuraa 1800-luvun alun tielinjaa

HARAKKALA

Ympäristötyyppi: asuinalue, kirkonkylä, peltomaisema

Sijainti: Ruoveden kirkonkylän eteläosa

KOHDE

- asuinpientaloja
- peltoaukea
- seuratalo
- aiemmin rky-kohde (1993)

NYKYTILA

Kohde säilynyt hyvin.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

HISTORIA

- asutushistoria: työväen asuinalue 1900-luvun alusta
- sivistyshistoria: työväentalo

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- työväentalo yhdistystoiminnan ilmentäjänä
- liittyy kiinteästi Ruoveden kirkonkylän RKY-alueeseen

Mökki

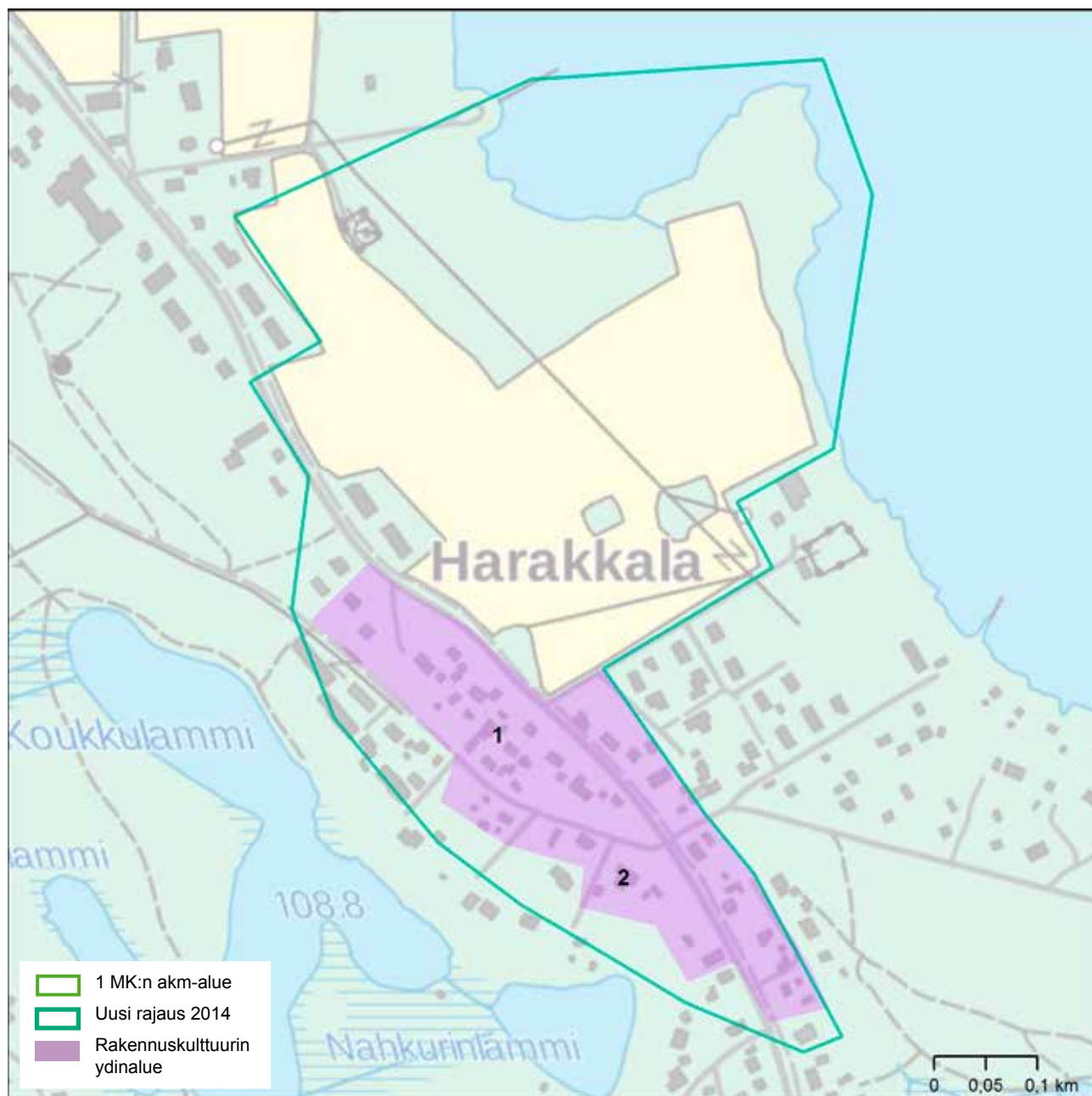

Työväentalo

LÄHTEET

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981,
Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006,
Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. 1900-luvun alkupuolella rakennettuja työväen pientaloja
2. Työväentalo 1928

VISUVEDEN KULTTUURIMAISEMA

Ympäristötyyppi: maaseudun palvelukylä

Sijainti: Ruoveden pohjoisosa, saari
Tarjanneveden ja Vaskiveden välissä

KOHDE

- kanavarakennelmat
- kanavanvartijantalo
- kylänraitin liikerakennukset
- maatilojen pihapiirit
- seurantalot
- meijeri / vpk:n talo
- koulu
- 50-60-lukujen asuinalueet

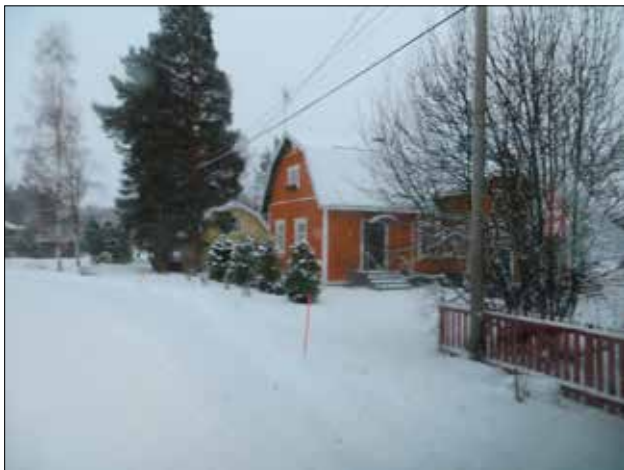
NYKYTILA

rakennuksia pidetty vaihtelevasti kunnossa. Kanava-alue uudistunut. Kantatie 66 halkaisee yhdyskunnan.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- liittyy Näsijärven reittiin, Tarjanne-laivan liikennöintiin
- ilmentää Pohjois-Pirkanmaan sahateollisuuden yhdyskunnan kehitystä
- seurojentalot yhdistystoiminnot ilmentäjiä

Liikekeskusta

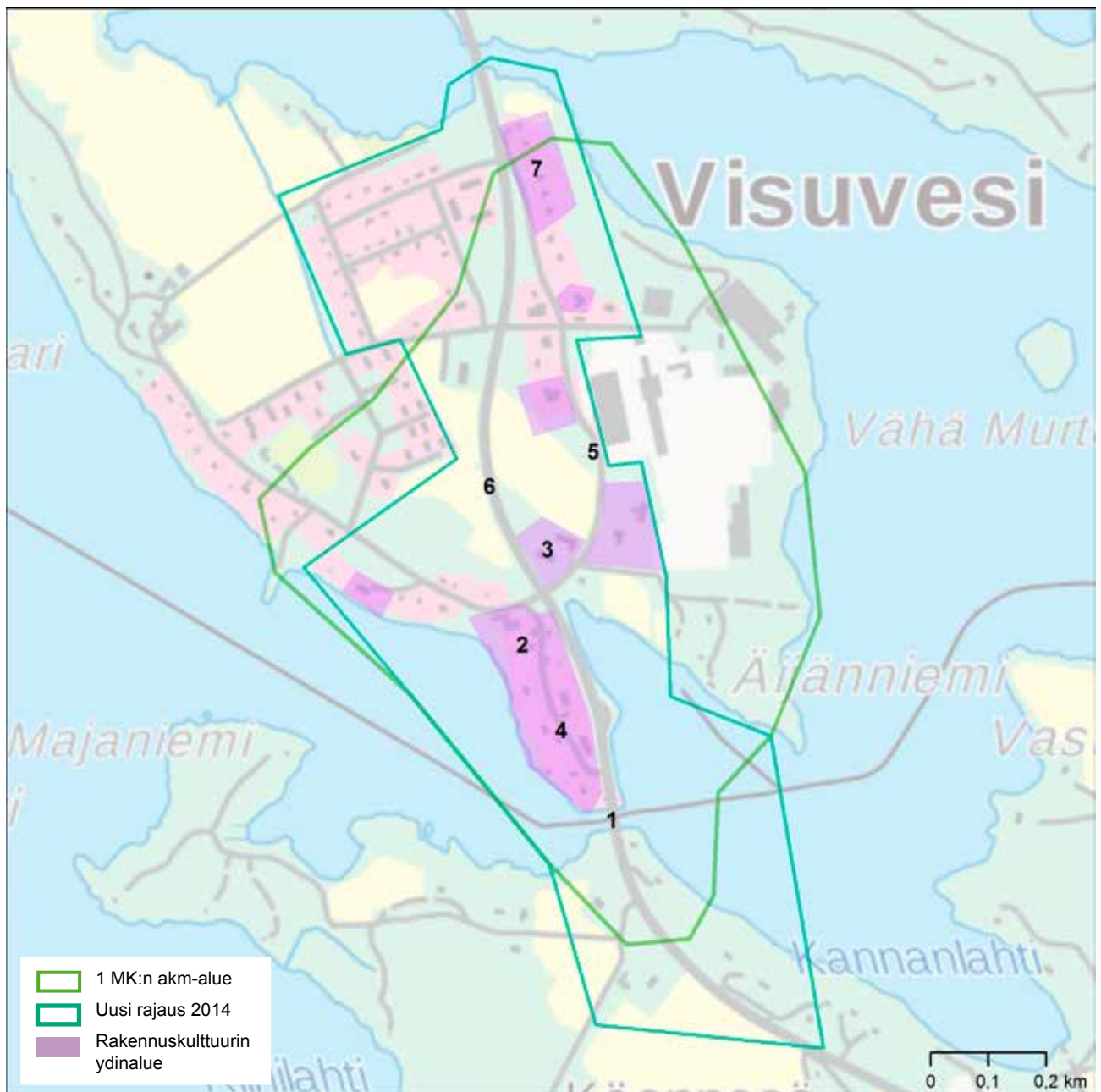
50-luvun omakotitaloja

HISTORIA

- elinkeinohistoria: saha- ja tiiliteollisuus, perustettu 1920-luvun alussa tiilitehdas ja höyrysaha, meijeri 1930-luvulla, puunjalostusteollisuutta
- asutushistoria: kivikautisia asuinpaikkoja ja hautausmaita, maakirjakylä saaren eteläkärjessä
- sivistyshistoria: seurojentalot, koulu
- liikennehistoria: historiallisen maantielinjan jakso, kanava
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset
- arkkitehtuurin historia: kohteen rakennusten tyylipiirteet, erityisesti seurantalot ja Alastalo
- vapaa-ajan historia: säätyläisten ja taiteilijoiden oleskelu kesäisin Ruoveden seudulla, täysihotolat, maisemamatkailu

LÄHTEET

Visuveden yleiskaavallinen tarkastelu, 2012 Ramboll;
Vuolleniemen asemakaava, Kulttuuri- ja maisemaselvitys, 2012, Ramboll;
www.visuvesi.fi; www.lemmenniemi.fi;
Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen;
Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Kaivoskannan avokanava 1860-luvulta, laajennettu 1800-luvun lopussa, nykyaikaistettu useaan kertaan. Mahdollisti laivareitin jatkumisen Virroille
2. Vanhan maantien varrella kantatalojen Alastalon ja Ylistalon pihapiirit, Alastalon päärakennus empire-ajalta, uudistettu, edustaa uusrenessanssin julkisivu-arkkitehtuuria
3. Kansakoulu, työväenyhdistyksen talo, nuorisoseuran-talo edustavat 10-20-lukujen sivistystyöhön liittyvää Liikekeskusta vanhan maantien varressa, kerroksellisen rakennuskanta
4. Historiallisen maantielinjan jakso: 1600-l. ratsutie Orivesi - Uusikaarlepyy
5. Kantatie 66 rakennettu 1970-luvun lopulla
6. 50-luvun omakotitaloja

ELLIVUOREN TANSSIPAVILJONKI

Ympäristötyyppi: vapaa-ajan ympäristö

Sijainti: Sastamalan Rautaveden Salonsaari, Ellivuori

KOHDE

- tanssilava

NYKYTILA

Rakennus on viereisen laskettelukeskuksen käytössä / käyttämättömänä, lähellä alkuperäistä muotoaan

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Piha

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Tanssilava kuvastaa sotien jälkeistä vapaa-ajan lisääntymistä, kotimaanmatkailua, talkoorakentamista ja järjestötoimintaa
- liittyy kiinteästi viereiseen laskettelukeskukseen jonka myös perustivat paikalliset urheiluseurat 1964-, ja hotelliin, 1.vaihe 1970

HISTORIA

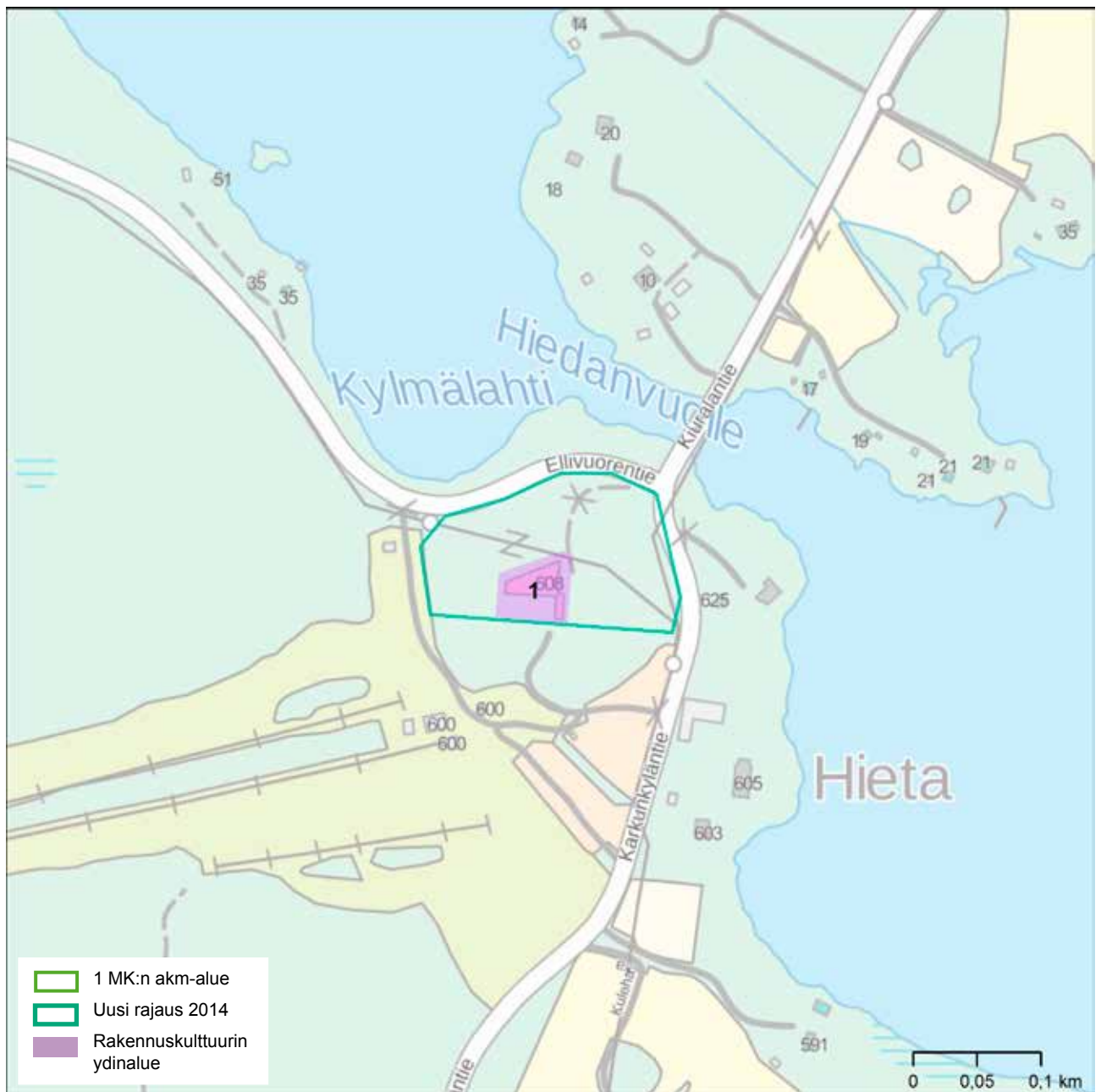
- arkkitehtuurin historia: modernismi, Kirsti ja Erkki Helamaan suunnittelema
- vapaa-ajan historia: kansankulttuuri, käyttöaikanaan maakunnan suurin tanssipaiikka
- yhteisöjen historia: kolmen urheiluseuran talkoilla rakentama

Julkisivua

LÄHTEET

Ellivuoren alueen rakennuskannan inventointi, 1995, Olli-Pekka Hannu

1. Yhdistetty tanssilava ja hiihtomaja, 1960

KARKUN KIRKON, EMÄNTÄKOULUN JA RIIPPILÄNJÄRVEN HUVILOIDEN YMPÄRISTÖ

Ympäristötyyppi: kulttuurimaisema, mm. kirkko, kantatila, huvila, oppilaitos

Sijainti: Sastamalan itäosa,
Rautaveden pohjoisranta

KOHDE

- kirkko
- hautausmaa
- pappila
- kaksi kantatilan pihapiiriä
- muuta asutusta
- kaksi oppilaitosta
- koulu
- huviloita pihapiireineen
- pelto- ja järvimaisemat
- tien linjaus

NYKYTILA

kohteen rakennuksia pidetty kunnossa, säilyneet alkuperäisessä käytössä, Mäkipään pihapiiri opiston käytössä, pellot osin metsitetty

MUUTOSKESTÄVYYS kantatilojen päärakennukset, Fulkila, kirkko 1/3, muuten 2/3

Emäntäkoulu

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alkupuolen monipuolista kulttuuriympäristöä ilmentävä kokonaisuus, erityisesti huvilarakentaminen ja kerrokselliset oppilaitosten kokonaisuudet
- kirkon sijainti maamerkinä
- näkymät laikukailta pelloilta
- rakennusten itsenäinen asema pienmaisemassa
- tien linjaus
- liittyy kiinteästi Karkun taajaman rky-alueeseen sekä on valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella

HISTORIA

- asutushistoria: Tuomiston kohdalla rautakautinen asutus, Mäkipään asuttu kylätontti, Alaskylän kylätontti Emäntäkoulun mailla, Ketunkylän mahdollisesti autoitunut tontti kahden edellisen välissä, koulun ja Tuomiston ympäristössä 1900-luvun alkupuolen asutusta
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- seurakunnallinen historia: vanha Karkun kirkko eli Sastamalan Pyhän Marian kirkko Rautaveden länsirannalla, kiista uuden kirkon sijainnista vuosisadan alussa
- sivistyshistoria: tunnettu koulupitäjänä, mm. kristillinen opisto ja emäntäkoulu, nykyisin Karkun kotitalous- ja sosiaalialan oppilaitos, 1900-luvun alkupuolen kyläkoulu
- kulttuurihistoria, vapaa-ajan historia: yläluokkainen huvilakulttuuri
- rakentamisen perinne: hirsirakentaminen, tiili- ja harmaakivirakennukset, erityisesti kirkon julkisivujen graniittityö
- arkkitehtuurin historia: empire, kertaustyyli, kansallisromantiikka, klassismi, 50-luvun funktionalismi mm. Oiva Kallion, Otto Stenbäckin, Jalmari Peltosen, Eevi Ahon
- liikennehistoria: rautatie, keskiaikainen tie

Rantahuvila

LÄHTEET

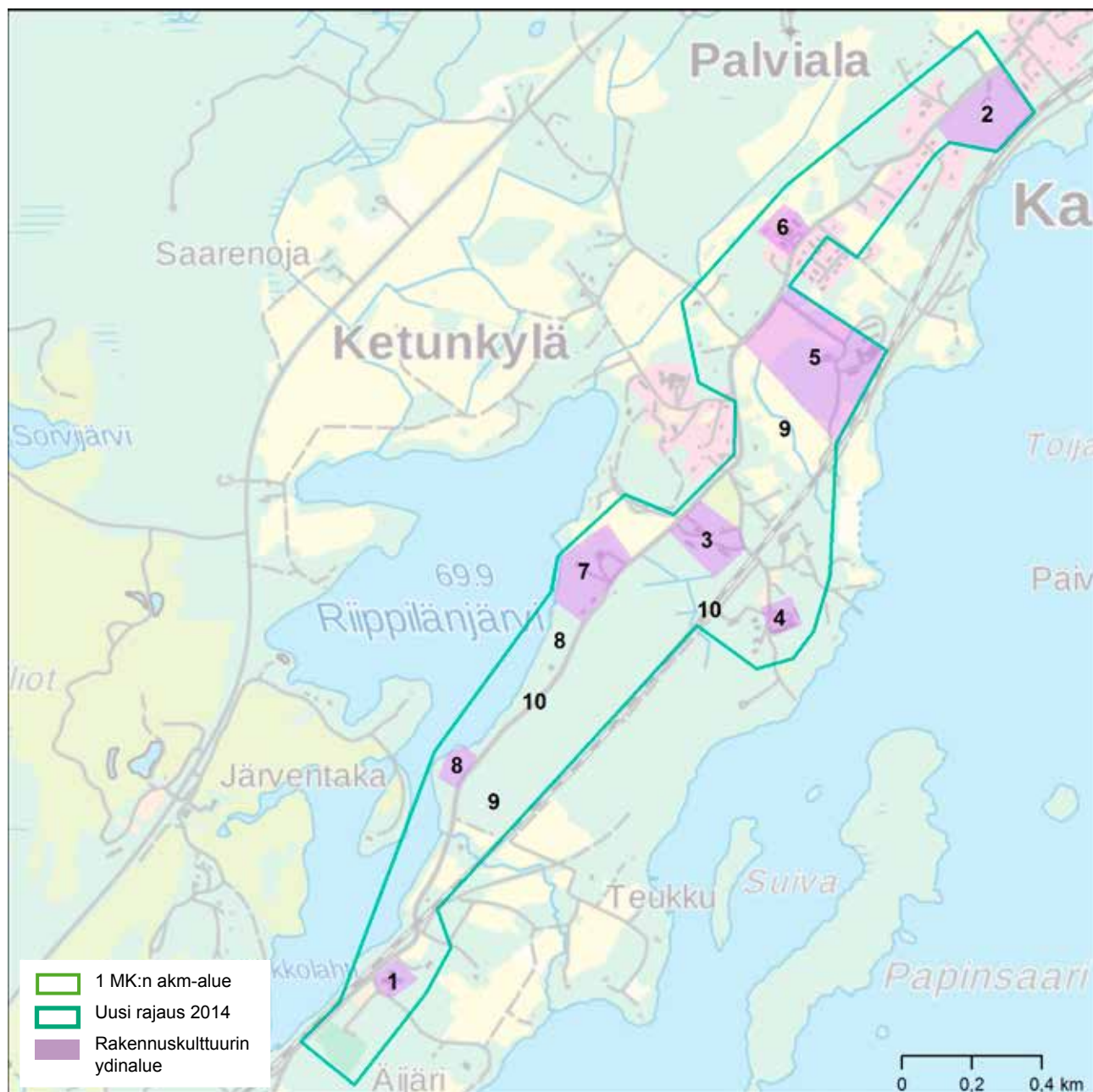
Olli-Pekka Hannu, Palvialan alue.

Rakennuskannan inventointi 1994

http://fi.wikipedia.org/wiki/Karkun_kirkko

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Karkun uusi kirkko 1913, hautausmaa samalta ajalta, pappila 1950-luvun alku
2. Tuomisto Palvialan kylän kantatila, päärakennus 1853, talousrakennuksia, puisto
3. Mäkipää saman nimisen kylän kantatalo, kylätontilla, mahdollisesti Körrin päärakennus samassa pihapiirissä, pakari, talousrakennuksia
4. Karkun evankelinen opisto Mäkipään ja Mainiemen huvilan alueella, vanhin säilynyt rakennus 1920-luvulta, päärakennus 1961
5. Karkun emäntäkoulu: edeltäneen Tullun ratsutilan asuinrakennus 1800-luvun alkupuoli ja kivinavetta 1870 ja talousrakennuksia, koulurakennus 1929 (1956), 1930—50-lukujen puutarhan rakennuksia ja rakenteita, puistomainen piha, koivukuja
6. Aluskylän koulu: Ikosen tilan kohdalla, pääkoulu 1909, käsityörakennus 1916, alakoulu 1932
7. Fulkkilan huvila 1895, rakennuttajana hovioikeuden neuvos, suunnittelija lääkäri Otto Stenbäck
8. Muita huviloita Riippilänjärven rannalla
9. Riippilänjärven ja kannaksen maisema, pellot
10. Rautatie 1895 sekä historiallinen tie kannaksella

KEIKYÄN KIRKON YMPÄRISTÖ

Ympäristötyyppi: kirkonkylä

Sijainti: Sastamalan Äetsän taajama

KOHDE

- kirkko
- hautausmaa
- seuratalo
- maatilojen pihapiirejä
- pienasutusta
- historiallinen tie

NYKYTILA

kirkkorakennusta pidetty kunnossa. Pihapiirit ja rakennukset säilyttäneet alkuperäisen hahmonsaa.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

Yli-Hellä

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- kauppapaikka ja kirkonpaikka 1600-luvulta
- kirkontorni maamerkinä metsäisellä jokeen laskevalla mäellä
- raitin rakennusten koko ja korkeus
- Vakintie ja käsityöläistie muodostavat raitin kirkon suuntaan kaakosta

HISTORIA

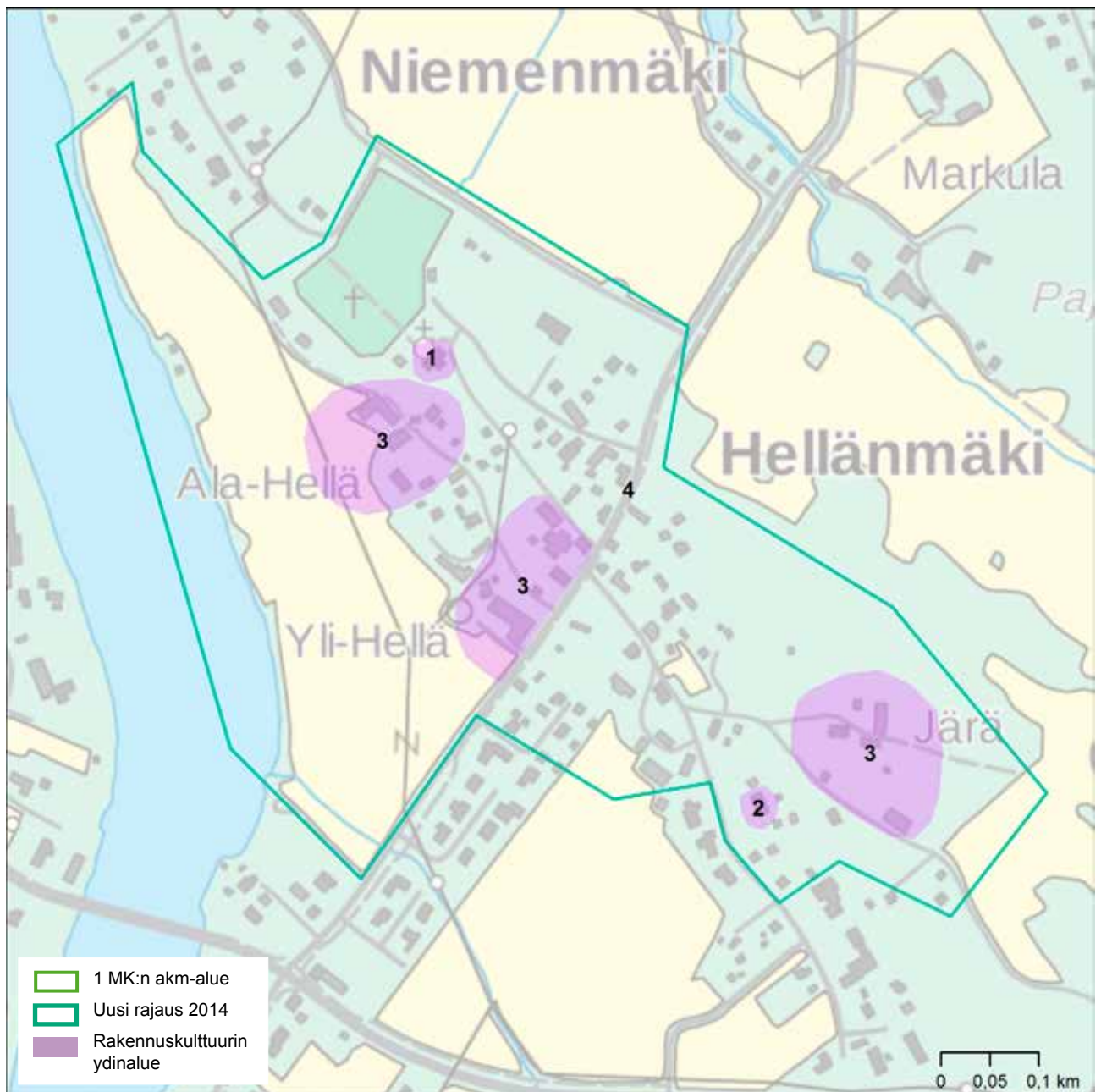
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset
- asutushistoria: varhaiskeskiaikainen asutus, alueen kohdalla Hellilän maakirjakylä 1540
- sosiaalishistoria: maaseudun erikoistuneiden ammatinharjoittajien asuinyhdyskunta Hellänmäki - Niemenmäki
- elinkeinohistoria: käsityöläisyys
- arkkitehtuurin historia: Josef Stenbäckin suunnittelema kirkko

Kirkko

LÄHTEET

Kokemäenjoen yläjuoksun maisema, Äetsän seudun maisemaselvityshanke, 2000,
Arkkitehtitoimisto Lehto - Peltonen - Valkama Oy

1. Keikyän kirkko 1912
2. Seurantalo
3. Yli-Hellän, Ala-Hellän ja Järän pihapiirit
4. Keikyäntien linjaus

KIIKAN KIRKON YMPÄRISTÖ JA RAITTI

Ympäristötyyppi: kirkonkylä,
asuttu kylätontti

Sijainti: Sastamalan lounaisosa

KOHDE

- kirkko
- hautausmaa
- viljamakasiini
- meijeri
- koulu
- seurantalo
- raitin linjaus ja asutus sekä liiketalot
- tuotantorakennus, ns. vanhakylä: maatilojen pihapiirejä

NYKYTILA

Pohjanmaantie halkaisee alueen. Myös Äetsäntietä uudistettu ja rakennuksia purettu. Raitin rakennuksia korjattu muuttaen ominaispiirteitä. Julkiset rakennukset säilyttäneet alkuperäisen hahmonsä. Osa raitin ulkorakennuksista uhanalaisia.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

Säästöpankin talo

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- 1900-luvun alkupuolen kirkonkylän ympäristöä ilmentävä kokonaisuus
- kirkon sijainti maamerkinä
- raitin linjaus, rakennusten koko ja korkeus
- liittyy kiinteästi Kikkälänjoen kulttuurimaisemaan alueen pohjoispuolella

Kansakoulu

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- asutushistoria: alueen kohdalla Kiikanojan maakirkonkylä, varhaiskeskiaikainen asutus
- hallinnon historia: pitäjänkeskus, seurakunnan historia 1600-luvulta
- elinkeinohistoria: meijeri, kotiteollisuuden historia: kutomo
- arkkitehtuurin historia: intendentinkonttorin alkuperäinen kirkon suunnittelu C.J. von Heidekenin uusgoottilaiset muutokset 1884, J. Stenbäckin muutokset 1900, B. Strömmerin suunnitelmat 1934, tot. 1952. Meijerin ja koulun arkkitehtuuri. Säästöpankin funkkistyyli

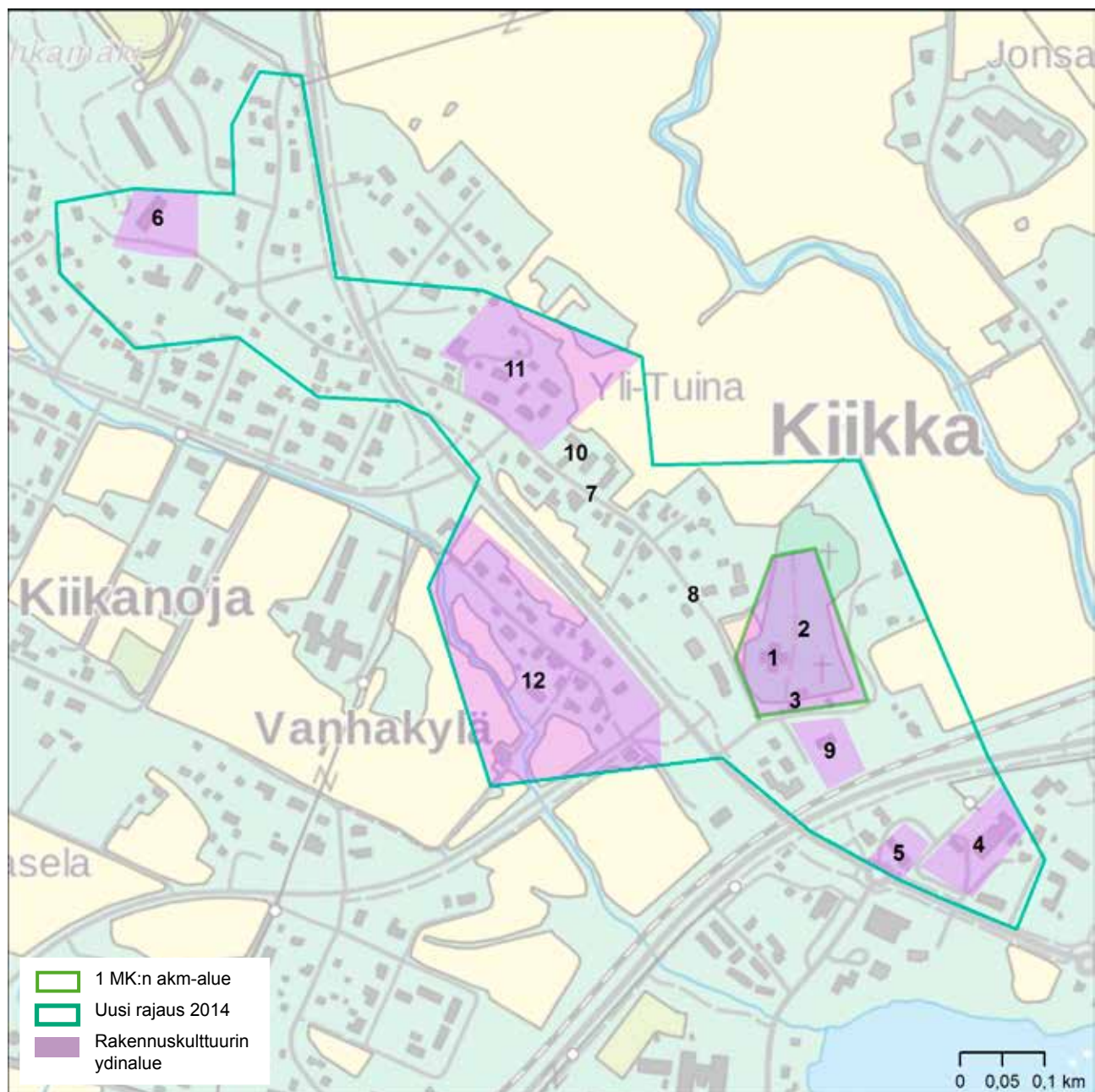

Kirkko ja makasiini

LÄHTEET

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Kirkko 1807, muutettu useaan kertaan
2. Hautausmaa 1700-luvulta lähtien
3. Lainajyvästön makasiini 1858
4. Kiikan osuusmeijeri 1916 asuinrakennuksineen
5. Kansakoulu
6. Seurantalo 1930-luku
7. Raitin nykyinen linjaus näkyy 1800-luvun puolivälin kartoissa
8. Raitin asuin-, liike- ja tuotantorakennuksia, letkutorni ja palovaja
9. Säästöpankintalo 1939
10. Aaltosen mattokutomo
11. Ylinen-Tuinan ja Ala-Tuinan pihapiirit
12. Vanhakylän kokonaisuus, mahdollisesti kantataloja

KIIKOISTEN KIRKKO JA PAPPILA

Ympäristötyyppi: kirkko,
seurakunnallinen rakennus

Sijainti: Kiikoinen, Sastamala

KOHDE

- kirkko
- hautausmaa ja pappilan virkatalo

NYKYTILA

Pappila yksityisasuntona. Säilyttänyt perinteisen ulkoasunsa. Pakari huonokuntoinen, puisto villiintynyt. Kirkkoa pidetty kunnossa

MUUTOSKESTÄVYYS kirkko 1/3, pappila 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Pappilan sijainti kumpareella, pihapiirin rakennusten suhde toisiinsa suorakulmaisen pihan ympärillä
- kirkko keskeisellä paikalla maisemassa ja taajamakuivassa kirkkomaan ympäröimänä

Kirkko

Pappila

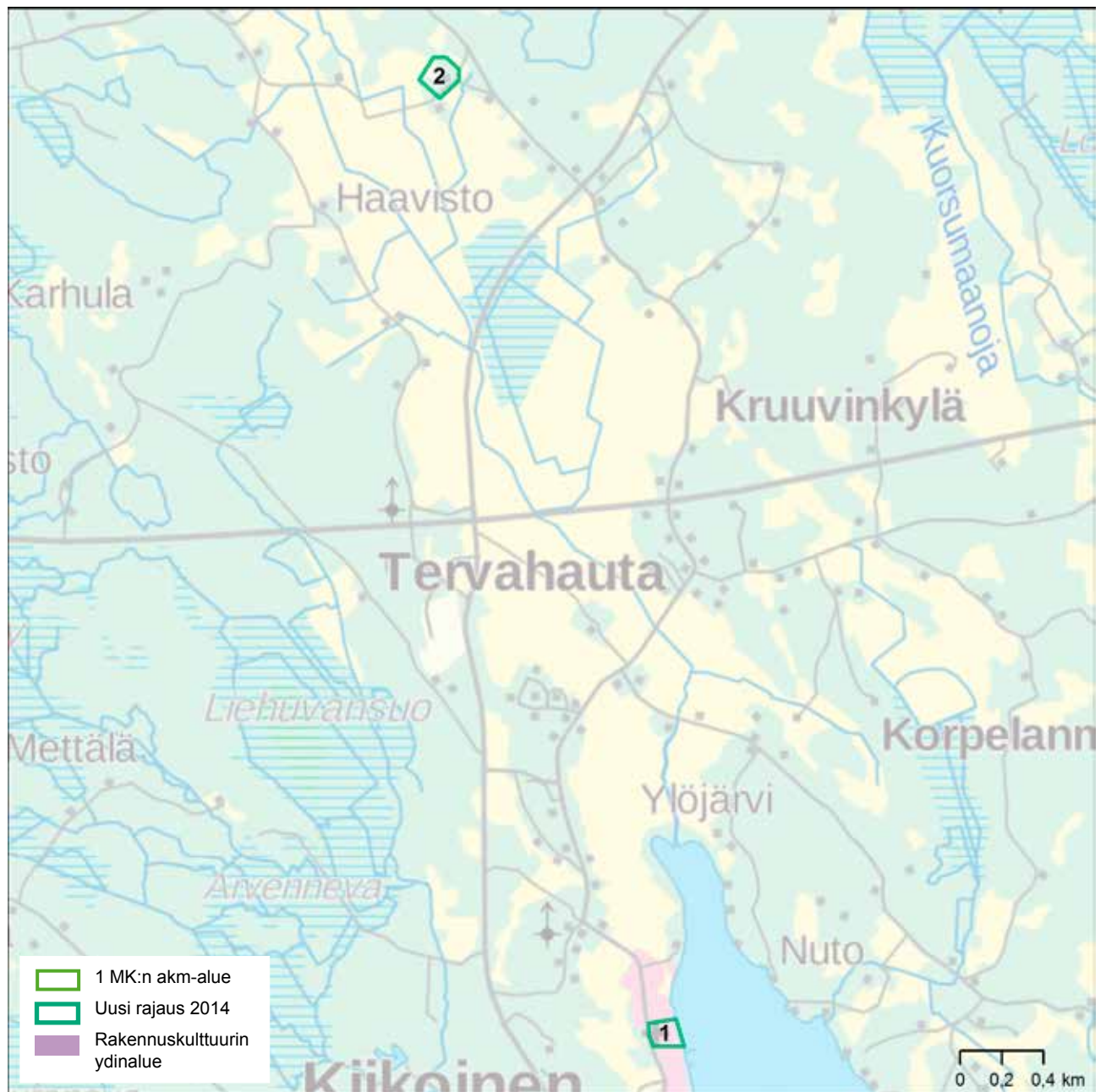
Pappilan pihapiiri

HISTORIA

- rakennusperinteinen: pakaritupa
- seurakunnallinen historia: 1847 seurakunnalliset kappelioikeudet, 1922 irtautuminen Tyrvään seurakunnasta
- arkkitehtuurin historia: pappilan uusrenessanssityylinen päärakennus. P.J. Gylichin suunnittelema kirkko. Josef Stenbäckin suunnittelema tornin korotus

LÄHTEET

Satakunnan kulttuuriympäristöt, 2012, toim. Niina Uusi-Seppä

1. Kirkko 1851, vuorattu 1873, torni korotettu 1824
2. Vanha pappilan pihapiiri: päärakennus 1895, pakari, ulkorakennuksia

SAMMALJOEN KYLÄ

Ympäristötyyppi: kirkonkylä,
asuttu kylätontti

Sijainti: Sastamalan eteläosa

KOHDE

- kirkko
- hautausmaa
- liiketaloja
- meijeri
- koulu
- seuratalo
- terveystalo
- maatilojen pihapiirejä
- pienasutusta

NYKYTILA

Liikerakennukset muussa käytössä. Koulu lakkautettu. Kirkon asema maisemassa hautausmaan aidan heikentämä. Julkisia rakennuksia ja asuinrakennuksia pidetty kunnossa.

MUUTOSKESTÄVYYS kirkko 1/3, kylänraitti 2/3, muuten 3/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- 1900-luvun puolivälin kirkonkylän ympäristöä ilmentävä kokonaisuus
- terveystalo ilmentää kunnan hyvinvointirakentamista
- kirkon sijainti maamerkinä

Liiketaloja

Terveystalo, taustalla koulu

HISTORIA

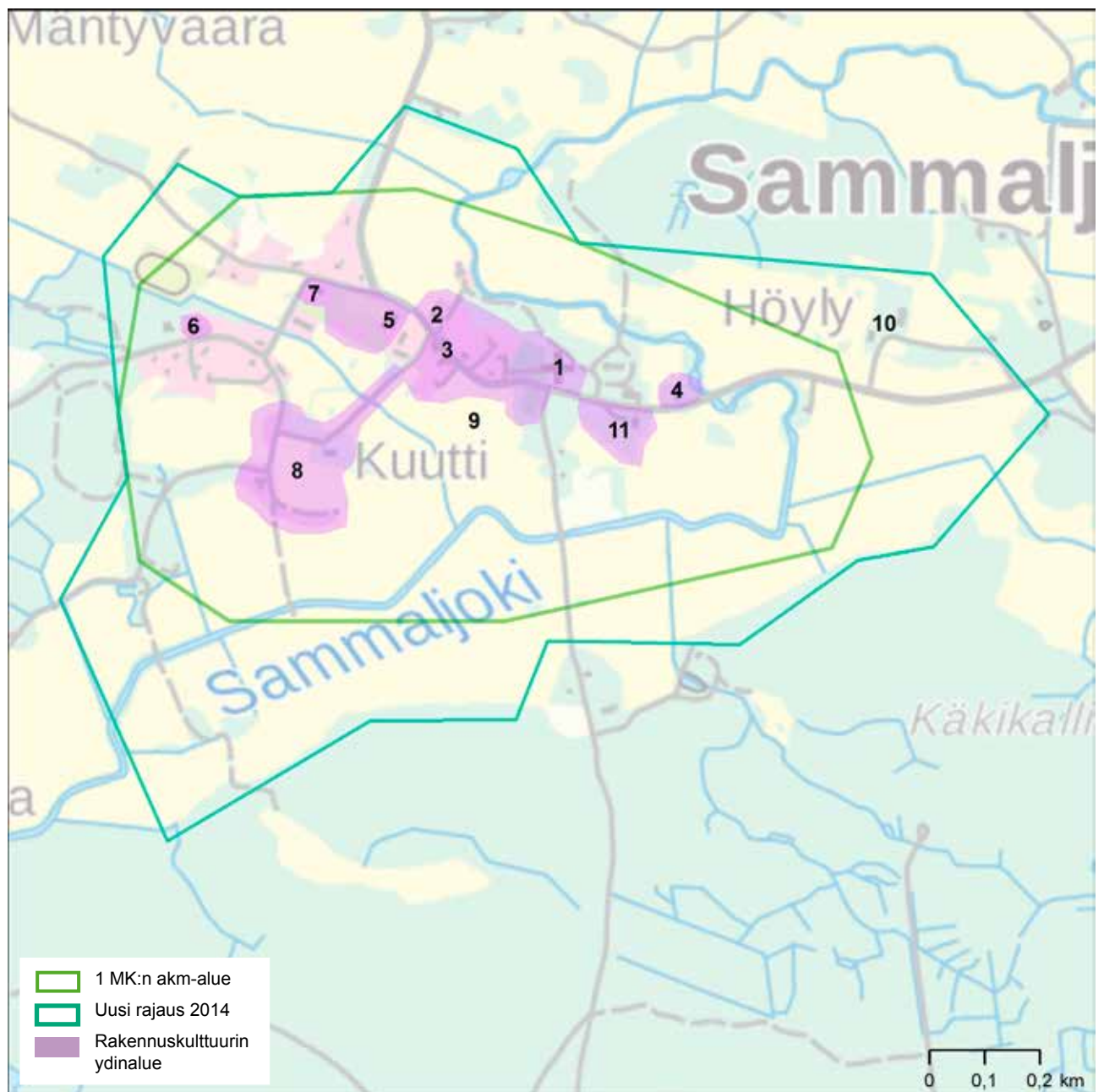
- asutushistoria: alueen kohdalla Sammaljoen maakirkonkylä, varhaiskeskiaikainen asutus
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- vuoden 1918 tapahtumien historia: suurin osa rakennuksista paloi
- seudun historia: Etelä-Tyrvään keskus, syrjäisessä osassa Lounais-Pirkanmaata
- arkkitehtuurin historia: Ilmari Launiksen suunnittelema kirkko, kouluarkkitehtuuri, 1950-luvun modernismi

LÄHTEET

Sammaan seudun kyläsuunnitelma 2009

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981,
Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006,
Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Kirkko 1924
2. Säästöpankin talo
3. liiketaloja, mm. H.V. Hoipon kauppa, jonka pihassa vanha bensiinipumppu
4. Sammaljoen osuusmeijeri 1921
5. Koulu, 1930-luku, puurakenteinen kyläkoulu
6. Seuratalo Sampola 1920-luku
7. Terveystalo 1953, sisältää alun perin myös asuntoja, 2-kerroksinen kivitalo
8. Kuutin pihapiiri, 2-kerroksinen päärakennus, 1920-luku
9. Maatalouteen liittyvää pienasutusta, 20-luvun asuinrakennuksia, jälleenrakennuskauden asuinrakennuksia
10. Höylyn pihapiiri, mahdollisesti Penttilän torppa
11. Penttilän pihapiiri

STORMI

Ympäristötyyppi: palvelukylä,
asuttu kylätontti

Sijainti: Sastamalan kaakkoisosa,
valtatie 12:n varsi

KOHDE

- rukoushuone
- meijeri
- asuin- ja liiketaloja
- koulu
- paja ja saha
- seuratalo
- maatilojen pihapiirejä
- pienasutusta
- tien linjaus

NYKYTILA

Liikerakennukset muussa käytössä tai tyhjiillään. Koulun pihapiirissä uudisrakennus. Julkisia rakennuksia ja asuinrakennuksia pidetty kunnossa, osa asuinrakennuksista vailla huoltoa. 1950-luvun lopulla rakennettu pikatie on rauhoittanut raitin läpiliikenteeltä, mutta katkaissut yhteyden maisemaan pohjoisessa. Maisema kylän ympärillä on osin umpeutunut, yhteys peltomaisemaan katkennut.

MUUTOSKESTÄVYYS kylänraitti, saha ja sepän paja 2/3, pihapiirit 3/3

Paja

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen maaseutukylän ympäristöä ilmentävä kokonaisuus
- raitin linjaus
- liittyy kiinteästi Vehmaan-Leinilän-Ekon kulttuuri- maisemaan

Meijeri

HISTORIA

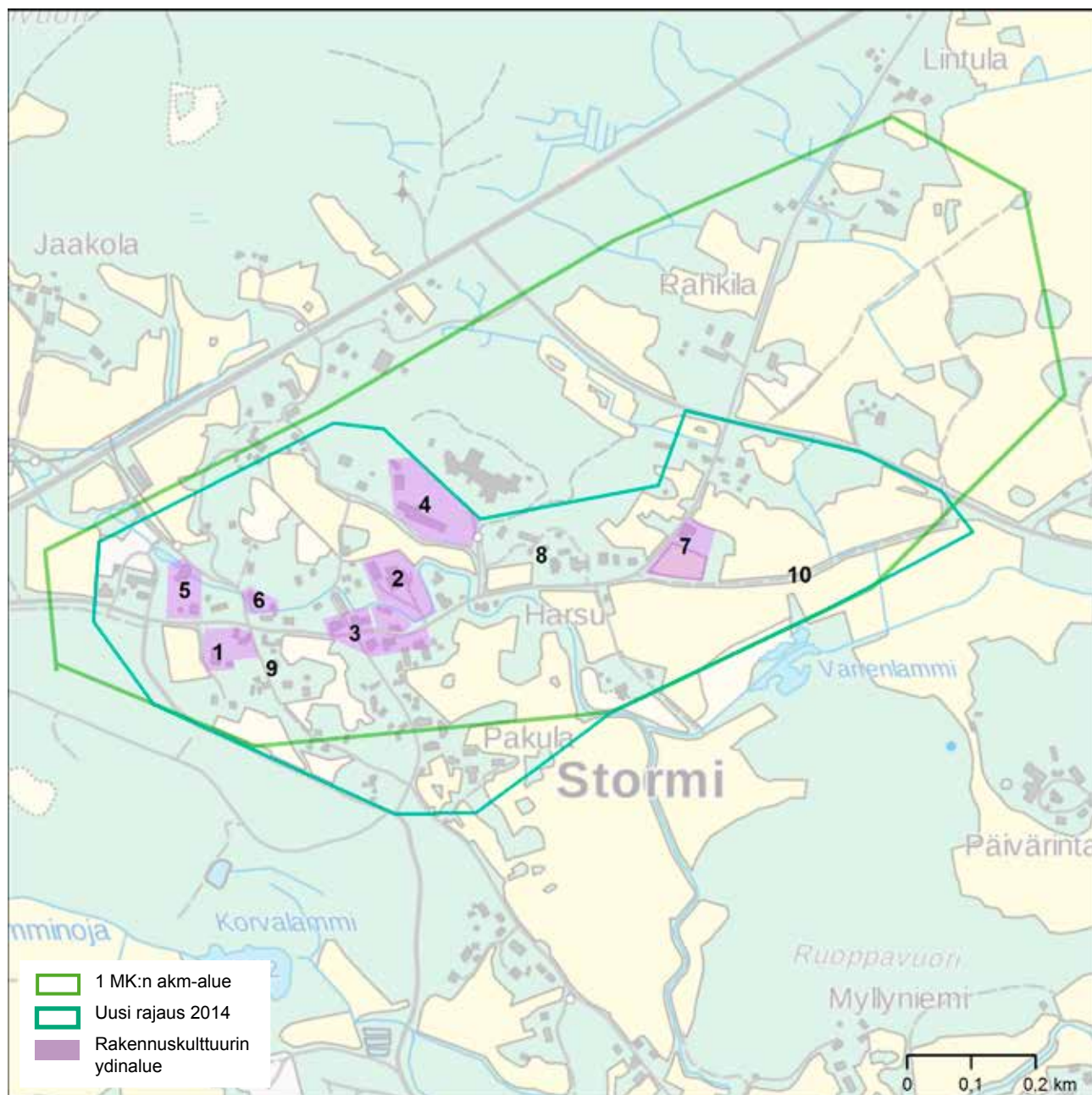
- asutushistoria: varhaiskeskiaikainen asutus, alueen kohdalla Stormin maakirjakylä, ollut rivikylä joen varressa, talot ovat hajaantuneet isojaossa
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- elinkeinohistoria: joen mutkat: myllynpaikka, saha, paja, kauppatalot
- seudun historia: läheisten talonpoikaiskylien keskuspaikka, yhdistystoiminnan, itsellisten ammattiharjoittajien, teollisuuden ja kaupan paikka, lähikoulujen oppilaiden keskittäminen Stormin kouluun
- arkkitehtuurin historia: koulu- ja meijeriarkkitehtuuri. Mirjam Kulmalan suunnittelema rukoushuone

LÄHTEET

Stormi, seutukaavan selvityksiä, Pirkanmaan liitto

Stormin kyläosayleiskaava, Kulttuuriympäristöselvitys, 2014, Sastamalan kaupunki

Stormin kyläosayleiskaavan aineisto, 2014

1. Evangelisen herätysliikkeen rukoushuone 1937
2. Lopen-Salon meijeri 1939, aiempi höyrykonemeijeri purettu
3. Liiketaloja Kärmeenmaantien ja raitin risteyksessä, 1940- ja 50-luvuilta
4. Kansakoulu 1892, laajennukset 1928 ja 1955, opettajien asuntola
5. Jokelan talon saha 1800-luku
6. Sepän paja joen rannassa
7. Lopenkulman nuorisoseurantalo 1916
8. Harsun ja Pakulan kantatalojen pihapiirit
9. Kylään liittyvää pienasutusta, mm. Jokiranta ja Saario
10. Viialan-Tyrvään tie

SUODENNIEMEN KESKUSTA

Ympäristötyyppi: kirkonkylä

Sijainti: Sastamala, luoteisosa,
Suodenniemen keskusta

KOHDE

- kirkko
- hautausmaa
- museopiha
- kunnantalo
- terveystalo
- liikerakennus

NYKYTILA

Rakennukset pidetty kunnossa. Hautausmaan kuusi-aita peittää kirkon näkyvyyttä. Lounaisille peltoalueille rakennettu matalia rakennuksia entisen kansakoulun tilalle. Säästöpankintaloa laajennettu.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Kunnantalo

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- 1800- ja 1900-luvun kirkonkylän hallinnollista ja seurakunnallista keskusta ilmentävä, kerroksellinen kokonaisuus
- kirkon sijainti maamerkinä
- liittyy kiinteästi Leppijoen-Taipaleen-Kirkkojärven kulttuurimaisemaan sekä Pohjakylään alueen pohjoispuolella

HISTORIA

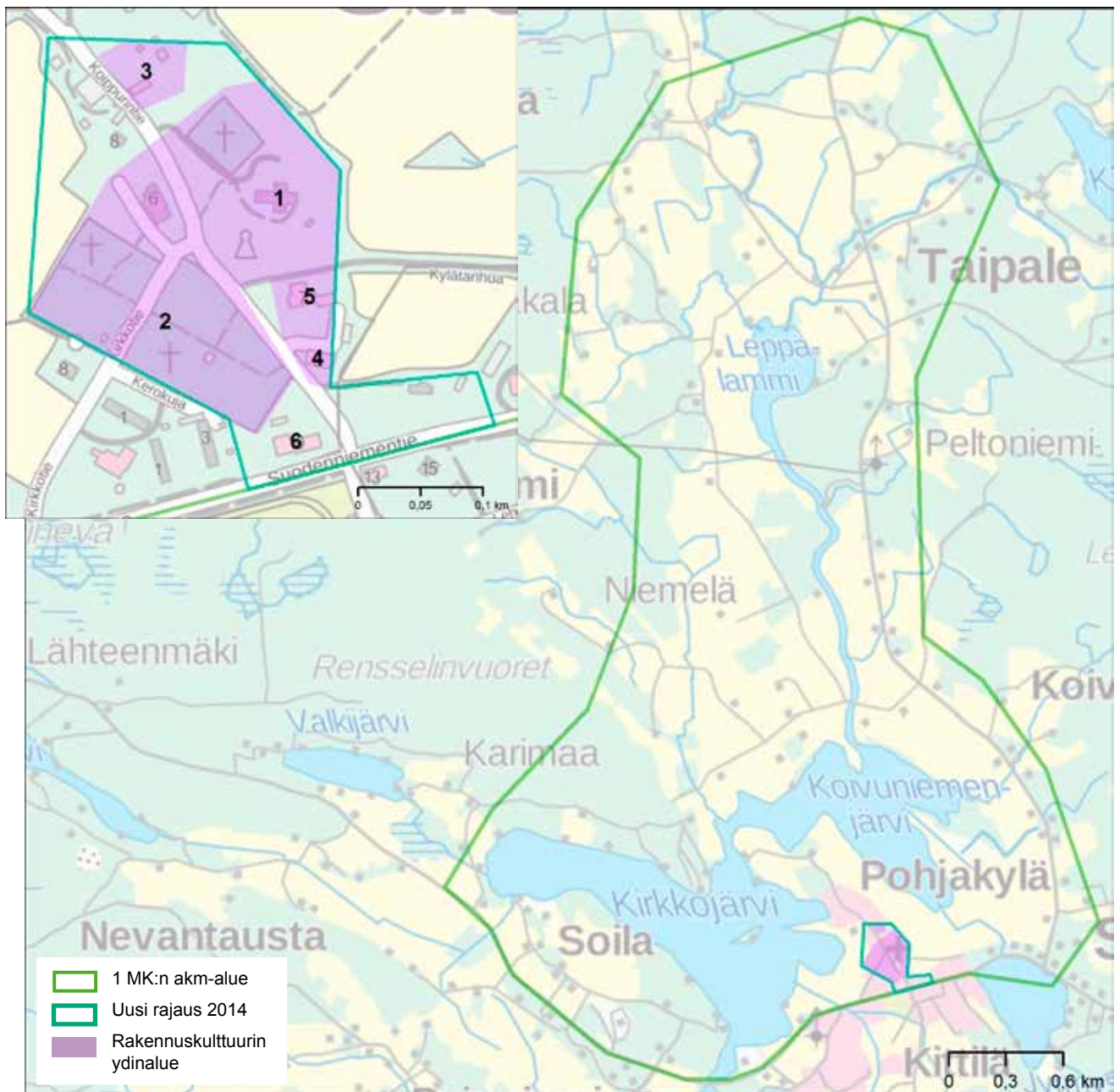
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, erityisesti kotiseutumuseo, muuratut rakennukset
- hallinnon historia: seurakunnan historia 1600-luvulta, kunnantalo
- arkkitehtuurin historia: intendentinkonttorin (C. Bassi, A.W. Arppe) alkuperäinen kirkon suunnittelu 1823, torni 1838 (C.L. Engel ja A.W. Arppe)
- sosiaalihistoria, hyvinvointiyhteiskunnan historia: terveystalo

Hautausmaa

LÄHTEET

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981,
Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen;
Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006,
Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Kirkko 1831, torniosa 1839
2. Hautausmaa, parihuone ja kappeli, pohjoinen 1860, eteläinen 1926
3. Kotiseutumuseo: tupa, aitta, tuulimylly
4. Kunnantalo 1920-luvulta
5. Terveystalo 1950-luvulta
6. Säästöpankintalo 1950-luvulta

SUODENNIEMEN PUTAJAN KIVISILLAT JA RAITTI

Ympäristötyyppi: kosken rakenteet

Sijainti: Sastamalan länsiosa,
valtatie 11:n varsi

KOHDE

- kaksi kivisiltaa
- sahanpaikka
- liikerakennus
- pienasutusta
- tien linjaus

NYKYTILA

1986 valmistunut Porin valtatie on koskikylän eteläpuolella. Rakennuskanta on 1900-luvun alkupuolelta, asuinrakennuksia muuteltu.

MUUTOSKESTÄVYYS siltojen ympäristö 1/3, muuten 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- vanha mutkittava tie ja sillat
- sahan rauniot
- peltoaukeat joen eteläpuolella

Pidempi silta

Liikerakennus

HISTORIA

- rakentamisen perinne: kivrakentaminen
- maanomistuksen historia: Putaja ollut Mouhijärveläisten talojen takamaata, ilmeisesti myllyjen paikka
- elinkeinohistoria: Putajan saha 1860-1950-luku. Myllynpaikka sahan yhteydessä, mahdollisesti vanhempia myllyjä.
- liikennehistoria: Porin ja Tampereen yhdistävän tien sillat

LÄHTEET

Sastamalan Kiikoiskosken ja Putajankosken kulttuurimaisema- ja muinaisjäännöselvitys, 2013, Mikroliitti Oy;
Sastamalan kylät: <http://www.sastamalankylat.fi/kylakortit/>;
kartta: Isojaontäydennys ja osittainen isojaon järjestely tässä sekä Suodenniemen kunnan Eskolan ja Kiikoisten kylissä, maanmittauslaitos, <http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=22078605>

UOTSOLA

Ympäristötyyppi: palvelukylä

Sijainti: Sastamala, pohjoisosa,
Mouhijärven keskusta

KOHDE

- koulukeskus
- liikerakennuksia
- asuinrakennuksia
- meijeri
- kutomo
- terveysasema

NYKYTILA

rakennukset pidetty kunnossa. Uotsolan keskusta on voimakkaasti uudisrakentunut ja täydentynyt viime vuosikymmeninä, mm. meijerin alue

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- 1900-luvun kirkonkylän julkista ja kaupallista keskusta ilmentävä, kerroksellinen kokonaisuus
- sijainti mäen laella, pitkä palvelutaajama

Koulun pihapiiri

Liiketalo

HISTORIA

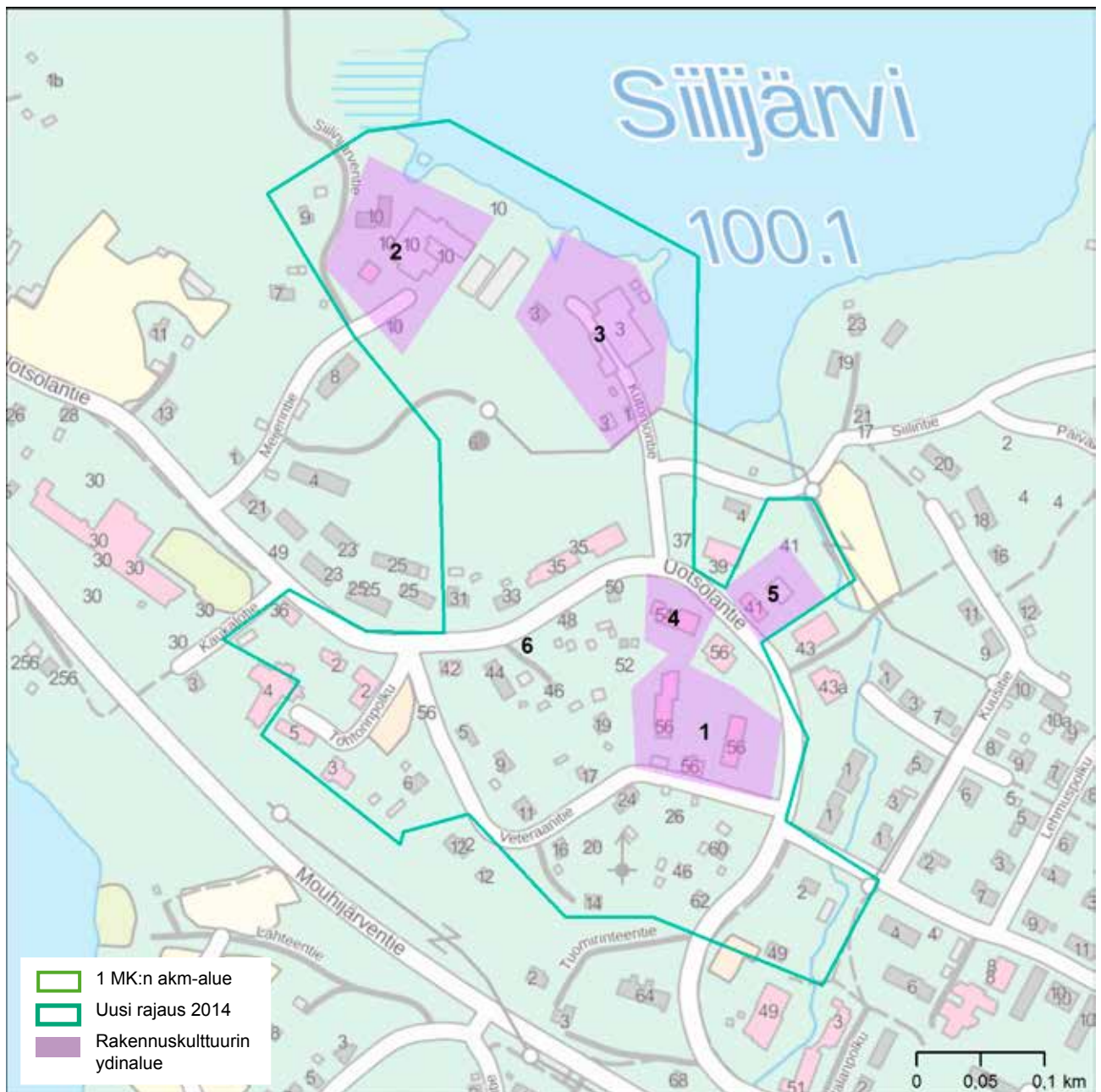
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- asutushistoria: varhaiskeskiaikainen asutus, alueen kohdalla Uotsilan maakirjakylä 1540
- elinkeinohistoria: talollisten ja kauppiaiden perustamat tehtaot: osuusmeijeri, kutomo, 1900-luvun kaupparakennukset
- arkkitehtuurin historia: kouluarkkitehtuuri, liiketalojen sodanjälkeinen tyyli, B. Strömmer: kutomon johtajan asunto

LÄHTEET

Mouhijärvi-Häijää-Salmi osayleiskaavan rakennetun ympäristön selvitys, 2012, Sastamalan kaupunki / Minna Kulojärvi

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Koulukeskus: kansakoulu 1879, 1920-luvun rakennus, 1950-luvun koulurakennus
2. Meijeri: tuotantorakennukset 1900-luvun alku, toimistorakennus 1964
3. Kutomo: tuotantorakennus 1946, asuinrakennuksia 1941, 1947
4. Osuuskaupan liiketalo
5. Oksasen liiketalo, kehrutehtaan toimisto
6. Uotsolantien varren liike- ja asuinrakennuksia 1950-luvun alkupuolelta

VAMMALAN KESKUSTA

Ympäristötyyppi: taajama, kuntakeskus

Sijainti: Sastamala, Vammalan keskusta

KOHDE

- kirkko
- hautausmaa
- rautatieaseman ympäristö
- työväen asuinalueet
- pappila
- meijeri
- asuin- ja liikerakennuksia
- kaksi huoltoasemaa
- kunnantalo
- koulu
- kaksi seurantaloa
- sairaala
- silta
- maantien linjaus

HISTORIA

- seurakunnallinen historia: kirkonpaikka, pappilanpaikka
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- asutushistoria: Marttilan kylätontti, työväen asuinalueet
- hallinnon ja kauppaloitten historia: erottaminen Tyrvään kunnasta 1915 omaksi kauppalaksi, kehittyminen maaseutukaupungin keskustaksi vuoteen 1965 mennessä, Asemankulman ja Nuupalan kehittyminen Tyrvään maalaiskunnan keskustana
- elinkeinohistoria: mm. meijeri, kaupat, elokuvateatterit, huoltoasemat
- sosiaali- ja sivistyshistoria: sairaala, koulu, Kirjan talo
- liikennehistoria: maa- ja vesiliikenteen solmukohta, aseman alue, perattu koski
- arkkitehtuurin historia: Kirkkoarkkitehtuuri (P.J. Gylich 1848, romaaninen tyyli, kaksi tornia). Sotien jälkeisen modernismin kauppalantalo ja asuin- ja liikerakennukset mm. B. Strömmerin suunnittelemissa rakennuksissa
- asemakaavoituksen historia: Kauppalan ensimmäinen asemakaava 1909 (Lille), mm. Puistokatu

NYKYTILA

Alueen rakentaminen jatkunut 2010-luvulle, silti näkyy hyvin eri alueiden rakennustapa ja arkkitehtuuri.

MUUTOSKESTÄVYYS Puistokadun, Marttilankadun ja Asemakadun mittakaava, kirkon ja Seukunmäen ympäristö 1/3, muuten 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- säilynyt runsaasti sekä asuin- että julkista arkkitehtuuria
- osa-alueet rakennuskannaltaan ajallisesti ja mittakaavallisesti yhtenäisiä kokonaisuuksia: Marttilankatu, Puistokatu, Nuupala, Raivio
- asuinalueiden vehreys
- sotien jälkeinen modernismi leimaa-antavana Puistokadulla
- asemanseutu
- kirkko ja koskenseutu muodostavat näyttävän maisemakuvan
- sisältää RKY 2009 –kohteet: Uusi kirkko sekä asemarakennus 1895, vesitorni 1930, muita rakennuksia

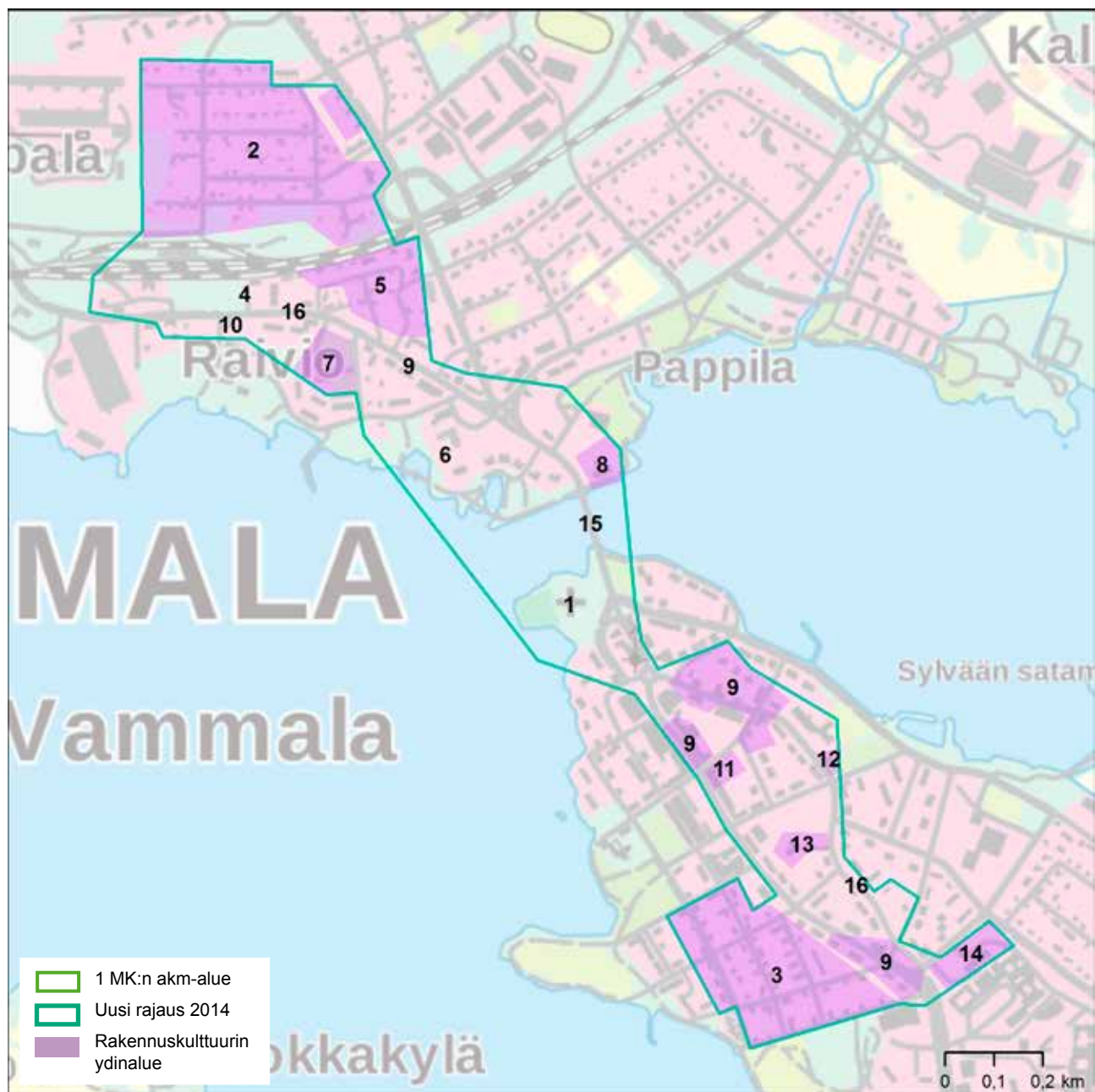

Marttilankadulta (kuva Juha Mäkelä)

LÄHTEET

Vammalan keskustaajaman maisemaselvitys, 2000, Vammalan kaupunki / Juha Mäkelä

Vammala, Keskustan osayleiskaava-alueen kulttuuriympäristöinventointi, 2004, Pirkanmaan maakuntamuseo / Jari Heiskanen

1. Tyrvään kirkko, 1855, rky 2009 –kohde	10. Asemakadun funkkishuoltoasemat
2. Nuupalan asuinalue (Asemanmäki, Näлкälänmäki), 1900-luvun alkupuolen asuinalue	11. Kauppalantalo 1960-luku
3. Keskustan asuinalue, Marttilan kylätontin paikalla	12. Marttilan koulu
4. Tyrvään entinen keskusta	13. Palokunnantalo 1906
5. Raivion asuinalue ja työväentalo	14. Tyrvään sairaalan vanhin osa edustoiheen 1938
6. Tyrvään uusi pappila ja navetta 1890, päärakennus 1923	15. Vammaskosken silta 1915, levennetty 1958
7. Jaatsin talo 1868, nimismiehen talo, Tyrvään kunnantalo	16. Vanhan maantien, postitien (1500-luku) linjausta noudattavat Asemakatu ja Marttilankatu
8. Meijeri 1951	
9. Asemakadun, Puistokadun ja Marttilankadun liike- ja asuintalot	

ÄETSÄN TEHTAAT JA VOIMALAITOKSET

Ympäristötyyppi: teollisuusyhdyksunta, koski

Sijainti: Sastamalan Äetsän taajama

KOHDE

- kaksi voimalaitosta
- tuotantorakennuksia
- asuinrakennuksia
- puisto
- silta

NYKYTILA

Voimalaitokset ja asuinrakennukset säilyttäneet arkkitehtoniset piirteensä. Tehdasaluetta muutettu ja täydennysrakennettu, tehdas toiminnassa. Kutomo toimistokäytössä, kattomuoto muutettu. Vieraskerho edustuskäytössä.

MUUTOSKESTÄVYYS voimalaitokset 1/3, muuten 2/3

Riippusilta

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää vesivoimaan perustuvaa teollista rakentamista 1900-luvun alkupuolelta asuinrakennuksineen
- rakenteiden mittakaava ja massoittelu, sijainti joen varrella
- voimalaitosten ja riippusillan näkyminen Kokemäenjoen maisemassa
- voimalaitosten ja tuotantorakennusten arkkitehtuuri

HISTORIA

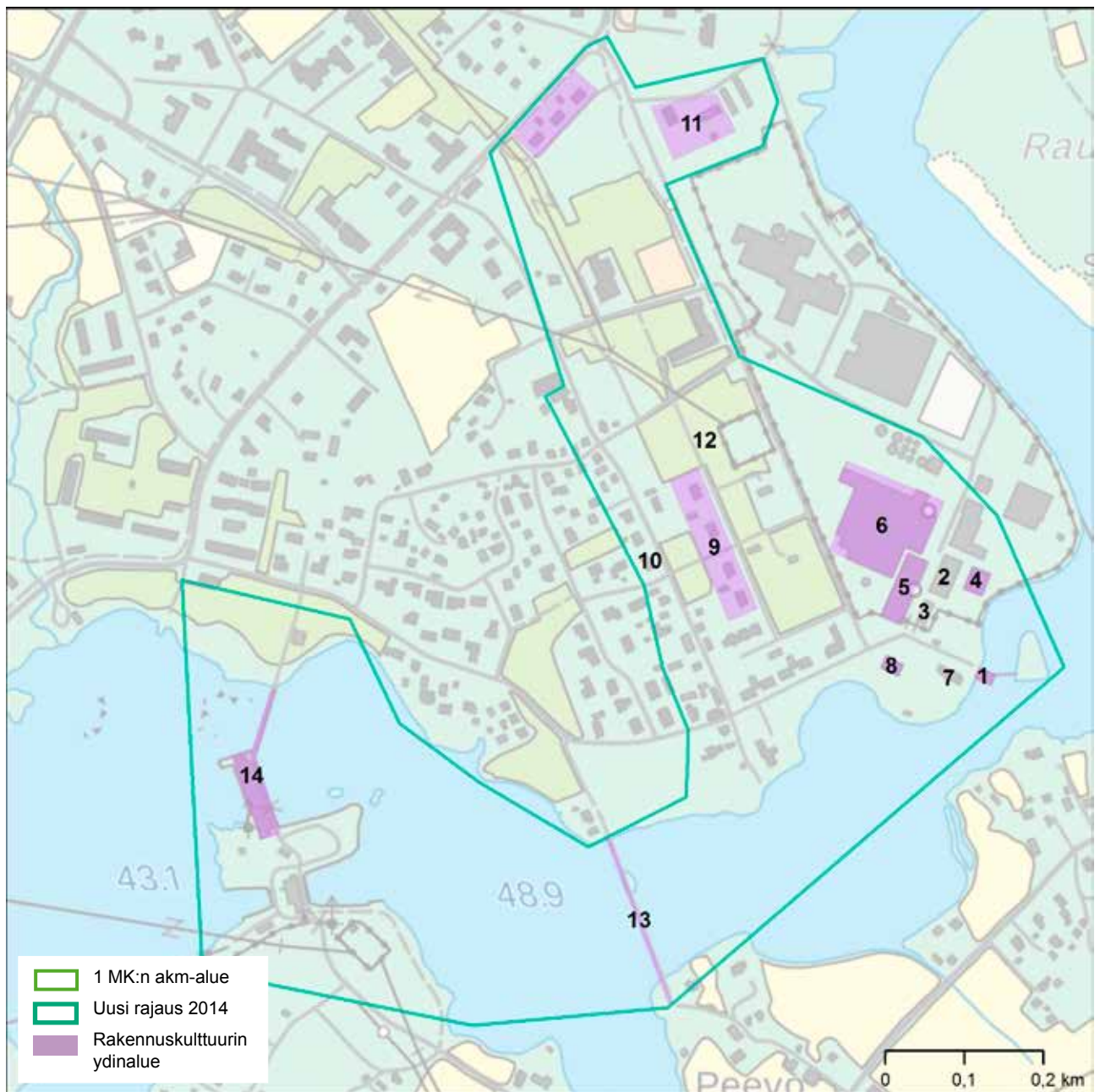
- elinkeinohistoria: Äetsän tehtaat: 1800-luvun lopulla villakehrutehdas Karvon ja Hoipon tilojen maille, 1900-luvun alussa trikootehdas, kutomo ja nahatehdas. Klooritehdas 1937, Finnish Chemicals Oy
- energiantuotannon historia: voimalaitosten rakentaminen tehtaiden tarpeisiin, vesivoiman hyödyntäminen 1900-luvun alussa
- arkkitehtuurin historia: johtajan huvilamaisen asuinrakennuksen kertaustyyli, voimalaitosten klassismi, nuorempien tuotantorakennusten punatiilinen arkkitehtuuri. Frosterus & Gripenbergin suunnittelema Äetsän voimalaitos
- liikennehistoria: tehtaan rakennuttama riippusilta, aiempi riippusilta tehtaan kohdalla

Meskalankosken voimalaitos

LÄHTEET

Kokemäenjoen yläjuoksun maisema, Äetsän seudun maisemaselvityshanke, 2000,
Arkkitehtitoimisto Lehto - Peltonen - Valkama Oy;
Äetsän tehtaiden historiikki / muistio, 2014,
kaavoitusarkkitehti Juha Mäkelä

1. Myllysaaren voimalaitos 1918-20
2. Entinen puuvillatehdas (kutomo) 1914
3. Tuotanto- / varistorakennus 1900-luvun alusta
4. Klooritehtaan tuotantorakennus 1938, laajennettu 1940-luvulla
5. Toinen klooritehdas 1953
6. Kattilahuone ja piippu 1940-luvun alku
7. Johtajan asunto / vieraskerho 1908-1909
8. Insinööritalo 1937, asuinrakennus
9. Työväen asuntoja: Maakalantien (4 kpl) ja Jukolantien (3) paritalot 1947-1948, ns. Ensotalot
10. 1900-luvun alun ja jälleenrakennuskauden asuinrakennuksia mm. Pehulantiellä
11. Hoipon tila: päärakennus 1938, makasiinirakennus
12. Tehdasalueen puisto
13. Riippusilta 1948, maan pisin puurakenteinen riippusilta
14. Äetsän Meskalankosken voimalaitos 1921 (RKY 2009 –kohde)

AITOLAHDEN JA TEISKON RANTAHUVILAT

Ympäristötyyppi: huvila

KOHDE

- 26 huvilaa pihapiireineen: päärakennuksia, saunoja, puutarhurin asuntoja, vierasmajoja, leikkimökejä, käymälöitä ja laivalaitureita

Pättiniemi

Neitsytniemi

Sijainti: Tampereen Aitoniemi, Nurmi, Hirviniemi, Tervalahti, Käälahti, Paarlahti, Terälahti ja Teiskon kirkonkylä

NYKYTILA

kohteen rakennuksia pidetty kunnossa, säilyneet joko alkuperäisessä käytössä, edustustiloina tai muutettu vakinaiseksi asunnoksi. Joissakin muutostyöt heikentäneet alkuperäisyyttä

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- arkkitehtuuri, asuinrakennuksen ja apurakennusten suhde, arkkitehtoninen jatkuvuus
- huviloiden suhde ympäröivään luontoon
- huviloiden näkyvyys maisemassa

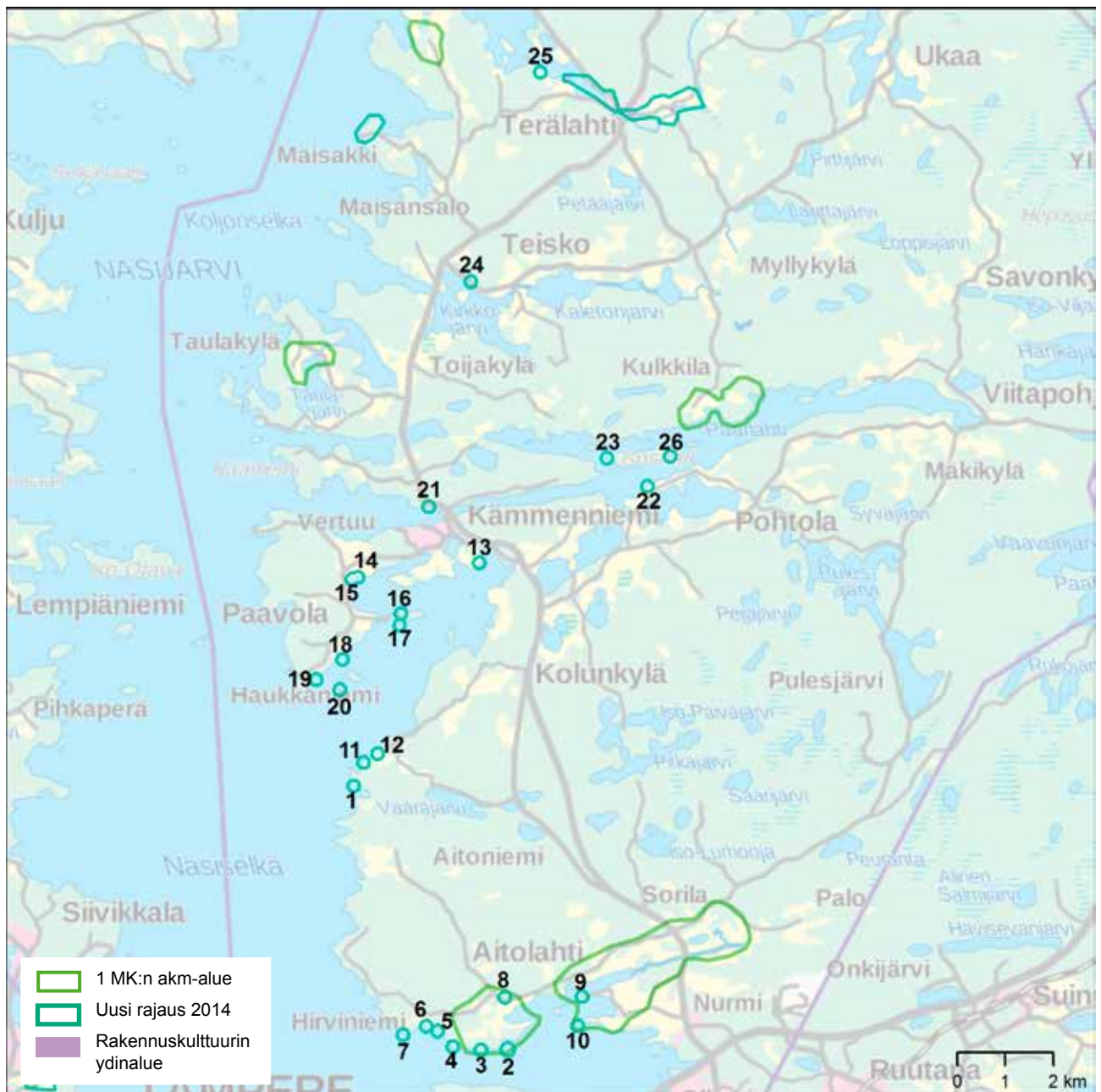
Virkkulan laituri

HISTORIA

- kulttuurihistoria: herrasväen huvilakulttuuri
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset
- arkkitehtuurin historia: kertaustyyli, kansallisromantiikka, jugend, klassismi, barokkiklassismi. Mm. Bertel Strömmerin, Birger Federleyn, Wivi Lönnin ja Frithiof Strandellin suunnittelemia rakennuksia
- liikennehistoria, matkustajaliikenne: Huviloiden väki käytti Näsijärvellä liikennöineitä laivoja

LÄHTEET

Tampereen Aitolahden ja Teiskon rakennuskulttuuri, 2008, Tampereen kaupunki, Kaupunkiympäristön kehittäminen / Juha Jaakola

1. Viljasniemi, Aitoniemi, 1918, suunnittelija Bertel Strömmer
2. Pättiniemi, Hirviniemi, 1900-luvun alkukymmen, suunnittelija N.N.
3. Ensilä, Hirviniemi, 1902 (1917), suunnittelija N.N.
4. Pirttilä, Hirviniemi, 1902, suunnittelija Birger Federley
5. Bergbacka / Hypönniemi, Hirviniemi, 1905, suunnittelija Frithiof Strandell
6. Virkkula, Hirviniemi, 1906, suunnittelija Birger Federley (epävarma)
7. Käärmeistö, Hirviniemi, 1905, suunnittelija N.N.
8. Kivimäki, Hirviniemi, 1910, suunnittelija Wivi Lönn
9. Charpantier, Nurmi, 1896, suunnittelija N.N.
10. Niemenkärki, Nurmi, 1914, suunnittelija Birger Federley
11. Vernamo, Tervalahti, 1909, suunnittelija Birger Federley
12. Tervakivi, Tervalahti, 1908, suunnittelija Heikki Tiitola (epävarma)
13. Väliniemi, Tervalahti, suunnittelija Bertel Strömmer
14. Tapola, Tervalahti, 1905, suunnittelija Vihtori Heikkilä
15. Rauhalinna, Tervalahti, 1900-luvun vaihde, suunnittelija N.N.
16. Kotkanranta, Tervalahti, 1920-luku, suunnittelija N.N.
17. Villa Strandella, Tervalahti, 1928 (1916 Pyynikille), suunnittelija Lars Sonck
18. Tallbacken, Tervalahti, suunnittelija Frithiof Strandell
19. Saarentausta, Tervalahti, 1916, suunnittelijana kauppaneuvos Nikolai Tirkkonen
20. Näsinranta, Tervalahti, 1916, suunnittelija A. Rosenberg
21. Neitsytmiemi, Käälahti, 1912, suunnittelija rakennuttaja
22. Kesäranta, Paarlahti, 1907, suunnittelija Wivi Lönn
23. Kesämaa, Paarlahti, 1908, suunnittelija Wivi Lönn
24. Pekkala, Teisko, 1926, suunnittelija Bertel Strömmer
25. Vironmäki, Terälahti, 1902, suunnittelija Wivi Lönn
26. Suviranta, Paarlahti, 1936, suunnittelija rakennuttaja

HYPPÖSEN KENKÄTEHDAS JA LOKOMON HALLIT

Ympäristötyyppi: taajama, teollisuusalue

Sijainti: Tampereen kantakaupunki,
XXII kaupunginosa

KOHDE

- tuotantorakennuksia
- asuinrakennus
- radan linjaus

NYKYTILA

Kohteen rakennukset säilyttäneet arkkitehtoniset piirteensä. Kenkätehdas saneerattu toimitiloiksi, Lokomo alkuperäisen kaltaisessa käytössä. Alueelta on purettu runsaasti teollisen toiminnan rakennuksia ja asuin- ja konttorirakennuksia, tilalla uudisrakentamista

MUUTOSKESTÄVYYS rakennukset 2/3, alue 3/3

Hyppösen tehdas

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää suurten teollisuuslaitosten 1900-luvun alkukymmenten rakentamista
- ilmentää koskivoimasta vapautuneen teollisuuden sijoittumista radanvarteen
- kohteen näkyminen kaupunkikuvassa ja näkymät alueelle erityisesti idästä, ratapihan suunnalta
- Kenkätehtaan asema kaupunkikuvassa dominanttina
- arkkitehtien suunnittelemat rakennukset, materiaalina punatiili, mittakaava ja massoittelu
- liittyy kiinteästi Viinikan pientaloalueen RKY-alueeseen, jossa työväen asuinrakennuksia

HISTORIA

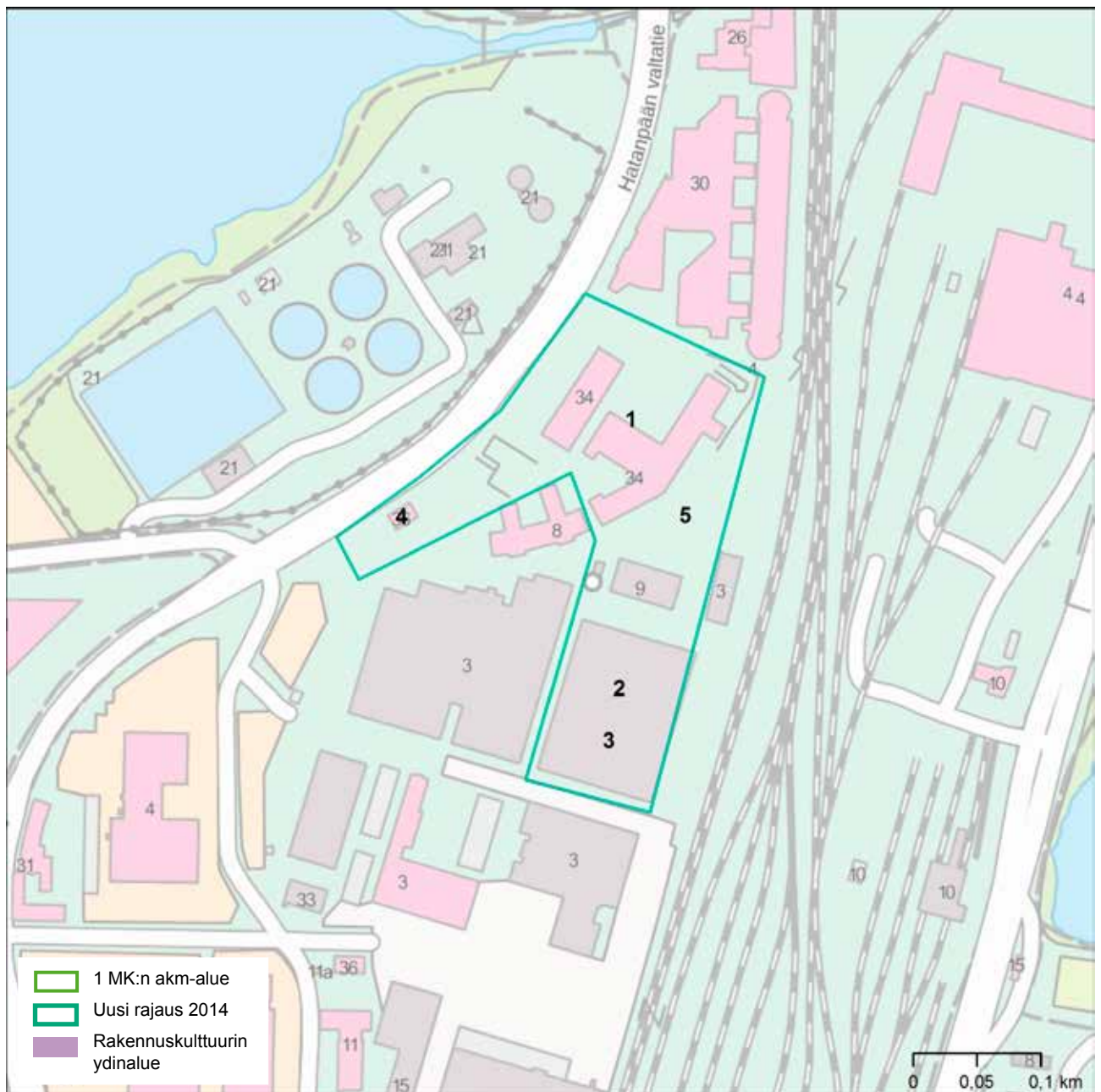
- teollisuushistoria, elinkeinohistoria: kenkätehdas (myöhemmin kumiteollisuus) ja konepajateollisuus osana Tampereen teollista perintöä, sotakorvauksia tuottava laitos, kenkätehdas aikanaan valmistusteknisesti huippuluokkaa
- rakennustekniikan ja arkkitehtuurin historia: Rakennusten tyylit, hallien rakenteet. Lambert Pettersonin, Birger Federleyn, Jussi Paatelan, Jaakko Tähtisen ja Väinö Aallon suunnittelema rakennuksia ja laajennuksia
- asutushistoria: tehtaan johdon asuinolot 1900-luvun alkupuolella
- maapolitiikan ja asemakaavoituksen historia: Hatanpään teollisuusalue osana kaupungin maahankintaa 1913, teollisuusalueen asemakaava 1920

Lokomon asuinrakennus

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998,
Tampereen kaupungin ympäristötoimi,
kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen;
<http://www15.uta.fi/koskivoimaa/kaupunki/1918-40/XXII.htm>;
<http://www15.uta.fi/koskivoimaa/tyo/1940-60/lokomo.htm>

1. Hyppösen kenkätehdas 1917, (laajennettu 1928, 1937, 1945, 1947)
2. Lokomon teollisuusalueen vanhin konehalli ja teräsvalimo 1916
3. Viereinen konehalli 1930—40 - luku
4. Lokomon johtajan talo 1915
5. Lokomolle johtava teollisuusraiteen linjaus, jota kenkätehdas myötäilee

HÄRMÄLÄ

Ympäristötyyppi: taajama

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- tuotantorakennuksia, konttorirakennuksia
- edustusasuntoja, asuinpientaloalueita, pienkerrostaloalueita
- koulu, huvila, puistoja
- yleinen sauna, lentoasemarakennus, kirkko, seurakuntatalo

NYKYTILA

Kantatehdas säilynyt muutettuna. Tehdasalue siirtymässä muuhun käyttöön, ilmailuvarikko uudiskäytössä, tuotantorakennuksia purettu, rantaan rakentunut uusia kerrostaloja. Asuinalueiden rakennuskantaa pidetty kunnossa. Nuolialantie ja läpiajoliikenne halkaisevat alueen. Omakotitalojen ja ominaispiirteitä jonkin verran kadonnut muutostöissä.

MUUTOSKESTÄVYYS ilmailuvarikko, isännöitsijän asunto, seurakuntatalo ja pappila sekä Lepola 1/3, tehtaan alue 3/3, muut rakennukset ja alueet 2/3

Ilmailuvarikko

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- kartanon takamaille ja huvila-alueelle rakennettu esikaupunki
- toisiinsa liittyvät asuinalueet ja teollisuusalue
- kerroksellinen, alueittain yhtenäinen rakennuskanta, kaikista rakentamiskausista säilynyt esimerkkejä
- ilmentää omaehtoista, yhtiön tukemaa sekä sosiaalista asuntotuotantoa 1920-1950-luvuilla
- 1930-luvun pientaloalue: puistot, pensasaidat sekä jälleenrakennuskautta enteilevät asuinrakennukset
- liittyy kiinteästi Rantaperkiön ja Haikan maakunnallisesti arvokkaisiin asuinalueisiin sekä Linnavuoren teollisuusyhdyskuntaan
- ilmailuvarikko ja hallintorakennus maamerkkeinä
- puolustushallinnon rakennusperinnön säilyneet osat valtakunnallisesti merkittäviä ilmailuhistorian ilmentäjiä

HISTORIA

- asutushistoria: 1930- ja 1950-lukujen voimalliset rakennuskaudet, omakotiasumisen suosion nousu, tehdasyhtiöiden tukema ja hallinnoima asuminen
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, siirtyminen puurakentamisesta kivitaloihin
- sosiaalishistoria: asuntopulan lievittäminen, taajaman suunnitelmallinen laajentaminen Hatanpään kartanosta ostetuille maille
- teollisuushistoria: valtion puolustushallinnon rakennuttama tuotantolaitos, sotakorvauksia tuottava laitos
- sivistyshistoria: koulut
- vapaa-ajan historia: puistoverkosto
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyylit. Mm. Bertel Strömmerin, Elma ja Erik Lindroosin, sekä Toivo R. Vähäkallion, Irma Paasikallion, Herbert Holmbergin ja Olavi Sorttan suunnittelema rakennuksia
- asemakaavoituksen historia: Viher- ja urheilualueiden korostuminen. 20- ja 50-luvun kaavoitushankkeiden saumaton liitos. Esikaupungin puutarhakaupunkimainen suunnitelma 1925 ja Härmälän 1. asemakaava 1926 puistoakseli ja pientalotontit (uudistettu 1951). Laajennus länteen 1934. Yleissuunnitelma 1935, lähes koko arvoalue sekä lentokenttä, laatija Eelis Kaalamo. Lentokenttä rajasi rakennuskorkeuksia (3 krs, kirkko)

LÄHTEET

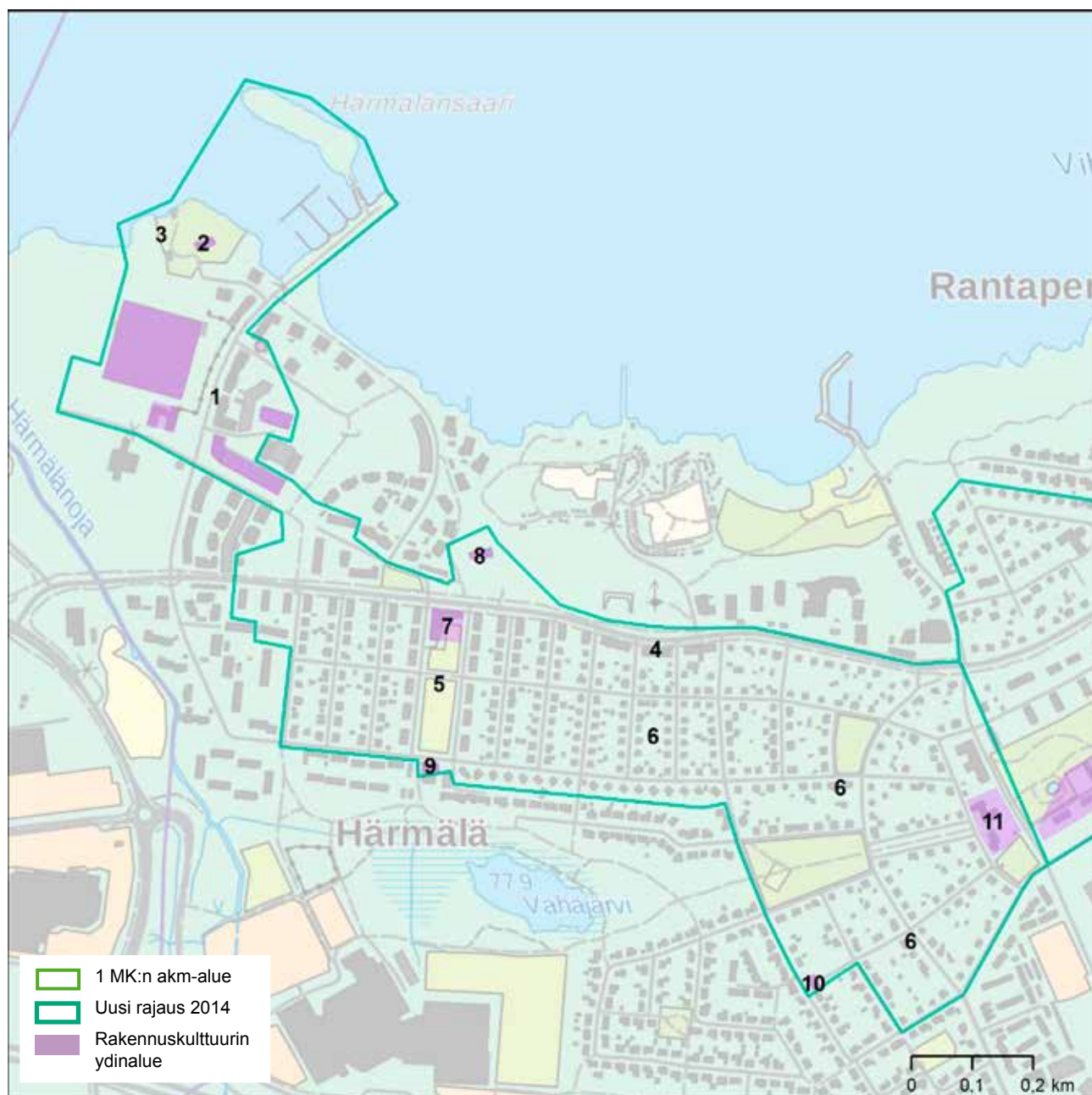
Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen; Härmälän korttelit 720-737 inventointitiedot (asemakaavan muutos), 2001, Tampereen kaupunki; <http://www15.uta.fi/koskivoimaa/kaupunki/1918-40/harmala3.htm> ja <http://www15.uta.fi/arki/1940-60/kansakoulut.htm>

Teollisuusalue:

Härmälän teollisuusalueen rakennuskannan inventointi, 2004, arkkitehtikonttori Petri Pussinen;

Härmälän tehtaan rakennuskannan arviointi, 2005, arkkitehtitoimisto Hanna Lyytinen;

Härmälän läntinen teollisuusalue rakennuskannan inventointi, 2011, KA & Koivikko Engineering. Tampereen Härmälänranta Kantatehtaan ympäristön rakennusinventointi, 2012, Pirkanmaan maakuntamuseo

1. Härmälän teollisuusalue: puolustuslaitoksen entinen asuinrakennus 1933, 1944 (1985), ilmailuvarikko 1933, lentokonehalli (kantatehdas) 1935 (1940- ja -50-luvut), koelaitos 1939 (1960-luku), piippu 1936, konepajakoulun pääty 1943, hallintorakennus 1936 (1942, 1961) puistoineen
2. Isännöitsijän asunto 1938
3. Sauna ja varasto, 1900-luvun vaihteen huvila-ajalta, myöhemmin tehtaan edustusauna
4. Nuolialantien asuin- ja liiketalot
5. Toivonkadun ja Tuomaankadun pienkerrostalot, vuokratalot
6. 1920-luvun lopulla - 1940-luvulla rakentuneet omakotikorttelit
7. Härmälän kansakoulu 1952
8. Lepolan huvila 1800-luvun loppu, Hatanpään kartanosta erotettu palsta, huvila siirretty kartanon alueelta. Viimeinen säilynyt huvilarannan huvila.
9. Härmälän sauna 1952 ja pohjoispuolen avoin kaupunkitila
10. Härmälän terminaali 1941 (1964)
11. Härmälän seurakuntatalo ja pappila 1949, kirkko 1972

RANTAPERKIÖ

Ympäristötyyppi: taajama

KOHDE

- asuinpientaloalueita
- pienkerrostaloalueita
- kaksi koulua
- puistoja

Yhteiskoulu

HISTORIA

- asutushistoria: 1950- ja -60-lukujen voimalliset rakennuskaudet, tehdasyhtiöiden tukema ja hallinnoima asuminen
- rakentamisen perinne: siirtyminen paikalla muurattusta valettuun tai elementtirunkoiseen kerrostaloon, rappauksesta teollisiin julkisivumateriaaleihin
- sivistyshistoria: koulut
- vapaa-ajan historia: puistoverkosto
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyylit: mm. Bertel Strömmerin, Jaakko Tähtisen ja Jaakko Ilveskosken suunnittelema rakennuksia
- asemakaavoituksen historia: Taajaman suunnitelmallinen laajentaminen Hatanpään kartanolta ostetuille maille. Viher- ja urheilualueiden korostuminen. 1921 ensimmäiset tontit ja urheilukenttä Perkiöön, esikaupungin puutarhakaupunkimainen suunnitelma 1925 ja Härmälän 1. asemakaava 1926, puistoakseli ja pientalotontit (uudistettu 1951), yleissuunnitelma 1935 lähes koko arvoalue sekä lentokenttä (ei tehdasaluetta, ei toteutunut Rantaperkiössä), laatija Eelis Kaalamo. Asemakaavat 1945, kerrostaloalue ja omakotialue, laatija Paavo H. Salminen. 1951, rivitalo- ja pienkerrostalokorttelit itään ja etelään, meurmanilaiset asumasolut, laatija Aaro Alapeuso. Lentokenttä rajasi rakennuskorkeuksia (3 krs). 1955 kaava kolmiomainen kortteli, moderni rakenne, autoistuminen, pysäköinti, Aaro Alapeuso.
- aluerakentamisen historia: rivitalot Tampereen ensimmäisiä aluerakentamiskohteita, Rakennustoimisto Mattinen & Niemelä, suunnittelijat Martti Jokela ja T. Pyy. Noppa Oy:n urakoima Hatanpäänhovi

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

NYKYTILA

Asuinalueiden rakennuskantaa pidetty kunnossa. Rantaperkiötä jonkin verran täydennysrakennettu. Kerrostalojen ominaispiirteitä jonkin verran kadonnut muutostöissä.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

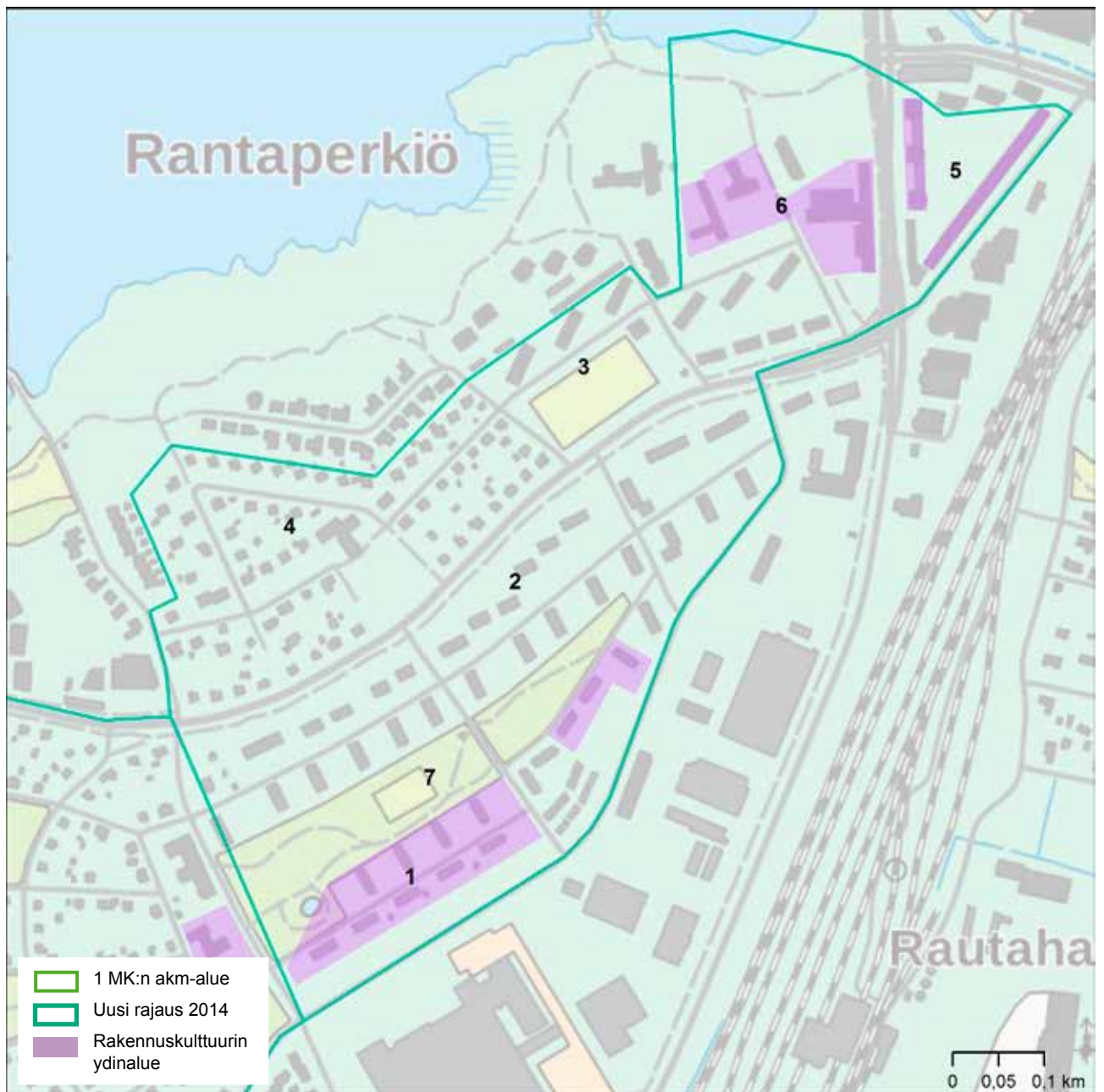
- kartanon takamaille ja huvila-alueelle rakennettu esikaupunki
- useaan otteeseen kaavoitettu ja toteutunut esikaupunkinauha
- kiinteästi toisiinsa liittyvät asuinalueet ja teollisuusalue
- kerroksellinen, alueittain yhtenäinen rakennuskanta, kaikista rakentamiskausista säilynyt esimerkkejä
- ilmentää omaehtoista, yhtiön tukemaa sekä sosiaalista asuntotuotantoa 1920-1960-luvuilla
- liittyy kiinteästi Härmälän maakunnallisesti arvokkaan rakennettuun ympäristöön

Koivukujan vuokratilat

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen; Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen (1940-1960-luvut), 2011, Tampereen kaupunki / FCG Consulting group Oy; <https://www.vvo.fi>; <http://www.tampereenvuokra-asunnot.fi/koivukuja6.html>

1. Perkiönpuiston (Valmetin työntekijöiden) rivitalot 1956-57
2. Rantaperkiön 1950-1960-lukujen pienkerrostalot
3. Koivukujan kenttä ja asuinkerrostalot, 1950-luku, vuokratalot
4. Petäjäkujan ja Koivukujan 1950-luvun pientalot
5. Kolmionkadun lamelli- ja pistetalot (Hatanpäänhoivi) 1957, 1961
6. Rantaperkiön kansakoulu: 1925 (1936), Pirkanmaan yhteiskoulu 1962
7. Perkiön puisto 1960-luku, keskuspuistoakseli

JUHANNUSKYLÄ

Ympäristötyyppi: keskusta

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- kaksi kirkkoa
- puisto
- kolme koulua
- kaksi seurantaloa
- asuinkerrostaloja
- asuinpientaloja
- katu

NYKYTILA

Kohteen arvorakennukset säilyttäneet arkkitehtoniset piirteensä. Rongantornien julkisivut uusittu. Olympian talo liitetty osaksi hotellia. Ympäristö rakentunut 1980-luvulle asti. Elementtikerrostaloja pidetty kaupunkirakenteesta poikkeavina

MUUTOSKESTÄVYYS asuin- ja tuotantorakennukset 2/3, puisto ja tori 1/3

Klassillinen lyseo ja Rongantornit

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää paikoin eheästi 1900-luvun alkupuolen tamperelaista kaupunkikuvaa, keskustan laajentumista itään
- Tuomiokirkko monumenttina ja kokonaistaideteoksena, kaupunginosan dominanttina
- rakennusten arkkitehtuuri, mittakaava ja massoittelu
- katunäkymät, katujen päätteet
- kirkon ja koulujen erottuminen kaupunkikuvassa
- liittyy kiinteästi Tammerkosken teollisuusmaiseman RKY-kohteeseen, etenkin Paloasemaan 1907 (1921)

HISTORIA

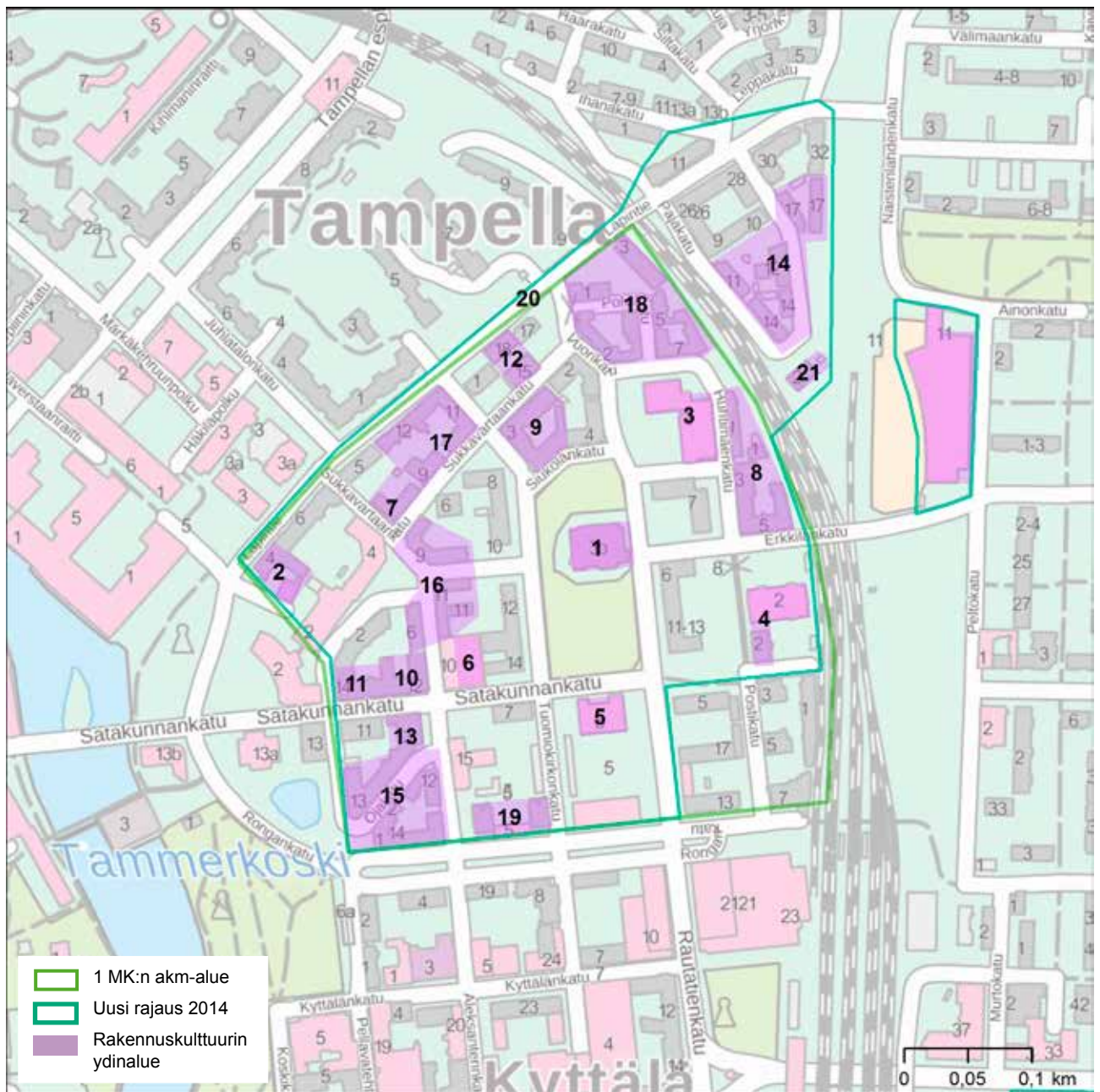
- seurakunnallinen historia: hiippakunnan (1923-) pääkirkko, herätysliikkeen kirkko ja aiemmat toimitilat
- asutushistoria: 1900-luvun alkupuolen asuntorakentaminen keskustan umpikortteleissa
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- yhdistystoiminnan historia: työväentalo
- rakennustekniikan ja arkkitehtuurin historia: Rakennusten tyylit, rakenteet. Erityisesti kirkon kansallisromantiikka ja kivirakenteet, jugend, ja 20-luvun klassismi ja niiden variaatiot asuinrakentamisessa. Lars Sonckin, Georg Schreckin, Jacobin Ahrenbergin, Berndt Blomin, Frans Jousin, Kaarlo Lindroosin, Toivo Paatolan, Birger Federleyn, Magnus Scherfbeckin, Olavi Suvitien, toimiston Anders-Jung-Bomanson, A.E. Eräsen, E.A. Liuhan, Veikko Kallion, Bertel Strömmérin, Jussi Paatelan, Heikki Tiitolan, Vilho Kolhon ja toimiston Vahtera & Heino suunnittelema rakennuksia
- asemakaavoituksen historia: liitos Tampereeseen 1877, 1. asemakaava F.L. Calenius 1886, ruutukaava toteutui osittain, 2. asemakaava Lars Sonck 1907, epäsäännöllinen katuverkko, ajatus kylästä kirkon ympärillä, Camillo Sitten kaupunkiteoriat

Huhtimäenkatu

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen; Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012, A-Insinöörit suunnittelu Oy

1. Tuomiokirkko 1901 ja –puisto 1910-luku
2. Metodistikirkko ja Voiman liikerakennus 1966, 1924
3. Tammerkosken koulu 1924, 1960
4. Johanneksen koulun kivirakennus ja puurakennus 1898
5. Klassillinen lyseo 1907, 1967
6. Ulkotyöväen yhdistyksen talo (elokuvateatteri Olympia) 1906
7. Pirkanhovi, juhlasali 1920

**ASUIN- JA LIIKERAKENNUKSET:
ASUINKERROSTALOJA:**

8. Huhtimäenkatu 1 (Schreckintalo 1901) ja Huhtimäenkatu 3
9. Tuomisen kivimuuri 1908, 1913

10. Karhu-Apteekin talo 1928
11. Keskuskeittiön talo 1922
12. As. Oy Soukannotko 1916, 1925
13. Ojakatu 3 1946

**1-2 -KERROKSISIA (KIVI-PUU) RIVITALOJA JA
PIENKERROSTALOJA:**

14. Pajakadun ja Siltakadun eteläkärjen puutalokorttelit
15. Ojakadun varsi
16. Aleksanterinkadun varsi
17. Sukkavartaankadun varsi
18. Polvikadun varsi
19. Rongantornit 1961, 11-kerroksiset asuinkerrostalot
20. Lapintie puistokatu
21. VR:n konduktöörin talo

KAARILAN JA RAHOLAN KARTANOT JA YMPÄRISTÖN ASUINALUEET

Ympäristötyyppi: kantatila, kartano, taajama

Sijainti: Tampereen länsiosa, Kaarilan kaupunginosa

KOHDE

- kappeli ja hautausmaa
- kaksi kartanon pihapiiriä
- siirtolapuutarha-alue, rivitaloalue, viheralueita
- asuinkerrostalojen alue

NYKYTILA

Raholan kartanon rakennuksia ei ole pidetty kunnossa, muita kyllä. Kartanoiden ja kappelin ympäristöt ovat muuttuneet täysin, kulttuurimaisemat rakentuneet 1900-luvun jälkipuoliskolla, moottoritie katkaissut yhteyden rantaan

MUUTOSKESTÄVYYS yksittäiset rakennukset ja peltoaukea 1/3, alue 3/3

HISTORIA

- elinkeinohistoria: Raholan pihapiiri ilmentää suurtilojen resursseja keskittävää roolia maataloudessa, molemmat kartanot 1800-luvulla Thuneberg-suvulla, joka kehitti Epilän alueen teollisuutta
- asutushistoria: kartanot: Raholan kylä 1540 neljä kantataloa, rälssitalon historia 1600-luvulta, voudin virkatalo 1700-luvulla. Kaarila yksinäistilana 1500-luvulla, 1700-luvulla Gaddin suvulla. Kartanoiden pihapiirit, joilla yhteinen historia. Pientalot, kerrostalot: teollisuuskaupungin asuntokannan lisääminen kehittämishankkeella
- kulttuurihistoria: kartanoiden säätyläiskulttuuri, Gaddien aika kartanoiden omistajana, Pehr Adrian Gadd ja tieteenhistoria, Gaddin kappelin kohdalla harjun markkinapaikka 1602-1749
- vapaa-ajan, työväen kulttuurin, yhdistystoiminnan ja puutarha-aatteen historia: Teollisuuskaupungin siirtolapuutarha, elintarvikepula, jälleenrakennuskausi. Pispalan sos.dem. työväenyhdistyksen käynnistämä siirtolapuutarha 1945, kaupunki mukaan, viljely alkoi 1949, myöhemmin painottui vapaa-ajan viettoon
- seurakunnallinen historia: kirkon, hautausmaan ja kappelin paikka
- rakentamisen perinne: Alueen hirsiset ja muuratut rakennukset. Kappeli ilmentää harmaakivikirkkoista lähtenytä seurakunnallista rakentamista. Suurtilat ovat olleet edelläkävijöitä rakennuskulttuurissa: suuret asuinrakennukset, kiviset talousrakennukset. Siirtolapuutarhamökkien perinne 1900-luvulla
- arkkitehtuurin historia: Rakennusten tyylit; Jaakko Tähtisen suunnittelemat lamellitalot. Pentti Aholan suunnittelemat Puisto-Kaarilan talot, kaupunkimaisen pientaloalueen kehittämishanke, arkkitehtuurin kutsukilpailu. Katri Käen suunnittelemat kaksi tyyppi-mökkiä siirtolapuutarhan rakentajille.
- asemakaavoituksen historia: Kaupunki osti Raholan 1935, Kaarilan kartanon pellot 1963. Em. kilpailuun liittynyt Pentti Aholan asemakaava 1965 (asuinkorttelit).

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

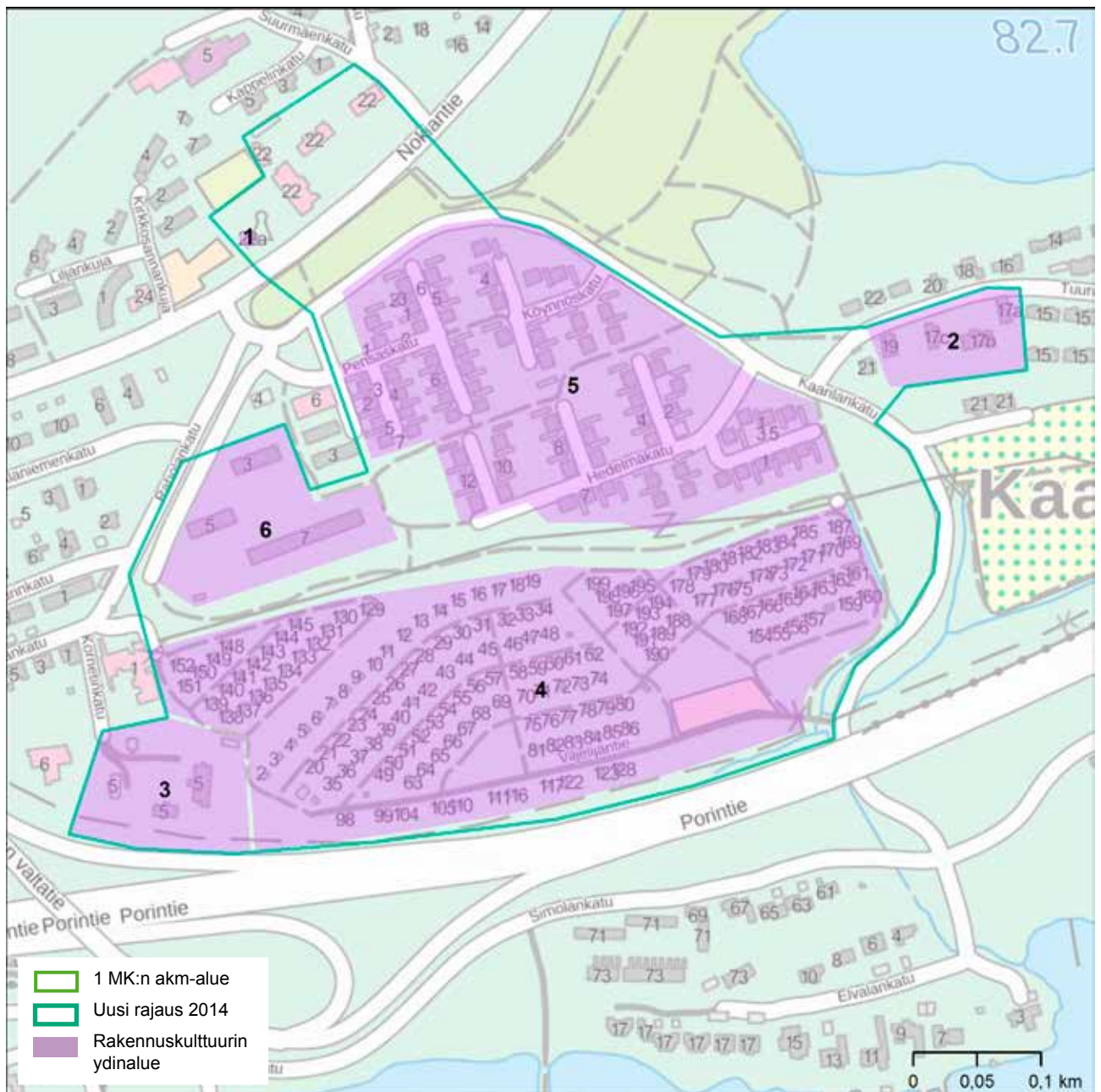
- Kerroksellisuus, joka syntynyt maatalouselinkeinon pihapiirien säilyessä, mutta peltojen rakentuessa. Siirtolapuutarha alueen puutarhaperinteen jatkajana
- Kappeli ja kartanoiden asuinrakennukset kirkonpaikan ja agraarivaiheen fragmenttina
- 1960-luvun asuinalueiden ajallinen yhtenäisyys, materiaalien ja rakentamisen laatu, viihtyisyys ja luontoyhteys - suunnittelutavoitteet
- näkymä etelästä: puutarhat, lamellitalot, harju
- liittyy maisemallisesti Vaakkolammin virkistysalueeseen, visuaalisesti koulun alueeseen
- vanha puusto kartanoiden ajalta
- siirtolapuutarhamökkien rakennusperinne, vaatimaton olemus

Gaddin kappeli

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen;
Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen (1960-1980-luvut) Saukonmäki, Kaarilan aukio, Haukuluoma ja Linnainmaa, 2010, Tampereen kaupunki / WSP Finland Oy;
<http://www15.uta.fi/koskivoimaa/arki/1918-40/rahola.htm>, Miinu Mäkelä
Katajan ja kiven kansaa, Raholan kaupunginosakirja, 2004, Tuija Lundelin et al.

1. Gaddin kappeli 1785, hautausmaan muinaisjäännös-alue, kirkon (1639-1858) paikka
2. Kaarilan kartanon pihapiiri: päärakennus 1887, pirtti 1800-luku, uudempi asuinrakennus 1928, eteläpuolen pihat
3. Raholan kartanon pihapiiri: käräjätupa (pirtti) 1700-luku, päärakennus 1796, viljamakasiini 1900-luvun alkupuoli
4. Raholan siirtolapuutarha 1940-50-luku, Raholan mailla
5. Puisto-Kaarilan atrium-talot 1967, 71 kytkettyä atrium-pihan sisältävää pientaloa
6. Puisto-Kaarilan lamellitalot, kolme 3-kerroksista

KALEVAN ATELJEETALO

Ympäristötyyppi: esikaupunki

Sijainti: Kalevan kaupunginosa

KOHDE

- merkkihenkilön asuin- ja työskentelyrakennus

NYKYTILA

Rakennusta pidetty kunnossa.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- arkkitehtuuri, mittakaava ja massoittelu, avautuminen puistoon
- Näkyminen kaupunkikuvassa, Kiovanpuiston laidassa
- liittyy kiinteästi RKY 2009 -kohteeseen Kalevan kirkko ja kaupunginosa

Asuinjulkisivu

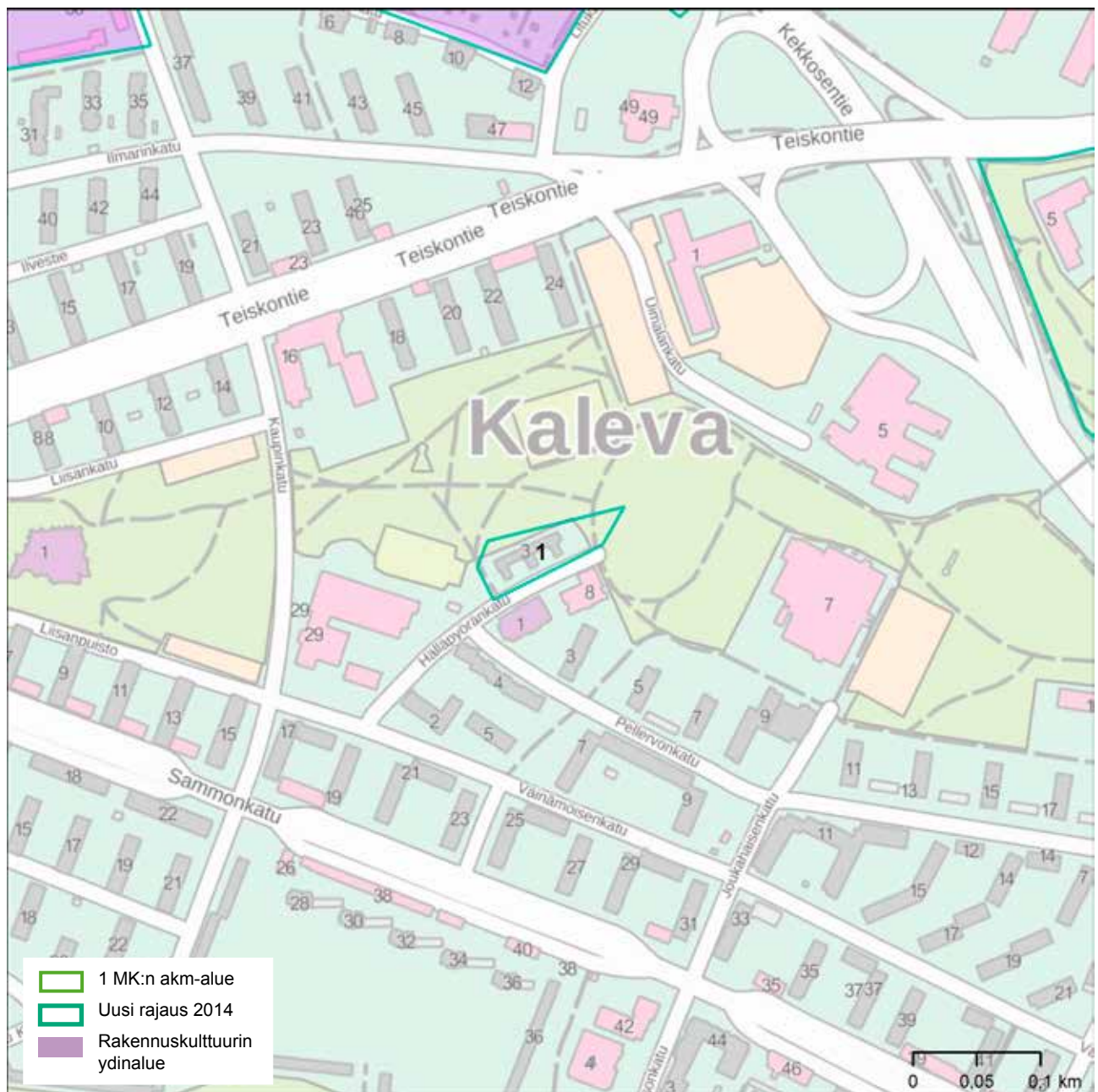
Ateljeejulkisivu

HISTORIA

- taidehistoria: lukuisten pirkanmaalaisten kuvataiteilijoiden asuin- ja työtila 1960-luvun alusta lähtien, mm. Raimo Kanerva, Kimmo Kaivanto, Helge Riskula, Olli Viiri, Reino Viirilä, Merja Haapala, Teemu Saukko-nen, Ilkka Väätti ja Anna Alapuro
- arkkitehtuurin historia: Olavi Suvitien ja Taito Uusi-talon suunnittelema rakennus, 50-luvun pehmeää funktionalismia
- yhdistystoiminnan historia: kaupungin ja Taiteilija-seuran yhteinen hanke

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998,
Tampereen kaupungin ympäristötoimi,
kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen;
Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012,
A-Insinöörit suunnittelu Oy;
Elämäntapana taide Tampereen ateljeetalo 1962-2012, 2012,
Marja-Liisa Torniainen

1. Tampereen taiteilijaseuran ateljeetalo 1961:
pienkerrostalo, 10 ateljeeta, 6 erillistä asuinhuoneis-
toa

KANTASAIRAALA, VOIMALAITOS JA ASUINRAKENNUKSET

Ympäristötyyppi: taajama

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- sairaalarakennuksia
- voimalaitos
- asuinrakennuksia
- aukio
- viheralueita

NYKYTILA

rakennuksia muokattu kulloisenkin tarpeen mukaan. Kohteen rakennukset säilyttäneet arkkitehtoniset piirteensä. Alue voimakkaasti täydennysrakentunut, rakennuksia muuteltu, vanhempia rakennuksia purettu, laajentunut Kaupin puiston suuntaan tutkimuskeskuskella. 1980-luvulle asti täydennyksistä vastasi Martikaisen toimisto, ja laajennukset edustivat kantasairaalan arkkitehtuuriperinnettä

MUUTOSKESTÄVYYS aukio, kantasairaala (A, B, C, D), asuinrakennus (Y) ja voimalaitos 1/3, muut 2/3

Potilaslamelli

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- "kaupunki kaupungissa" tehdasyhdyskuntien tapaan, maisemakokonaisuus Kaupin alueella
- rooli kaupunkikuvassa, erityisesti alueelle saapuminen edusaukion ja viheralueiden kautta, kaupunkiin saapuminen idästä Teiskontieltä, näkymät alueelle
- viheralueet vastapainona massiivisella rakentamiselle
- 1960-luvulla rakentuneet osat, arkkitehtuuri, mitta-kaava ja massoittelu
- toimintojen sijoittuminen erilleen: sairaanhoito, energian tuotanto, asuminen (koulutus, tutkimus)
- asuinrakennusten muuttaminen poliklinikka-käyttöön
- potilasvuodeosastotornin ja piipun asema kaupunkikuvassa ja -maisemassa dominanttina
- liittyy kiinteästi Kissanmaan maakunnallisesti merkittävään rakennettuun kulttuuriympäristöön ja Kaupin kansanpuistoon sekä Tamkin kampukseen

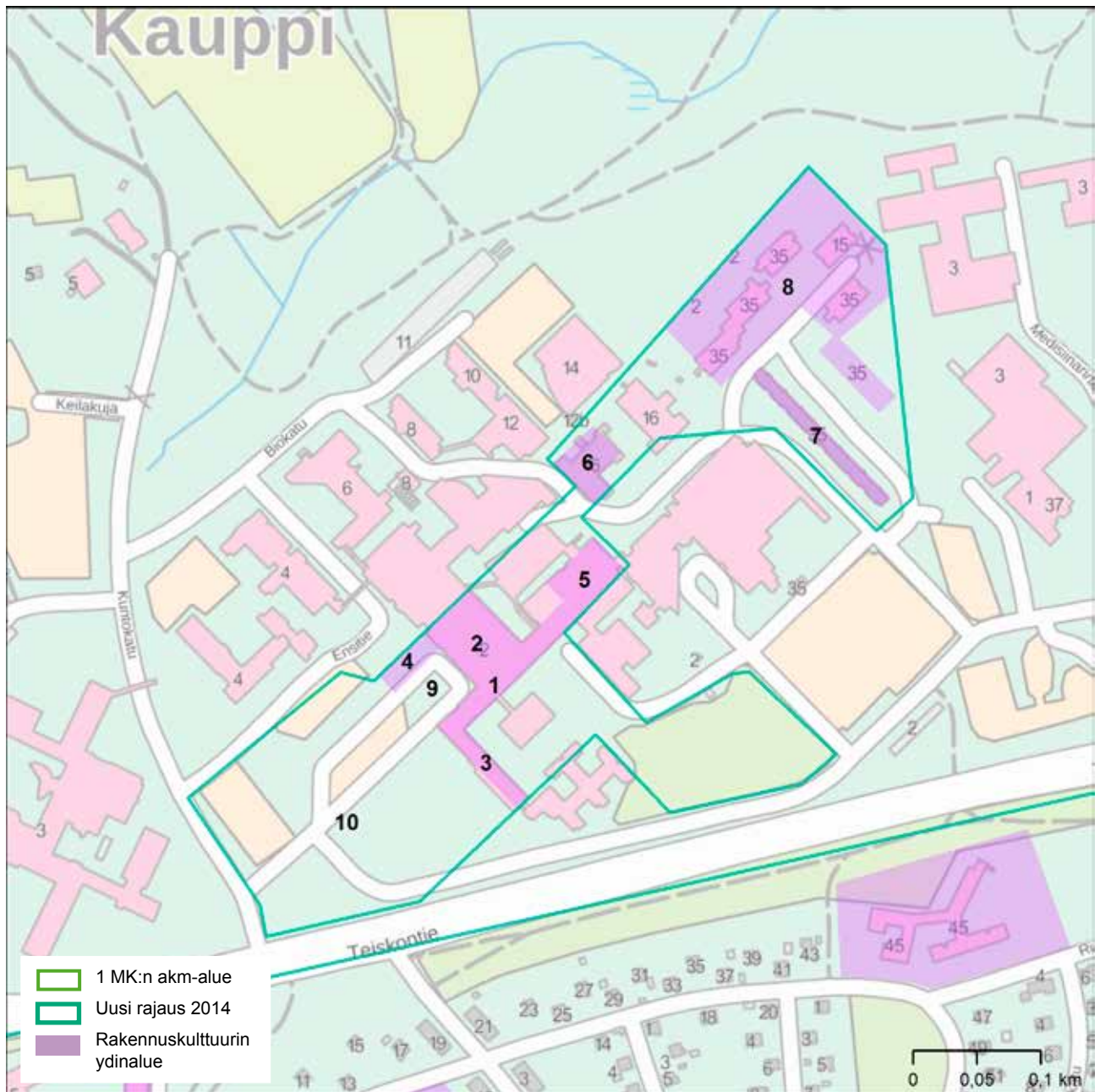
HISTORIA

- asutushistoria: sairaalan työsuhteasuminen 1960-luvulla
- sosiaalihistoria: terveydenhuollon (sairaanhoidon ja koulutuksen) historia 1950-luvulta lähtien, arvostukset, aatteet, voimavarat toteuttaa
- hallinnon historia: keskussairaala Pirkanmaan kuntien yhteinen rakennushanke: 1937 alkaen, 1941-47, 1954
- rakennustekniikan ja arkkitehtuurin historia: 1950-luvun lopun kokeellinen elementtirakentaminen, modernismi ja standardointi, Erkki Helamaan ja Veijo Martikaisen suunnittelema 1. vaihe
- aluesuunnittelun historia: kerroksellisesti kehittynyt sairaala-alue

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen;

Tampereen yliopistollisen keskussairaalan rakennetun ympäristön inventointi, 2008, Pirkanmaan maakuntamuseo, Miia Hinnerichsen

1. Kantasairaalan potilasvuodeosastotorni (B-siipi) 1962
2. Kantasairaalan päärakennus (A), poliklinikka, sisäänkäynti 1962, 1980- ja 90-luvut
3. Kantasairaalan lastensairaala (C) 1962, 1980- ja 90-luvut
4. Kantasairaalan hallintosiipi (D) 1962, 1980- ja 2000-luvut
5. Kantasairaalan huolto-osa (H) 1962, 1970- ja 2000-luvut
6. Voimalaitos (G) ja piippu 1962
7. Asuinkerrostalo, asuntola- lamelli (Y) 1963
8. Viisi asuinkerrostaloa (Z1, Z2, Z3, Z4, Z5) 1963
9. Sisääntuloaukio veistoksineen 1972
10. Sisääntulon viheralueet, P-osaa ympäröivä viheralue

KAUKAJÄRVEN ALOITUSKORTTELIT JA HAIHARA

Ympäristötyyppi: lähiötaajama,
asuttu kylätontti

Sijainti: Tampereen kaakkoinen alue,
Kaukajärven kaupunginosa

KOHDE

- kaksi asuinkerrostalojen aluetta, asuinpienalojen alue, kaksi liikerakennusta
- päiväkotia
- puistoja
- kartanon pihapiiri

Liikerakennus ja pistetalot

HISTORIA

- asutushistoria: Haiharan kartano: kylä 1554 kaksi kantataloa Ylinen ja Keskinen, josta erotettiin Alanen 1726, Ylisellä rälssitalon historia 1600-luvulta, 1872 yhdistetty kolme tilaa kartanoksi. Lähiö: rakennusliikevetoinen metsälähiö kartanon maille, perheasuntoja
- kirjallisuuden historia: Runebergin oleskelu kartanossa kesällä 1934
- museotoiminnan historia: kaupungille testamentattu kartanon pihapiiri 1963, nukketheateri 1969-, nukke- ja pukumuseo 1966-1992, alueelle siirretyt rakennukset
- rakentamisen perinne: kartanon hirsiset ja muuratut rakennukset
- arkkitehtuurin historia: Rakennusten tyyli. 1960-luvun puhdaslinjainen modernismi. Georg Jägerroosin, Taito Uusitalon, Olavi Suvitien, Jaakko ja Antti Tähtisen suunnittelema rakennuksia.
- asemakaavoituksen historia: kaupungin laajeneminen suunnitelmallisesti rakentamattomille alueille, asemakaava 1964 Heikki Aitola, varhainen lähiökaava, asumasolut, avoin korttelirakenne, maastonmuodot huomioiva
- aluerakentamisen historia: Tampereen laajin yksityinen aluerakentamiskohde, Keskinen ja Ahdin rakennusliikkeet

NYKYTILA

Päiväkotia rakennettu väliaikaiseksi, peruskorjattu ja laajennettu 2000-luvulla. Muita lähiön rakennuksia ja puistoja pidetty kunnossa, lamellitalojen julkisivuja muuteltu, rakennukset alkuperäisessä käytössä. Kartanon pihapiiri mm. taidenäyttelyiden ja kesäkahvion käytössä, rakennukset peruskorjattu, ominaispiirteitä säilynyt vaihtelevasti.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- rakentamisaikansa arvoja ja asumista ilmentävä, yhtenäinen, selkeästi rajautuva kokonaisuus
- korkeatasoista asuinalue suunnittelua
- ilmentää tehokasta aluerakentamista palveluineen
- rakennusmassojen ja osa-alueiden sijoittelu suhteessa topografiaan ja maisemarakenteeseen
- pistetalot ja lamellitalot harjun ja Kaukajärven maisemassa
- pistetalojen asema kaupunkikuvassa dominanttina
- väljä vehreä kaupunkikuva, kerrostalot: ”rakennukset puistossa” -teema, pistetalojen männikkö, Haiharan kadun koivukuja, kartanon puisto rantaan asti

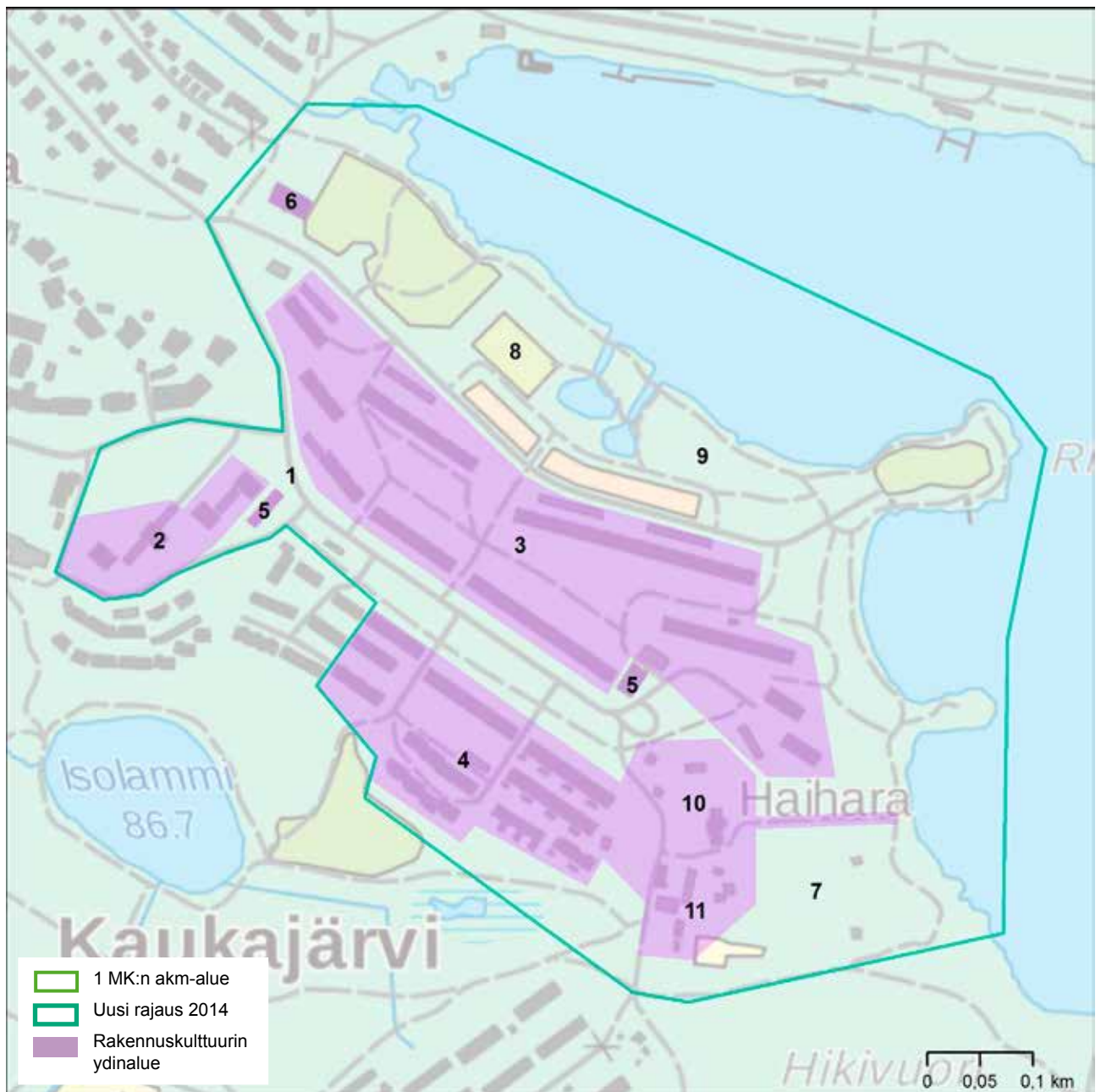
LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998,
Tampereen kaupungin ympäristötoimi,
kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen;

Tampereen keskustan ulkopuolisten 1960- ja 1970-luvun
asuinalueiden inventointi ja arvottaminen, 2010,
Tampereen kaupunki / Pöyry Environment Oy;

<http://www.tampere.fi/kulttuuripalvelut/toimipisteet/haihara.html>;

<http://www.mansetori.fi/kaupunginosat/kaukajarvi/tietoja-ja-historiaa>

1. Lähiön 1.vaihe rakennettu 1964-1967
2. Puustellinkadun neljä 7-kerroksista pistetaloa.
3. Haiharankadun – Järvikadun 3-kerroksiset lamellitalot
4. Etelärinteen terassoidut rivitalot
5. Liikerakennukset Haiharankadun päissä
6. Päiväkoti 1971
7. Kartanon puisto 1870-, jalopuita
8. Puistoalue kenttineen alueen pohjoispuolella 1960-luvun loppu
9. Lundahlin puisto, leikkikenttä ja leikkivälineet 1960-luvulta
10. Haiharan kartanon pihapiiri: päärakennus 1880 ja 1942, Runebergin tupa 1800-luvulta siirretty paikalle Annalan tilalta, väentupa 1811, talli, kanala, siirretty tuulimylly, aittoja, ulkorakennuksia
11. Pehtoorin asuinrakennuksen pihapiiri, Haiharan kartano pihapiirin eteläpuolella

KAUPIN PUMPPAAMO JA VESITORNIT

Ympäristötyyppi: virkistysalue

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- kaksi vesitornia
- pumppaamo

NYKYTILA

Tornit säilyttäneet arkkitehtoniset piirteensä. Pumppaamo muutettu ja täydennysrakennettu, parhaillaan muutoksen tilassa.

MUUTOSKESTÄVYYS vesitornit 1/3, alueet 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- rakenteiden mittakaava ja massoittelu, sijainti mäellä
- kahden eri käyttötarkoituksen yhdistäminen: vesisäiliö ja tähtitorni
- pumppulaitoksen näkyminen Näsijärven maisemassa

Vanha vesitorni

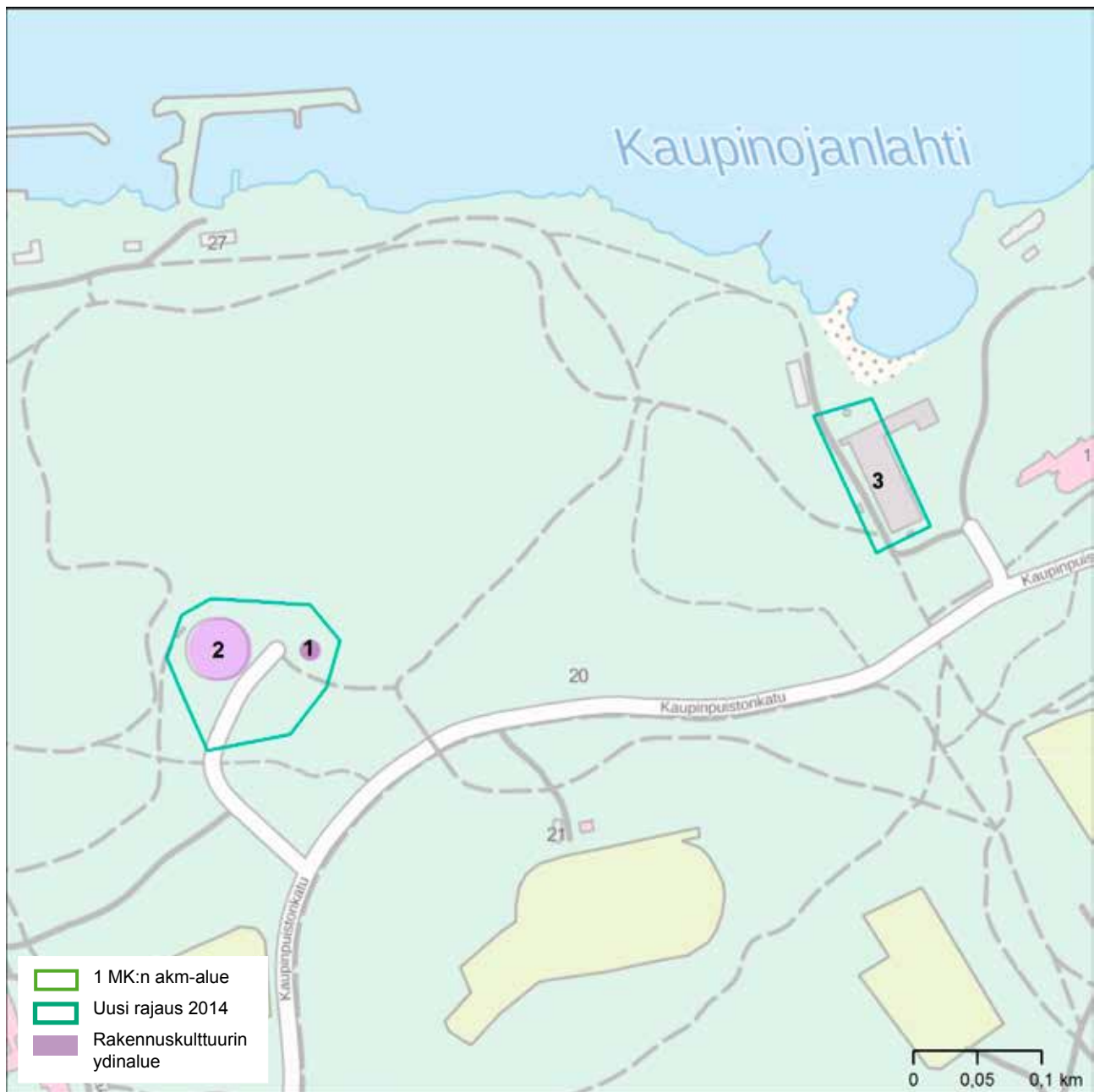
Uusi vesitorni

HISTORIA

- taloushistoria, yhdyskuntahuollon historia: vesilaitoksen historia
- rakennustekniikan ja arkkitehtuurin historia: Pumppuaseman ja vanhemman tornin klassismi, uudemman tornin modernismi. Vilho Kolhon ja Olavi Suvitien suunnittelema rakenteita
- yhdistystoiminnan historia: observatorio molempien tornien ylätasanteella

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen
Kauppi-Niihaman osayleiskaava-alue kulttuuriympäristöinventointi, 2004, Pirkanmaan maakuntamuseo / Jari Heiskanen & Kalle Luoto

1. Vanha vesitorni 1928 (1953)
2. Uusi vesitorni 1959
3. Kaupinojan pumppulaitos 1928 (1950-luku)

KAUPIN SAIRAALA ASUINRAKENNUKSIINEEN

Ympäristötyyppi: taajama

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- kaksi sairaala / parantolarakennusta
- asuinrakennuksia
- viheralueita

NYKYTILA

Vanha parantola ja asuinrakennukset säilyttäneet ulkoiset arkkitehtoniset piirteensä. Uutta parantolaa korotettu ja laajennettu, laajennukset edustavat alkuperäistä arkkitehtuuriperinnettä 1970-luvun muutosta lukuun ottamatta. Sosiaali- ja terveystoimen käytössä, asuntola osa Tammenlehtäkotia.

MUUTOSKESTÄVYYS parantolat ja eteläosa 1/3, muut 2/3

Sairaala

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- uuden parantolan funktionalistinen arkkitehtuuri, mittakaava ja massoittelu
- uuden parantolan sijainti kaupunkikuvassa, Kalevan puistotien päätteenä, portaat
- vanhan parantolan arkkitehtuuri, muuttaminen työntekijöiden asunnoksi
- liittyy kiinteästi Petsamon maakunnallisesti merkittävään kulttuuriympäristöön ja Kaupin kansanpuistoon

HISTORIA

- asutushistoria: sairaalan työsuhteasuminen
- sosiaalihistoria: terveydenhuollon (sairaanhoidon) historia 1910-luvulta lähtien, arvostukset, aatteet, voimavarat toteuttaa
- rakennustekniikan ja arkkitehtuurin historia: vanhemman sairaalan tyyli, 1930-luvun lopun funktionalismi. Lambert Petterssonin, Mikael Nordenswanin, Bertel Strömmerin ja Jaakko Ilveskosken suunnittelema rakennuksia ja muutoksia

Vanha sairaala

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen; <http://www15.uta.fi/koskivoimaa/kaupunki/1900-18/tubib.htm>

KAUPPAKATU

Ympäristötyyppi: keskusta

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- katu
- asuin- ja liikerakennuksia

NYKYTILA

rakennuksia pidetty kunnossa, muuteltu liike-elämän tarpeisiin, suurin piirtein alkuperäisessä käytössä.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Tirkkosentalo

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää 1900-luvun alun kauppa- ja pankkikatua, 1950-luvun virastoarkkitehtuuria sekä 1960-luvun liikerakentamista
- kohteen asema kaupunkikuvassa ja kaupungin historiassa, entinen pääkatu
- nimekkäiden arkkitehtien suunnittelema rakennus, rakennettu useassa vaiheessa
- Tuulensuun, Ainanlinnan ja pankkitalojen asuntoarkkitehtuuri
- liittyy kiinteästi Hämeenpuiston, Hämeenkadun, Hämeensillan ja Keskustorin RKY-alueisiin

HISTORIA

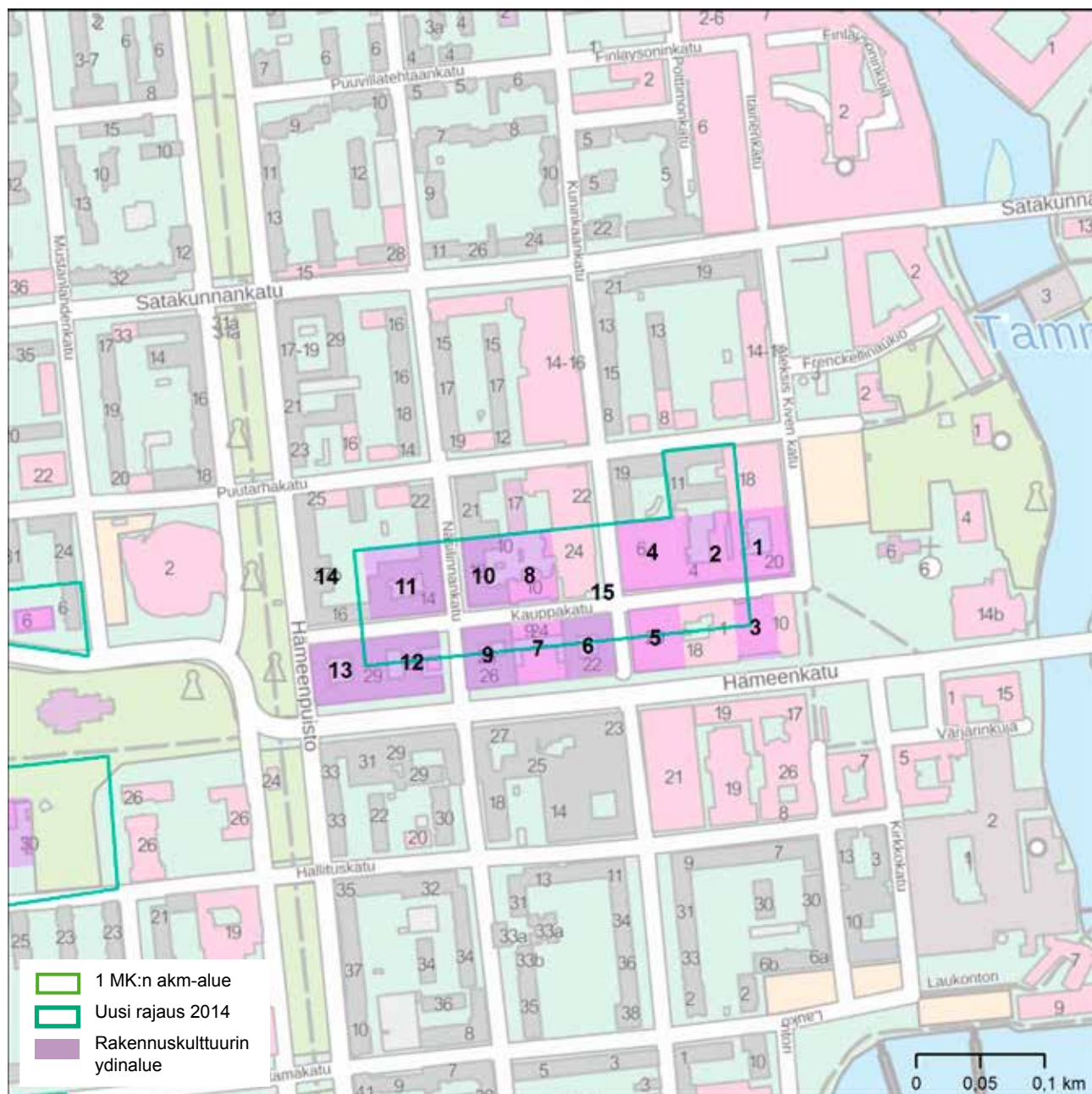
- elinkeinohistoria: pankkien ja liike-elämän katu
- asutushistoria: keskusta-asuminen 1900-luvun alussa
- liikennehistoria: kaupungin pääkatu 1800-luvun lopulle asti, Pohjanmaantien linjaus
- rakennussuojelun historia: Tirkkoson talon restaurointi ja täydennysrakennus
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyylit, erityisesti kansallisromantiikka, jugend ja klassismi. Mm. F. L. Caloniuksen, Gustaf Nystyrömin, toimiston Gesellius-Lindgren-Saarinen, Lars Sonckin, Birger Federleyn, Bertel Strömmerin, Vilho Penttilän, Heikki Tiitolan, Jaakko Tähtisen, Erkki Huttusen ja Aarne Ervin suunnittelema rakennuksia.

Kansallispankintalo

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998,
Tampereen kaupungin ympäristötoimi,
kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen;
Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012,
A-Insinöörit suunnittelu Oy;
http://fi.wikipedia.org/wiki/H%C3%A4meenkatu_%28Tampere%29

1. Sandbergintalo 1882, 1891, 1897
2. Osuuspankintalo 1905, 1954
3. Kauppa-Häme 1965
4. Tirkkosentalo 1899, 1905, 1985
5. Stockmannin 1. liiketalo 1957
6. Kansallispankintalo 1904, 1911-1916
7. Yhdyspankintalo 1937
8. Suomen Yhdyspankintalo (ylioppilastalo) 1902
9. Tuotannonalo 1911, 1940
10. Ainanlinna 1950
11. Säästöpankintalo 1900, 1925
12. Seurakuntien virastotalo 1953
13. Tuulensuu 1928, 1992
14. Hämeenpuisto 27 1960-luku
15. Kauppakatu ja aukio Kuninkaankadun risteyksessä

KAUPPAOPPILAITOS

Ympäristötyyppi: esikaupunki

Sijainti: Kalevan kaupungiosa

KOHDE

- oppilaitosrakennus

NYKYTILA

rakennusta pidetty kunnossa

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Kauppaopisto

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- 1960-luvun arkkitehtuurin mittakaava ja massoittelu
- Näkyminen kaupunkikuvassa, viheriön ympäröimä
- liittyy kiinteästi Kari Virran ja Timo Penttilän muuhun tuotantoon Tampereella: Sampolan koulu 1960 (Virta & Penttilä), Ratinan stadion 1963 (Penttilä), molemmat RKY 2009 -kohteita

Kauppaopisto

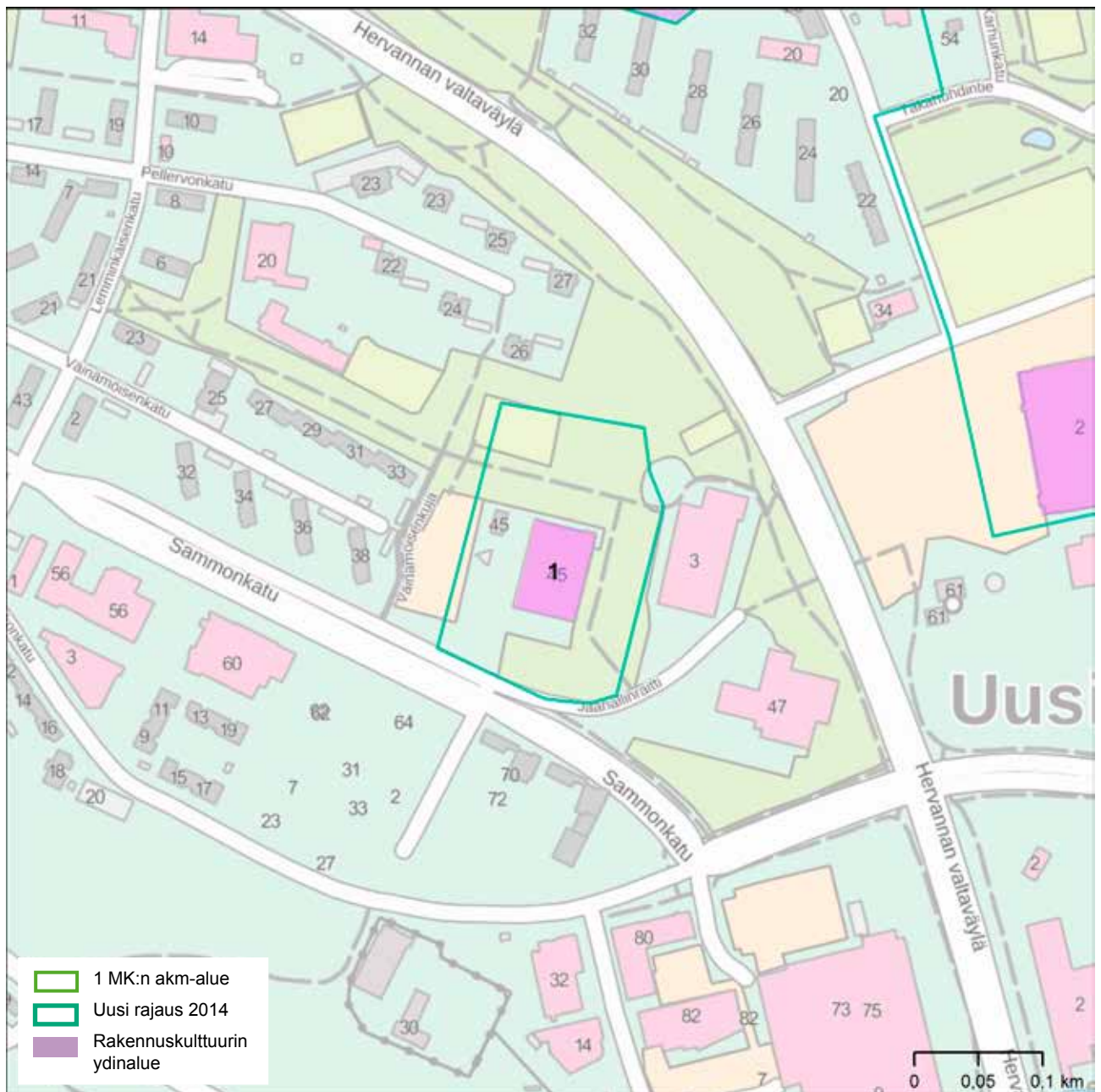
Sampola, valtakunnallinen kohde / Timo Penttilä

HISTORIA

- sivistyshistoria: toisen asteen koulutus seudulla
- arkkitehtuurin historia: Kari Virran ja Timo Penttilän suunnittelema rakennus. Arkkitehtikilpailujen historia, toteutettu kilpailuvoitto

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen

1. Tampereen uusi kauppapilaitos 1965

KISSANMAA, HIPPOSKYLÄ JA HAKAMETSÄN JÄÄHALLI

Ympäristötyyppi: taajama

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- Jäähalli, koulu, seuratalo, lastenkoti, pientaloja ja asuinpienkerrostaloja, aukio, puistot, historiallinen tielinja

NYKYTILA

Rakennuksia pidetty kunnossa, säilyttäneet alkuperäisyytensä. Hipposkylä yhä vuokrataloina. Lastenkoti muutettu perhetukikeskukseksi, muut alkuperäisessä käytössä. Tukikeskuksen laajennus käynnissä. Hakametsän hallin päätyikkunat peitetty.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

HISTORIA

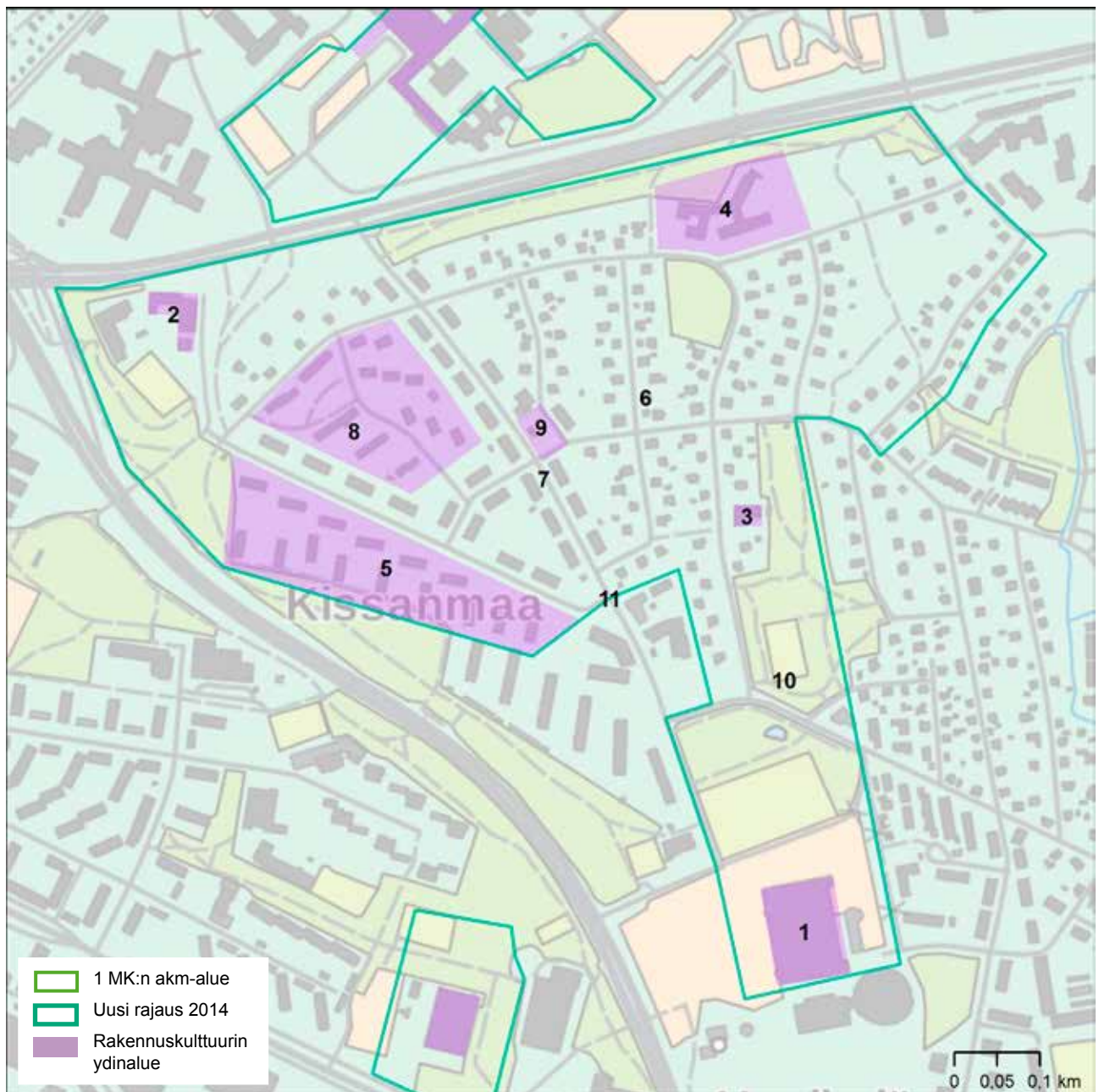
- asutushistoria: Hipposkylä: pula-ajan rakentaminen, asuntopula, muut: 1950-luvun voimallinen esikaupunkien rakennuskausi
- sosiaalihistoria: Sodan jälkeisen asuntopulan lievittäminen: Hipposkylä, kunnalliset vuokratalot. Kissanmaan pientalotontit: vuokratontteja, jako sosiaalisin perustein.
- vapaa-ajan historia: raviradan muistumat alueen nimistössä, jäähalli suomen vanhin yhdessä Helsingin jäähallin (1965) kanssa
- rakentamisen perinne: ”hartiapankkirakentaminen”
- arkkitehtuurin historia: 1950-luvun asuntorakentaminen, Jaakko Tähtisen suunnittelema jäähalli: 60-luvun tyyli. Jaakko Ilveskosken suunnittelema Lastentalo, Bertel Strömmerin suunnittelemat Hipposkylän talot, koulu ja rivitalo, Toivo Jäntin suunnittelemat tyypitalo-rivitalot (8). Muiden arkkitehtien suunnittelema asuinpienkerrostaloja
- rakennusteollisuuden historia: rivitalojen välipohjajaelementit ensimmäisiä kokeiluja tehdasmaisesti valmistetuista rakennusosista seudulla, siirtyminen puurakentamisesta kivitaloihin
- asemakaavoituksen historia: Asemakaavat 1946 (Hipposkylä) 1951 ja 1954, Aaro Alapeuso, Inga Söderlund ja Pirkko Nieminen: Sodanjälkeiset suunnitteluhanteet, O. I. Meurman ja puutarhakaupunki, väljyys, suorat viuhkamaiset pääkadut, kaarevat maastonmuotoja seuraavat tonttikadut, omakotitalojen porrastus, liikekeskusta. Hipposkylässä avoin korttelirakenne, suorakulmainen jäsenä.
- aluesuunnittelun historia: kaupungin laajeneminen suunnitelmallisesti itään vrs. laajeneminen suunnitelmattomasti Messukylän kunnan alueelle 1900-luvun alkupuolella. Hipposkylää pidetty lähiömäisenä aluerakentamiskohteena kaupungin periferiaan.

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Hipposkylä ilmentää pula-ajan rakentamista ja sosiaalista asuntotuotantoa
- eheä 50-luvun arvoja ja asumista ilmentävä, yhtenäinen, selkeästi rajautuva kokonaisuus
- ilmentää teollisuuskaupungin suunnitelmallista laajentumista maapolitiikalla ja esikaupungeilla sotien jälkeen, ajan suunnitteluihannetta
- kaupunkiin saapuminen idästä: historiallinen tielinja, katunäkymät, kortteleiden muodot
- rakennusmääräykset: eri talotyyppien yhtenäinen mittakaava ja massoittelu
- asuinrakennusten ja rakennusmassojen sijoittelu tonteille, puutarhapihat
- jäähallin asema kaupunkikuvassa, väljyys hallin ympärillä, näkymät Kissanmaalta jäähallille, jäähallin näkyminen Hervannan valtavyylillä
- väljä vehreä kaupunkikuva, metsäiset puistot

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen; Kissanmaa Rakennetun ympäristön inventointi, 2007, Pirkanmaan maakuntamuseo / Miia Hinnerichsen; Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen (1940-1960 -luvut), 2010, Tampereen kaupunki / FCG Consulting Group Oy; Hakametsän yleissuunnitelma, kaupunkikuva- ja kulttuuriympäristöselvitys, luonnos 2014, Tampereen kaupunki - WSP

1. Hakametsän jäähalli 1965
2. Kalevan kansakoulu (Kissanmaan koulu) 1950
3. Tapiolan työväentalo
4. Lastentalo 1962, lastenkoti

TYÖVÄEN ASUINRAKENNUKSIJA:

5. Hipposkylä 1947-49, 14 kaksikerroksista puista asuin-kerrostaloa, yhteisrakennus Hippostupa
6. Puolitoistakerroksiset omakoti- ja paritalot
7. Pääkatujen 2-3-kerroksiset asuin- ja liikekerrostalot 1953-61
8. Karhunkadun ja Majavankadun 2-kerroksiset rivitalot
9. Kissanmaan aukio asuin- ja liiketaloineen
10. Etelään jäähallille avautuva keskuspuisto (Tapiolanpuisto ja Tartonpuisto), korttelipuistikot
11. Takahuhdintie-Hippoksenkatu (Kosken maantie) sisääntuloväylänä kaupunkiin

Hakametsän halli

KOULUKATU

Ympäristötyyppi: keskusta

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

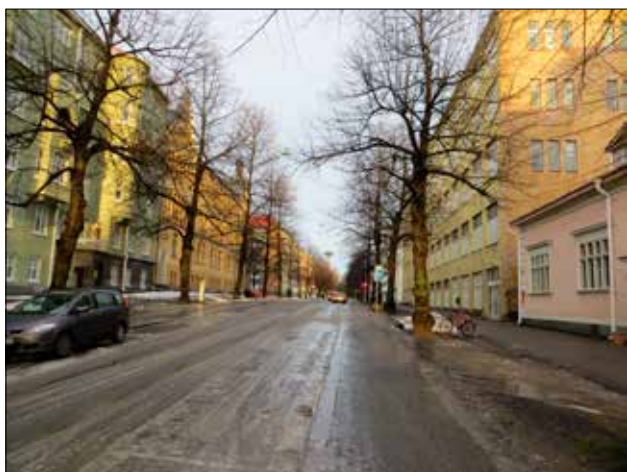
KOHDE

- puistokatu
- kouluja ja oppilaitoksia
- tuotantorakennuksia
- konttorirakennus
- tekojääkenttä
- sairaalarakennus
- vanhainkoti
- asuinrakennuksia

NYKYTILA

Rakennuksia pidetty kunnossa, sairaalaa lukuun ottamatta. Klingendahl muutettu asunnoiksi ja toimitiloiksi, Panimo uudiskäytössä, Trikoo ja Sairaalan alue muutostilassa, puinen asuinrakennus päiväkotina, vanhainkoti musiikkiopistona, muut alkuperäisessä käytössä.

MUUTOSKESTÄVYYS oppilaitokset, vanhainkoti, Pyynikin tehdas 1/3, muut 2/3

Koulukatu

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- katunäkymät, kortteleiden muoto
- näkymät ja yhteys Pyhäjärvelle
- julkisten rakennusten ja oppilaitosten asema kaupunkikuvassa ja kaupungin historiassa
- liittyy kiinteästi Pyynikinrinteen ja Hämeenpuiston RKY-alueisiin

HISTORIA

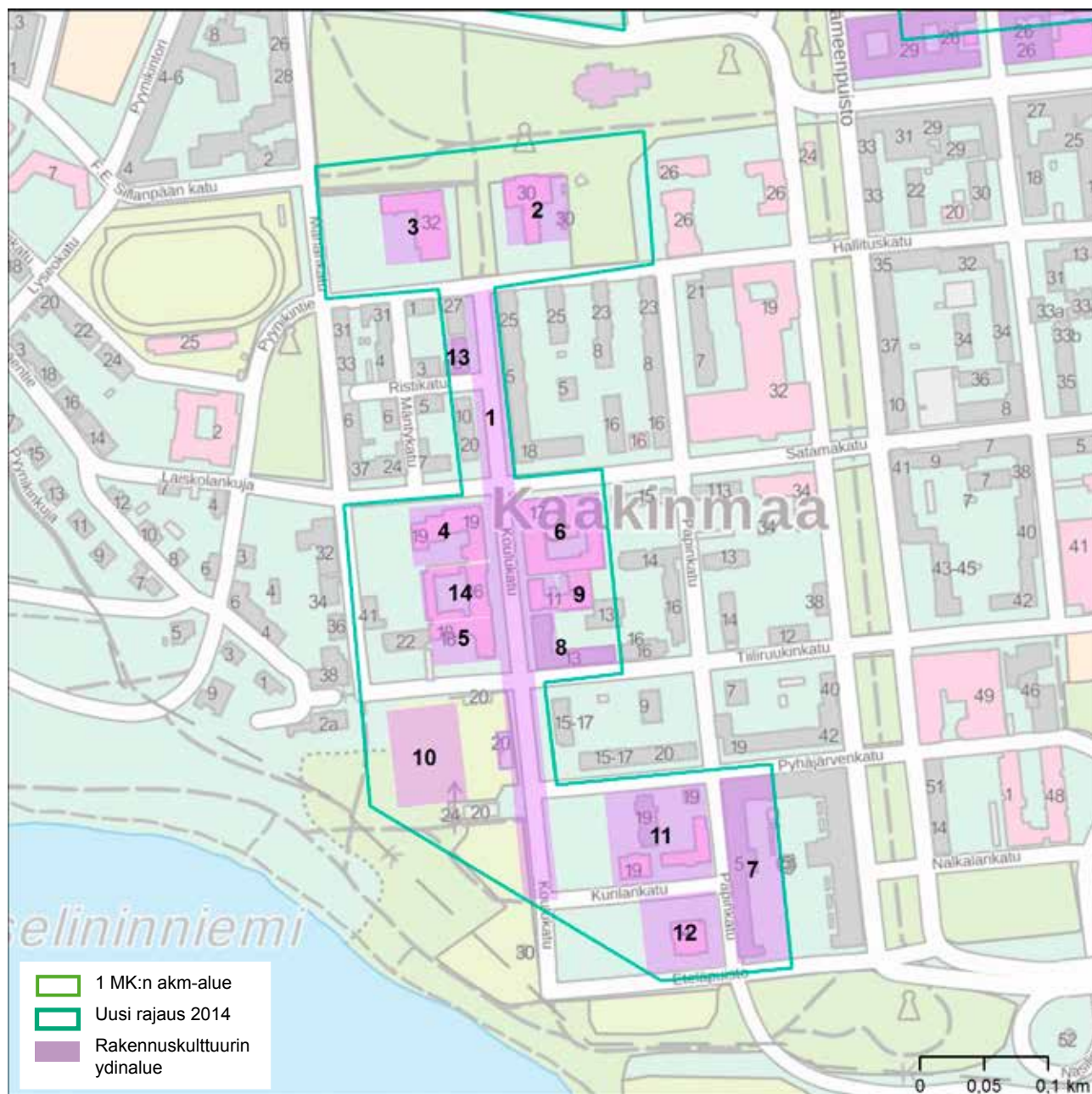
- sivistyshistoria: Seudullisesti merkittävät opinahjut, reaalityyso merkkihenkilöiden kouluna.
- elinkeinohistoria: Pyynikin panimo ja Satamakadun kutomotehdas.
- vapaa-ajan historia: tekojääkenttä Suomen vanhin (1956), Tampere jääkiekkokaupunkina
- sosiaalishistoria: kunnan terveydenhuolto ja yhdistyksen vanhushuolto 1900-luvun alkupuolella ja 1966 lähtien (sosiaalivirasto trikoon talossa)
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyylit: erityisesti kouluarkkitehtuuri ja jugend. Mm. Jac. Ahrenbergin, Arthur af Hällströmin, Onni Törnqvistin, Lambert Pettersonin, August Krookin, Birger Federleyn, Wivi Lönnin, Bertel Strömmerin, Heikki Tiitolan, Jaakko Tähtisen suunnittelema rakennuksia
- asemakaavoituksen historia: Kaakinmaan ruutu-asemakaava 1896, rakentunut 1880-luvulta lähtien, umpikorttelit, jotka muuttuvat vapaaksi puistoksi
- rakennussuojelun historia: tuotantorakennusten uudiskäyttö

Vanhainkoti ja Klingendahl

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen; Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012, A-Insinöörit suunnittelu Oy

1. Bulevardi 1890-luvulta lähtien
2. Reaalilyseo 1890 (1939)
3. Yhteiskoulu 1899 (1959)
4. Svenska samskolan 1902, 1965
5. Talouskoulu 1904, 1968
6. Satamakadun trikoo 1906, 1916, 1928
7. Klingendahl 1897, korotus ja laajennus 1926, muutokset 1980-luku
8. Pyynikin panimo 1897, 1950, keittolaitos 1963
9. Panimon asuinrakennus 1897, 1925 ja konttori-rakennus 1925
10. Koulukadun kenttä 1936 (1945, 1956)
11. Kulkutautisairaala: piharakennukset ja hallintoraken-nus 1890-luku, sairaala 1909, (1951), sauna 1909
12. Vanhainkoti De Gamlas Hem 1904
13. Puinen sairaalarakennus Koulukatu 8, 1903
14. Asuinkerrostalot: Koulukatu 6 1950-luku, Koulukatu 16 1906 (1939)

LAPINNIEMEN TEHDASYHDYSKUNTA

Ympäristötyyppi: esikaupunki

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- tuotantorakennus
- varasto
- asuinrakennus
- kasvihuone
- konttorirakennus
- värjäämö
- viheraluetta

NYKYTILA

Kohteen rakennukset säilyttäneet arkkitehtoniset piirteensä. Kehräämö saneerattu asunnoiksi ja kylpyläksi, konttori saneerattu asunnoiksi, kasvihuone ravintolana, värjäämö kappelina, isännöitsijän asunto toimistokäytössä. Alueelta on purettu runsaasti teollisen toiminnan rakennuksia, tilalla uudisrakentamista tai viheraluetta.

MUUTOSKESTÄVYYS kehräämön ja alue 2/3, muut arvo-rakennukset 1/3

Varasto

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- rakennusten ja portin arkkitehtuuri, mittakaava ja massoittelu
- näkymät alueelle etelästä, Lapinniemenrannan katunäkymä
- arkkitehtien suunnittelemat rakennukset, mittakaava ja massoittelu
- Kehräämön ja sen tornin asema kaupunkikuvassa dominanttina
- liittyy kiinteästi Lapin pientaloalueen RKY-alueeseen

HISTORIA

- eheä kokonaisuus 1900-luvun alkukymmenten teollisuuslaitoksen rakentamista
- teollisuushistoria, elinkeinohistoria: kehräämön osana Tampereen ja Tampellan teollista perintöä
- rakennustekniikan ja arkkitehtuurin historia: Rakennusten tyyli, kehräämön rakenteet. Berndt Blomin, Lambert Pettersonin, Wivi Lönnin ja Birger Federleyn suunnittelemia rakennuksia.
- asutushistoria: tehtaan johdon asuinolot 1900-luvun alkupuolella

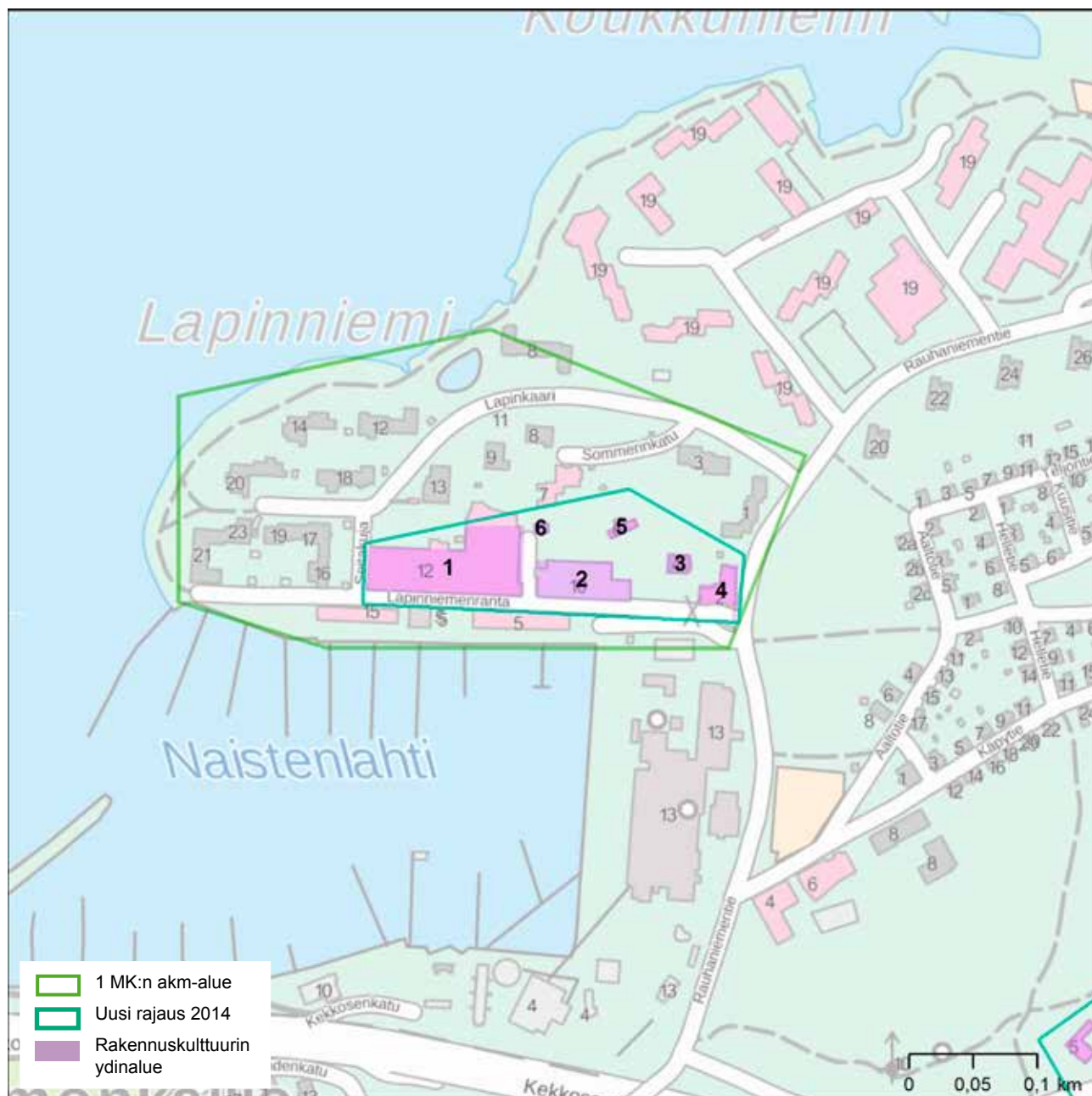

Isännöitsijän talo

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen

Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012, A-Insinöörit suunnittelu Oy

1. Lapinniemen kehräämö 1899, 1913 (1987)
2. Lapinniemen varasto 1900-luvun vaihde
3. Lapinniemen isännöitsijän asuinrakennus 1911
4. Lapinniemen konttorirakennus 1924
5. Lapinniemen kasvihuone 1917
6. Lapinniemen värjäämö (kappeli) 1900

LIELAHDEN KARTANO JA TEHDASALUE

Ympäristötyyppi: kantatila, kartano, teollisuuslaitos

Sijainti: Tampereen länsiosa, Lielähti

KOHDE

- kartanon pihapiiri
- puutarha
- tuotantorakennuksia
- vesitorni
- hautausmaa ja kappeli
- asuinrakennuksia

NYKYTILA

kohde on muutostilassa, rakentumassa osaksi uutta kaupunginosaa.

MUUTOSKESTÄVYYS ydinkohteet ja kartanon lähiympäristö 1/3, alue 3/3

Kartanon päärakennus

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- tehtaanomistajan rakennuttama edustusasunto-kokonaisuus, rakennusten arkkitehtuuri, puisto, puukujanteet
- tehtaan teettämän suunnittelun synnyttämää yhdyskuntaa
- vesitorni ja keittämö maamerkkeinä
- täydentämällä rakentunut kerroksellinen tehdasalue
- monumentaalinen ja korkeatasoinen tuotantolaitos-arkkitehtuuri koko 1900-luvun ajalta
- näkymät Näsijärvelle, näkyminen valtatieltä
- liittyy kiinteästi Niemen kartanon ja asuinalueen maakunnallisesti merkittävään rakennettuun ympäristöön

HISTORIA

- elinkeinohistoria, puunjalostusteollisuuden historia: 1913 Ab J.W. Enqvist Oy:n sellutehdas kartanon maille, osti myös Niemen kartanon ja Niemen sahan 1916. Omistajaksi G. A. Serchlachius Oy 1965. Sellutehdas toimi 1985 asti. Kumihierre- ja ligniinitehdas 2008 asti.
- asutushistoria: Lielahden kylä 1558 seitsemän kantatiloa. Kartanon pihapiiri, jolla ratsutilan historia.
- kulttuurihistoria: kartanoiden säätyläiskulttuuri, von Nottbeck -suku omisti kartanon ja läheiset talot 1872-1904
- rakentamisen perinne: hirsiset ja muuratut rakennukset
- rakennustekniikan ja arkkitehtuurin historia: rakennusten tyylit, hallien betonirakenteet. Kartanon päärakennus ja hautakappeli kertaustyyliä, suunnittelija Maria Lydia von Nottbeck. Birger Federley tehtaan arkkitehtina 1917-1932: kaavoitussuunnitelmia ja rakennussuunnittelua, mm. kaarikattoisia tuotantorakennuksia. 1940-luvun spriitehtaan ja muutosten funkkistyyli, 1950-luvun laajennusten rationalismi, punatiili

LÄHTEET

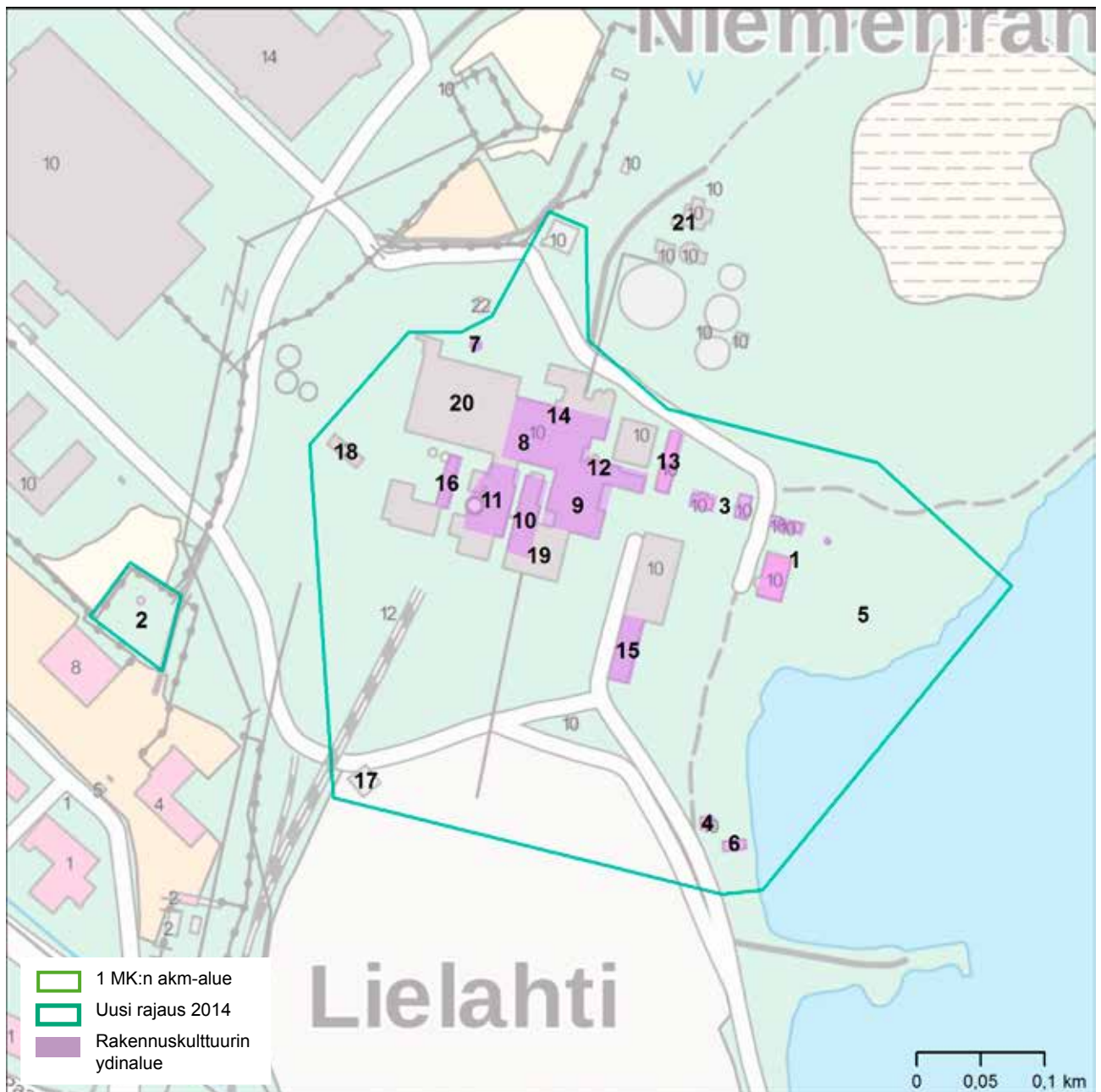
Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen; Metsäliitto-Yhtymän rakennushistoriallinen inventointi, Niemenrannan suunnitteluala vers. 30.10.2007, 2002, Timo Kantonen;

Tampereen Niemen kartanon alue rakennetun kulttuuriympäristön inventointi, 2011, Mirkku Haapasaari ja Pauliina Tiusanen;

Lielahden sellu- ja kumihierretehtaan uudiskäytön mahdollisuudet, diplomityö TTY, 2012, Pentti Nurminen;

Birger Federley Tampereen Lielahden tehdasyhdyskunnan suunnittelijana vuosina 1913-1932, Pro-gradu, 1999, Anna Halonen;

Näköala vainiolta, Lielahden kaupunginosakirja, 1998, Seppo Randell

1. Lielahden kartanon pihapiiri: päärakennus 1893, varasto 1874, mankelihuone 1800-luku, kellari 1800-luku, navetta / tehdas 1800-luvun loppu	10. Kuorimo 1914, 1928, (1960- ja -70 -luvut)
2. Von Nottbeck-suvun hautausmaa ja muistokappeli 1885, 1893	11. Höyryvoimalaitos ja piippu 1914, 1950 (1960- ja 1970-luvut)
3. Virkailija-asuinrakennus Jukola ja suunnittelukonttori, 1913 (mahdollisesti 1890-luku)	12. Korjaamo ja verstaas (ent. navetta) 1921
4. Portinvartijan asuinrakennus 1800-luvun loppu	13. Sähkökorjaamo 1921, 1951
5. Kartanon puisto von Nottbeckien ajalta	14. Kuivaamo 1924 (1950-luku)
6. Pumpuasema 1914	15. Suodatinlaitos 1929
7. Vesitorni 1918	16. Spritehdas 1940 (1960- ja 1970-luvut)
8. Tehdas (ent. navetta) 1913-1914 ja valkaisuosasto 1929	17. Veturitali 1938
9. Keittämö ja massaosasto 1914, 1920-luku (1950-luku)	18. Konttori 1952
	19. Kattilarakennus 1960 (voimalaitoksen laajennus)
	20. Ligniinitehdas ja tuotevarasto 1960-luku
	21. Paloasema 1965

MESSUKYLÄN KIRKOT LÄHIYMPÄRISTÖINEEN

Ympäristötyyppi: taajama

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- kaksi kirkkoa
- kolme hautausmaata
- viljamakasiini
- seuratalo
- 4 koulurakennusta
- liiketalo
- asutusta
- muuntamo
- urheilukenttä
- seurakuntatalo
- historiallinen tie

NYKYTILA

rakennuksia pidetty kunnossa. Makasiini kokoontumistilana. Vanha kirkko kesäkäytössä, muut alkuperäisessä käytössä.

MUUTOSKESTÄVYYS asuinrakennukset 2/3, muut 1/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- kaupunkiin saapuminen idästä: historiallinen tielinja, katunäkymät
- kirkkojen asema, visuaalinen yhteys entisen järvenlahden yli etelään
- uuden kirkon torni maamerkinä harjulla
- ympäristön kirkoille alisteinen mittakaava ja massoitelu
- koulun keskeinen asema taajamakuvassa ja -rakenteessa

Seurakuntatalo

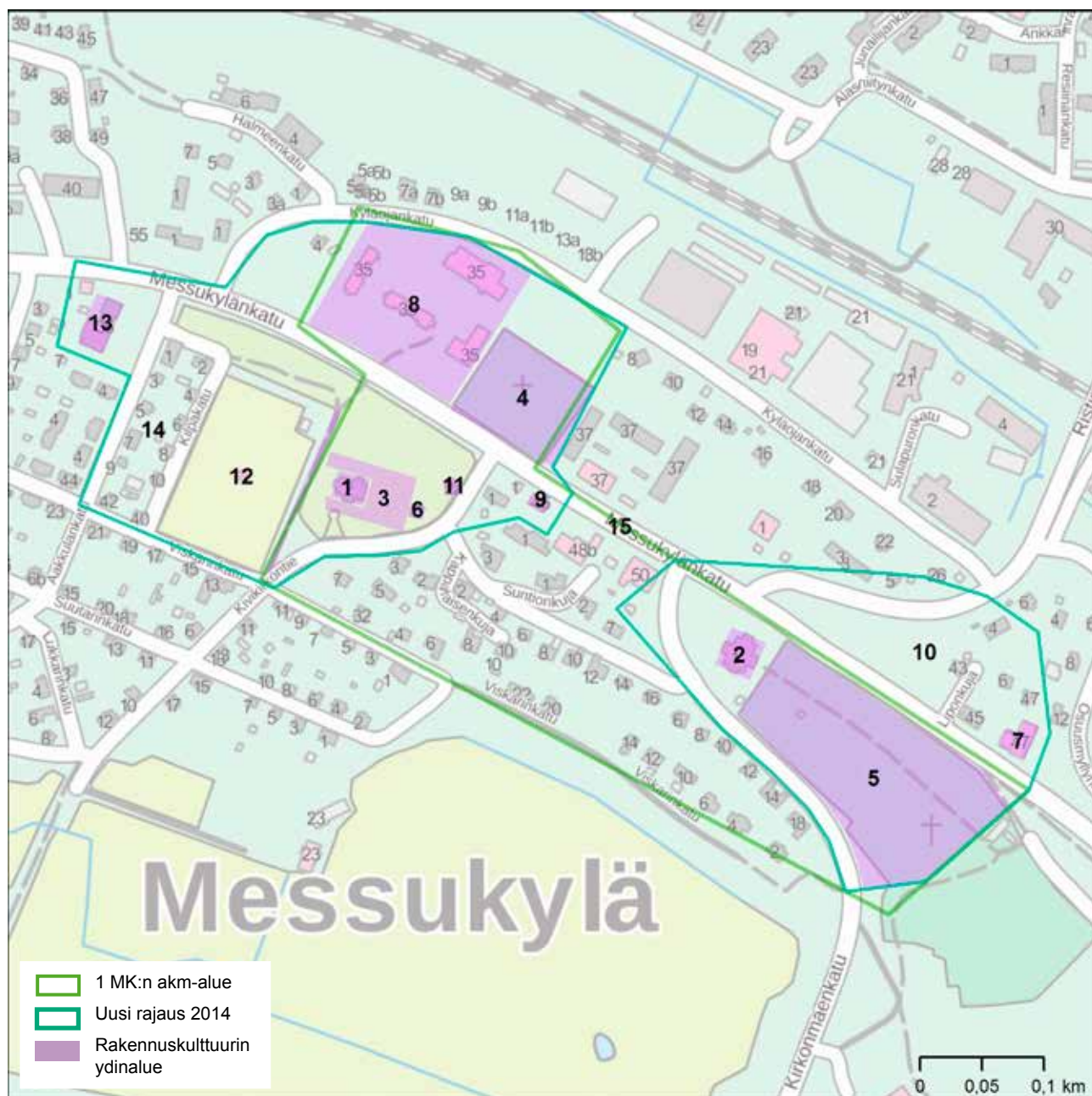
Työväentalo

HISTORIA

- rakennusperinteinen: alueen hirsiset rakennukset, harmaakivikirkko, kirkonrakentaja Matti Åkerblomin muutokset vanhaan kirkkoon 1700-luvun lopulla
- hallinnon historia: kirkonpaikka 1400-luvulta, seurakunnan historia 1600-luvulta, pitäjänkeskus, kuntaliitos 1947 osaksi Tamperetta
- asutushistoria: Aakkulan palstoitus asuintonteiksi 1928 seurakunnan maalle. Kylien kantatalojen nimistöä hautausmaan muistoristeissä ja -kivissä.
- sivistys- ja sosiaalishistoria: kansakoulun rakentaminen ja laajennukset, kirjasto ja neuvola koululla
- elinkeinohistoria: pankkitalo, muuntamo: Messukylän Sähköosakeyhtiö 1918
- yhdistystoiminnan historia: työväentalo
- arkkitehtuurin historia: koulurakennusten tyyli, C. T. Höijerin suunnittelema uusi kirkko

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen; Messukyläläisiä I-III, 2001-2004, Juha Javanainen

1. Messukylän vanha kirkko ja kirkkomaa kuusiaitoineen: runkokuusi ja sakaristo 1500-luvun alku, 1636—1665, korotus, poikkisakara, ikkuna-aukot ja katto 1797, hautaholvet 1700-luku, kunnostusta ja entisöintiä 1900-luku
2. Messukylän uusi kirkko 1879
3. Vanha hautausmaa 1780-luku vanhan kirkon ympärille
4. Keskinen hautausmaa 1861 Kirkonmaalle
5. Uusi hautausmaa 1891
6. Messukylän lainamakasiini 1846
7. Messukylän työväentalo 1939
8. Messukylän koulu: puurakennukset 1886 ja 1887 (1906), kivirakennus 1926 lisärakennus 1996
9. Liiketalot Messukyläntien varrella 1920-50-luvulta mm. (entinen kunnantalo)
10. Sotaa edeltäviä ja jälleenrakennuskauden asuin- ja liikerakennusten pihapiirejä työväentalon ja kirkkojen ympäristössä
11. Tiilinen muuntamo 1940-luku
12. Messukylän urheilukenttä 1929
13. Aakkulan seurakuntatalo kappalaisvirkatalon paikalla, 1950-luku
14. Aakkulan omakotialue: Kilpakadun-Aakkulankadun kortteli
15. Messukyläntie noudattaa Tampereen-Hämeenlinnan tien linjausta

MURIKKA

Ympäristötyyppi: kurssikeskus

Sijainti: Tampereen pohjoisosa, Teisko

KOHDE

- päärakennus, majoitustilat, urheiluhalli-kokoustila, asuinrakennukset, rantasauna
- kurssikeskuksen päärakennus 1977
- majoitusosat
- urheiluhalli
- henkilökunnan rivitalot
- hirsinen rantasauna

NYKYTILA

Alkuperäisessä käytössä. Julkisia rakennuksia ja asuinrakennuksia pidetty kunnossa

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- arkkitehtonisesti korkeatasoinen moderni kurssikeskus
- säilynyt alkuperäisessä käytössä
- 1970-luvun arkkitehtuuri
- sijainti maisemassa

Majoitusiipi

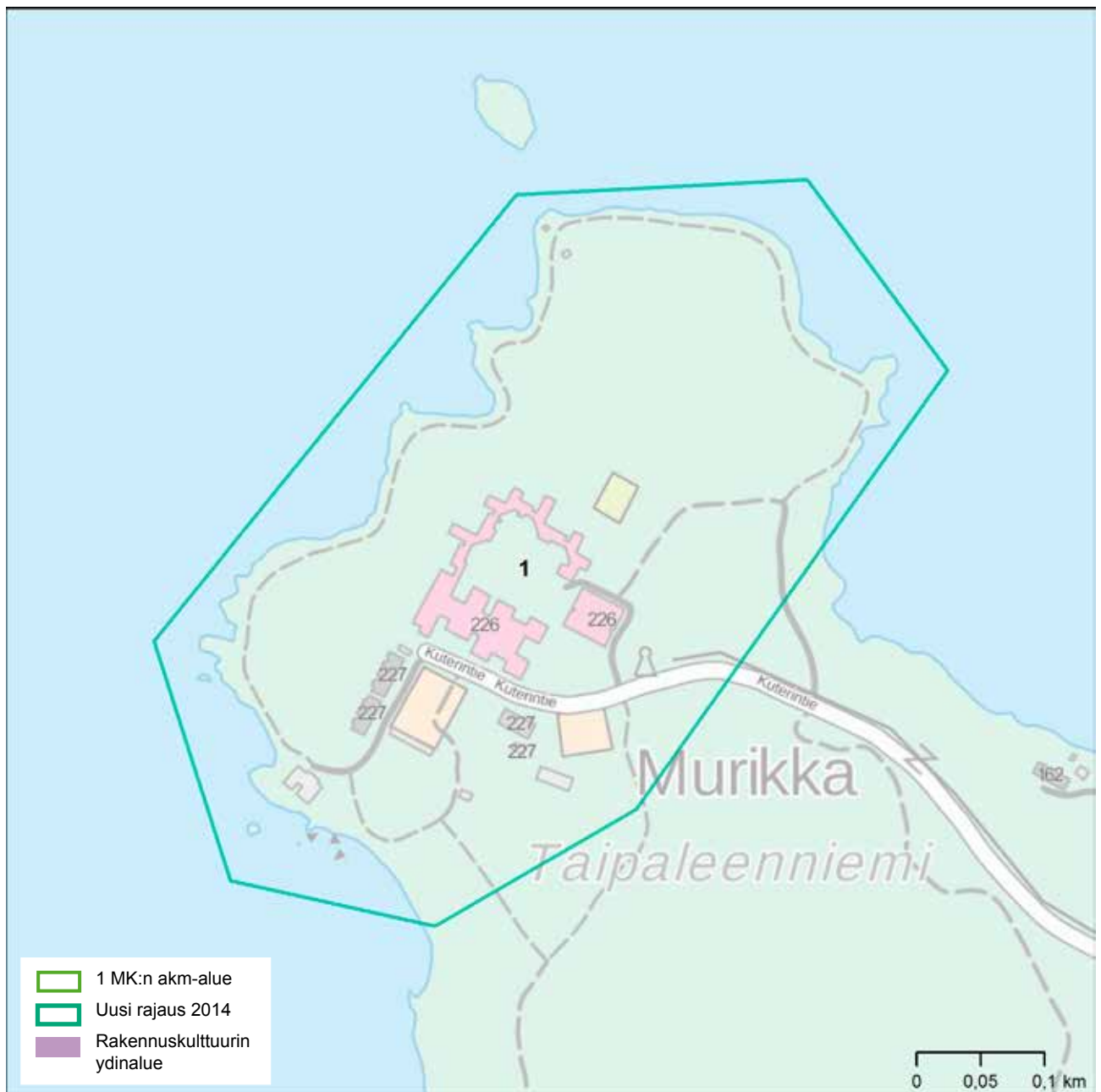
Pääsisäänkäynti

HISTORIA

- sivistyshistoria: ilmentää ammattiyhdistystoiminnan kansanopistojen toimintaa
- arkkitehtuurin historia:
- suunnittelukilpailu 1974, Helin & Siitonen
- 1970-luvun modernistinen arkkitehtuuri, konstruktivismi

LÄHTEET

Tampereen Aitolahden ja Teiskon rakennuskulttuuri, 2008, Tampereen kaupunki, Kaupunkiympäristön kehittäminen / Juha Jaakola

1. Murikka

MUSTANLAHDEN SATAMA JA PURJEHDUSSEURAN PAVILJONKI

Ympäristötyyppi: taajama

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- satama
- kahvilarakennus
- makasiini

NYKYTILA

satamaa ja rakennuksia pidetty kunnossa. Kekkosen tie heikentää yhteyttä keskustaan. Alue uudistettu 1990-luvulla, makasiini muutettu ravintolaksi 2000-luvulla

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

Makasiini

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ainutlaatuinen satamakohde maakunnassa
- rakennusten suhde avoimeen tilaan, niemen muoto
- vanhat laivat satamassa, matkustajalaivaliikenne
- liittyy maisemallisesti eteläpuolen radan penkereeseen ja alitukseen sekä Amurin tornitaloihin
- Purjehdusseuran paviljongin näkyminen maisemassa

HISTORIA

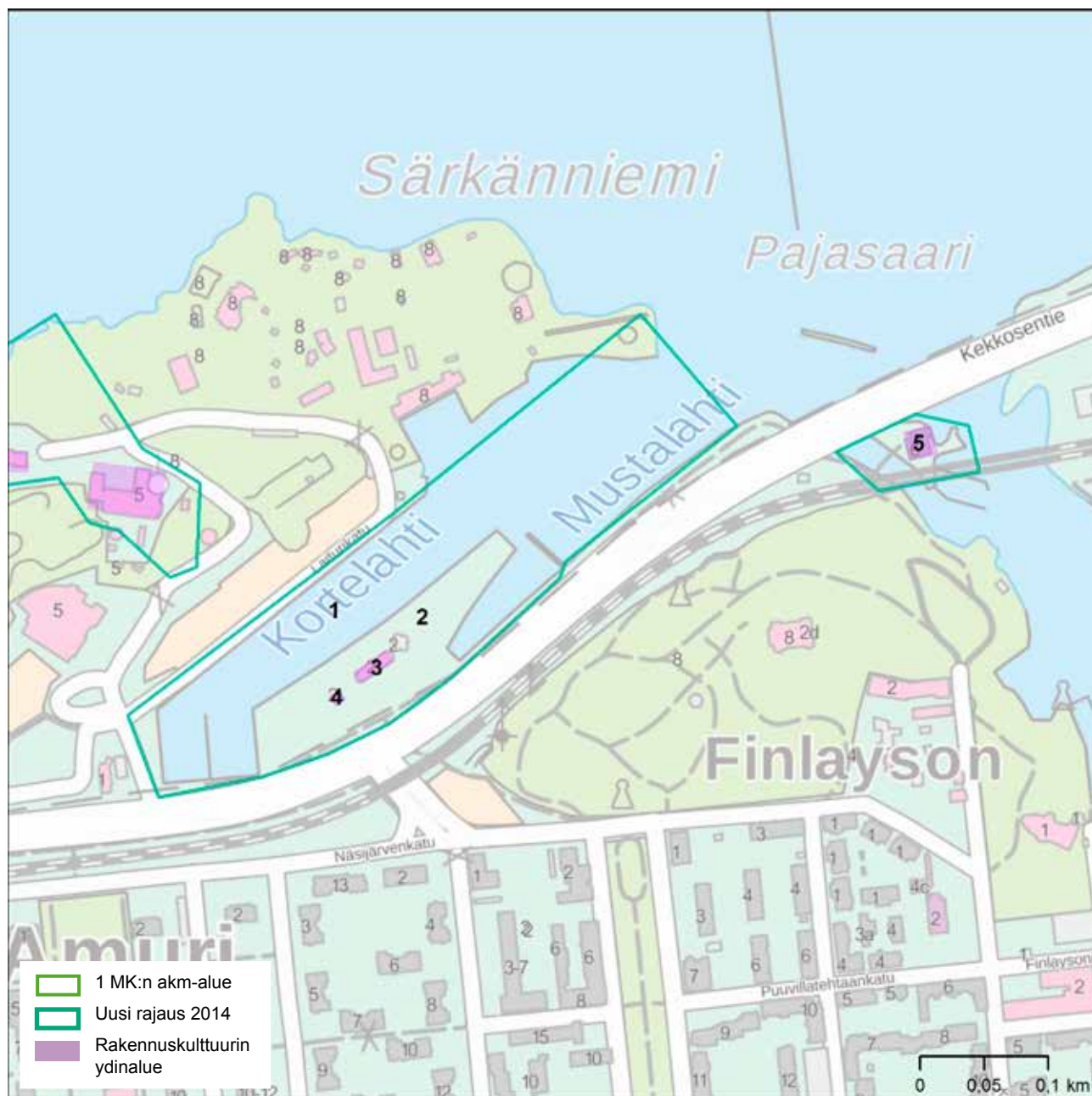
- vesiliikenteen historia: sataman tavara- ja matkustajaliikennöinti
- vapaa-ajan historia: huviliikenne, Näsijärven Purjehdusseura perustettu 1890-luvulla
- elinkeinohistoria: keskeinen kauppapaikka 1880-luvulta 1930-luvulle, kaupungin elintarvike- ja polttoainehuolto
- puolustuslaitoksen historia: Venäjän armeijan Näsijärven laivaston kotisatama ennen Suomen itsenäistymistä
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyylit, Lambert Pettersonin suunnittelema makasiini, Birger Federleyn suunnittelema purjehdusseuran paviljonki

Purjehdusseura

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998,
Tampereen kaupungin ympäristötoimi,
kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen;
Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012,
A-Insinöörit suunnittelu Oy
Amuri. Just eikä melkeen, 1994, Erkki Kanerva

1. Mustalahden ja Kortelahden satamalaiturit
1800-luvun alku
2. Satama-alue 1909
3. Satamatoimisto-makasiini 1915
4. Kahvila 1900-luvun alku
5. Purjehdusseuran paviljonki 1912 (1962)

NIEMEN KARTANO JA ASUNTOALUE

Ympäristötyyppi: kantatila, kartano, taajama

Sijainti: Tampereen länsiosa, Lielahdi

KOHDE

- kartanon pihapiiri, ja tehtaan rakennuttama työväen ja toimihenkilöiden asuinalue

NYKYTILA

Rakennuksia ei ole pidetty kunnossa. Kohde on muutostilassa, rakentumassa osaksi uutta asuinalueutta. Ympäristö muuttunut ja muuttumassa täysin, osaa rakennuksista korjataan.

MUUTOSKESTÄVYYS yksittäiset rakennukset ja peltoaukea 1/3, alue 3/3

Navetta ja pirtti

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- kerroksellisuus, joka syntynyt maatalouselinkeinon ja puunjalostusteollisuuden toimimisesta samalla alueella osin samaan aikaan
- kylätontti ja agraarivaiheen fragmentit, peltoaukea ja metsänreuna
- monipuolinen rakennuskanta, tehtaan teettämän suunnittelun synnyttämää yhdyskuntaa
- Navetan tornit maamerkinä
- asuinrakennusten sijoittelu alun perin väljästi puistoon. Asuinrakennuksissa näkyy selkeästi tehdasyhdyskunnan väestön hierarkia
- liittyy kiinteästi Lielahden kartanon ja tehdasalueen maakunnallisesti merkittävään rakennettuun ympäristöön

HISTORIA

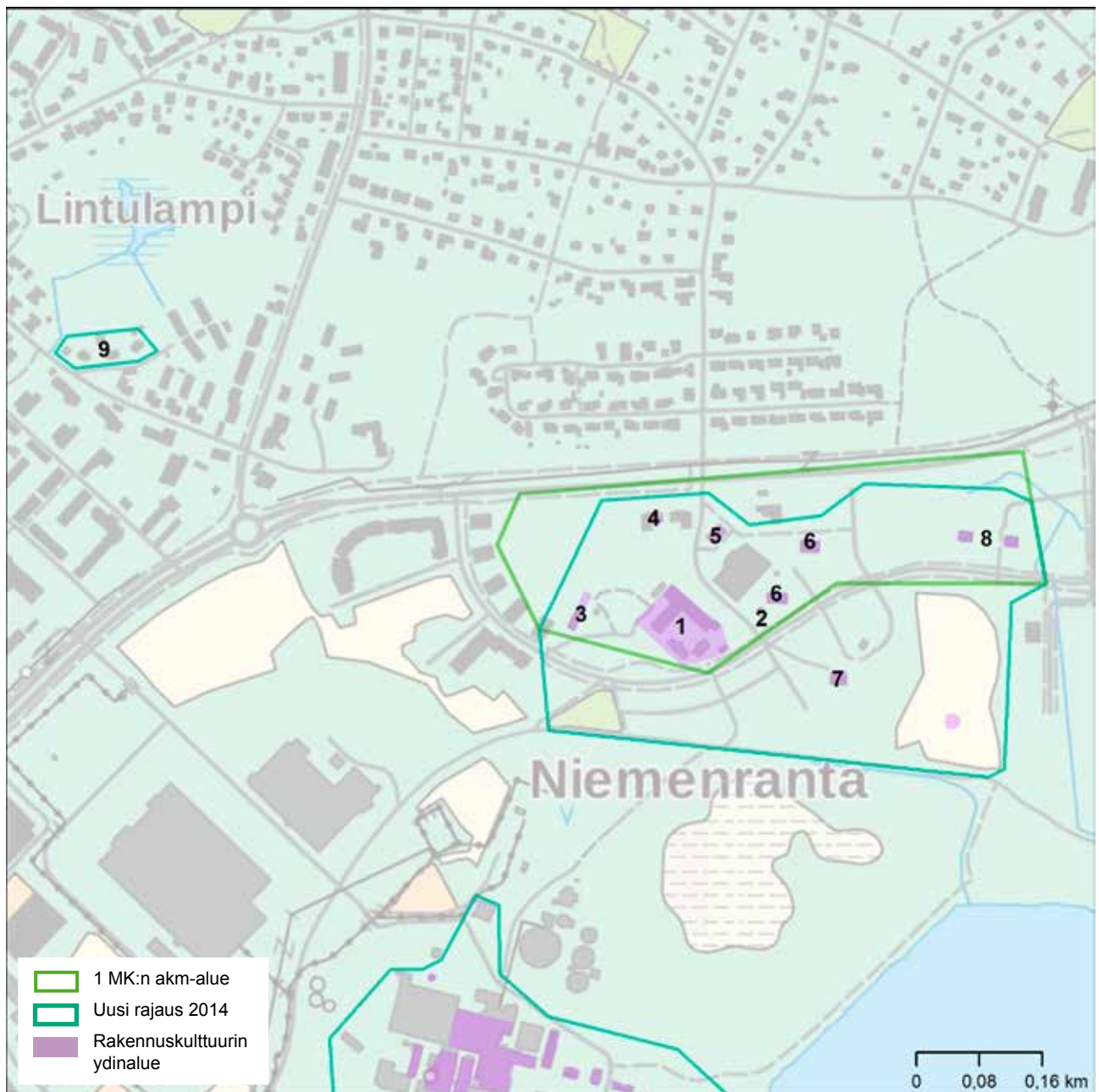
- elinkeinohistoria: Kartanon pihapiirin itäpuolella toiminut Ahlström OY:n Niemen saha 1889–1960-luku, ei jäljelle jääneitä rakenteita. 1916 osaksi Ab J.W. Enqvist Oy:n Lielahden kartanon maataloustuotantoa, pääpaikka oli Niemi. Omavaraisuuteen pyrkivä tehdasyhdyskunnan elintarviketuotanto, suurtilojen resurssija keskittävä rooli maataloudessa
- asutushistoria: Niemen kylä 1540 neljä kantataloa, isojaossa yksinäistalona. Kartanon pihapiiri, jolla ratsutilan historia. Teollisuuslaitoksen virkailijoiden ja työväen asuminen, tehtaan tukemaa ja hallinnoimaa asumista
- kulttuurihistoria: kartanoiden säätyläiskulttuuri, päärakennuksen käyttö alueen kokoontumistilana. Työväenkulttuuri: yleinen sauna ym.
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset, suurtilat ovat olleet edelläkävijöitä rakennuskulttuurissa
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyylit, erityisesti Birger Federleyn suunnittelemaa rakennuksia
- asemakaavoituksen historia: Federleyn asemakaava 1924 yhtiön toimeksiannosta, laajat asuinalueet, osin toteutuneet

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen

Metsäliitto-Yhtymän rakennushistoriallinen inventointi, Niemenrannan suunnittelun alue vers. 30.10.2007, 2002, Timo Kantonen

Tampereen Niemen kartanon alue rakennetun kulttuuriympäristön inventointi, 2011, Mirkku Haapasaari (2006) ja Pauliina Tiusanen

1. Niemen kartanon pihapiiri: päärakennus eli pirttirakennus 1861, vieraspytinki 1800-luku, kellari 1877, navetta / talli 1917-1918
2. Niemen kartanon aitta 1844
3. Niemen mylly 1920-luku (1940-luku)
4. Niemen paja 1944
5. Niemen sauna 1920
6. 2 virkailija-asuntojen paritaloa, 1920-luvun alku
7. 1 virkailija-asunto / klubi, 1910-luvun loppu
8. 2 virkailijoiden asuinpienkerrostaloa talousrakennukseen, 1940-luvun loppu / 1950-luvun alku
9. 3 paritaloa Ollinkadulla, työväen asuntoja, 1920-luku. Ainoat jäljellä olevat tehtaan työläisten asunnot ns. Vainion alueella.

NÄSINNEULA JA TAIDEMUSEO

Ympäristötyyppi: taajama

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- taidemuseo
- näkötorni
- akvaario
- planetaario
- kesäravintola
- sauna

NYKYTILA

rakennuksia pidetty kunnossa. Näsinneulan sisätiloja muuteltu. Museo alkuperäisessä muodossa. Museo jäänyt laajentuneen huvipuiston sisälle

MUUTOSKESTÄVYYS museo 1/3, muut 2/3

Näsinneula

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

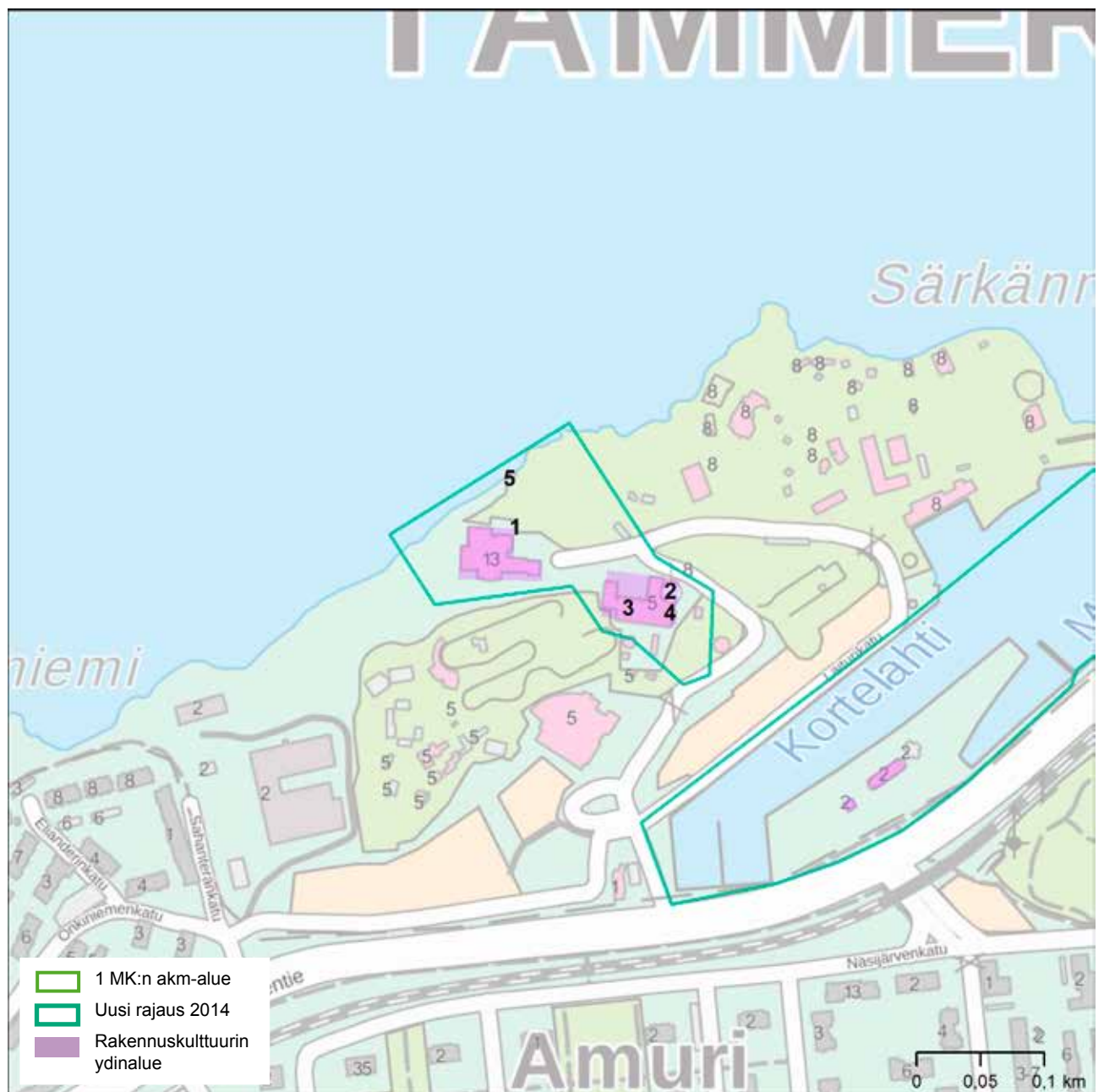
- maamerkki, 60-luvun lopun kaupungin imagonrakennus, paikallisidentiteetti
- näkötornin jalustaosan massoittelu ja suhde lähiympäristöön, luonnontilainen ranta
- museon arkkitehtuuri, yhteys Näsijärveen, veistospuisto
- museon rakentaminen kaupungin kulttuuripolitiikan ilmentäjänä

HISTORIA

- taidehistoria: Sara Hildénin kokoelmat
- vapaa-ajan historia: koko kohde matkailun historiaa
- arkkitehtuurin historia: modernismi ja betonibrutalismi, Pekka Ilveskosken ja Asko Rasinperän suunnittelema rakennuksia

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998,
Tampereen kaupungin ympäristötoimi,
kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen;
Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012,
A-Insinöörit suunnittelu Oy

1. Sara Hildénin taidemuseo 1979 ja veistospuisto
2. Näsinneulan torni ja ravintola 1971
3. Akvaario ja planetaario 1969
4. Kesäravintola tornin juurella
5. Aiemmin paikalla sijainneen huvilan rantsauna

PELTOLAMMI

Ympäristötyyppi: lähiötaajama

Sijainti: Tampereen eteläinen alue,
Peltolammin kaupunginosa

KOHDE

- asuinkerrostalojen alueita
- asuinpientalojen alueita
- koulu
- seurakuntakeskus
- ostoskeskus
- liikerakennus
- kaksi lämpökeskusta
- puistoja
- uimaranta

NYKYTILA

Lähiön rakennuksia ja puistoja pidetty kunnossa, lamellitalojen julkisivuja muuteltu, rakennukset alkuperäisessä käytössä.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- rakentamisaikansa arvoja ja asumista ilmentävä, yhtenäinen, selkeästi rajautuva kokonaisuus
- korkeatasoista asuinaluesuunnittelua, erittäin väljä metsälähiö
- ilmentää aluerakentamista palveluineen
- rakennusmassojen ja osa-alueiden sijoittelu suhteessa topografiaan ja maisemarakenteeseen
- väljä vehreä kaupunkikuva

Lamellitalo

HISTORIA

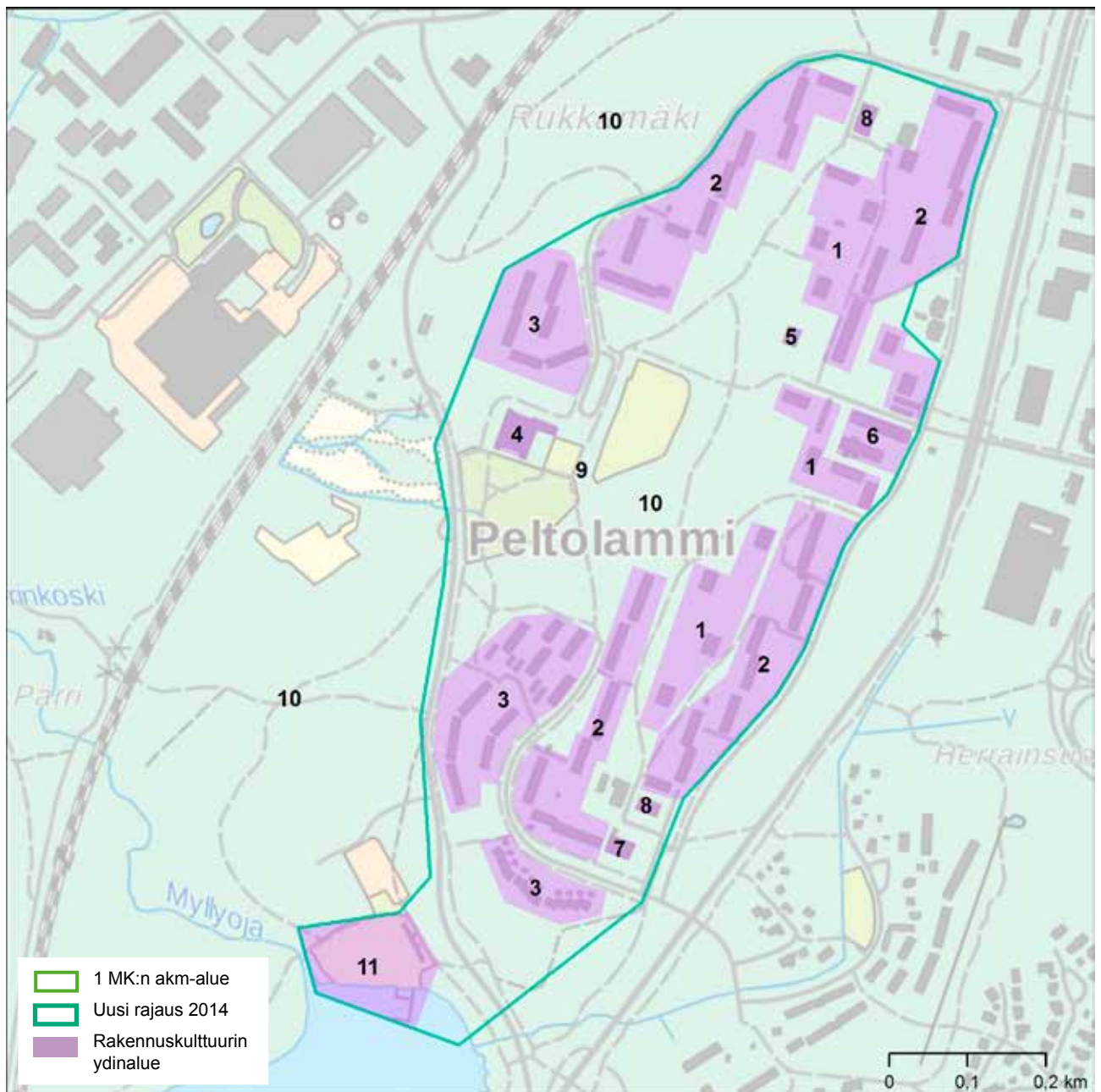
- asutushistoria: Pirkanmaan Asuntosäästäjät Oy:n hanke, metsälähiö, perheasunnot
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyylit, 1960-luvun puhdaslinjainen modernismi. Aarne Heinon (arkkitehtitoimisto Vahtera & Heino) suunnittelema rakennuksia.
- asemakaavoituksen historia: kaupungin laajeneminen suunnitelmallisesti rakentamattomille alueille, 1. asemakaava pientalokaava 1948, 2. asemakaava 1962, 3. ja toteutunut asemakaava arkkitehtitoimisto Vahtera & Heino 1964, varhainen lähiökaava, asuma-solut, avoin korttelirakenne, ”viherkeuhkot” keskellä, maastonmuodot huomioiva
- aluerakentamisen historia: Mattinen & Niemelän rakennusliike

Pistetalo

LÄHTEET

Tampereen keskustan ulkopuolisten 1960- ja 1970-luvun asuin-alueiden inventointi ja arvottaminen, 2010,
Tampereen kaupunki / Pöyry Environment Oy

LÄHIÖN I VAIHE RAKENNETTU 1964-1967:

1. 7-kerroksiset pistetalot
2. 3-kerroksiset lamellitalot
3. Rivitaloalueet koulun etelä- ja pohjoispuolella
4. Koulu
5. Seurakuntakeskus
6. Ostoskeskus Tilkonmäenkadulla
7. Liikerakennus Terhokujalla
8. Lämpökeskukset Säästäjänkadulla ja Terhokujalla
9. Puistoalue kenttineen koulun vieressä
10. Metsäpuistot alueen reunoilla ja keskellä
11. Peltolammin uimaranta: uimakoppi-kioski-rakennus

PETSAMO

Ympäristötyyppi: esikaupunki, puutarha

KOHDE

- kaksi asuinpientalojen aluetta
- puistoja

Kaupinkatu

HISTORIA

- asutushistoria: Työläisten asuinalueita. Petsamo vakavaraisten työläisten rakentama, 1920- luvun ja 1930-luvun lopun voimalliset rakennuskaudet, omakotiasumisen aate ja suosio, esikaupunkien puutarha-kaupunkiaate.
- rakentamisen perinne: ”Hartiapankkirakentaminen”, varhaisimmat talot hirsirakennuksia. Perä-Petsamos- sa kenties käytetty sosiaalishallituksen tyyppipiirustuksia pientaloista
- sosiaalishistoria: Valtion ja kunnan tukema asuminen: vuokratontit, lainananto.
- vapaa-ajan, työväen kulttuurin ja yhdistystoiminnan historia
- liikennehistoria: alueen halkaiseva Kekkosen tie ja sen rakentamiseen liittyneet kiistat
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyylit: erityisesti asuinrakennusten klassismi ja 1930-luvun sekatyylit, 1950-luvun pehmeä funktionalismi, mm. Bertel Strömmerin ja Eetu Murroksen suunnittelema rakennuksia
- asemakaavoituksen historia: Kaupungin laajeneminen suunnitelmallisesti itään ja koilliseen, esikaupungin järjestelyohjelma 1920. Vrt. Tammelassa teollisuus ja asuminen samalla alueella. Petsamon 1. asemakaava 1921 ja rakennusjärjestys 1925. Laajennukset 1923, 1927 ja 1936, viuhkamainen kokonaismuoto. Puutarhakaupunki, suorat pääkadut, puistokadut, kaarevat maastonmuotoja seuraavat tonttikadut, pitkät korttelit, omakotitalot kadun varrella.

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

NYKYTILA

Rakennuksia pidetty kunnossa, säilyttäneet alkuperäisyytensä, alkuperäisessä käytössä. Etu-Petsamon etelä-osa eristynyt pohjoisesta, uudisrakentunut paikoin.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

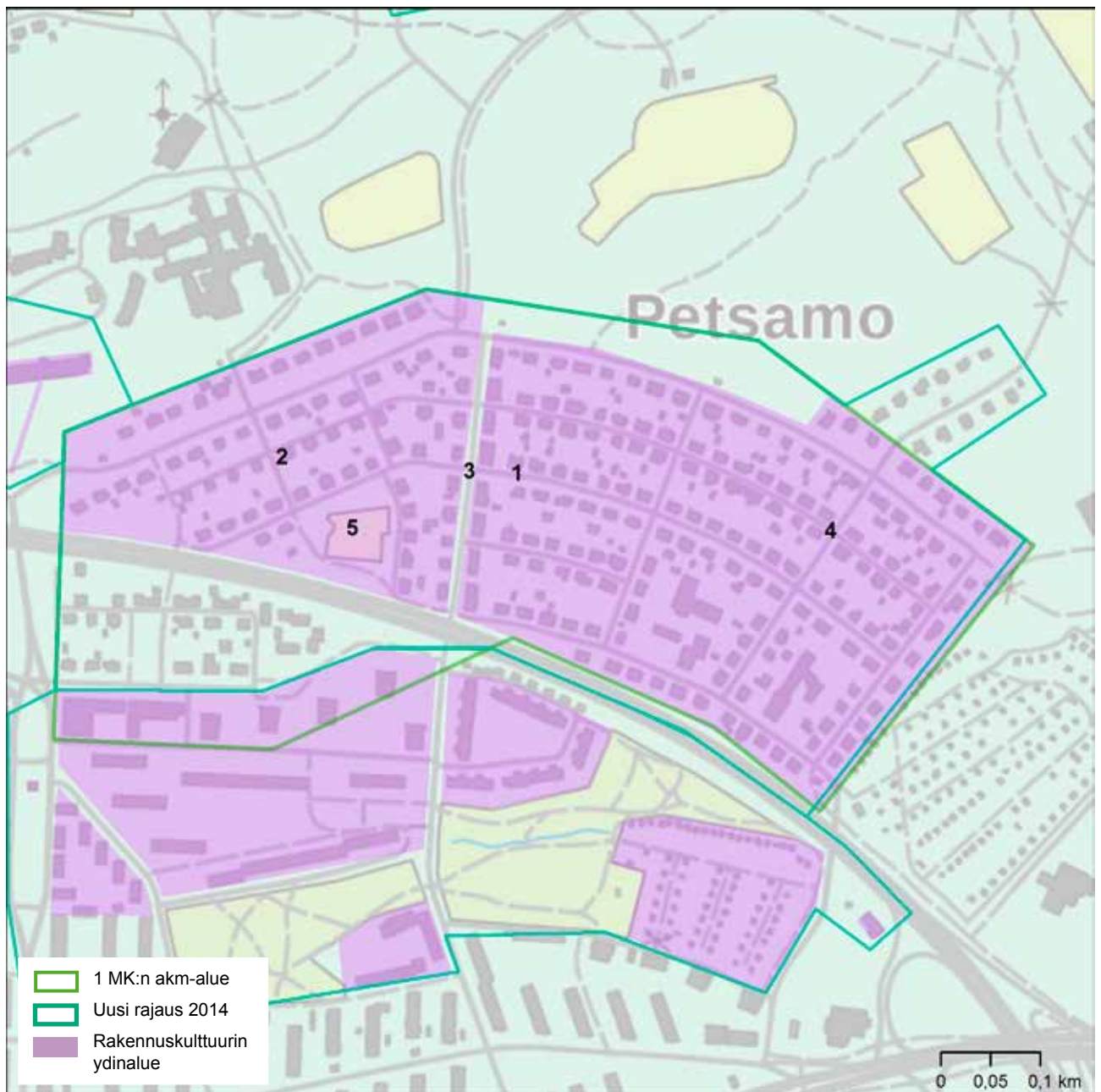
- rakentamisaikansa arvoja ja asumista ilmentäviä, yhtenäisiä, selkeästi rajautuvia kokonaisuuksia
- korkeatasoista asuinalue suunnittelua
- ilmentää teollisuuskaupungin suunnitelmallista laajentumista
- eri talotyyppien yhtenäinen mittakaava ja massoittelu
- rakennusmassojen ja asuinrakennusten sijoittelu tonteille ja palstoille, puutarhapihat
- katunäkymät, kortteleiden muoto, paritalokonsepti
- Bertel Strömmerin 1920—30-luvuilla suunnittelema rakennukset, mittakaava ja massoittelu
- liittyy kiinteästi Kaupin sairaalan maakunnallisesti merkittävään rakennettuun ympäristöön

Kulmakatu

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen; Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012, A-Insinöörit suunnittelu Oy; Petsamo rakennetun ympäristön kulttuurihistorialliset ominaispiirteet, 2006, Pirkanmaan maakuntamuseo / Anna Lyyra-Seppänen; Kauppi-Niihaman osayleiskaava-alue kulttuuriympäristöinventointi, 2004, Pirkanmaan maakuntamuseo / Jari Heiskanen & Kalle Luoto

1. Petsamo: 1920—40-lukujen esikaupunki, omakotitaloja, rivitaloja, liikerakennuksia
2. Etu-Petsamo 1920-luvun loppupuolen omakoti- ja paritalokortteleita, puisto
3. Kaupinkatu puistokatuna alueiden rajana, itäpuolella rivitaloja / pienkerrostaloja
4. Perä-Petsamo: 1936—39 ja paikoin 1940- ja 50-luvuilla rakentuneita omakoti- ja paritalokortteleita
5. Petsamonpuisto 1926 (1990-luku)

SAUKONMÄKI JA LITUKAN RIVITALOT JA SIIRTOLAPUUTARHA

Ympäristötyyppi: esikaupunki, puutarha

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- asuinkerrostalojen ja liikekeskuksen alue
- asuinpientalojen alue
- siirtolapuutarha-alue
- koulu
- asuinkerrostaloja
- puistoja

NYKYTILA

Rakennuksia pidetty kunnossa, säilyttäneet alkuperäisyytensä, alkuperäisessä käytössä. Pistetalojen julkisivut uudistettu, niiden piha-alueet jäsentymättömiä. Siirtolapuutarhan vanhin osa eristynyt sekä kerhotalosta että uudemmasta alueesta.

MUUTOSKESTÄVYYS Saukonmäki, siirtolapuutarha 1/3, muut 2/3

Muuntaja

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- rakentamisaikansa arvoja ja asumista ilmentäviä, yhtenäisiä, selkeästi rajautuvia kokonaisuuksia
- korkeatasoista asuinaluesuunnittelua
- ilmentää teollisuuskaupungin suunnitelmallista laajentumista
- eri talotyyppien yhtenäinen mittakaava ja massoittelu
- Saukonmäen lamellien ja pistetalojen asema kaupunkikuvassa, pistetalot mäellä, lamellit rinteessä, liikekeskus maamerkinä
- Ludekylän asema kaupunkikuvassa ja kaupungin historiassa
- rivitalojen ja siirtolapuutarhan suhde ympäröivään puistoon, Kalevan kouluhin ja kerrostaloalueeseen
- väljä vehreä kaupunkikuva, puistonäkymät
- liittyy kiinteästi Kalevan RKY-alueeseen

HISTORIA

- asutushistoria: Työläisten asuinalueita. Ludekylä kaupungin vuokrataloja, Litukan rivitalot rakennusliikeveitoisia paremmin resursoidulle väestölle. 1950-luvun voimallinen rakennuskausi, omakotiasumisen aate ja suosio, esikaupunkien puutarhakaupunkiaate. Saukonmäki osaketaloja, siirtyminen lähiömäiseen elementtirakentamiseen: yhtiön aikaansaamaa asuntotuotantoa saman yhtiön aiemmin rakennuttamien puisten vuokratalojen paikalle. Osa Saukonmäestä arava-rahoitteisia
- rakentamisen perinne: siirtolapuutarhamökit
- sosiaalishistoria: kansalaissodan jälkeisen asutuspulan lievittäminen: Ludekylän kunnalliset vuokratalot. Siirtolapuutarhojen perustaminen ja tukeminen.
- sivistyshistoria: koulut, kerhotalo
- vapaa-ajan, työväen kulttuurin, yhdistystoiminnan ja puutarha-aatteen historia: teollisuuskaupungin siirtolapuutarha, aloitteen teki lastensuojelulautakunta, taustalla lasten omat viljelypalstat 1900-luvun alussa, palstat sosiaalisin perustein lapsiperheille
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyylit: 1950-luvun pehmeä funktionalismi, 1960-luvun rationaalinen funktionalismi. Mm. Eeva Uotilan, Jaakko ja Antti Tähtisen suunnittelema rakennuksia.
- asemakaavoituksen historia: Ludekylän ympäristön asemakaava 1921, mm. esplanadi. Saukonmäen Olli Kivisen yleissuunnitelma 1963, Aaro Alapeuson asemakaava 1963, tehtaan asunnoiksi rakentaman alueen saneeraaminen ajanmukaisella lähiöratkaisulla, väljyys, liikekeskusta

Rivitalot

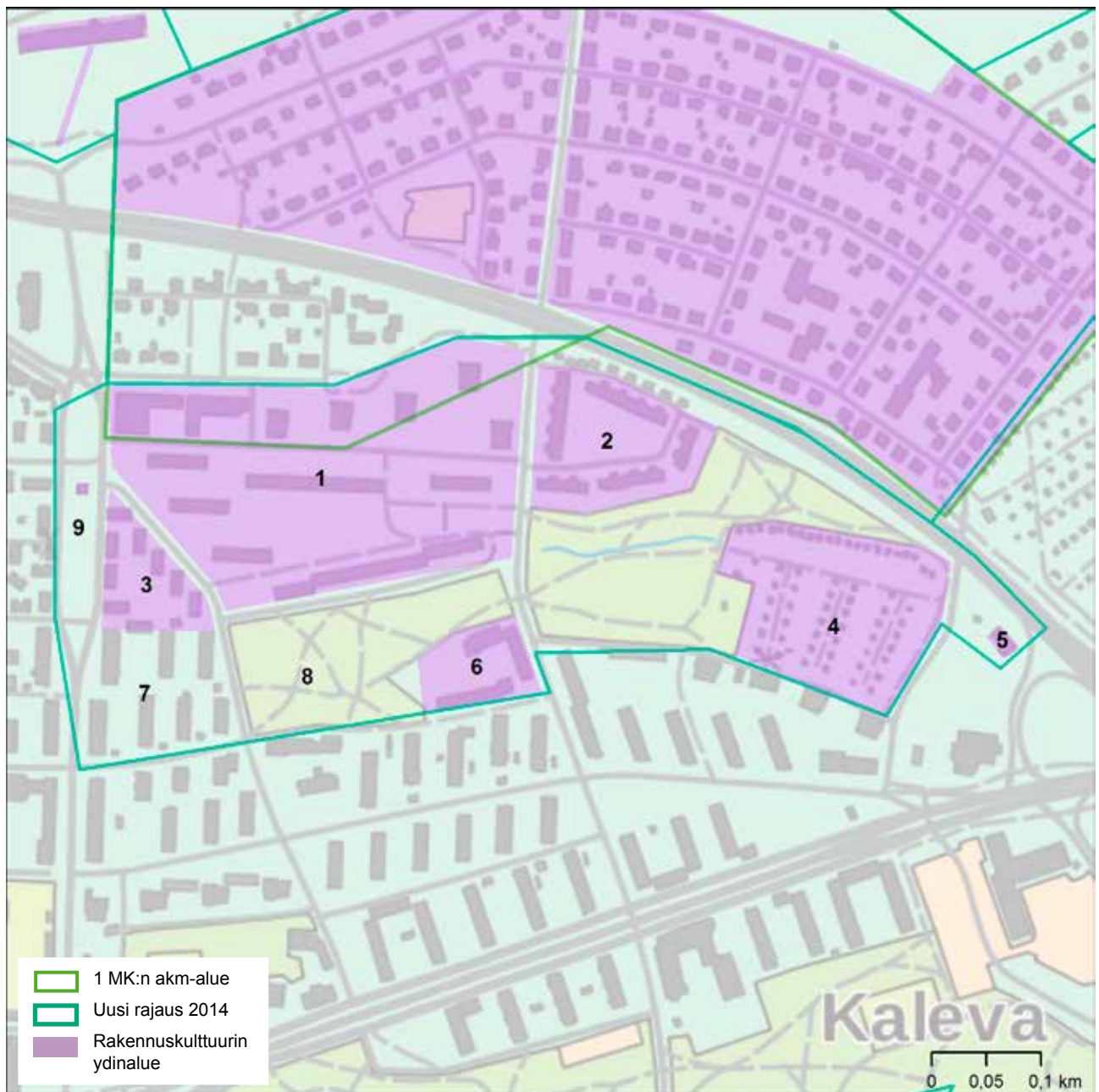
LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen;

Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012, A-Insinöörit suunnittelu Oy;

Asuinalueiden inventointi ja arvottaminen (1960-1980-luvut) Saukonmäki, Kaarilan aukio, Haukiluoma ja Linnainmaa, 2010, Tampereen kaupunki / WSP Finland Oy;

<http://www15.uta.fi/koskivoimaa/arki/1918-40/litukka.htm>

1. Saukonmäki: kuusi 3-kerroksista lamellikerrostaloa ja viisi 7-kerroksista pistetaloa 1966-1971, Tampella-yhtiön rakennuttamia, liikekeskus, kerhotalo
2. Kaupinkadun-Omakadun rivitalot (Litukan rivitalot) 1954-1956, viisi kaksikerroksista rivitaloa
3. Ludekylä: osa Petsamoa, 1926, kaupungin rakennus-tuotantoa yhdeksän 1-kerroksista rivitaloa
4. Litukan siirtolapuutarhan läntinen osa 1923, nelisen-kymmentä siirtolapuutarhamökkiä kujineen
5. Siirtolapuutarhan kerhotalo 1952
6. Saukonpuiston koulu 1960
7. Kalevan kokonaisuuteen kuuluvia asuinkerrostaloja 1950-luvulta (lounaisnurkan kortteli)
8. Saukonpuisto-Litukanoja-Koivikkorinne 1950-luku
9. Kalevanpuistotien puisto ja muuntamo 1920-luku

PIRKANKADUN LÄNSIPÄÄ

Ympäristötyyppi: taajama

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- varikkorakennus
- tennishalli
- ammattikoulu
- kolme asuinkorttelia
- työväen asuinrakennuksia
- asuinpienkerrostaloja

NYKYTILA

Rakennuksia pidetty kunnossa. Punakylä yhä vuokrateloina, puukerrostalojen ullakoita muutettu asuinkäyttöön. Sauna muutettu asunnoiksi, Rollikkahalli uudiskäytössä, muut alkuperäisessä käytössä.

MUUTOSKESTÄVYYS ammattikoulu ja Punakylä 1/3, muut 2/3

HISTORIA

- asutushistoria: 1920- ja 1950-lukujen voimalliset jälleenrakennuskaudet. Puuseppien talo: ns. Buurienmaan viimeinen säilynyt asuinpuutalo, liittyy kiinteästi Amurin historiaan, timpureiden itselleen rakentama.
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset, siirtyminen puurakentamisesta kivitaloihin.
- sosiaalishistoria: kansalaissodan jälkeisen asutuspulan lievittäminen: Punakylän vuokratilat, Pirkankadun 1920-luvun alun rakennukset
- sivistyshistoria: Ammattikoulu ensimmäinen ammattikoululle suunniteltu rakennus Suomessa, koulut toimineet jo 1912 ja 1926 lähtien, yhdistettiin. Seudullinen opintoharjo. Valmistuttuaan sota-ajan sairaalana. Amurin kansakoulu
- vapaa-ajan historia: tennishalli, elokuvateatteri
- liikennehistoria: johdinautojen varikko
- arkkitehtuurin historia: Rakennusten tyylit: erityisesti asuinrakennusten klassismi ja 1950-luvun modernismi sekä rollikkahallin, tennishallin ja ammattikoulun funktionalismi. Mm. Vilho Kolhon, Mikael Nordenswanin, Bertel Strömmerin, E. A. Liuhan, Heikki Tiitolan, Harry W. Schreckin ja Jaakko Tähtisen suunnittelema rakennuksia
- asemakaavoituksen historia: umpikorttelit, säteittäiset Pirkankadun ja Satakunnankadun alut, pitkät näkymät, ammattikoulun eduspuisto

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

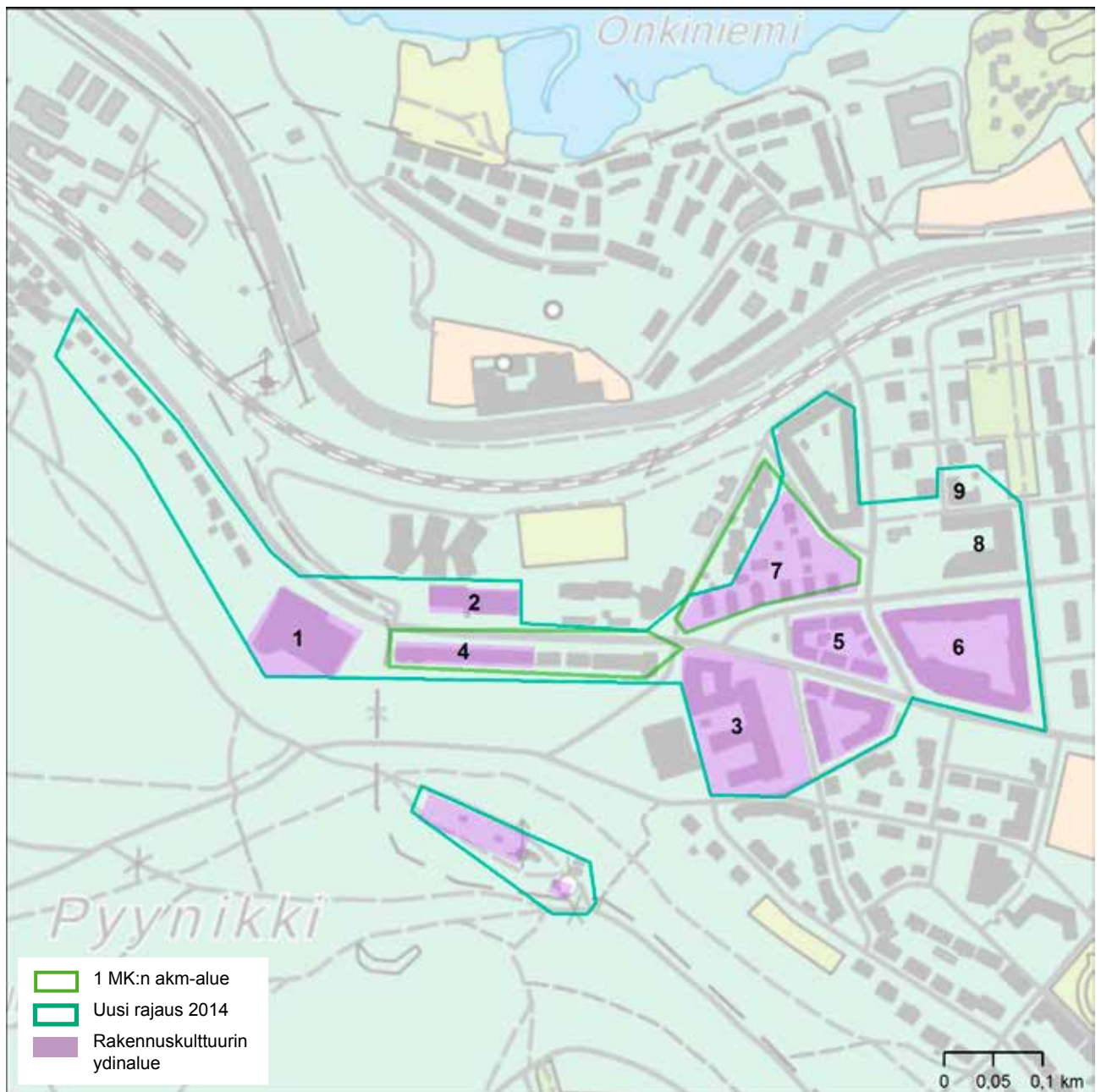
- kaupunkiin saapuminen lännestä: historiallinen tielinja, katunäkymät, kortteleiden muoto
- Bertel Strömmerin 1920-30-luvuilla suunnittelemat rakennukset, mittakaava ja massoittelu
- ammattikoulun asema kaupunkikuvassa ja -rakenteessa dominanttina
- Punakylän asema kaupunkikuvassa ja kaupungin historiassa
- taajaman ja harjun rajapinta ja suhde
- liittyy kiinteästi Pyynikinrinteen ja Pispalanrinteen RKY-alueisiin

Umpikortteli, Veljeslinna

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998,
Tampereen kaupungin ympäristötoimi,
kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen;
Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012,
A-Insinöörit suunnittelu Oy;
<http://www15.uta.fi/koskivoimaa/kaupunki/1918-40/VII.htm>

1. Rollikkahalli 1949
2. Tennishalli 1937
3. Pyynikin ammattikoulu 1939, lisärakennus 1951, laajennuksia 1958 ja 1965
4. Kilometritalo ja muut Pirkankadun puiset asuinpienkerrostalot, 1910-30-luvut
5. Santalahdentien (Kolmisopen) ja Ilomäentien korttelit: puisia ja kivisiä asuinkekkaloja 1920-luvulta, yleinen sauna
6. Sepänkadun – Sotkankadun (Veljeslinnan) kortteli: kivisiä asuinkekkaloja 1920-1950-luvuilta, korttelihiha, elokuvateatteri 1940-luvun asuinkekkalon pohjakerroksessa
7. Punakylän asuinpientalot 1919
8. Amurin koulu
9. Puuseppien talo 1911, Suokatu 24

PYYNIKIN KOHTEET JA VIKKINSAARI

Ympäristötyyppi: taajama, puisto

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- urheiluopisto
- huvila
- asuinrakennuksia
- tehdas
- hotelli
- puisto
- kesäteatteri
- huvittelusaari

NYKYTILA

Urheiluopiston alue rakentunut näihin päiviin asti. Huvila entisoity, Kisapirttiä ei ole pidetty kunnossa. Tuontorakennukset uudiskäytössä, ympärille rakentunut asuinkerrostaloja 1980–2010-luvuilla, rantaa täytetty. Viikinsaari, asuinrakennukset, hotellin ja kesäteatterin alue alkuperäisessä käytössä, pidetty kunnossa.

MUUTOSKESTÄVYYS arvokasrakennukset 1/3, alueet 2/3

Teatterin katsomo

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

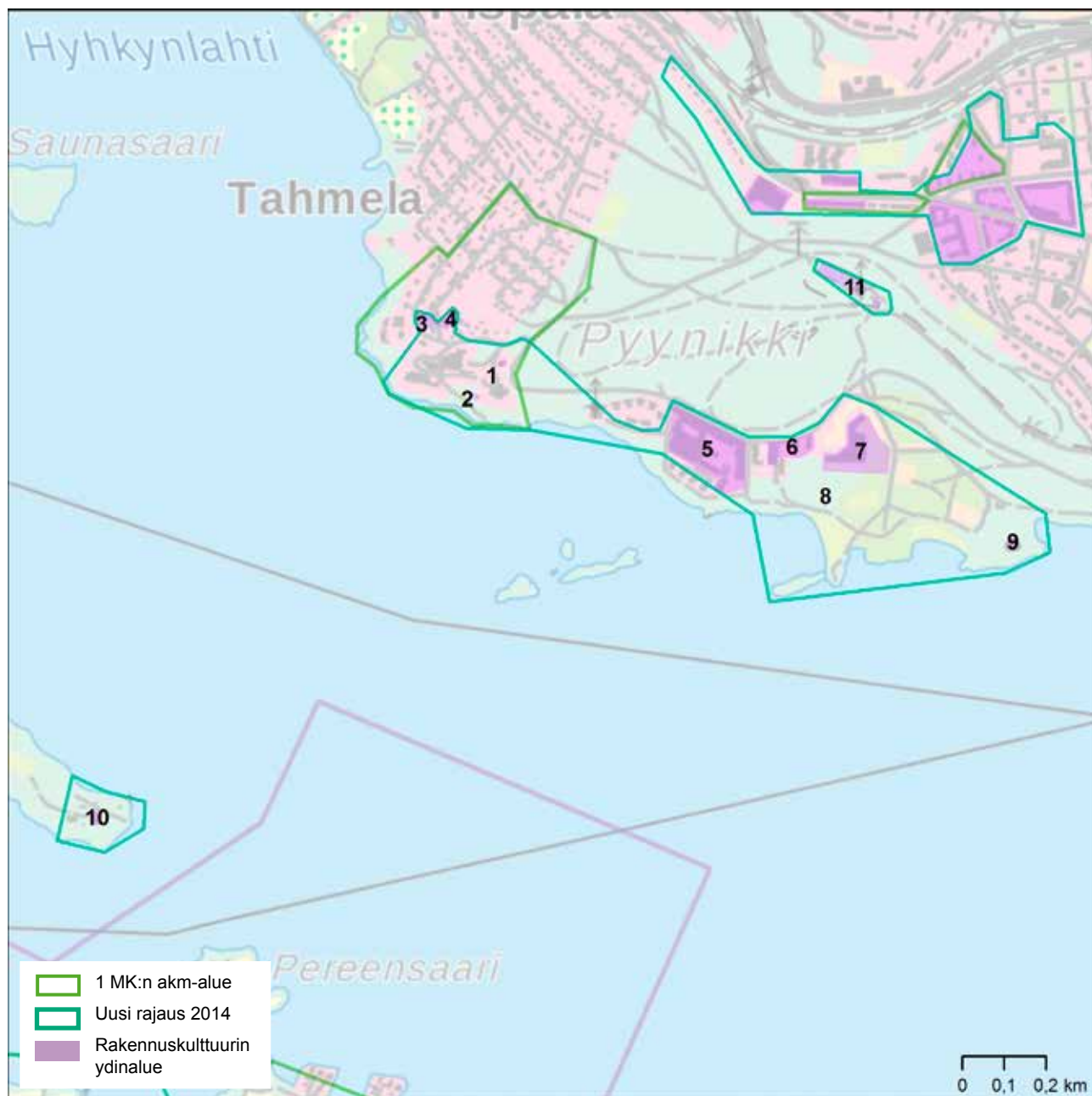
- Opisto ilmentää tekstiiliteollisuuden naistyöntekijöiden sosiaalishistoriaa ja myöhempää oppilaitosrakentamista, Kisapirtti ottaa yhteyden hirsirakentamisen perinteeseen
- Pyynikin tehdas ilmentää vesivoiman käytöstä vapautuneen tekstiiliteollisuuden punatiilestä rakentamista 1900-luvun alkupuolella
- asuntokohteet ilmentävät sekä työsuhteasumista että mahdollisuutta yksilöllisiin asuinrakennuksiin ja niiden synnyttämää arkkitehtuuria
- Rosendahlin vanhin kerrostuma yhdessä Varalan huvilan kanssa edustaa jäänteitä Pyhäjärven pohjoisrannan huvilakulttuurista
- hotelli ilmentää 1970-luvun korkeatasoista, maise-man huomioivaa julkista rakentamista
- Viikinsaari 1800-luvulta nykypäivään asti kaupunkilaisten vapaa-ajanviettopaikkana
- Kesäteatteri ilmentää innovatiivista rakentamista ja työläiskaupungin kesäteatteriperinteen jatkamista suuressa mittakaavassa. Ilmentää myös siellä esitettyä teatteritaidetta, mm. Tuntematon sotilas -näytelmää
- kesäteatterin - puiston – hotellin suhteet tärkeitä, yhteys järvelle ja harjulle
- näkymät Pyhäjärvelle, kohteiden näkyminen vastarannalta

HISTORIA

- sivistyshistoria: opisto ja teatteri
- elinkeinohistoria: trikootehdas, hotelli
- vapaa-ajan historia: teatteri ja puisto, näkötorni, Viikinsaaren ravintola ja tanssilava
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyylit, Lambert Pettersonin suunnittelema kesäravintola. Karl Snellmanin suunnittelema huvila. Bertel Strömmelin suunnittelema Kisapirtti. Jaakko Ilveskosken ja Reijo Ojasen suunnittelema katsomo. Vilho Kolhon suunnittelema näkötorni. Veikko Kallion ja Harry W. Schreckin suunnittelema asuinkerrostaloja. Jaakko Laapotin suunnittelema hotelli. Harry W. Schreckin ja Jorma A. Sulkavan suunnittelema pientalot
- asutushistoria: työsuhteasunnot kerrostaloissa, yksilölliset pientalot Ansonkalliolla, 1900-luvun loppupuolen mm. tehtaantöntyöntekijöiden ja toimihenkilöiden asuinolot
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- kirjallisuuden historia: Varalan huvilan kerrotaan olleen F. E. Sillanpään romaanin Hiltu ja Ragnar tapahtumapaikan esikuva

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen

1. Varalan urheiluopisto: kisapirtti 1926 (1976), opisto-rakennuksia 1960-luvulta lähtien
2. Varalan (Liljeroosin) huvila 1893
3. Asuinpientalo Varalankatu 27, Junnolan talo 1955
4. Asuinpientalo Suuruspääkatu 25, Mainos-Lehmuksen talo 1966
5. Pyynikin trikoon tuotantorakennukset 1898-1971, useaan kertaan laajennettu tuotantorakennusten kortteli, pääilme 1920-1940-luvuilta
6. Asuinkeuhkot: 1939, 1950-luku, Triכון työsuhte-asuntoja tehtaalla itäpuolella
7. Kongressihotelli Rosendahl 1977, osin pilareille rakennettu peililasipintainen hotellikompleksi
8. Rosendahlin puisto, osin 1800-luvun lopun kesäravintolan ajalta
9. Pyynikin kesäteatteri: kahvila, pyörivä katsomo 1959 (1994)
10. Viikinsaaren ravintola 1900, asuinrakennus, putka, tanssipaviljonki
11. Näkötorni

RUOTULA

Ympäristötyyppi: lähiötaajama

Sijainti: Tampereen itäinen alue,
Ruotulan kaupunginosa

KOHDE

- kaksi asuinkerrostalojen aluetta
- asuinpientalojen alue
- liikerakennuksia
- aukio
- puistoja

NYKYTILA

Rakennuksia pidetty kunnossa, säilyttäneet alkuperäisyytensä, alkuperäisessä käytössä. Alkuun sisääntulo alueelle etelästä, aukion kautta, Teiskontie muuttanut tilanteen. Aukio toisarvoisessa käytössä.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Lämpökeskus

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- rakentamisaikansa arvoja ja asumista ilmentävä, yhtenäinen, selkeästi rajautuva kokonaisuus
- korkeatasoista asuinalue-suunnittelua
- ilmentää teollisuuskaupungin suunnitelmallista laajentumista
- rakennusmassojen ja osa-alueiden sijoittelu suhteessa topografiaan
- tonttiväylät katujen jatkeena, katunäkymät, kortteleiden vapaat muoto
- pistetalojen ja lämpölaitoksen asema kaupunkikuvassa
- väljä vehreä kaupunkikuva, metsäiset puistokaistaleet

HISTORIA

- asutushistoria: myöhempiin lähiöihin verrattuna pieni metsälähiö, vanhan taajamarakenteen jatkoa
- rakennustekniikan historia: luoteisosan omakotitaloyhtiö: betonielementtikokeilu pientalorakentamisessa
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyylit: 1960-luvun rationaalinen funktionalismi, Aarne Heinin (Vahtera & Heino) suunnittelema rakennuksia
- asemakaavoituksen historia: Kaupungin laajeneminen suunnitelmallisesti itään, 1. asemakaava 1950 jälleenrakennushenkisen pientaloalue (vrt. viereinen Huikas), Tarve tehokkaammalle rakentamiselle: 2. asemakaava 1961 Aaro Alapeuso, varhainen lähiökaava, avoin korttelirakenne, maastonmuodot huomioiva
- aluerakentamisen historia: Tampereen ensimmäisiä aluerakentamiskohteita, Rakennustoimisto Mattinen & Niemelä, aravarahoitteinen

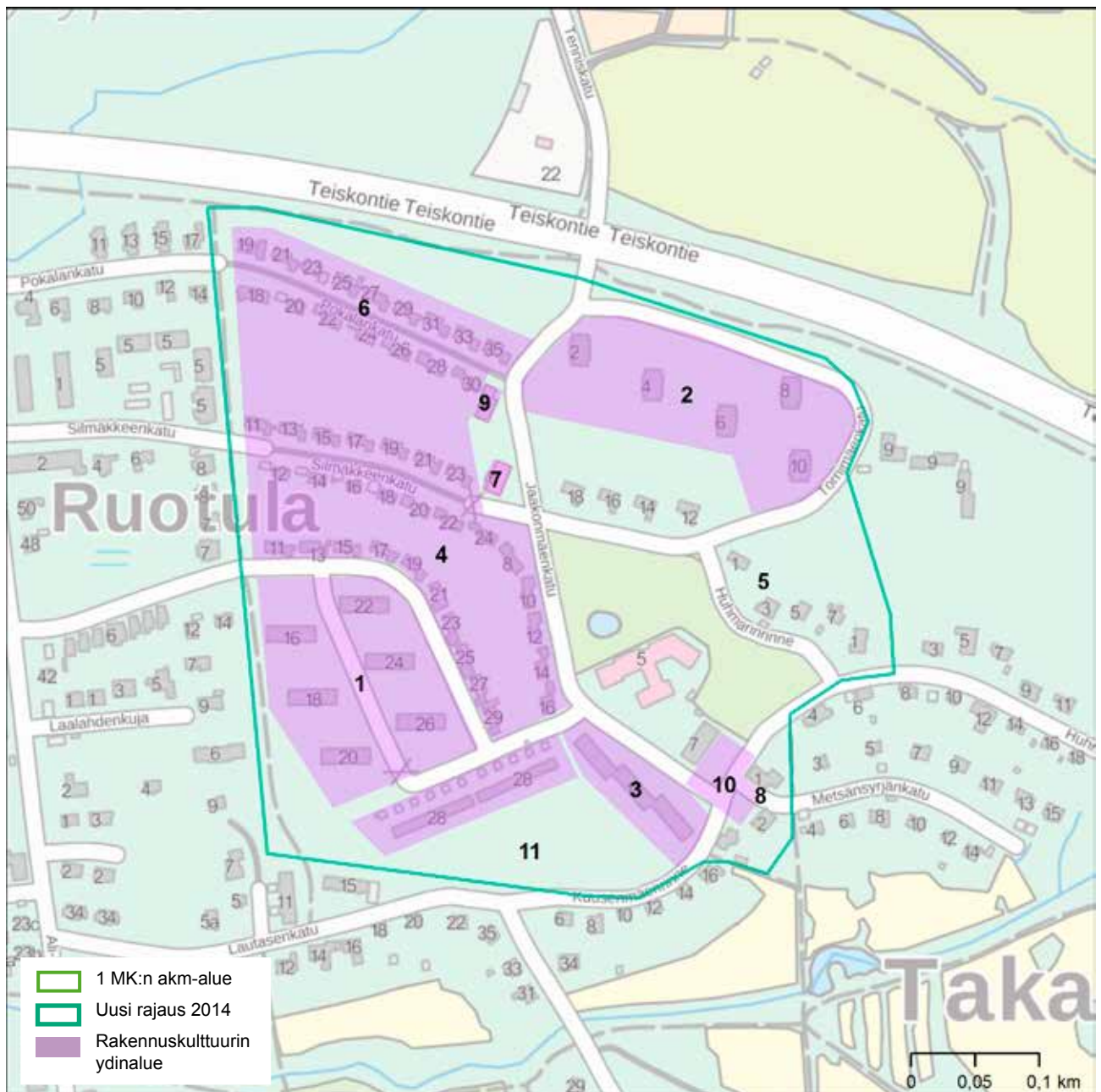

Rivitalo

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998,
Tampereen kaupungin ympäristötoimi,
kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen

Tampereen keskustan ulkopuolisten 1960- ja 1970-luvun asuinalueiden inventointi ja arvottaminen, 2010,
Tampereen kaupunki / Pöyry Environment Oy

RAKENNETTU 1963-1966:

1. Laalahdenkadun kuusi 3-kerroksista lamellikerrostaloa
2. Tornimäenkadun viisi 6-kerroksista pistetaloa
3. Jaakonmäenkadun lamellitalo
4. Laalahdenkadun rivitalo
5. Huhmarinrinteen – Tornimäenkadun omakotitalot
6. Yhtiömuotoisia omakotitaloja luoteisosassa
7. Liikerakennus
8. Kaksi asuin- ja liikerakennusta Jaakonmäenaukion laidalla, 1950- ja 60-luvuilta
9. Lämpövoimakeskus
10. Jaakonmäenaukio
11. Ruotulanpuisto 1960-luvun loppu, puistometsät kortteleiden ympärillä

TAMMELAN TEOLLISUUSKOHTEET JA TORI

Ympäristötyyppi: esikaupunki

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- kuusi tuotantorakennusta
- varasto
- asuinrakennuksia
- tori
- puisto

NYKYTILA

Kohteen rakennukset säilyttäneet arkkitehtoniset piirteensä. Saneerattu toimitiloiksi, asunnoiksi tai toimistoiksi, Tampereen kenkäteollisuus oy:n kiinteistö saneerattu ja täydennysrakennettu palvelukeskukseksi. Torilla uudisrakennus (1988). Tammela ympärillä rakennettu tehtaiden korkuiseksi.

MUUTOSKESTÄVYYS asuin- ja tuotantorakennukset 2/3, puisto ja tori 1/3

Attila

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää 1900-luvun alkukymmenten teollisuuden rakentamista: tehtaita ja asuintuotantoa
- rakennusten arkkitehtuuri, punatiili, mittakaava ja massoittelu
- tori ja puisto kohtaamispaikkana, kauppapaikkana
- tuotantorakennusten erottuminen kaupunkikuvassa, mutta osana korttelirakennetta
- liittyy kiinteästi Juhannuskylän ja Tullinalueen maakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin

HISTORIA

- taloushistoria, elinkeinohistoria: Pikilinna, kenkätehtaat ja puuvillakonttorin varasto osana Tampereen teollista perintöä, Tammela "suutareiden kaupunki", PMK Puuvillatehtaiden yhteinen konttori- ja varastotoiminta
- asutushistoria: Pikilinna ja Akonlinna: tehtaan työntekijöiden asuinolot, tehtaiden asuntorakentaminen
- osuustoiminnan historia: osuusliike Voiman (1917-) ensimmäinen suuri rakennushanke: liike- ja asuinrakennus
- rakennustekniikan ja arkkitehtuurin historia: Rakennusten tyylit, rakenteet, punatiili. Lambert Petterssonin, Frans Jousin, Birger Federleyn, Bertel Strömmelin, Lauri Auteron, Hugo Lindholmin, Jarl Eklundin, Heikki Tiitolan ja Jaakko Tähtisen suunnittelema rakennuksia.
- asemakaavoituksen historia: Tammelan kaupungin osan suunnittelu, asemakaava F.L. Calonius 1887, ruutukaava

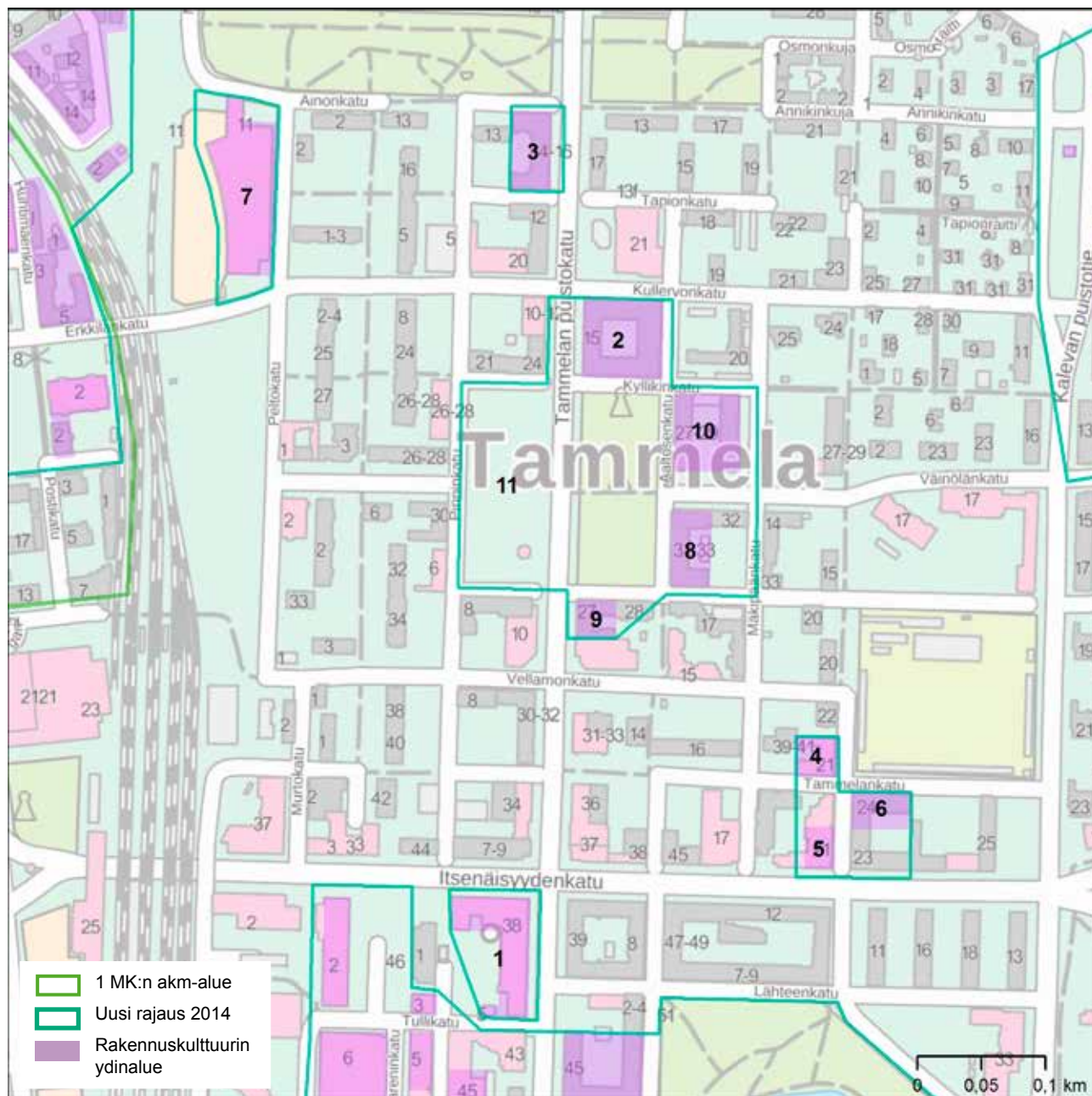

Pikilinna

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen;

Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012, A-Insinöörit suunnittelu Oy

1. Attilan kenkätehdas 1915, 1955
2. Aaltosen kenkätehdas 1916, 1926, 1951
3. Branderin kenkätehdas 1919
4. Solenan kenkätehdas 1931, 1955
5. Tampereen kenkäteollisuus oy (tekniikan museo, palvelukeskus) 1927
6. Kenkätehdas Oy Kaleva 1928
7. PMK:n talo 1938, 1955
8. Asuinkerrostalo Pikilinna 1921
9. Asuinkerrostalo Tammelan voima 1919
10. Asuinkerrostalo Akonlinna 1941
11. Tammelantori: länsipuolen tori 1880-luku, itäpuolen puisto 1910-

TAMPEREEN YLIOPISTON PÄÄRAKENNUS LAAJENNUKSINEEN

Ympäristötyyppi: taajama

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- yliopistorakennus laajennuksineen
- puisto

NYKYTILA

Rakennuksia jonkin verran muokattu. Kohteen rakennukset säilyttäneet arkkitehtoniset piirteensä. Alue täydennysrakentunut / laajentunut 1990-luvulta länteen ja etelään.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Sisäänkäynti

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- 1950-luvun arkkitehtuuri, mittakaava ja massoittelu
- viheralueet, erityisesti vanhat puut ja sisääntuloaukio
- asema kaupunkikuvassa ja -maisemassa (etelästä) dominanttina, yliopistonkadun pääte
- liittyy kiinteästi Tullin alueen maakunnallisesti merkittävään kulttuuriympäristöön ja Tampere-taloon

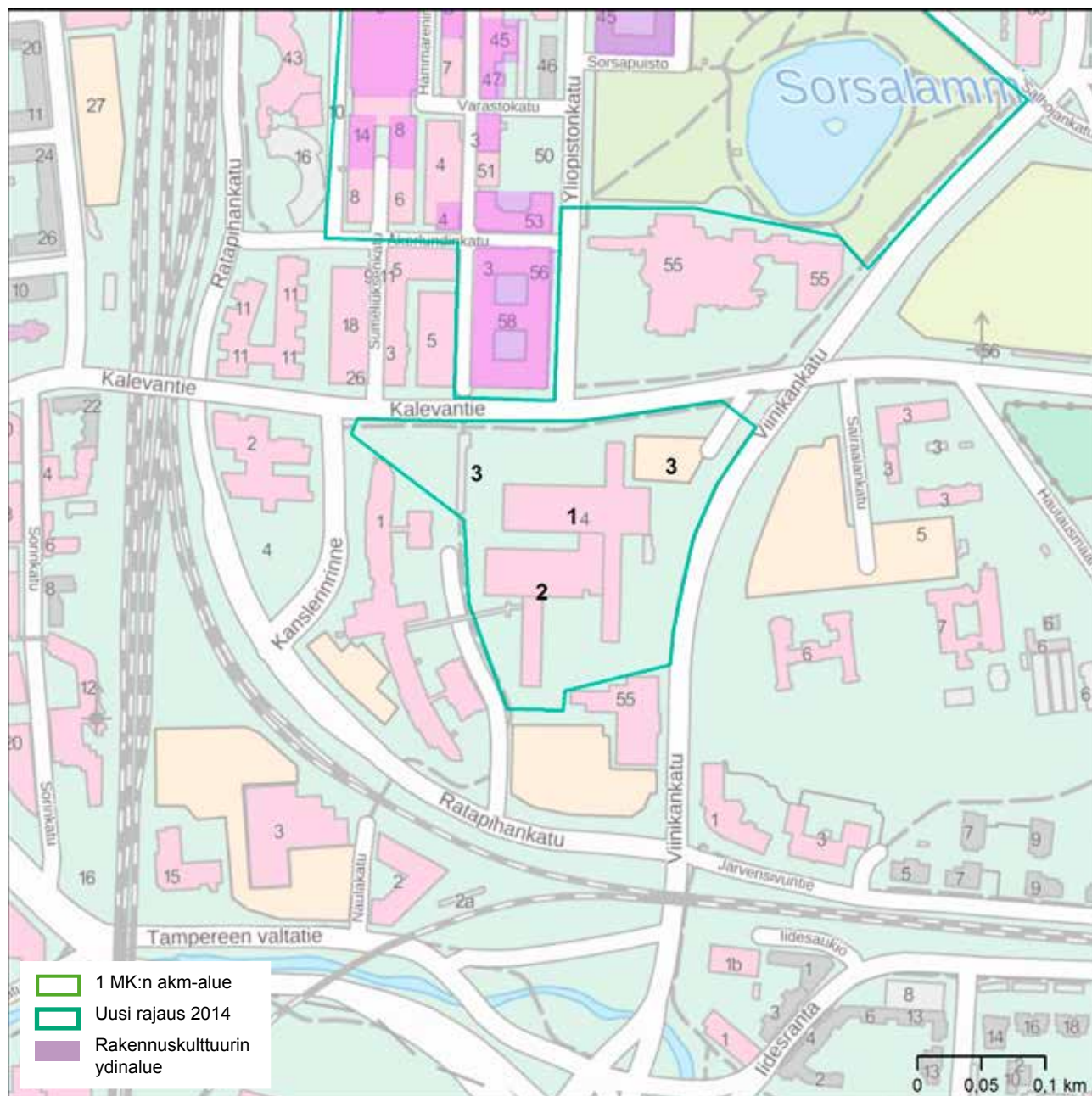
Etelään

HISTORIA

- sivistyshistoria: Yhteiskunnallisen korkeakoulun muutto Tampereelle, muuttuminen yliopistoksi, Tampere korkeakoulukaupunkina. Yhteiskunnallinen tutkimus
- rakennustekniikan ja arkkitehtuurin historia: 1950-luvun lopun modernismi, Toivo Korhosen suunnittelema kokonaisuus
- aluesuunnittelun historia: alueen jäsentely väylien risteyksiin

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen

1. Yliopiston päärakennus 1950
2. Laajennukset 1966
3. Viheralueet edellisten ympärillä

TERÄLAHTI

Ympäristötyyppi: palvelukylä, peltomaisema

Sijainti: Tampereen pohjoisosa, Teisko

KOHDE

- kaksi koulua
- meijeri
- kauppa
- kaksi myllyä
- saha
- myllytupa
- asutusta

NYKYTILA

Tuotanto- ja liikerakennukset muussa käytössä, Kalma-kurki museona. Keskustan koulu toiminnassa. Julkisia rakennuksia ja asuinrakennuksia pidetty kunnossa.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- 1800- ja 1900-luvun julkista ja kaupallista keskusta ilmentävä, kerroksellinen kokonaisuus
- 1920- ja 30-lukujen arkkitehtuuri
- myllyjen ympäristöt, sijainti maisemassa
- aukeat maisematilat isojaon ajalta

Mylly ja saha

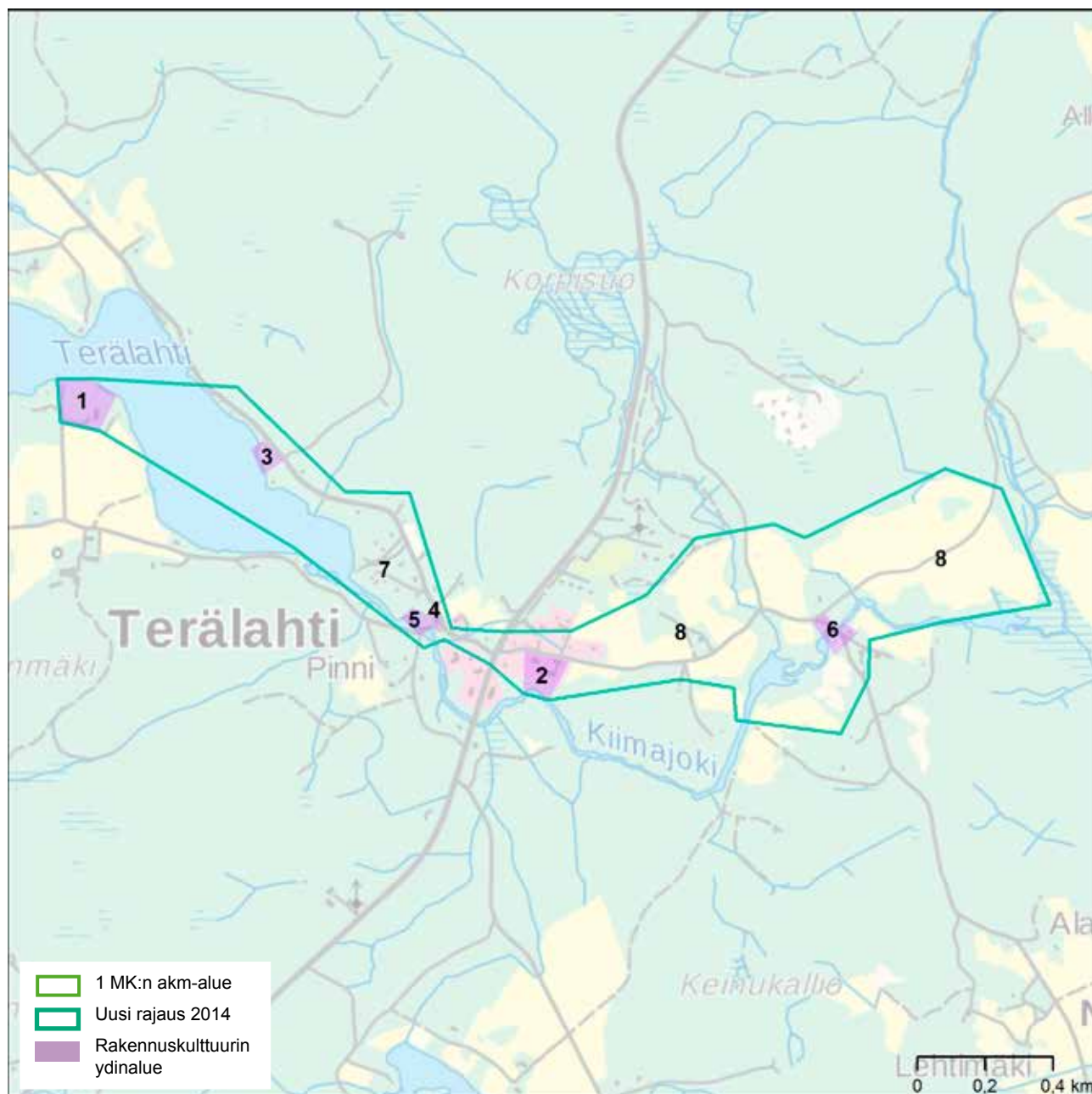
Meijeri

HISTORIA

- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- elinkeinohistoria: kauppa, meijeri, myllyt, saha
- sivistyshistoria: koulut
- seudun historia: Pohjoisen Teiskon keskus, suojeluskunnan talo
- arkkitehtuurin historia: kouluarkkitehtuuri, kauppa- ja meijeriarkkitehtuuri

LÄHTEET

Tampereen Aitolahden ja Teiskon rakennuskulttuuri, 2008, Tampereen kaupunki, Kaupunkiympäristön kehittäminen / Juha Jaakola

1. Terälähdän vanha koulu 1949
2. Uusi koulu eli suojeluskunnan talo 1930-luvun alku, laajennuksia 1962, 2001
3. Teiskon meijeri 1925
4. Teiskon kauppa Oy 1930
5. Terälähdän mylly 1860-luku ja saha ilmeisesti 1900-luvun alku
6. Kalmakurjen mylly 1875 (1906) ja myllytupa 1800-luku
7. Kapeentien asutus
8. Rantalan, Vähä-Mattilan ja Peltomaan peltoaukeat

TULLIN ALUE JA SORSAPUISTO

Ympäristötyyppi: taajama

Sijainti: Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- tullin rakennus
- varasto- ja makasiinirakennuksia
- pienteollisuustalo
- tuotantorakennuksia
- asuinrakennuksia
- puisto

NYKYTILA

Kohteen rakennukset säilyttäneet arkkitehtoniset piirteensä. Saneerattu liiketiloiksi, toimitiloiksi tai toimistoiksi (edellä sulkeissa nykykäyttö). Puistoa muokattu näihin päiviin asti, säilyttänyt ominaispiirteensä.

MUUTOSKESTÄVYYS asuin- ja tuotantorakennukset 2/3, puisto 1/3

Makasiini ja lääketehtas

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- rakennusten arkkitehtuuri, mittakaava ja massoitelu
- kapeat kadut, pitkät korttelit
- vapaamuotoinen 1930-luvulla suunniteltu puisto kohtaamispaikkana, puiston linnut
- varastorakennusten erottuminen kaupunkikuvassa
- liittyy kiinteästi Tammelan maakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön ominaispiirteisiin sekä RKY-kohteeseen Tampereen rautatieasema ja veturitallit

HISTORIA

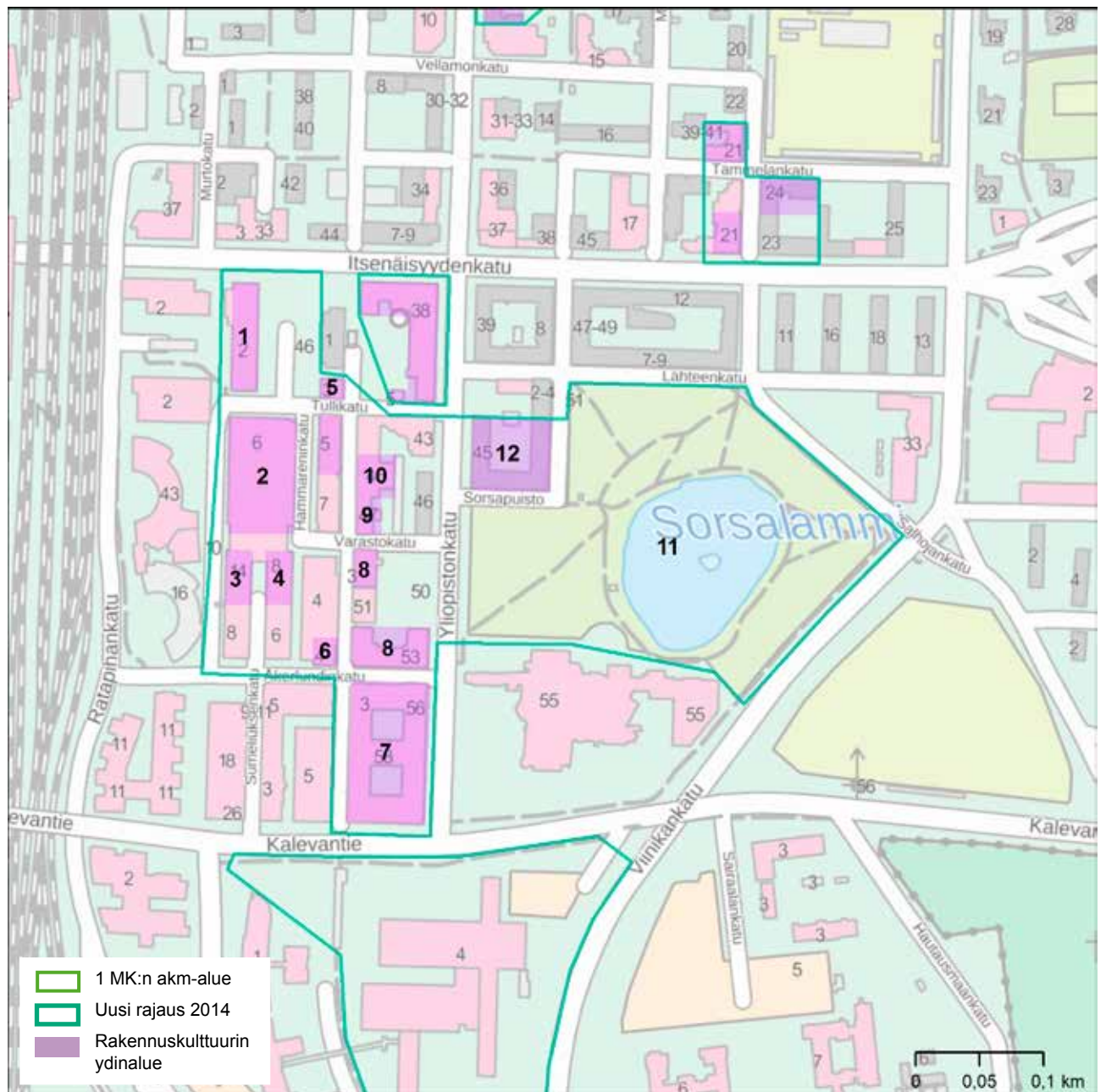
- taloushistoria, elinkeinohistoria: tuotanto- ja varasto-alue rautatieaseman vieressä
- asutushistoria: 1930-luvun asuntorakentaminen
- vapaa-ajan historia: Sorsapuisto matkailunähtävyytenä, lintupuisto, liikennepuisto, lasten puisto
- osuustoiminnan historia: osuusliike Voiman ja SOK:n varastorakennuksia
- rakennustekniikan ja arkkitehtuurin historia: Rakennusten tyylit, rakenteet. Erityisesti punatiili ja vaalea funktionalismi. Varasto- ja toimitilarakennuksia 1900-luvun alusta 1960-luvulle. Georg Schreckin, Berndt Blomin, Kaarlo Lindroosin, Harry W. Schreckin, Frans Jousin, Jaakko Tähtisen, Valde Aulangon ja Armas Lehtisen suunnittelema rakennuksia.
- asemakaavoituksen historia: asemakaava 1900, ruutukaava, kapeat kadut

Sorsapuisto

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen; Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012, A-Insinöörit suunnittelu Oy; Tammela suutarien pääkaupunki, 1997, Matti Wacklin

1. Tullikamari ja pakkahuone 1900 (kulttuuritalo)
2. Maakauppiaitten konttori ja SOK:n varastot ja konttori (kauppakeskus) 1930, 1935-1950 (1990)
3. Voiman makasiini (hotelli) 1926, 1935
4. SMK:n varasto 1938
5. Maantuotteen mylly (ravintola Telakka) 1909
6. HMK:n makasiini (ravintola Myllärit) 1902
7. Pienteollisuustalon kortteli 1946-1977
8. Lääketehtä Star 1948, 1955, 1974
9. Hämeen kenkätehtä 1951
10. Pinninkatu 45 toimitilarakennus 1948
11. Sorsapuisto 1933-
12. Sorsapuistontalo asuinkerrostalo 1935, 1952

UIMAHALLI, TAIDEMUSEOT JA AMURIN TYÖLÄISMUSEOKORTTELI

Ympäristötyyppi: keskusta

Sijainti: : Tampereen kantakaupunki

KOHDE

- uimahalli
- vpk:n talo
- kaksi taidemuseota
- kulttuurihistoriallinen museo

NYKYTILA

Rakennuksia pidetty kunnossa, uimahalli ja Hiekan kiinteistö alkuperäisessä käytössä, VPK:n talo toimitiloina ja asuntolina, museot toiminnassa. Uimahallin puretun osan – pesula ja retkeilymaja - paikalle rakennettu asuinkerrostalo.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Uimahalli

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- kerroksellinen ja tiivis kokonaisuus julkisia rakennuksia, muistuma Amurin historiasta
- kohteen asema kaupunkikuvassa ja kaupungin historiassa, näkymät Pirkankadun suunnassa
- liittyy kiinteästi Pyynikinrinteen ja Hämeenpuiston rky-alueisiin, suhde Aleksanterin kirkkopuistoon ja Pyynikintoriin

HISTORIA

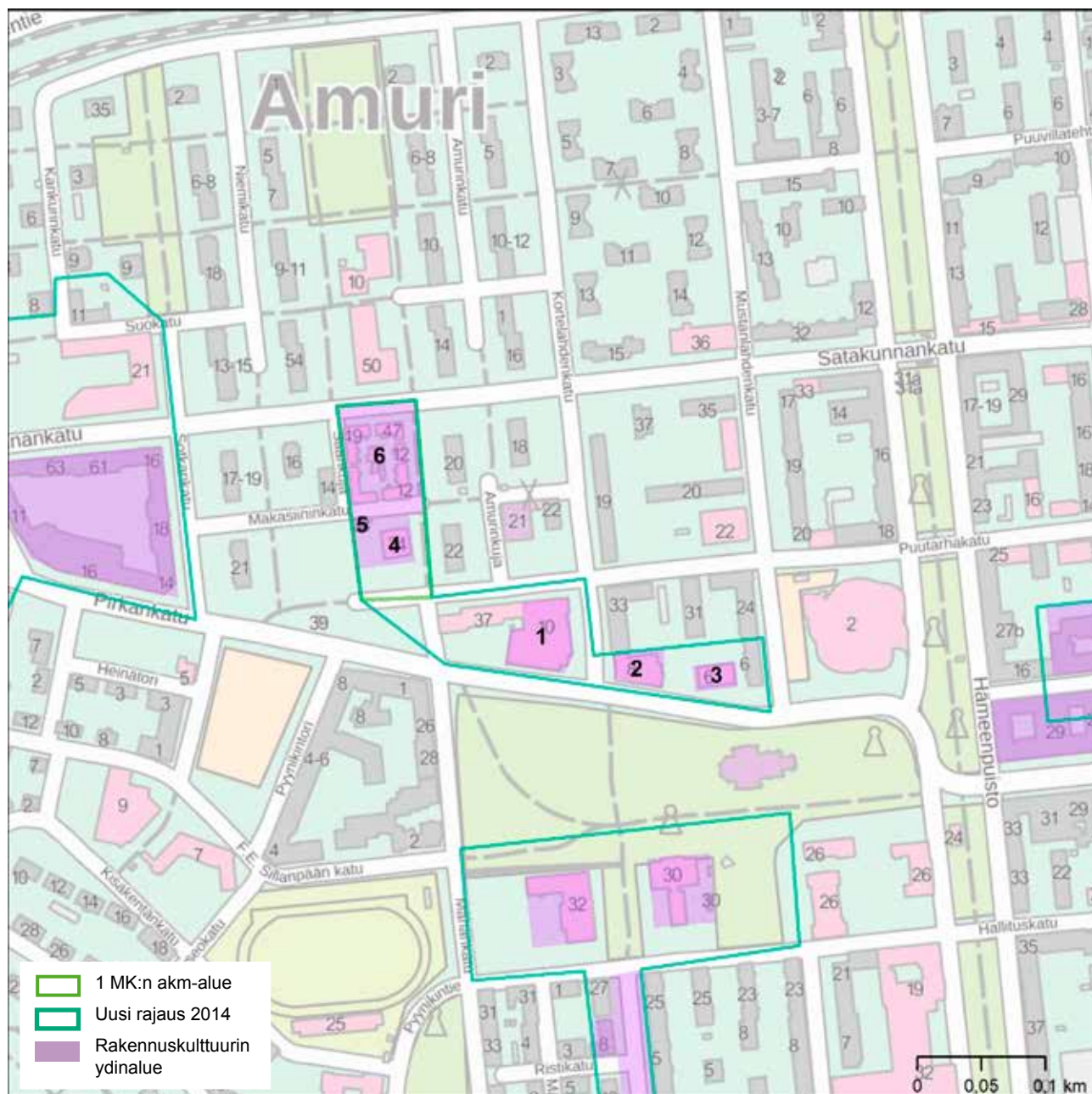
- kulttuurihistoria: Kustaa Hiekan taidemuseo: taidekeräily, taidemuseo- ja mesenaattitoiminta
- taidehistoria: taidemuseoiden kokoelmat
- asutus- ja sivistyshistoria: työläismuseokortteli, paikakunnan kiinnostus omasta menneisyydestään
- rakentamisen perinne: museon rakennukset, tiilikasiini
- yhdistystoiminnan historia: vapaapalokunnan talo, Tampereen Taideyhdistys taidemuseon taustalla
- rakennussuojelun ja restauroinnin historia: makasiinin muuttaminen taidemuseoksi
- arkkitehtuurin historia: rakennusten tyylit. Mm. Harry W. Schreckin, Heikki Tiitolan, Oiva Viljasen, C. L. Engelin, Hilja Gestrinin ja Antti Ilveskosken suunnittelema rakennuksia. Hiekan museo Pirkanmaan vanhin museoksi rakennettu rakennus.

Amurin työläismuseokortteli

LÄHTEET

Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998,
Tampereen kaupungin ympäristötoimi,
kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen
Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012,
A-Insinöörit suunnittelu Oy

1. Pyynikin uimahalli 1954-1957
2. VPK:n talo 1910
3. Hiekan taidemuseo 1927
4. Tampereen taidemuseo 1930, 1984
(Kruununmakasiini 1838)
5. Asuinpientalo taidemuseon tontilla
6. Amurin työläismuseokortteli 1880-luku —1902,
museokäyttöön 1970-luvulla, puutalokaupunginosan
umpikortteli

HUHTI

Ympäristötyyppi: asemayhdyskunta, asuttu kylätontti

Sijainti: Urjalan koillisosa

KOHDE

- pappila
- rautatieasema ja makasiini
- postitalo
- meijerin alue
- kyläkauppa
- tuotantorakennus
- koulu ja rivitalo
- tanssilava ja kenttä
- asuinrakennuksia
- 50-luvun tyyppitaloalue
- liiketaloja 1930-1960 -luvulta
- maatilojen pihapiirejä

NYKYTILA

Huhmarin koulu on teollisuuslaitoksen tontilla. Aseman pihapiiri on nykyisin käytössä, mutta sen asema kyläkuvassa on heikentynyt. Puskittuminen, vanhan Toijalantien katkaisu ja uudet väylät ylikulkuineen ja rampeineen vaikeuttavat alueen hahmotettavuutta, rakennukset kääntävät selkänsä nykyiselle Huhdintielle. Parhaiten on pidetty kunnossa asuinkäytössä olevia rakennuksia. Kaupallisen keskuksen siirryttyä Laukeelaan on kylä hiljentynyt.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

Kauppa

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

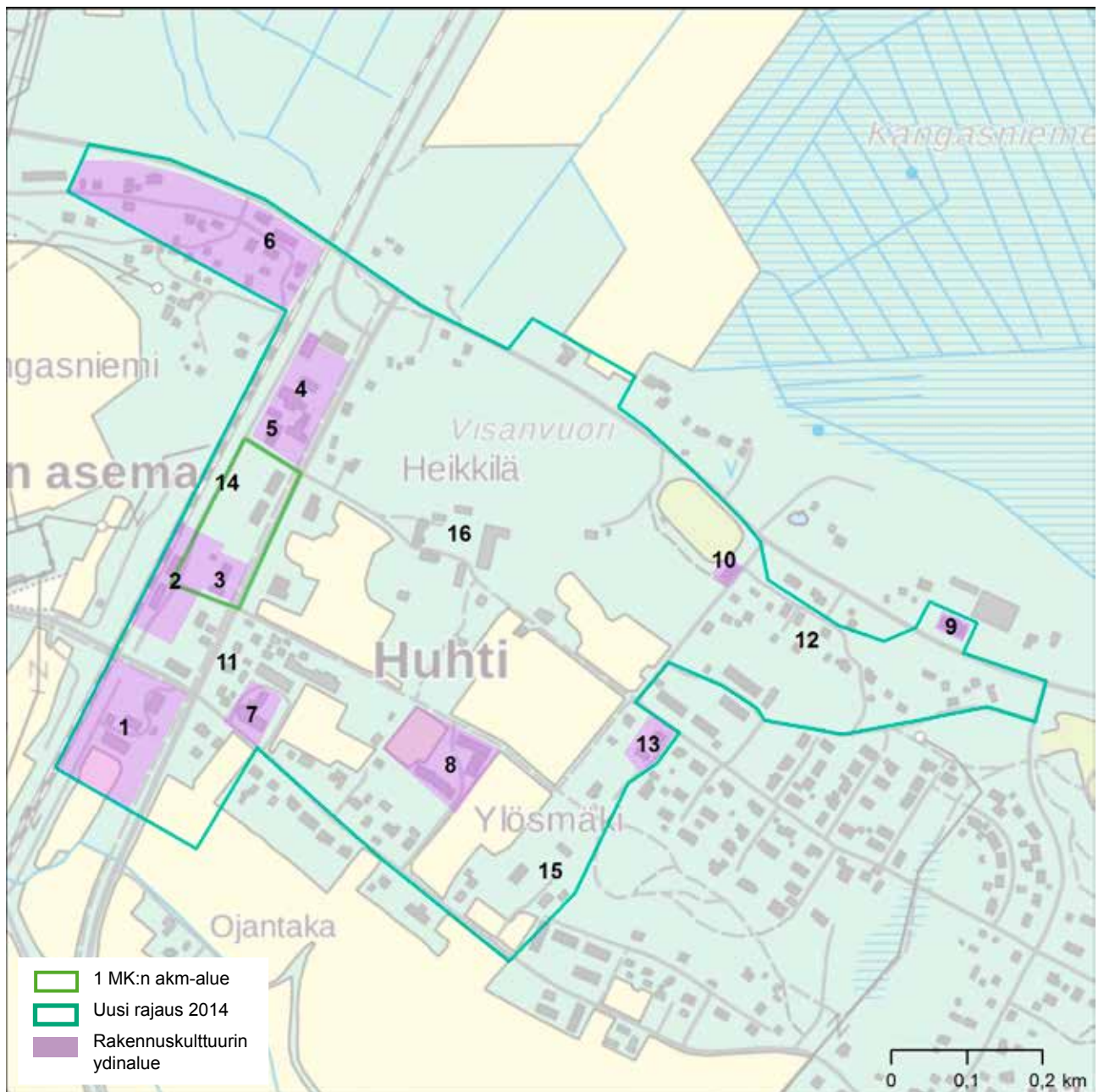
- kerroksellinen yhdyskunta, kantataloista 1960-luvun liiketaloihin
- ilmentää maaseudun kylän muutosta asemayhdyskunnaksi palveluineen 1900-luvun alkupuolella
- runsaasti osuustoiminnan ja muun yksityisen liiketoiminnan rakennusperintöä
- Vilpolan lava ja kenttä edustavat maaseudun urheiluseurojen sotaa edeltävää yhteisöllistä rakentamista
- Kallionkujan jälleenrakennuskauden asutus kuvastaa tyyppitalojen rakentamista vapaasti metsäiseen maastoon, silloisen asutuksen laidalle
- Liittyy kiinteästi Laukeelan kulttuurimaisemaan ja siinä erityisesti Salmenraittiin ja Kangasniemen tilan vainioihin

HISTORIA

- liikennehistoria: rata, aseman ympäristö, radanvierien katu
- asutushistoria: kantatilat, rautatieläisten ja muun työväestön asuinalue
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- sivistyshistoria: kaksi eri-ikäistä koulua
- kulttuurihistoria: työväen urheilukenttä ja tanssilava
- elinkeinohistoria: meijeri, kaupat ja liiketaloja, Urjalan liikekeskusta 1960-luvulle asti
- rakennusperinteinen: hirsiset ja tileistä muuratut rakennukset, Heikkilän harmaakivinavetta
- arkkitehtuurin historia: asuin- ja yleisten rakennusten tyylipiirteet uusrenessanssista 1950-lukuun
- seurakunnallinen historia: papin virkatalo 1600-luvulta

LÄHTEET

Selvitystyö Ahola, Ahola Teija, Keskusta-alueen osayleiskaava
Selvitys rakennetusta ympäristöstä, raportti, Urjalan kunta, 2009

1. Kappalaispappila: päärakennus 1898, väentupa, kivi-navetta, ulkorakennuksia, Sipilän kantatalo vanhalla kylätontilla, Huhti Salmin sivukylä, maakirjakylä
2. Rata: 1876, rautatieasemarakennus: tyyppi- ja rakennustekniset 1876 (1885), makasiini
3. Postitalo: 1920-luvun tyyppitalo
4. Huhdin osuusmeijeri: tuotantorakennus 1920-luvulta, piippu, asuinrakennus, muita apurakennuksia
5. Lehtosen kauppa ja makasiini
6. Maamiesten osuusliikkeen rakennukset 1920-luvulta
7. Urjapuun puusepänverstaas 1950-luvulta
8. Aseman koulu 1950-luvulta sekä rivitalo koulun yhteydessä
9. Huhmarin koulu 1900-luvun alusta
10. Vilpolan tanssilava ja urheiluseuran urheilukenttä
11. Aseman ja Ylösmäen välissä asuinrakennuksia 1900-luvun alkupuolelta
12. Karhupolun ja Kalliokujan pientaloalueet: lähinnä jälleenrakennuskauden asutusta
13. Patterintien pienkerrostalo Hiekkala
14. Huhdin vanha raitti: ratamestarin asuintalon pihapiiri, neljä liiketaloa 1930-50-luvuilta, asuinrakennuksia
15. Ylösmäen pihapiiri, päärakennus 1900-luvun alusta
16. Heikkilän pihapiiri, päärakennus 1840 (1898), ulkorakennuksia

SÄÄKSMÄEN SILTA JA RAVINTOLA

Ympäristötyyppi: silta, vesistömaisema

Sijainti: Sääksmäki, Valkeakoski

KOHDE

- ajoneuvosilta, ravintola
- Sääksmäen silta 1963
- Silta-ravintola 1960-luvun alku

NYKYTILA

Silta on alkuperäisessä käytössään. Ravintolarakennus säilyttänyt hyvin ominaispiirteensä.

MUUTOSKESTÄVYYS

rakennukset ja rakenteet 1/3, ympäristö 2/3

HISTORIA

- liikennehistoria: Valtatie 3 rakentaminen 1960-luvulla Sääksmäen kautta
- elinkeinohistoria: valtatiehen kytkeytyvä taukopaikka ravintoloiheen
- arkkitehtuurin historia: sillan rakenteet, ravintolarakennuksen modernistinen arkkitehtuuri

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää autoistuvan maan liikkumisen ja teiden historiaa
- sillan rakenteet
- sillan ja ravintolan sijainti maisemassa
- ravintolarakennuksen modernistinen arkkitehtuuri

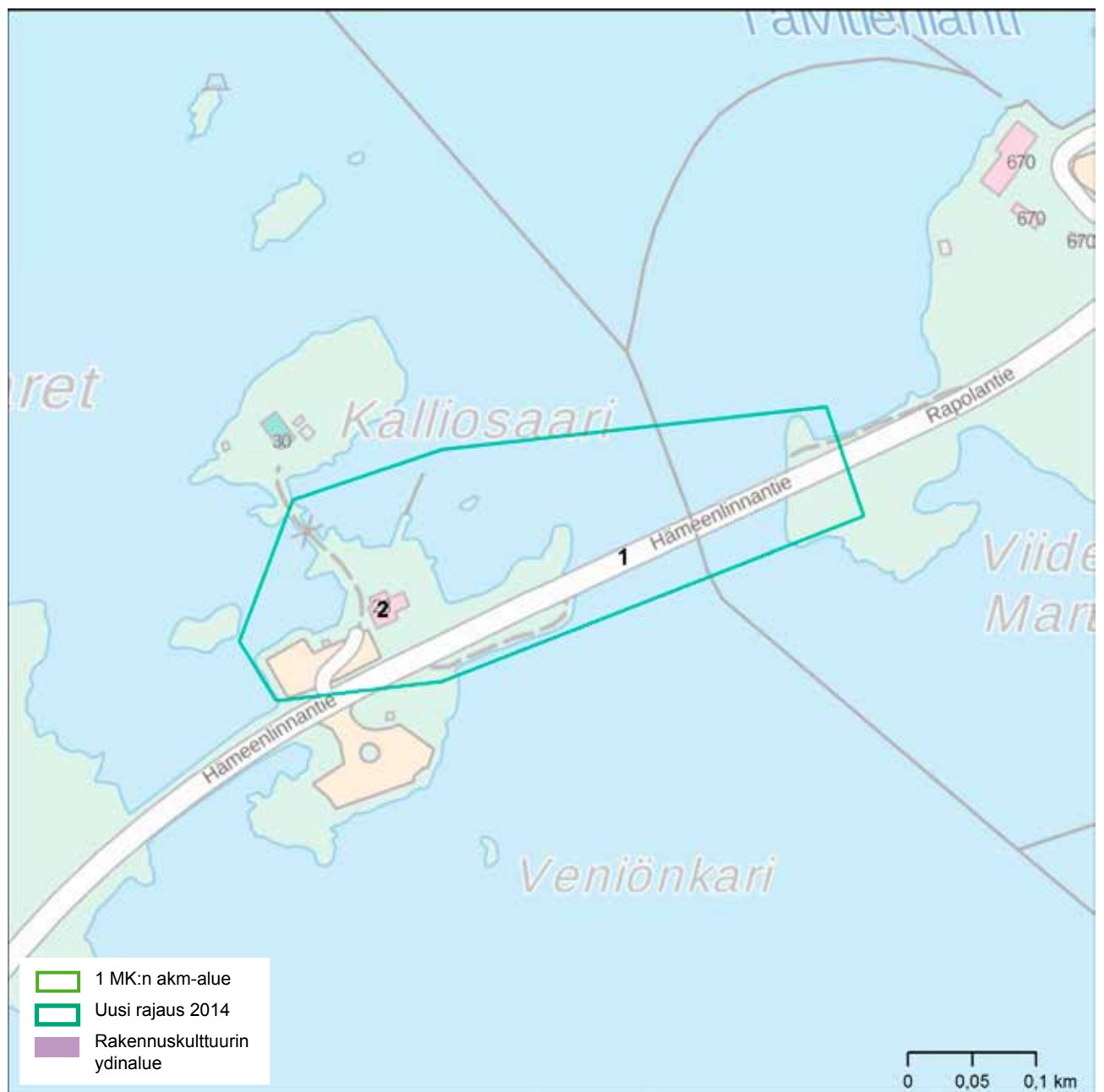
Silta

Ravintola

LÄHTEET

Olli Vuorinen: Valkeakosken historia 2. osa. 1995

1. Sääksmäen silta
2. Ravintola

VALKEAKOSKEN TAAJAMAN ASUINALUEET

Ympäristötyyppi: asuinalue

Sijainti: Valkeakosken keskustaajama

KOHDE

- asuinrakennuksia
- asuinalueita

Antinniemen asuntola ja pientaloja

HISTORIA

- asutushistoria: tehtaan työntekijöiden, virkailijoiden ja johtajien asuinalueet 1930-luvulta 1960-luvulle, säätelemättömästi syntyneen rakennetun ympäristön muuttuminen suunnitelmallisesti toteutetuksi kaupungiksi, sotien jälkeen teollisuuden laajentumisen myötä syntyneet laajat omakotialueet
- sosiaalishistoria ja hyvinvointiyhteiskunnan historia: tehtaiden ja kauppalan asuinrakennustoiminta, tehtaiden tukema ja hallinnoima asuminen, sosiaalinen asuntotuotanto, yhteiskuntaluokkien ja työntekijöiden hierarkian ilmeneminen asumisen ja suunnittelun laadussa eri alueilla
- yhdyskuntasuunnittelun ja suunnitteluihanteiden historia: yhtiön ja Kauppalan teettämät asemakaavat, Heimo Kautonen Yhtyneiden Paperitehtaiden suunnittelijana ja kaavoittajana 1930-luvulta 1960-luvulle asti: Kauppilanmäen, Yrjölän, Antinniemen, Roukonperän, Mäntylän, Jyräänmäen, Laiskan, Raikaan, Naakan ja Roukon asemakaavat. Kaupunginarkkitehti Hotin Vääräkoivun ja Juhannusvuoren kaava
- arkkitehtuurin historia: 30- 60-lukujen asunto- ja pientalorakentaminen, W. G. Palmqvistin, Pekka Saareman ja Esko Aron suunnittelema tyyppitaloja ja muita asuinrakennuksia, kaupunginarkkitehti Ahti Hotin suunnittelemat asuinkeuhkot Roukon ja Naakan alueilla sekä tyyppitalo Juhannusvuorella
- rakennusteollisuuden historia: Antinniemen A-talot, tyyppipiirustusten mukaisia elementtiosia

NYKYTILA

Alueet ja suurin osa rakennuksista ovat säilyttäneet rakentamisaikansa ominaispiirteet, ja ne ovat alkuperäisessä käytössään.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Liittyy kiinteästi valtakunnallisesti arvokkaaseen rakennettuun ympäristöön, rky-2009 -kohteeseen Valkeakosken tehtaajäsen ja yhdyskunta
- Ilmentää monipuolisesti laadukasta asuinrakentamista 1970-luvulle asti, yhdessä rky-2009 -alueen kanssa
- asuinalueet muodostavat yhtenäisiä katunäkymiä, taloryhmiä ja aluekokonaisuuksia erottavine viheralueineen
- alueet ilmentävät yhtenäiseksi rakennettuja pientaloita ja siten yhdyskunnan kehittymistä selkeästi erottuvina kokonaisuuksina

Sääkmäen asuinkeuhkot

LÄHTEET

Taustoja ja Tunnelmia, 1986, Kaino Dahl

Valkeakosken historia 2. osa, 1995, Olli Vuorinen

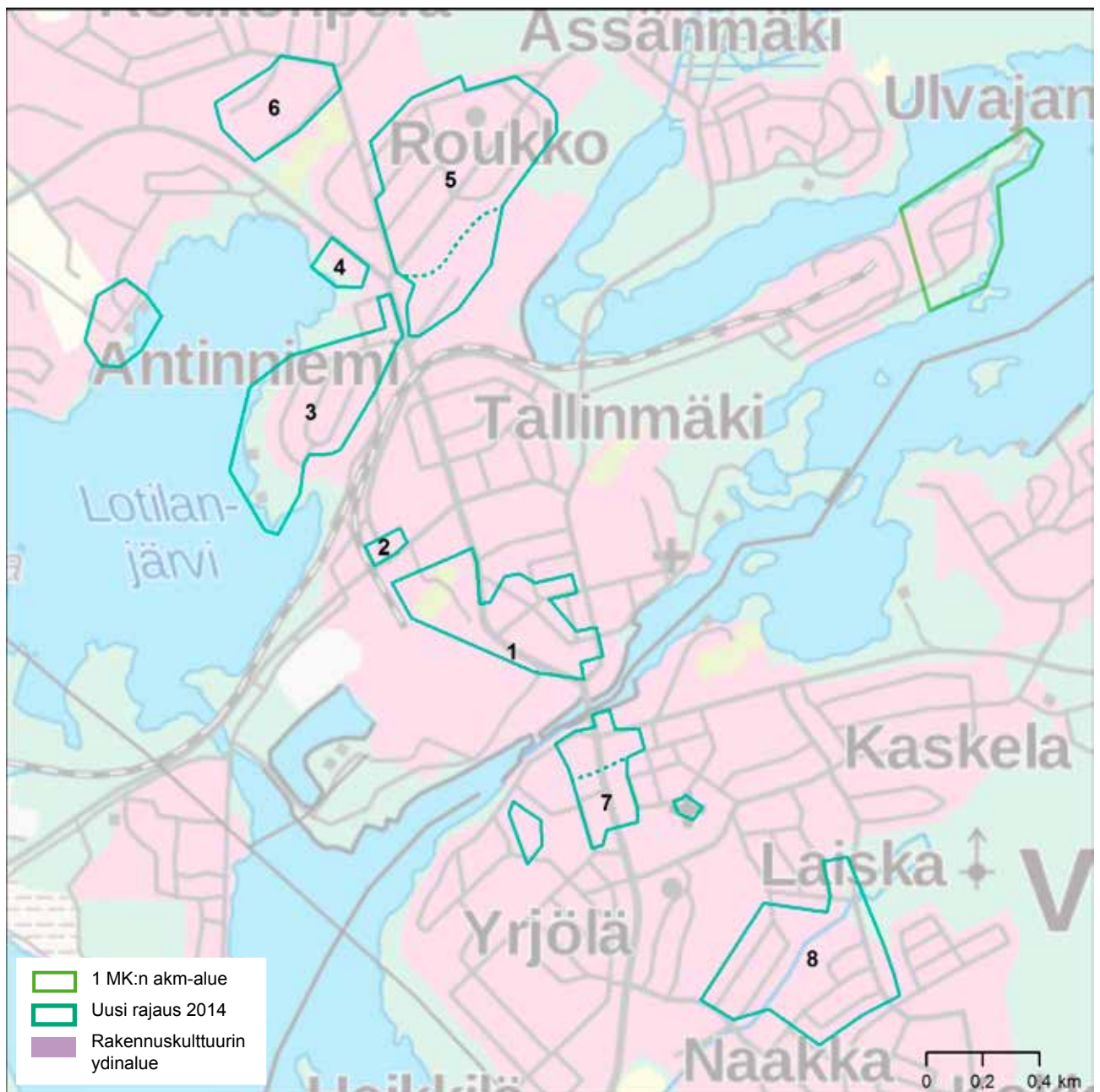
Juuso Walden, 2007, Ari Sirén

Valkeakoski – keskustan kulttuuriympäristön kehittäminen osana kansallista kaupunkipuistoa, 2011, Minna Kulojärvi

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981,

Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Tehtaankadun pienkerrostalojen rivi, "Syöksypakki" 1959
2. Niementien virkailijoiden paritalot 1930-luvulta
3. Antinniemen omakotitalot 1940- 50 -luvulta, asuntola 1946 ja Antinkärjen edustustalot 1953
4. Lempääläntien pistetalot rannassa 1950-luku
5. Roukon asuinalue 1940- 60 -luvulta, omakotitaloja ja pienkerrostaloja
6. Vääräkoivun kerrostalolähiö 1968-1971
7. Sääksmäentien kerrostalot 1950- 60 -luvulta, mm. as. oy Helkavuoren pistetalo 1963
8. Naakan, Juhannusvuoren ja Louhentien pientalo-alueet 1960-luvulta

VALKEAKOSKEN KESKUSTA

Ympäristötyyppi: teollisuusyhdyskunta, asuinalue, keskusta

Sijainti: Valkeakosken keskusta

KOHDE

- vapaa-aikakeskus, puisto, museo, linja-autoasema, liike- ja toimistotaloja, teatteri, aukioita, asuinrakennuksia, urheilukenttä, puisto, kappeli, tuotantorakennuksia, oppilaitosrakennus
- vapaa-aikakeskus: Valkeakoski-opiston päärakennus 1973, kirjasto ja puisto
- linja-autoasema, liikekeskus ja Yhteistalo 1960-luvulta
- Kauppilanmäen ulkomuseo 1960, paikalla olleita ja siirrettyjä mm. 1800-luvun työväen asuinrakennuksia
- Valtakadun 1950- ja 60-lukujen liike- ja asuinrakennukset
- Seuratalo, nykyisin kaupunginteatteri 1900
- Koiton talo 1930-luvulta, Koiton aukio ja tornitalo 1950-luvulta
- Keskusaukio ja postitalo
- Tehtaan kenttä ympäristöineen 1933-, Vilpolan tanssilava 1930-luku, puisto ja kivikatsomo 1960
- hautausmaan kappelikirkko 1959
- Yhtyneiden paperitehtaiden pääkonttori ja 1930- ja 1950-lukujen rakennuskanta
- Lotilan kartanon ammattikoulun rakennus 1931, oppilasasuntola 1947

HISTORIA

- asutushistoria: leimallisesti sotien jälkeen rakennettu pikkukaupunki
- sosiaalishistoria ja hyvinvointiyhteiskunnan historia: tehtaiden ja kauppalan rakennustoiminta, tehtaiden tukema vapaa-aika, mm. seuratalo, vapaa-aikakeskus, kenttä, elokuvateatteri valtakadulla
- elinkeinohistoria: Kauppalan aikainen liikekeskusta, Yhtyneiden paperitehtaiden pääkonttorin siirtyminen Valkeakoskelle ja sitä seuranneet rakennushankkeet. Lotilan kartanon elintarviketuotanto
- sivistyshistoria: tehtaan perustama ammattikoulu. kirjasto ja opisto
- seurakunnallinen historia: kappelikirkko
- yhdyskuntasuunnittelun ja suunnitteluihanteiden historia: yhtiön ja Kauppalan teettämät asemakaavat, H. Martinin asemakaava 1897: Ulvajankadun linjaus, Seurahuoneenkatu ja seurahuoneen tontti. Carolus Lindbergin Kauppalan asemakaava 1925: Haka-alue, Valtakatu aukioineen, silta kosken yli. Heimo Kautonen Yhtyneiden Paperitehtaiden suunnittelijana ja kaavoittajana 1930-luvulta 1960-luvulle asti: 1944 koko kauppalan keskustan asemakaava
- arkkitehtuurin historia: seuratalon tyyli 1900-luvun alusta. 30- 60-lukujen julkinen rakentaminen, mm. W. G. Palmqvistin, G. Jägerroosin, E. Rautialan, Oiva Kallion, H. Schreckin, Lukander & Vahteran, Esko Aron, Pentti Aholan, Kaarlo Leppäsen, Pekka Saareman, Toivo Korhosen ja Ahti Hotin suunnittelema rakennuksia. Vapaa-aikakeskuksen ja linja-autoaseman ympäristön modernismi yhdessä kaupungintalon kanssa

NYKYTILA

Alueet ja suurin osa rakennuksista ovat säilyttäneet rakentamisaikansa ominaispiirteet, ja ne ovat alkupe-
räisessä käytössään. Valtakatu on täydennysrakentunut
eri vuosikymmeninä. Lotilan sisäoppilaitoksen rakennus
muutettu asunnoiksi. tehtaan kentän aluetta on sekä
täydennysrakennettu että rakennuksia muutettu

MUUTOSKESTÄVYYS arvorakennukset 1/3, alueet 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Liittyy kiinteästi valtakunnallisesti arvokkaaseen rakennettuun ympäristöön, rky-2009 -kohteeseen Valkeakosken tehtaasta ja yhdyskunta
- Ilmentää monipuolisesti teollisuuden ympärille syntyneen yhdyskunnan ja Kauppalan kehittymistä ja laadukasta tuotanto-, liike- ja julkista rakentamista 1970-luvulle asti, yhdessä rky-2009 -alueen kanssa
- Kauppilanmäen museo ilmentää yhteisön omaa kiinnostusta perinteen tallentamiseen, 1960-luvulta lähtien
- julkisten rakennusten modernistinen keskusta
- yhtenäisesti toteutettu kaupallinen keskusta kuvastaa 1940-60 -lukujen asuin- ja liikerakentamista

LÄHTEET

Taustoja ja Tunnelmia, 1986, Kaino Dahl

Valkeakosken historia 2. osa, 1995, Olli Vuorinen

Juuso Walden, 2007, Ari Sirén

Valkeakosken Tehtaan kenttä ja ympäristö, kulttuuri- ja rakennushistoriallinen selvitys, 2014, Arcade Oy

Valkeakosken kappelikirkko ja hautausmaa, inventointi, 2012, Pirkanmaan maakuntamuseo

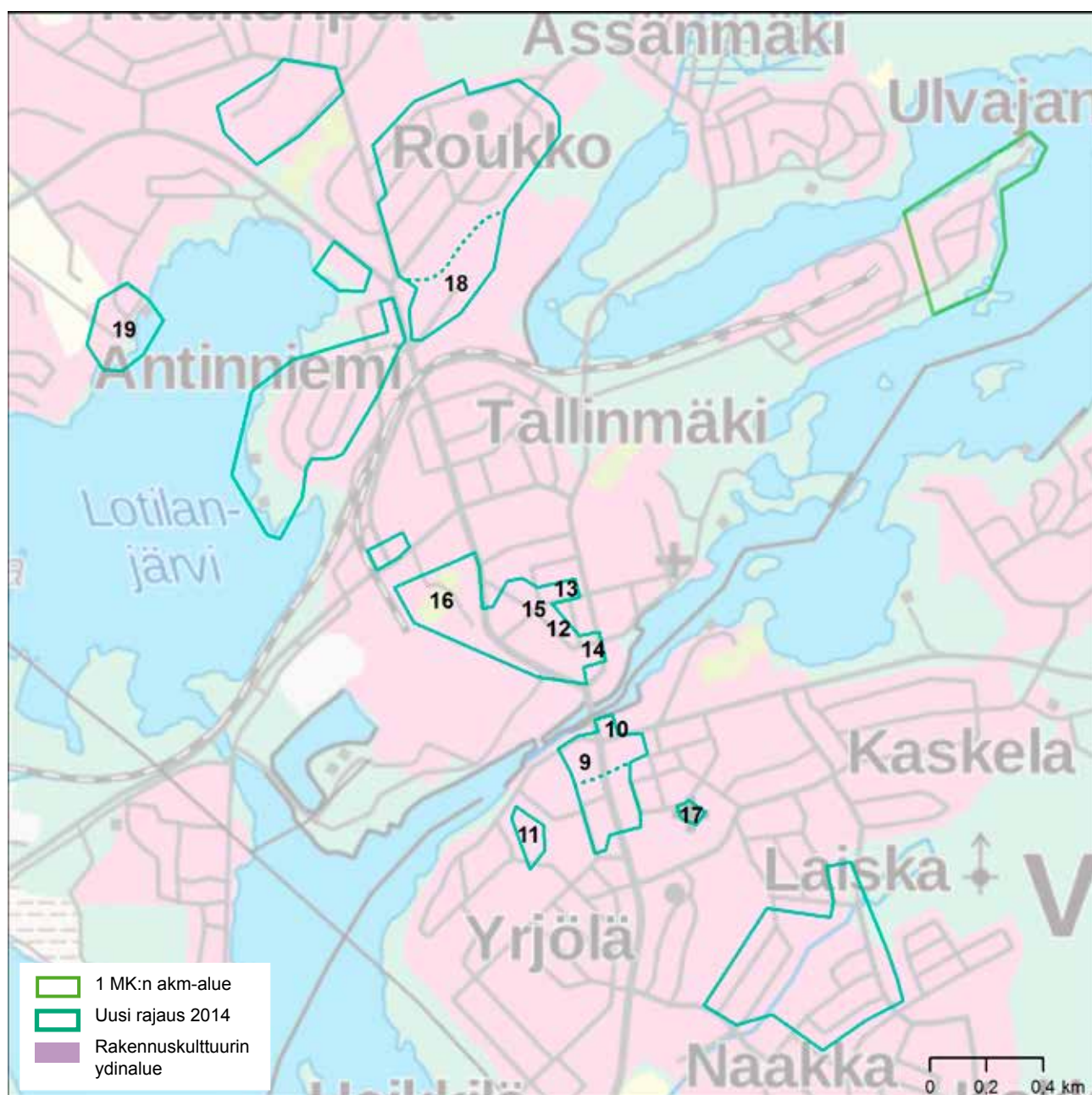
Valkeakoski – keskustan kulttuuriympäristön kehittäminen osana kansallista kaupunkipuistoa, 2011, Minna Kulojärvi

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981,

Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006,

Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

9. Vapaa-aikakeskus: Valkeakoski-opiston päärakennus 1973, kirjasto ja puisto	17. Hautausmaan kappelikirkko 1959
10. Linja-autoasema, liikekeskus ja Yhteistalo 1960-luvulta	18. Yhtyneiden paperitehtaiden pääkonttori ja 1930- ja 1950-lukujen rakennuskanta
11. Kauppilanmäen ulkomuseo 1960, paikalla olleita ja siirrettyjä mm. 1800-luvun työväen asuinrakennuksia	19. Lotilan kartanon ammattikoulun rakennus 1931, oppilasasuntola 1947
12. Valtakadun 1950- ja 60-lukujen liike- ja asuinrakennukset	
13. Seurantalo, nykyisin kaupunginteatteri 1900	
14. Koiton talo 1930-luvulta, Koiton aukio ja tornitalo 1950-luvulta	
15. Keskusaukio ja postitalo	
16. Tehtaan kenttä ympäristöineen 1933-, Vilpolan tanssilava 1930-luku, puisto ja kivikatsomo 1960	

JÄRVENRANTA

Ympäristötyyppi: ryhmäkylä,
asuttu kylätontti, peltomaisema

Sijainti: Vesilahdella,
kirkonkylän ja Narvan taajamien välissä

KOHDE

- kuusi maatilaa pihapiiriä ulkorakennuksineen
- pienasutusta
- lähipellot ja Vähäjärven lahti
- raitin linjaus

NYKYTILA

Maisemallinen yhteys vesistöihin säilynyt, paitsi Suomen kylätontilla, jossa vapaa-ajan asutusta. Järvenranta säilyttänyt tiiviin kylämuodon, Rakennuskanta 1900-luvun vaihteen molemmin puolin, jonkin verran uudisrakentamista. Rakennuksia pidetty kunnossa lukuun ottamatta Einolan pihapiiriä.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Suomela

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää myöhäiskeskiajan talonpoikaisen asutuksen kerääntymistä kyläksi rintapeltotoineen, maiseman elementit, mm. peltoaukeat säilyneet isojaon ajalta
- pihapiirien suhde toisiinsa ja sopusointuisa rakennuskanta luovat eheän kokonaisuuden
- sijainti tien mutkissa, rakentamattomien peltujen ja järven avoimessa maisemassa, Mäki-Suomelan ja Tanskan sijainti mäellä
- Suomelan länsiosa 1900-luvulla syntyynyttä maisemaa
- vanha mutkitteleva kapeahko tie

HISTORIA

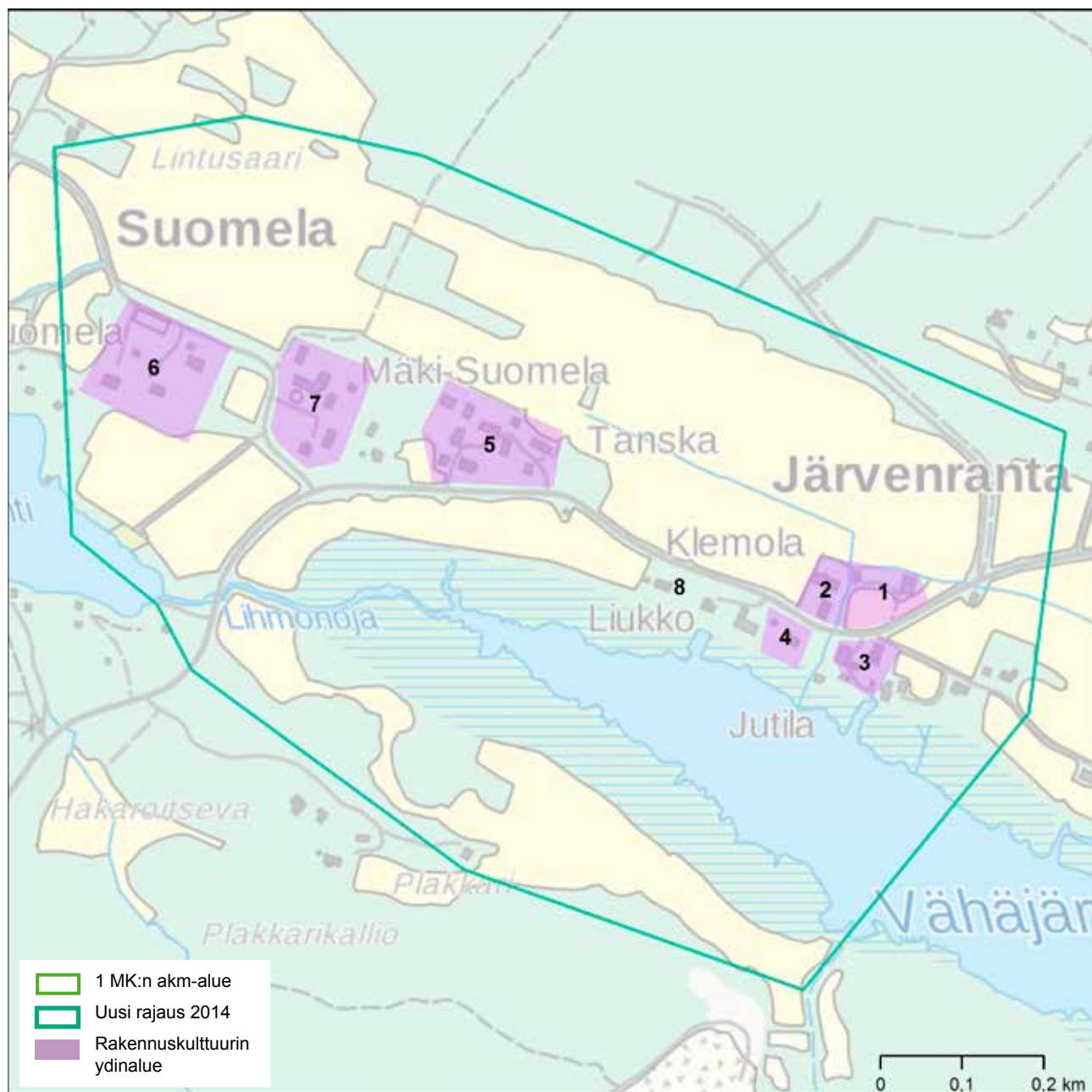
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- asutushistoria: Rautakautinen kalmisto Suomelan pihassa, Järvenrannan ja Suomelan maakirjakylä 1540, Suomela rustholli 1600-luvulta, kylän mahtitalo augmentteineen. Uudelleen rakennettu kylä vuoden 1918 jälkeen
- arkkitehtuurin historia: asuinrakennusten tyylipiirteet
- vuoden 1918 tapahtumien historia: kylä tuhottiin 1918, vanhin rakennuskanta 1920-luvulta, Tanskan kiinteistöillä valkoisten muistomerkki
- kansanperinne: Elinan surman Elinan mainitaan olleen Suomelan kylästä

Lemola

LÄHTEET

Vesilahti, Kirkonkylän ja sen ympäristön rakennusinventointi ja maisemahistorian selvitys, 2004, Jari Heiskanen

1. Järvenrannan kylän kantatilat Lemola, Metsälä ja Porttikanto kylätontilla, nimet vaihtuneet
2. Lemolan pihapiiri: päärakennus 1920-luku, vanhempi vilja-aitta, ulkorakennuksia
3. Metsälän pihapiiri: päärakennus 1920-luku, samoilla piirustuksilla kuin Lemola, riihi, 1900-luvun loppupuolen ulkorakennuksia
4. Porttikannon pihapiiri: päärakennus vuoden 1918 jälkeen, navetta
5. Järvenrannan kylän kantatilan Tanskan pihapiiri: kaksi asuinrakennusta 1919 ja 1930-l., ulkorakennuksia 1900-luvun alkupuolelta, aitta vanhempi
6. Suomelan kylän kantatila Suomela: päärakennus 1920-luku, ulkorakennuksia ja perustuksia, luhtiaitta
7. Narvan kylän Mäki-Suomela: tiilinen päärakennus 1927, ulkorakennuksia
8. 1900-luvun loppupuolen pienasutusta Vesilahdentien varrella

VESILAHDEN KIRKONKYLÄN YMPÄRISTÖ

Ympäristötyyppi: kirkonkylä, peltomaisema

Sijainti: Vesilahden keskusta

KOHDE

- kirkko
- sakasti
- hautausmaa
- tapuli
- kunnantalo
- paloasema
- seuratalo
- terveystalo
- asutusta
- liiketalot
- maatilan pihapiiri
- raitin linjaus

NYKYTILA

Harjanteella, maisemallinen yhteys vesistöihin heikentynyt. Raitin rakennuksia korjattu muuttaen ominaispiirteitä. Julkiset rakennukset säilyttäneet alkuperäisen hahmonsä. Osa raitin pienimmistä rakennuksista uhanalaisia, vähän häiritsevää uudisrakentamista.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen kirkonkylän ympäristöä ilmentävä kokonaisuus
- raitin ja Kirkkovainion rakenne ilmentää kunnan varhaista maapolitiikkaa, maatilan hankkimista ja jakamista palstatiloiksi
- kirkon sijainti maamerkinä
- raitin linjaus, rakennusten koko ja korkeus
- Tallisen itäpuolen pellot kylän vanhimmat

Läpikäytävä

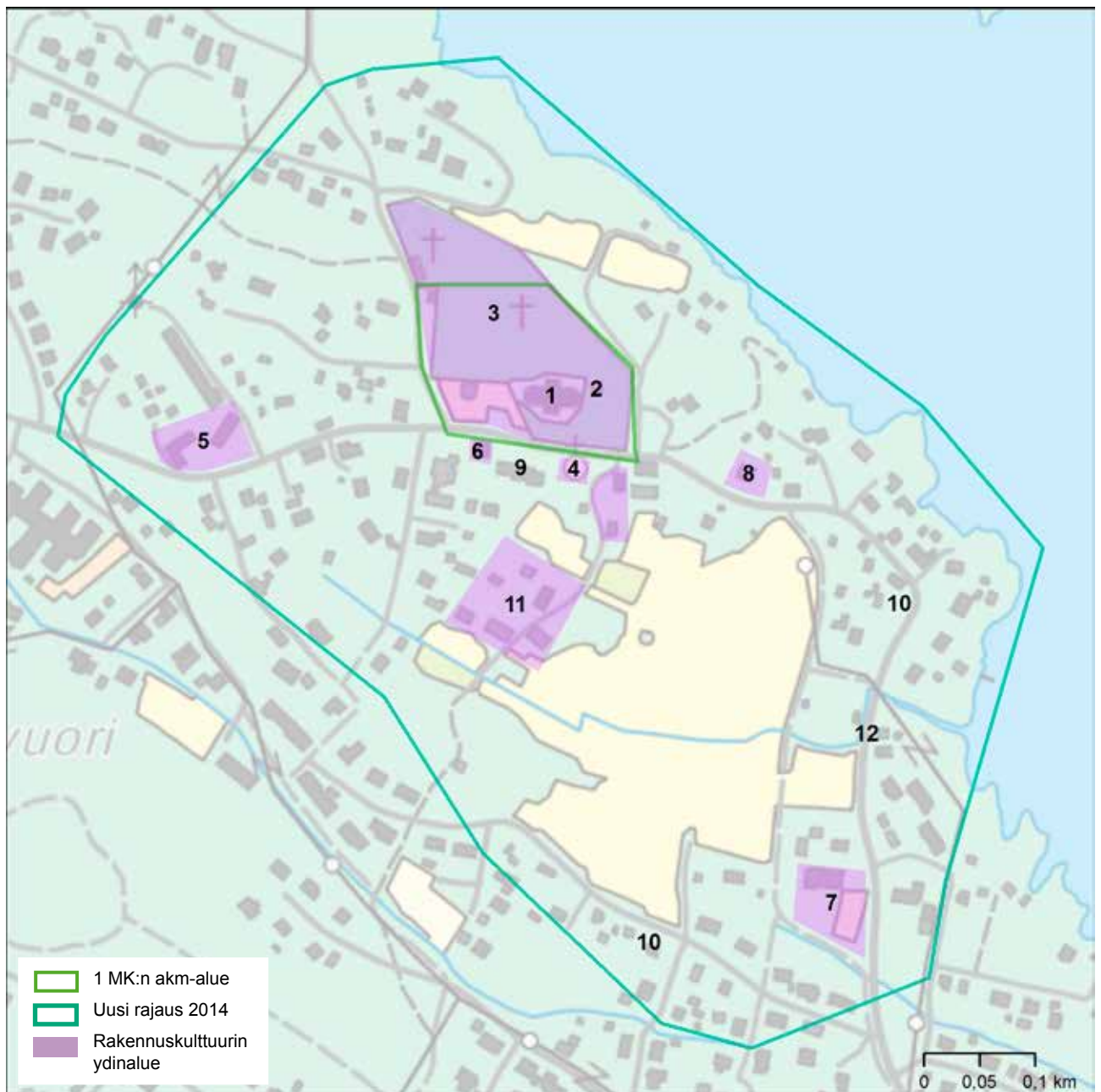
Kirkko, tapuli, paloasema

HISTORIA

- asutushistoria: rautakautinen kalmisto seurantalokohdalla, varhaiskeskiaikainen asutus, alueella Vesilahden maakirjakylä, virkamiesten ja itsellisten asuinrakennukset
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset, erityisesti Tallisen pihapiiri
- hallinnon historia: pitäjänkeskus, seurakunnan historia 1400-luvulta
- hyvinvointiyhteiskunnan historia: terveystalo
- elinkeinohistoria: liikerakennukset
- arkkitehtuurin historia: yli-intendentin viraston kirkon suunnittelu 1798 (C.F. Fredenheim) Matti Åkerblomin piirustusten pohjalta. Asuin- ja liikerakennusten tyylipiirteet

LÄHTEET

Vesilahti Kirkonkylän ja sen ympäristön rakennusinventointi ja maisemahistorian selvitys, 2004, Jari Heiskanen

1. Kirkko 1802
2. Sakasti 1500-luvulta
3. Hautausmaa, aita 1800-luvulta, läpikäytävä/kappeli 1889
4. Tapuli tien toisella puolella 1782
5. Kunnantalo, entinen koulu 1877
6. Paloasema 1948
7. Nuorisoseurantalo 1949
8. Terveystalo 1950
9. Säästöpankintalo 1935
10. Rautialantien ja Rauhantien pienasutus
11. Tallisen kantatilan pihapiiri, päärakennus, luhtiaitta
12. Raitti noudattaa isojakokartan polun linjausta
13. Asuntila

KILLINKOSKEN RAITTI JA MAATILAT

Ympäristötyyppi: teollisuusyhdyskunta, kantatilan asuinpaikka

Sijainti: Virtain pohjoisosa

KOHDE

- maatilan pihapiiri
- kirkko
- raittiasutus
- säätelemättömästi syntynyttä työväen pienasutusta
- kaksi seurantaloa, koulu

NYKYTILA

Vanhimmat teollisuusrakennukset on purettu. Jäljellä olevat muodostavat kerroksellisen mutta eheän kokonaisuuden uusimman tehtaan erottuessa koollaan. Ohitustien rakentaminen 1980-luvulla on rauhoittanut Inkantien raittimaisiksi. Asuinrakennuksia on suurimaksi osaksi pidetty kunnossa. Inkantielle on rakennut 2000-luvulle asti uusia asuinrakennuksia, joita ei ole arvotettu.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

Koulu

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- maatilat, Pylkkään peltoaukeat, pienasutus Inkantien ja sivuteiden varrella
- vesivoimaan perustuvan teollisuuden synnyttämä maaseututaajama
- kerroksellinen asuinympäristö 1900-1950-luvuilta, tehtaiden rakennuttamia asuintaloja
- liittyy kiinteästi Killinkosken yhdyskunnan RKY-alueeseen: vanha nauhatehdas, johtajan asunto Ollela ja ajurinmökki, purettu puuhiomon Vuolteenmäen konttori- ja asuinrakennukset sekä Miljoonapytinki

HISTORIA

- asutushistoria: Ylä-Satakunnan asuttaminen / Hämeen rintamaiden kantataloista muuttaneet uudisasukkaat, yksinäistalojen synty
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- elinkeinohistoria: 1883 kehruu- ja kutomotehdas maatilojen myllyjen paikalle, makaronitehdas, nauhatehdas 1898-, puuhiomo 1903-55
- arkkitehtuurin historia: kirkko ja nauhatehtaan osia Josef Stenbäck
- sivistyshistoria: koulu, työväentalo, urheilutalo

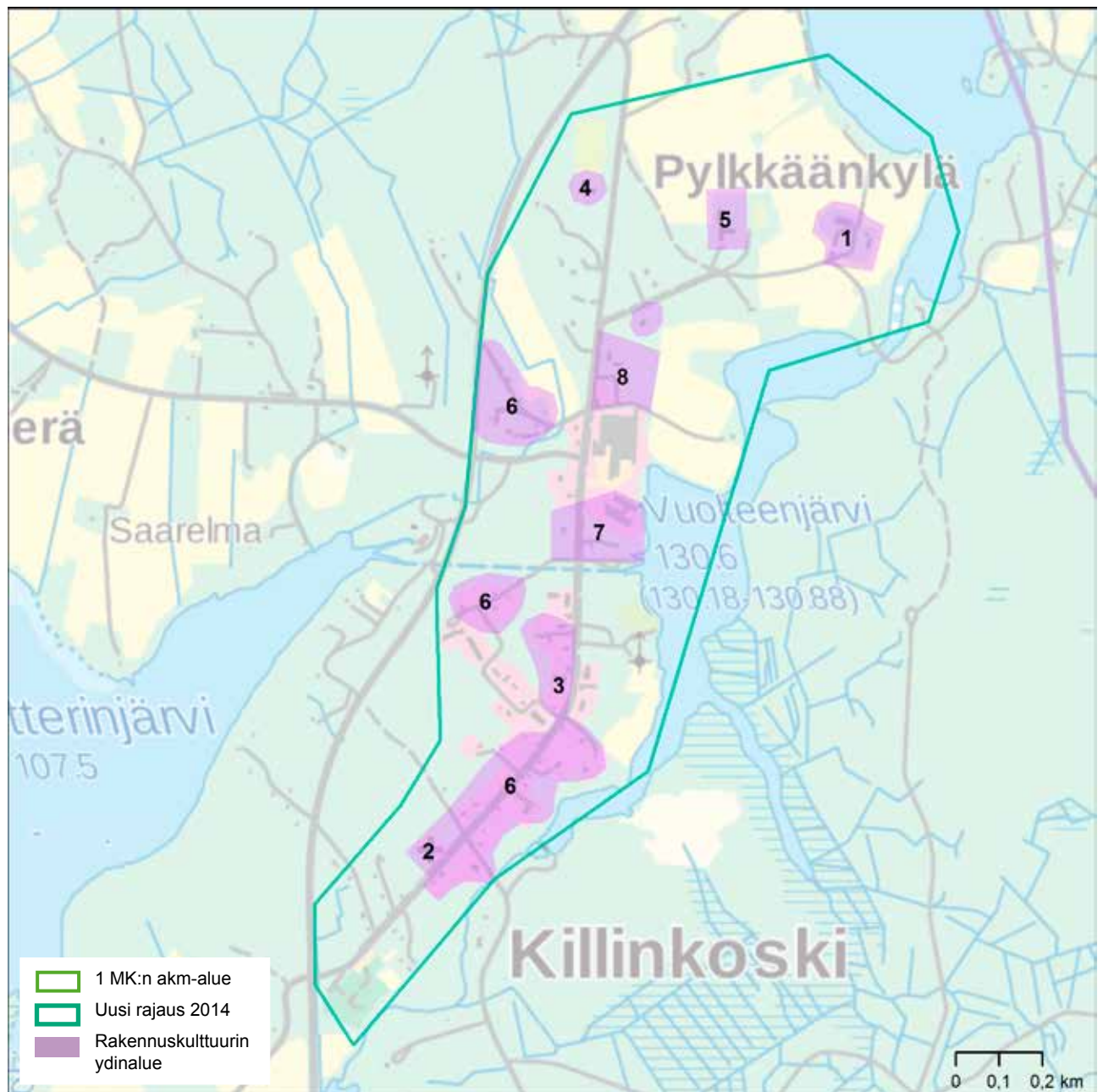

Kirkko

LÄHTEET

Killinkosken kylätaajaman rakennetun ympäristön selvitys, 2009, Outi Palttala;

Killinkosken kehittämisselvitys, 1986, Tampereen seutukaavaliitto, Virtain kaupunki

1. Pylkkään kantatila 1560, puuhiomon aikana tehtaan omistuksessa
2. Killinkosken kirkko 1925-26
3. Työväentalo 1908
4. Urheiluseuran talo 1947
5. Koulu 1954
6. Inkantien 20-48, Mäntyläntien, Ollinkujan ja Väinönkujan asuin- ja liikerakennusten pihapiirit
7. Tehdas (RKY 2009)
8. Tehtaan asuntoja (RKY 2009)

VERMAS

Ympäristötyyppi: yksinäistalo,
peltomaisema

Sijainti: Virtain keskustasta
n. 10 kilometriä länteen

KOHDE

- kantatalo

NYKYTILA

Tilan pihapiirin rakennuksia pidetty kunnossa. Valkeajärven rannalle rakennettu asuinpienalo metsikköön.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

Päärakennus (kuva Arto Nummijärvi)

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- päärakennuksen sijainti Vermasjärven töyräällä, pihapiirin rakennusten suhde toisistaan etäällä
- päärakennuksen ja navetan rakennushistoria
- ilmentää vuokratilojensa kautta vaurastuneen yksinäistalon rakentamisresursseja

HISTORIA

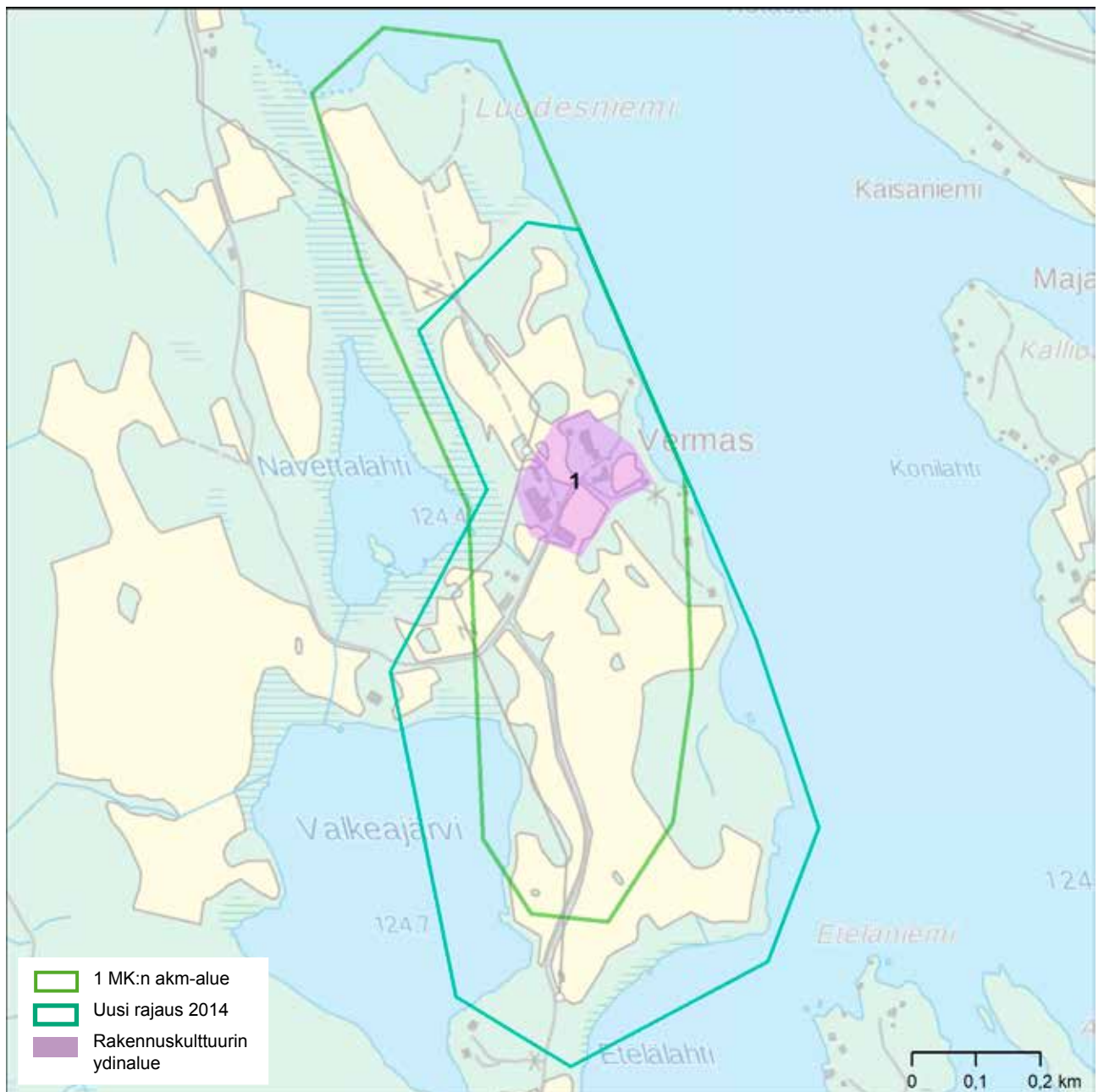
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, erityisesti päärakennuksen alkuperäinen pohjalaisvaikeus, muuratut rakennukset Virtain suurin kivinavetta
- asutushistoria: Ylä-Satakunnan asuttaminen, uudistalot eräsijoille, yksinäistalojen synty, läänitysjärjestelmä; Liuksialan kartanon alustalaistila, 1752-1787 toisen alustalaistilan torppa, Vermaalla puolestaan 1800-luvulla toistakymmentä torppaa
- arkkitehtuurin historia: päärakennuksen 1800-luvun lopun tyyli
- kulttuurihistoria: kartanoksi kutsuttu seudun mahtitalo, meijerilaitos, sahalaitos, sähkögeneraattorimylly

LÄHTEET

Patalan pojista moneksi kyläksi 1-2 (kylähistoria), 2010, toim. Aila Sipilä et al.;

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen;

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Vermaan (Wermas) kantatilan päärakennus 1860 (1889), kivinavetta 1895, ulkorakennuksia

VIRTAIN KESKUSTA

Ympäristötyyppi: kirkonkylä

Sijainti: Virtain keskusta

KOHDE

- kappeli ja metsähautausmaa (aluekohteen ulkopuolella)
- kirkko
- laivaranta
- venekoppelit
- kolme koulua
- asuntola
- kauppataloja
- liiketaloja
- asuinkerrostaloja
- kaksi seurantaloa
- omakotitaloja
- entinen kunnantalo/kirjasto

NYKYTILA

Virtaintielle on rakennettu hallitusti lisää, katutila säilynyt eheänä. Muutama market- tai ostoskeskustyyppinen liikerakennus toteutettu.

MUUTOSKESTÄVYYS kappeli ja kirkko 1/3, Virtaintien mittakaava ja Laivaranta 2/3, muuten 3/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Kirkolliset rakennukset ilmentävät pitkää seurakunnallista historiaa. Liittyvät kiinteästi pappiloihin alueen ulkopuolella.
- Virtaintie ilmentää kauppalamaisen keskustan kerroksellisia vaiheita: sotia edeltäneen kirkonkylän puutalovaltaista keskusraittia, painopisteen siirtymistä pohjoisemmaksi ja muutosta 1950-luvun funktionalismin ja 1960-luvun modernistisen tyylin mukaisen rakennusten liikekaduksi. Mittakaavallisesti eheä, näkyy hyvin eri vaiheiden rakennustapa. 40-60-luvun rakennuskanta tyylipiirteineen.
- liittyy Näsijärven reittiin, Tarjanne-laivan liikennöintiin
- seurojentalot yhdistystoiminnat ilmentäjiä

Virtaintie, Kirjasto

HISTORIA

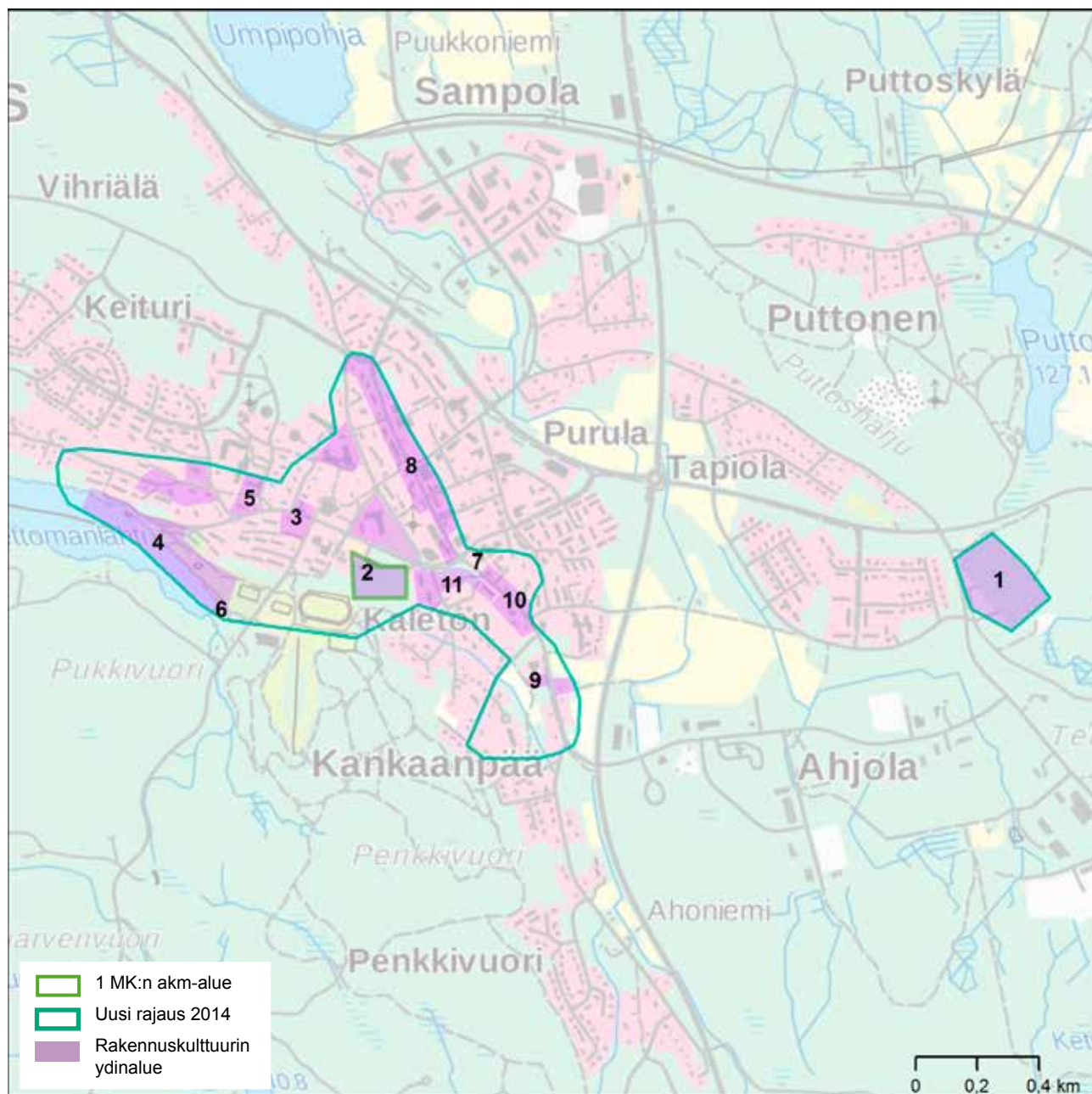
- asutushistoria: Kaleton kantatalo, lääkärin virkatalot, suuret yksityisasunnot
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- seurakunnallinen historia: kirkko, kirkkovenesuoja, kappeli, hautausmaat
- liikennehistoria: laivaranta
- hallintohistoria: entinen kunnantalo
- sivistyshistoria: kansakoulu, 1950-luvun koulurakennukset
- sosiaali- ja hyvinvointivaltion historia: sairaala, terveystalo ja sotien jälkeinen liikerakentaminen, kirkonkylän 1950-luvun koulurakennukset
- arkkitehtuurin historia: Onni Tarjanteen suunnittelema sairaala, Usko Nyströmin suunnittelema kappeli

Kappeli

LÄHTEET

Virtain keskustan ja sen ympäristöalueiden kulttuuri- ja maisemahistoriallinen selvitys, 2009, Virtain kaupunki / Arkkitehtitoimisto Lehto Peltonen Valkama Oy

1. Kappeli 1902
2. Kirkko 1776-1777, kirkkovenesuoja vieressä
3. Kalettoman virkatalon navetta ja Kalettomasta erotetut pihapiirit
4. Entinen kirkkoranta, henkilölaivaliikenteen käynnistyttyä 1890-luvulla myös laivaranta: venekoppelit 1900-luvun alusta
5. Rantatien Sairaala n. 1920 ja länsipään asuintalot, mm. lääkäreiden talot 1915 ja 1964
6. Lahdenpohjukan puisto
7. Virtaintien eteläpään kauppa- ja liikelätkä ja julkiset rakennukset, mm. Haapala, Palanne, Toivola, Helppola
8. Virtaintien pohjoispään 2-3-kerroksiset 1940-1960-lukujen liikelätkä ja terveystalo
9. Työväentalo 1907 ja nuorisoseuratalo 1902 Virtaintiellä
10. Kansakoulu 1881, Rantatien koulu 1959, Yhteiskoulu 1957 ja asuntalo 1951
11. Rantatien ja Virtaintien risteyksen 1960-luvun asuinkerrostalot

KOSKEN JA KEIHÄSLAHDEN KULTTUURIMAISEMAT

Ympäristötyyppi: kirkonkylä, koski

Sijainti: Kurun taajama, Ylöjärvi

KOHDE

- koulu
- museo
- koski
- myllyn rakenteet
- maatiilojen ja asuinrakennusten pihapiirejä
- pienasutusta

NYKYTILA

Rakennuksia pidetty kunnossa. Silta ja nykyaikainen tie muuttaneet kosken ympäristöä.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Kosken maisemakuva, vesistö ja korkeuserot, rakentamisen sijoittuminen
- ilmentää kirkonkylän kansanopetusta, elinkeinoja ja vapaa-ajan viettoa
- liittyy kiinteästi Kurun kirkkoon, joka on RKY 2009 -kohde

Asuinrakennus, Koski

Rannan pienasutusta

Koski sillalta

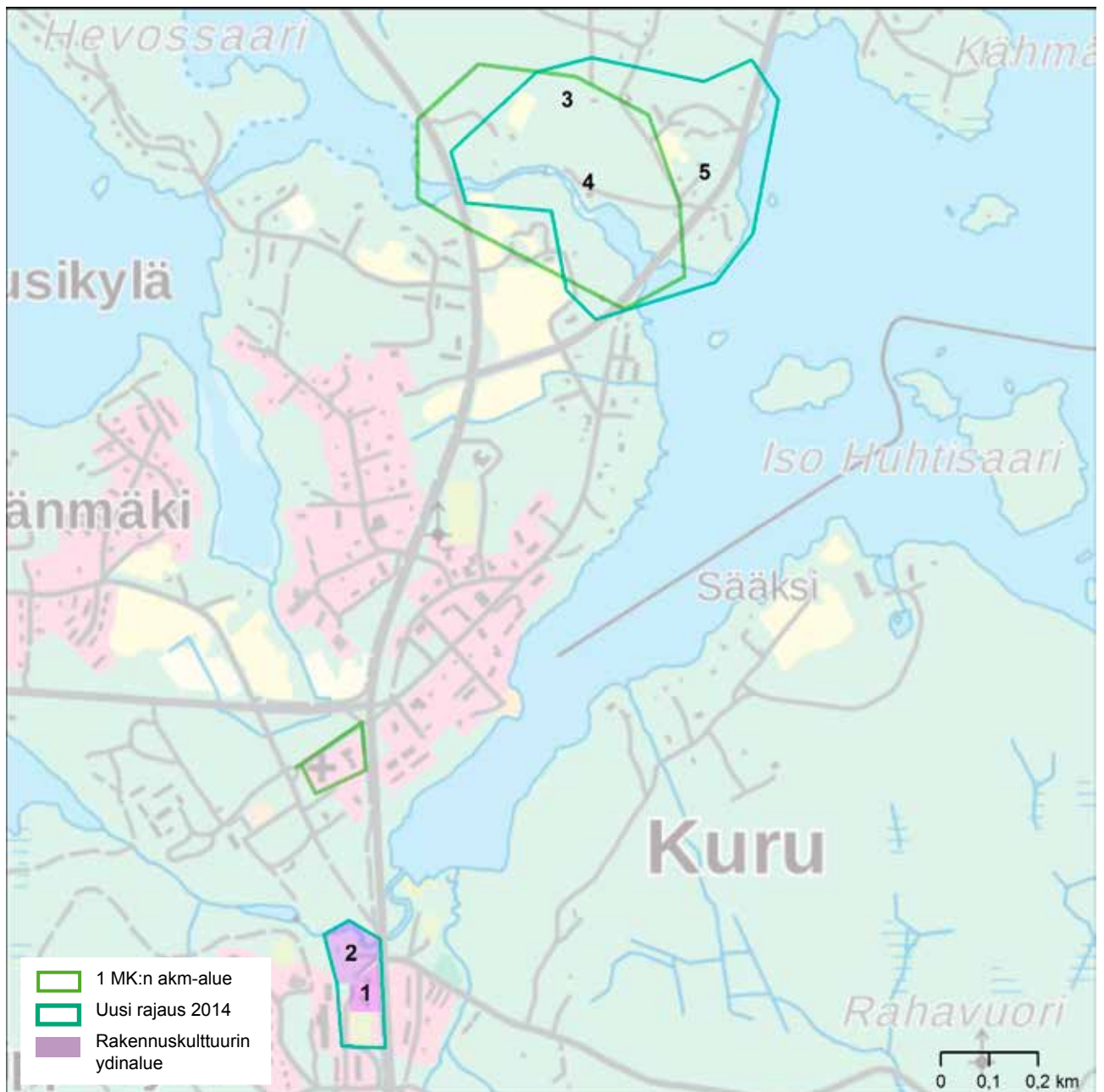
Kirkko

HISTORIA

- kansanperinne: vänrikin tuvan liittyminen vänrikki Stoolin hahmoon J. L. Runebergin eepoksessa
- asutushistoria: kantatalo, kirkonkylän 1900-luvun asutus
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset
- elinkeinohistoria: myllynpaikka, kauppapaikka
- sivistyshistoria: Kurun vanhin kansakoulu

LÄHTEET

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen;
Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Keihäslahden kansakoulu 1881
2. Kurun ulkomuseo: siirrettyjä rakennuksia, mm. Hainarin sotilasvirkatalosta siirretty vänrikin tupa
3. Koskin tilan kantatalo
4. Myllytoimintaan liittyvät asuinrakennukset
5. Mäellä ja rantaa mukailevan tien varressa pienasutusta ja huviloita 1900-luvun alusta

PALHONIEMEN HUOLTOKOTI JA KARJULAN KULTTUURIMAISEMA

Ympäristötyyppi: kantatalon asuinpaikka, peltomaisema, koski

Sijainti: Kurun taajaman itäpuolella, Ylöjärvi

KOHDE

- kaksi kantatalon pihapiiriä
- torppa
- pienasutusta
- koski
- patorakenteita
- voimalaitos

NYKYTILA

Rakennuksia pidetty kunnossa, paitsi voimalaitos ja Niemen rakennukset huonokuntoisia. Tien varteen rakentunut asuinrakennuksia nykyiseen asti.

MUUTOSKESTÄVYYS pihapiirit ja peltomaisema 1/3, muuten 2/3

Iso-Karjula

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Karjulan tilakeskus ja ympäröivät pellot kuvastavat Kurunlahden rantamille syntyneitä asutusta, jossa talot sijaitsivat etäällä toisistaan
- Koski ympäröivine pienasutuksineen ilmentää muinaisia eräsijoja ja niille myöhemmin kehittyneitä mylly-yhdyskuntia
- Palhoniemi ilmentää sekä vauraan väestönosan asumista että kunnallista sosiaalitoimintaa
- Niemen tila ilmentää sijainnillaan ja rakennuskannallaan maaseudun itsellisen väestönosan asumista ruutulaitosajasta 1900-luvulle

HISTORIA

- asutushistoria: Ylä-Satakunnan eräsijojen asuttaminen, yksinäistalojen synty, Karjulan talo Kurun ensimmäinen, asutettu 1539 Vesilahdelta
- sosiaalihistoria: koulukoti Palhoniemessä 1930-luvulta Tampereen kaupungin koulu- ja huoltokoti
- elinkeinohistoria: Oletettavasti ainakin Karjulan ja Tyrkkölän taloilla ollut myllyt koskessa, vanhojen myllyjen sijoille rakennettu vesivoimaa hyödyntävä sähkögeneraattori
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- arkkitehtuurin historia: Birger Federleyn suunnittelema Palhoniemen päärakennus barokki-klassismia, aitta kansallisromantiikkaa. Voimalaitoksen funkkistyyli

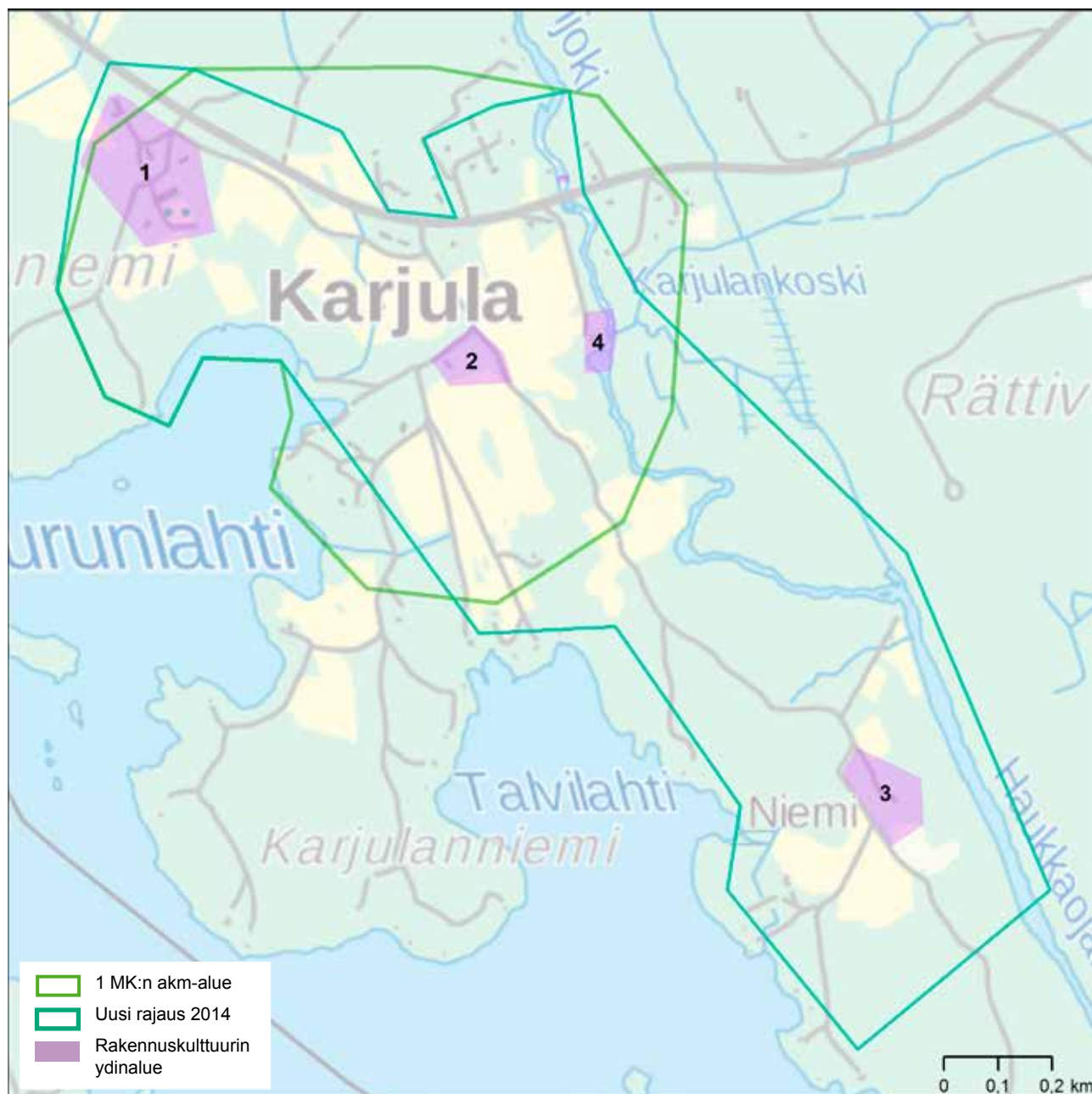
Sähkövoimalaitos

LÄHTEET

Kurun rantaosayleiskaava, rakennetun ympäristön selvitys, 2002, Jaakko Pöyry infra

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Tyrkkölän maakirjatalo 1616, myöh. Nygård, myöh. Palhonniemen huoltokoti, päärakennuksia vanhempi 1800-luvun puolivälistä ja uudempi 1914, muita rakennuksia, mm. aitta
2. Iso-Karjulan maakirjatalo 1558, pihapiirissä vanhaa rakennuskantaa
3. Niemen sotilastorpan pihapiiri, päärakennus ja aittoja
4. Karjulankosken patorakenteet yläjuoksulla, alajuoksulla ruuhi ja sähkövoimalaitos n. 1930-luvulta Karjulan myllynpaikalla

PAROSTEN KAIVOS

Ympäristötyyppi: kaivos, tutkimuslaitos

Sijainti: Ylöjärven länsiosa, Takamaa

KOHDE

- tiiliset tuotantorakennukset
- tiiliset yleiset rakennukset
- puiset asuinrakennukset
- pari- ja nelitaloja

NYKYTILA

Kaivostoiminnan rakennukset ja paloasema säilyneet, aluetta täydennysrakennettu, muodostaa suljetun alueen. Asuinyhdyskuntaa palvelevia rakennuksia pidetty kunnossa, päiväkotia ja osa asuinrakennuksista purettu.

MUUTOSKESTÄVYYS rakennukset ja rakenteet 1/3, alue 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- monipuolinen, harvinaisia rakennustyyppisiä ja toimintaa ilmentävä ympäristö
- erillisyyttä muusta yhdyskuntarakenteesta, metsien keskellä

Murskaamo

Asuinrakennus

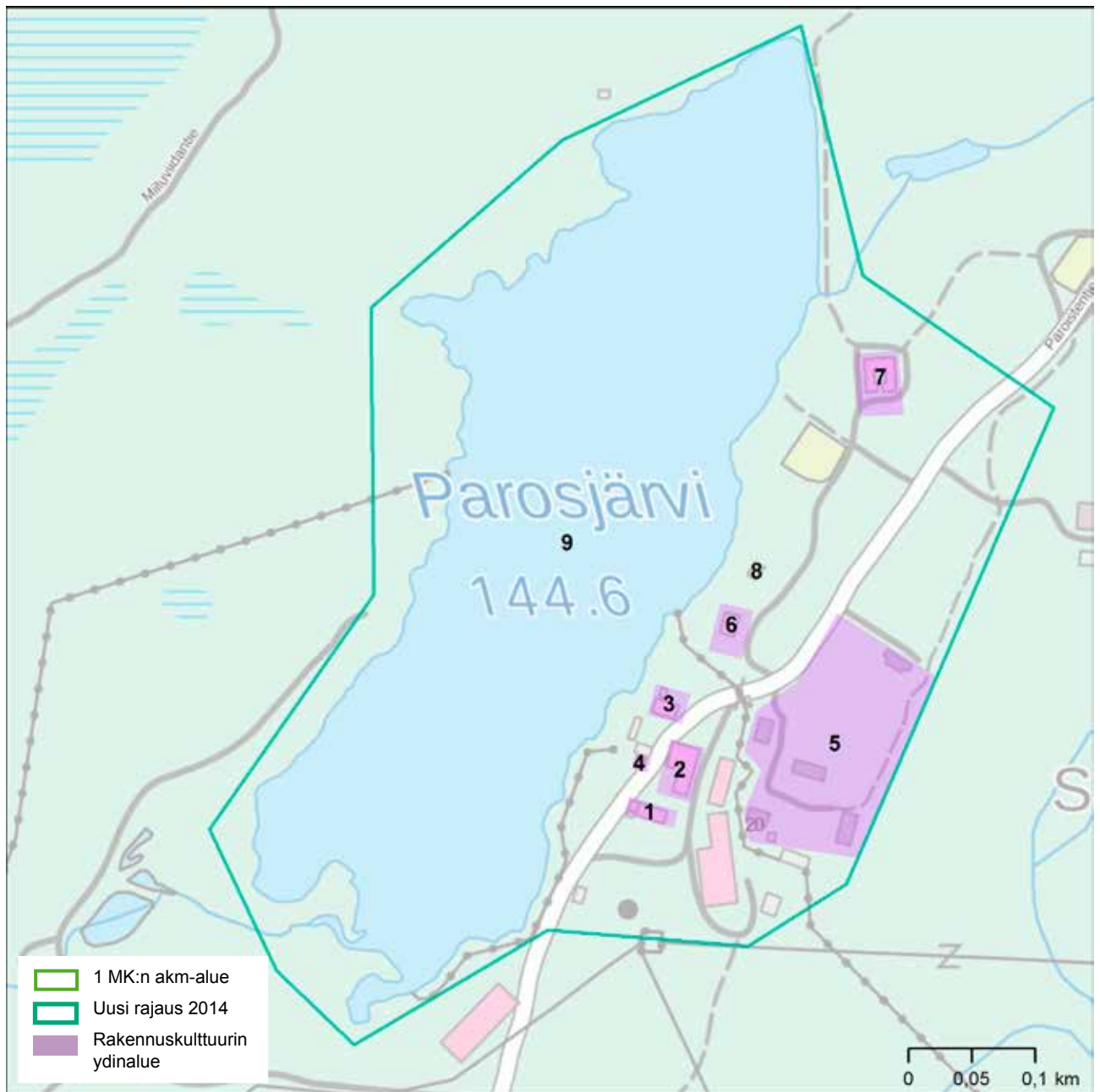
Kaivostorni

HISTORIA

- asutushistoria: tehtaan tukemaa ja hallinnoimaa asumista, kokonaisvaltaista työntekijöiden tarpeista huolehtimista
- elinkeinohistoria: valtionyhtiön kaivostoiminta, Takamaan kaupungin osana kaivosyhdyskunnan palveluja
- puolustuslaitoksen historia: tehtaan perustaminen jatkosodan aikana, alueen myöhempi käyttö tutkimuslaitoksena
- arkkitehtuurin historia: rakennusajankohdan tyylit, 1940-luvun alku ja 1950-luvun loppu, poikamiesasutuksen kuparipinnoite

LÄHTEET

Huviloita pyyntimailla, ketoja kaupungin kupeessa. Ylöjärven kulttuuriympäristöohjelma, 2004, Eija Teivas

1. Kaivostorni 1940-luvun alku
2. Paloasema 1940-luvun alku
3. Huoltorakennus 1940-luvun alku
4. Murskaamo 1940-luvun alku
5. Asuinrakennuksia 1940-luvun alku
6. Kerho 1940-luvun alku
7. Asuntola 1950-luvun loppu
8. Sauna-pesutupa 1940-luvun alku
9. Kaivostoiminnan synnyttämä järviallas

PENGONPOHJAN JA LÄNSI-TEISKON RUKOUSHUONEET YMPÄRISTÖINEEN

Ympäristötyyppi:
seurakunnallinen rakennus, pienasutus

Sijainti: Ylöjärven ja Kurun
taajamien välissä, Ylöjärvi

KOHDE

- kaksi rukoushuonetta
- kaksi kellokatosta
- hautakappeli
- pienasutusta

NYKYTILA

Kohteen rakennuksia on pidetty kunnossa.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

Länsi-Teisko, tapuli

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- Rukoushuoneet ilmentävät liikumismahdollisuuksien rajoitteita suhteessa kirkossakäyntiin, kirkonmenojen ja kristillisyyden merkitystä yhteisöille, paikallishengen ja toimeliaisuuden merkitystä maaseudulla
- Pengonpohjan yhteys järvimaisemaan avoimen rakentamattoman pellon yli
- Rukoushuoneet liittyvät kiinteästi molempien kylien muuhun rakennusperintöön, kantatiloihin ja kouluihin

Länsi-Teisko

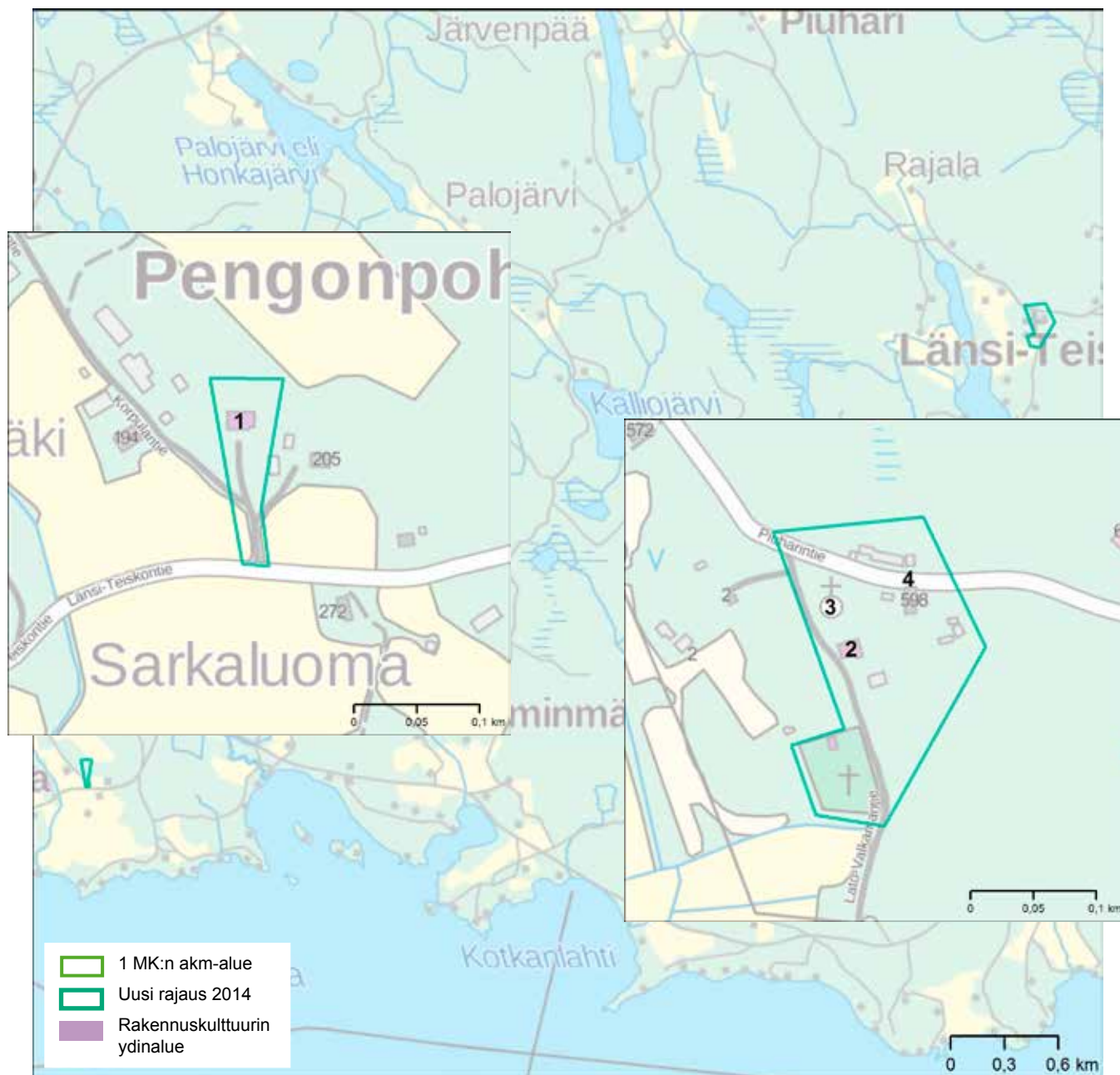
Pengonpohja

HISTORIA

- paikallishistoria: paikallisyhteisön ponnistelut oman rukoushuoneen saamiseksi ja ylläpitämiseksi
- seurakunnallinen historia: rukoushuonekuntien perustaminen ja toiminta
- rakentamisen perinne: alueiden hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- arkkitehtuurin historia: Länsi-Teiskon klassismi ja rationalismi; Yleisten rakennusten ylihallituksen suunnitelmat, Pengonpohjan nikkarintyyli

LÄHTEET

Huviloita pyyntimailla, ketoja kaupungin kupeessa.
Ylöjärven kulttuuriympäristöohjelma, 2004, Eija Teivas

1. Pengonpohjan rukoushuone 1898 ja kellokatos 1953
2. Länsi-Teiskon rukoushuone 1960-luku
3. Länsi-Teiskon hautakappeli 1924 ja kellotapuli 1920-luku
4. Länsi-Teiskon vieressä on säilynyt vanhaa pienasutusta kylänraitilla

PUNTASEN YKSINÄISTALO

Ympäristötyyppi: yksinäistalo

Sijainti: Kurun pohjoisosa, Ylöjärvi

KOHDE

- maatilan pihapiiri

NYKYTILA

Rakennuksia pidetty kunnossa, vapaa-ajankäytössä.

MUUTOSKESTÄVYYS 2/3

HISTORIA

- asutushistoria: Puntasen maakirjatalo 1572, Ylä-Satakunnan asuttaminen / Hämeen rintamaiden kantataloista muuttaneet uudisasukkaat, yksinäistalojen synty
- rakentamisen perinne: hirsinen asuinrakennus

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- sijainti korkealla maastonkohdalla, järven rannassa

Päärakennus

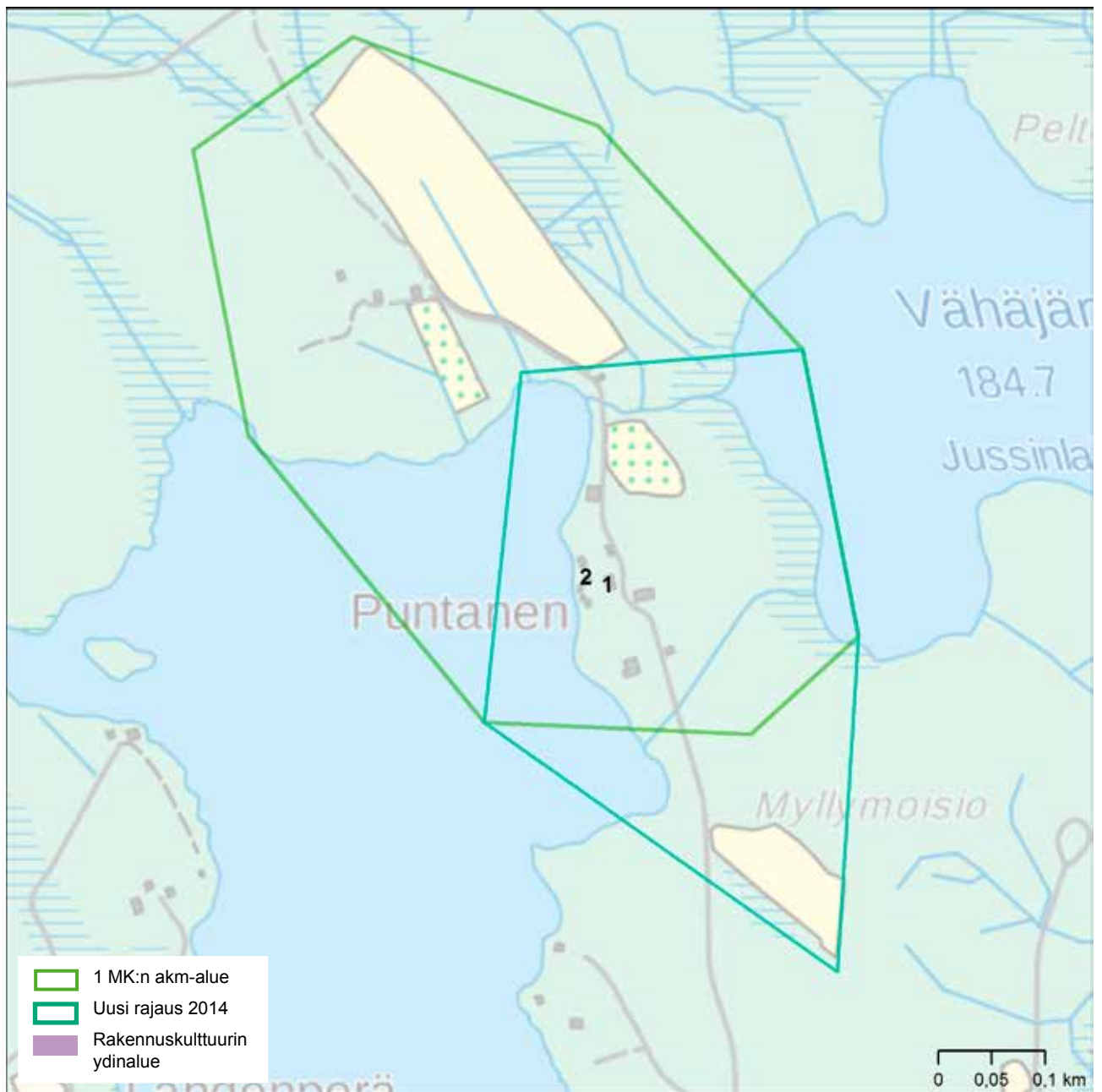
Päärakennus

LÄHTEET

Kurun rantaosayleiskaava, rakennetun ympäristön selvitys, 2002, Jaakko Pöyry infra;

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen;

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Päärakennus ilmeisesti siirretty paikalle
2. Ulkorakennuksia

VILJAKKALAN KESKUSTA

Ympäristötyyppi: kirkonkylä,
asuttu kylätontti, peltomaisema

Sijainti: Viljakkalan taajama, Ylöjärvi

KOHDE

- kirkko
- hautausmaa
- viljamakasiini
- liiketaloja
- pappila
- seurakuntatalo
- vanhainkoti
- maatilojen pihapiirejä
- pienasutusta

NYKYTILA

Kirkon asema maisemassa säilynyt, vaikka läntiset ja itäiset pellot rakentuneet pientaloilla. Julkisia rakennuksia ja asuinrakennuksia pidetty kunnossa. Julkiset rakennukset vaihtaneet tai vaihtamassa käyttötarkoitustaan. Kotirinteen asuin- ja liiketalo huonokuntoinen. Keskustassa jonkin verran häiritsevää uudisrakentamista, rivitaloja viime vuosikymmeniltä.

MUUTOSKESTÄVYYS kirkonmäki 1/3, kylänraitti 2/3

Yli-Sorvari

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- 1900-luvun kirkonkylän ympäristöä ilmentävä kokonaisuus
- kantatilojen pihapiirien ja palvelukeskustan kerroksellinen mutta sopusointuinen kokonaisuus
- kirkon sijainti maamerkinä
- keskustan epäsäännöllinen tieverkosto

HISTORIA

- asutushistoria: alueen kohdalla Viljakkalan maakirkonkylä, varhaiskeskiaikainen asutus
- seurakunnallinen historia: kirkonpaikka viimeistään 1600-luvulta, pappila ja seurakuntatalo
- elinkeinohistoria: maatilojen pihapiirit tuotantorakennuksineen ja eri aikojen liikerakennukset
- seudun historia: mahdollisesti Kyrön muinaispitäjän keskus
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- arkkitehtuurin historia: intendentinkonttorin kirkon suunnittelu 1839 (A.W. Arppe, C.L. Engel), G. Schreckin muutokset 1888, nykyiset julkisivut 1930, Toivo Paatelan suunnittelema pappila 1933 klassismia. Seurakuntatalon modernismi, vanhainkodin postmodernismi

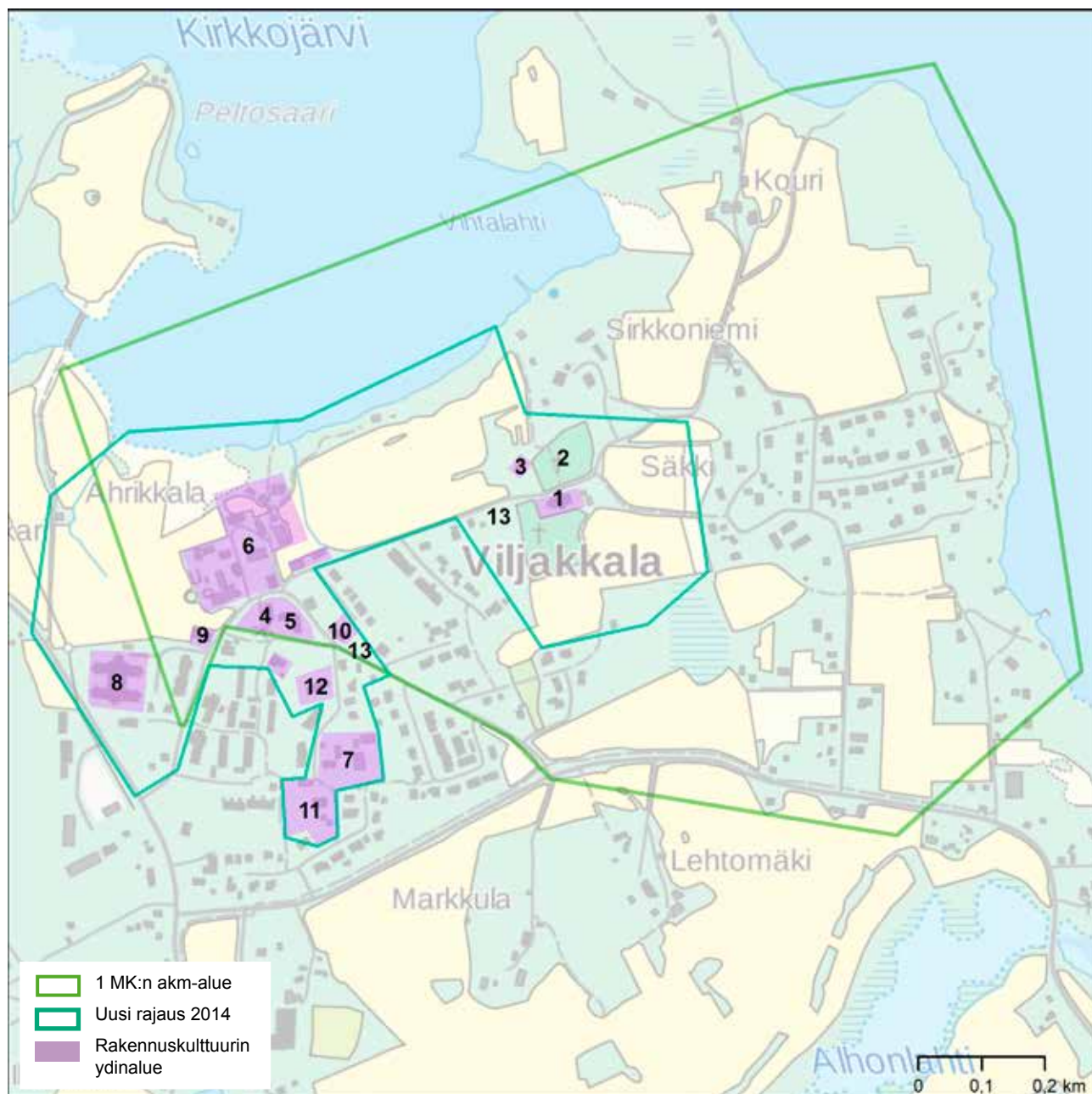

Kirkolta länteen

LÄHTEET

Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981,
Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen

Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006,
Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski

1. Kirkko 1842 (1854, 1878, 1888, 1930)	10. Pankki 1950-luvulta
2. Hautausmaa vanhemman kirkon paikalla, kiviaita 1850-luvulla, laajennukset 1884 ja 1913	11. Pappila, päärakennus 1933, toinen rakennus vuosisadan vaihteesta
3. Lainajvästön makasiini 1890	12. Seurakuntatalo 1960-luvulta
4. Yli-Sorvarin päärakennus, entinen kunnantalo, 1900-luvun vaihteesta	13. Viljatie varrella ja kirkon vierellä pienasutusta vuosisadan vaihteesta
5. Kunnantalon tontilla asuinkerrostalo, 1950-60-luvulta	
6. Alasorvarin ja Ahrikkalan pihapiirit raitin varressa, pellot viettävät Kirkkojärvelle	
7. Hopun pihapiiri Virkatiellä	
8. Vanhainkoti-palvelukeskus 1980-luvulta	
9. Kauppa- ja liiketaloja 1900-luvun alkupuolelta	

VILLA URPO

Ympäristötyyppi: edustusasunto

Sijainti: Ylöjärvi: Siivikkala

KOHDE

- edustusasunto

NYKYTILA

Alkuperäisessä käytössä, pidetty kunnossa.

MUUTOSKESTÄVYYS 1/3

HISTORIA

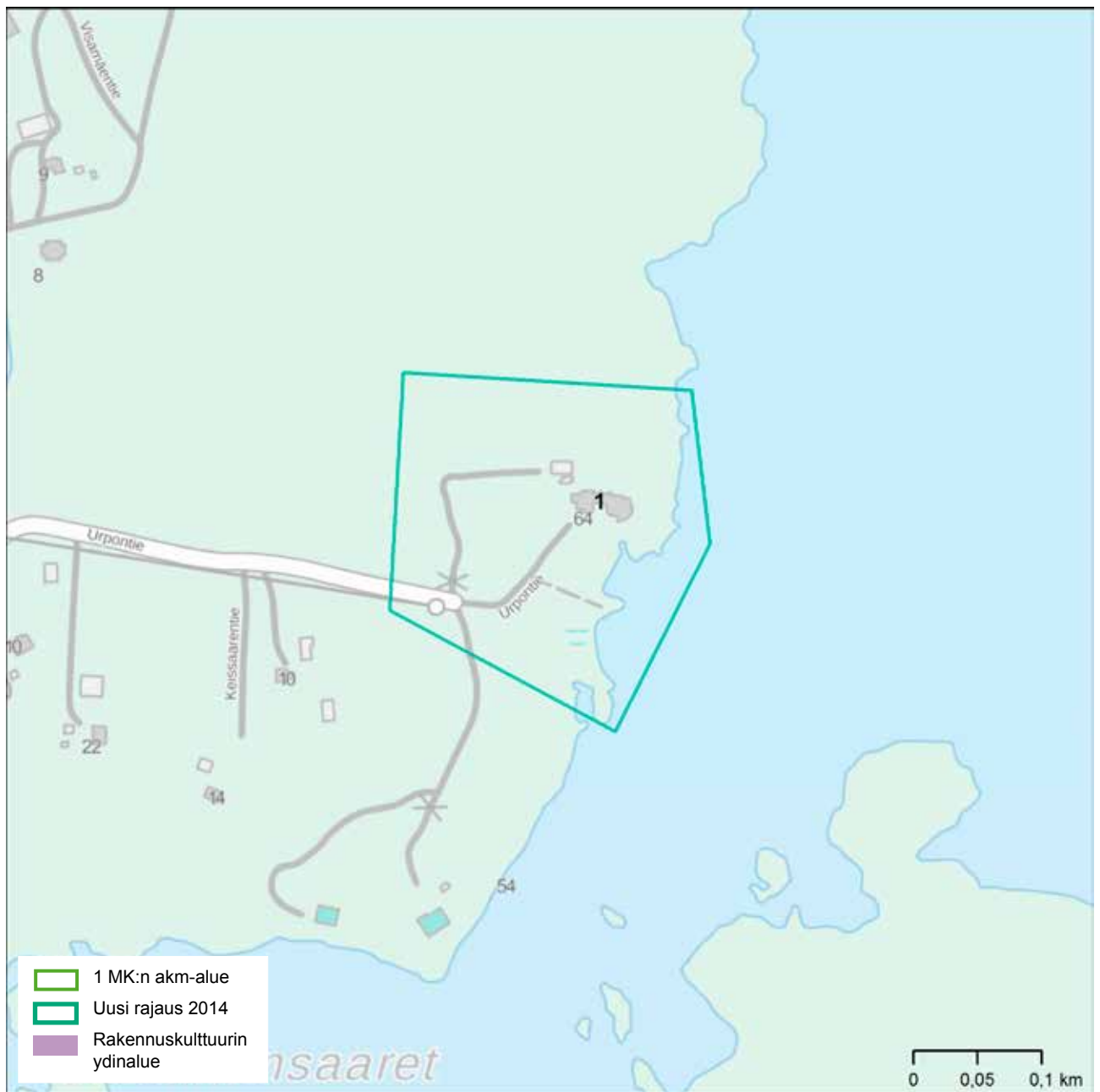
- kulttuurihistoria: taidekeräily, mesenaattitoiminta
- arkkitehtuurin historia: Pentti Tanhuan ja Eero Saaren suunnittelema, uniikkia arkkitehtuuria, ekspressiivisen arkkitehtuurin ja regionalismin vaikutusta, Kurun graniittia

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- arkkitehtuuri
- suhde ympäröivään luontoon
- näkyvyys maisemassa

LÄHTEET

Huviloita pyyntimailla, ketoja kaupungin kupeessa.
Ylöjärven kulttuuriympäristöohjelma, 2004, Eija Teivas

1. Villa Urpo 1976, linnamainen edustus- ja asuinrakennus, veistoksia pihapiirissä

YLINEN

Ympäristötyyppi: kantatilan (lohkotilan) asuinpaikka, hoitolaitos

Sijainti: Kaihari, Ylöjärvi

KOHDE

- maatilan päärakennus
- makasiini
- renkitupa
- puisto
- muuntaja
- hallintorakennus
- osastorakennuksia
- vesitorni
- asuinkerrostaloja

NYKYTILA

Hoitopaviljonkien kunnossapidosta tingitty, muut kohteen rakennukset pidetty kunnossa. Hoitotominta alueella lakannut. Asuinkerrostalot asuttuja

MUUTOSKESTÄVYYS päärakennuksen pihapiiri, puisto sekä osa-alueiden erottuvuus 1/3, asuinkerrostalot 2/3, hoitolaitoksen ympäristö 3/3

Renkitupa

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- voimakkaan kerroksellinen, osa-alueista koostuva kokonaisuus
- vanhan edustuskäyttöön hankitun tilan pihapiirin puistomainen kokonaisuus
- paviljonkien alueen kokonaissommittelu rinteessä
- asuinkerrostalojen sijainti järven rannassa

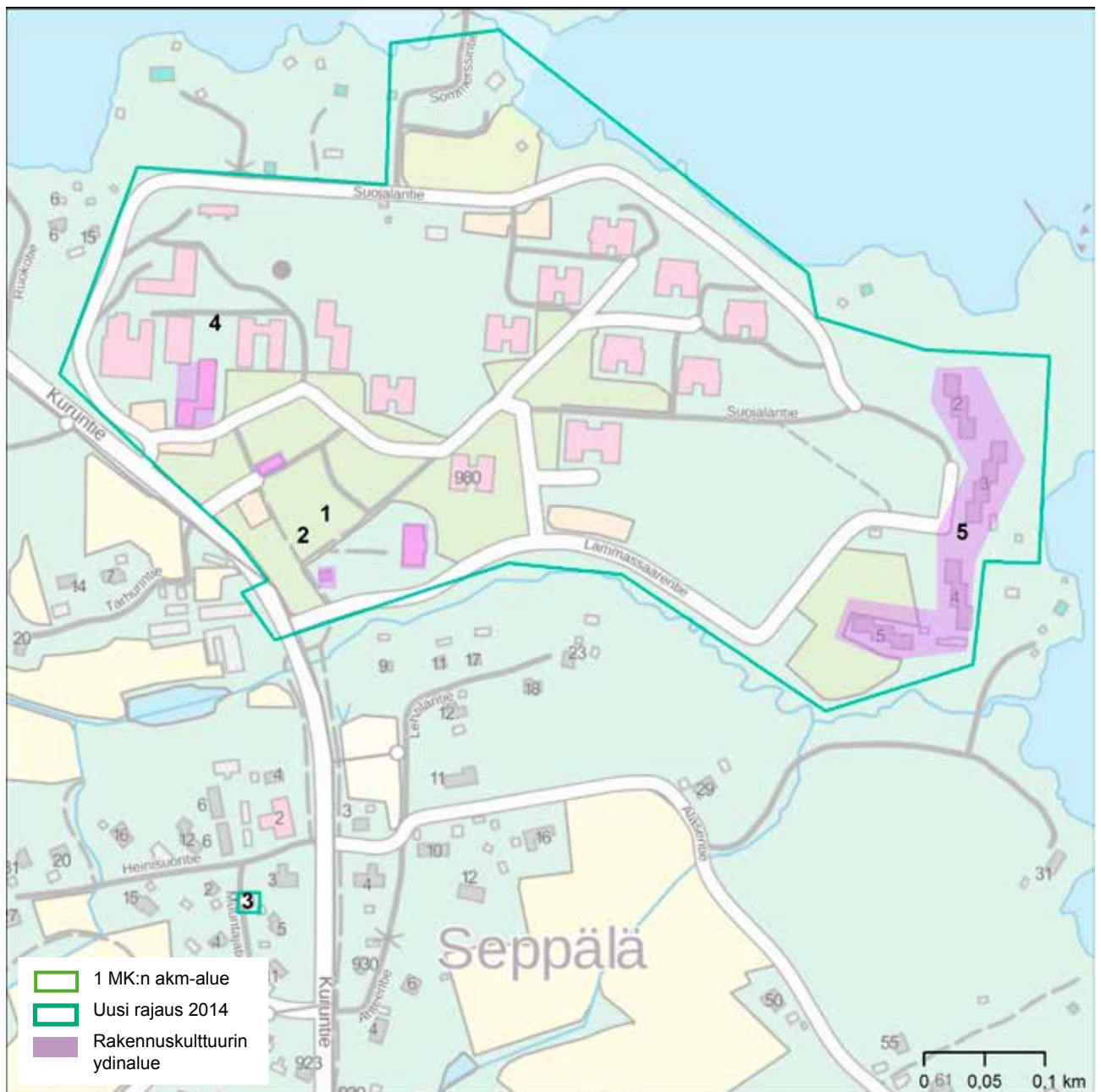
Hoitopaviljonki

HISTORIA

- asutushistoria: lohkotilan asuinpaikka, vauraan teollisuusjohtajan edustustila, laitosasuminen, työväen asuinkerrostalot
- rakentamisen perinne: alueen muuratut rakennukset
- sosiaalishistoria: hyvinvointiyhteiskunnan historia, kehitysvammaisten hoitoon tarkoitettu Tampereen kaupungin keskuslaitos 1961 lähtien
- arkkitehtuurin historia: Bertel Strömmerin suunnittelemat Ylisen tilan päärakennus, makasiini, renkitupa ja muuntaja 1920-luvun klassismia. Asuinkerrostalot 1960-luvun rationalismia

LÄHTEET

Huviloita pyyntimailla, ketoja kaupungin kupeessa. Ylöjärven kulttuuriympäristöohjelma, 2004, Eija Teivas;
Ylöjärven kaupunki, Maaseutualueen rakennus- ja maisemahistoriallinen inventointi, 2009, FCG / Jari Heiskanen

1. Ylisen tilan päärakennus, viljamakasiini ja renkitupa 1928
2. Puistomainen edellisten rakennusten muodostama pihapiiri
3. Muuntaja Ylisen keskuslaitoksen eteläpuolella 1920-luku
4. Hallintorakennus, koulu, hoitopaviljongit, vesitorni ja lämpölaite 1965-1968
5. Henkilökunnan neljä asuinkerrostaloa Näsijärven rannassa 1960-luvun loppu

YLÖJÄRVEN KIRKKO JA YMPÄRISTÖ

Ympäristötyyppi: kirkonkylä

Sijainti: Ylöjärven keskusta

KOHDE

- kirkko
- hautausmaa
- pappila
- kolme kantatila
- huvila
- koulu
- torppa
- raitin linjaus

NYKYTILA

Kohteen maisemahistoria ja ominaispiirteet ovat jääneet taajamoitumisen ja liikennehankkeiden alle. Piirteet säilyneet lähinnä rakennustasolla lukuun ottamatta Pietilän ja Kärpänmäen kokonaisuuksia. Rakennuksiin on tehty merkittäviä muutoksia. Kirkolla on vielä väljyyttä näkyä hautausmaan ja Räikän talon suuntaan. Raittimaisuus on kadonnut nykyaikaisen kadunrakentamisen myötä.

MUUTOSKESTÄVYYS kirkko ja Pietilä: 1/3 muutoin 2/3

OMINAISPIIRTEET JA ARVOT

- ilmentää 1800-luvun kirkonkylän ja kantatilojen rakennusperinnön jäämistä taajamarakenteen sisään
- kirkon näkyminen maisemassa
- arvorakennusten arkkitehtuuri liittyy tyyllisesti seudun kartanoiden Mäkkylän ja Teivaalan uusklassismin aikana rakennettuihin päärakennuksiin
- Pietilän kokonaisuus

Räikän päärakennus

HISTORIA

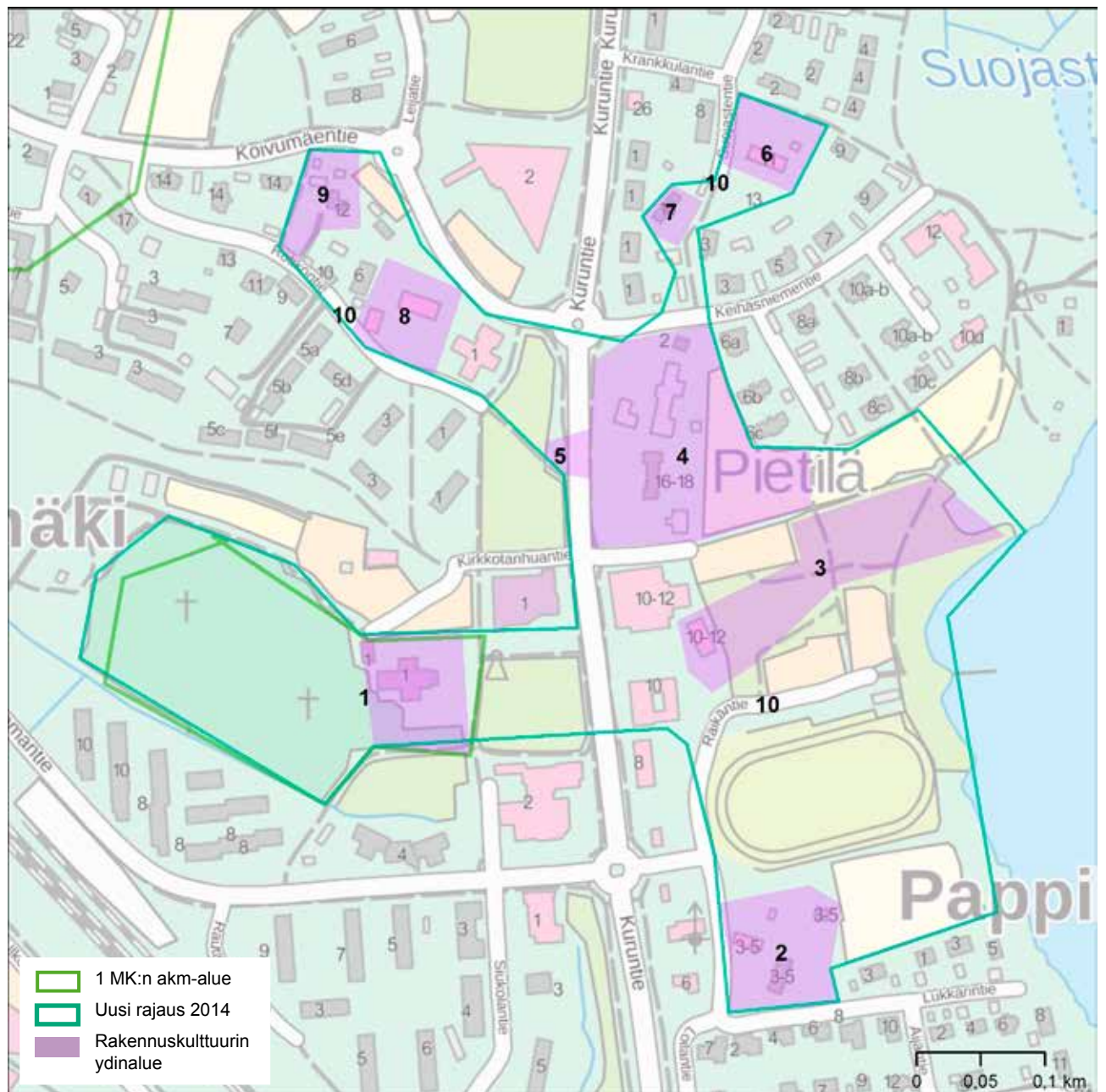
- asutushistoria: kantatalojen asuinpaikka, pappilan virkatalo, torppariasutus
- seurakunnallinen historia: kirkonpaikka 1780-luvulta, pappila
- sivistyshistoria: Ylöjärven ensimmäinen kansakoulu
- hallinnon historia: pappila, Räikän talo Ylöjärven kaupungin käytössä
- puistotaiteen ja yhdyskuntasuunnittelun historia: Räikän puisto
- rakennussuojelun historia: Räikän talon suojelukiistat
- rakentamisen perinne: alueen hirsiset rakennukset, muuratut rakennukset
- arkkitehtuurin historia: intendentinkonttorin kirkon suunnittelu 1847 (E.Lohrmann, A.F. Granstedt) uusklassismia, J. Stenbäckin toteutumattomat muutos suunnitelmat 1904. Räikän empiretyyli, Grankullan päärakennuksen uusklassismi, koulun uusrenessanssityyli. Pietilän jugendtyylinen päärakennus

Loilan koulu

LÄHTEET

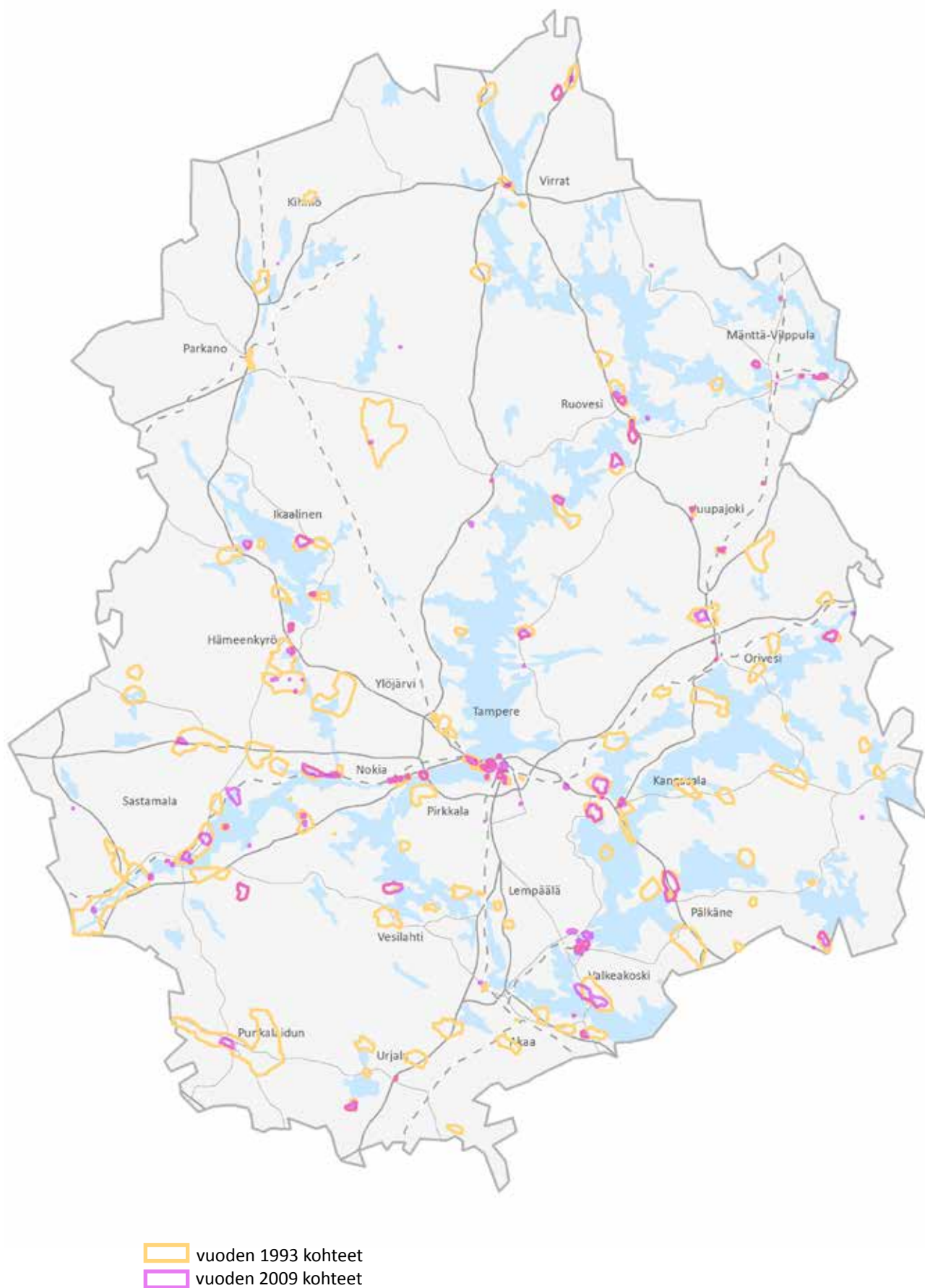
Huviloita pyyntimailla, ketoja kaupungin kupeessa. Ylöjärven kulttuuriympäristöohjelma, 2004, Eija Teivas; Ydinkeskustan osayleiskaavan muutos, kaavaselostus, 2013, Ylöjärven kaupunki; ed. selvitys historiallisen ajan maisemasta ja rakennetusta kulttuuriympäristöstä, 2011, A-insinöörit /Ahola; Seutukaava

1. Kirkko 1850 (1928, 1966), hautausmaa 1780, 1860
2. Pappilan pihapiiri, päärakennus 1860 (1932), väentupa, puutarha
3. Räikän maakirjatilä 1540, päärakennus 1825 ja puisto
4. Pietilän maatalon pihapiiri, päärakennus 1901 (1918), ulkorakennuksia
5. Pietilän makasiini 1859 tien toisella puolella
6. Suojasen päärakennus 1899, kellariaitta
7. Krankkulan huvila, entinen torppa, asuinrakennus n. 1866
8. Loilan koulu 1888, asuinrakennus samalta ajalta
9. Pienasutus: Pietilästä erotettu Kiviniemi, pihapiiri
10. Rotikontie, Suojastentie ja Räikäntie sijaitsevat vanhojen kulkuteiden kohdilla, samoin Pietilän pihapiirin läpi kulkenut reitti on havaittavissa

Liite 1

Kartta: Pirkanmaan valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt

Liite 2

Maaseudun rakennetun ympäristön maakunnallisesti arvokkaat kohteet 2016:

AKAA:	Hautaan kartanot ja Favénin huvila Arolan kartano Rätön kartano
HÄMEENKYRÖ:	Osaran kartano ja maamieskoulu Kyröspohjan kylä
IKAALINEN:	Kilvakkalan kylä Poltinjoen myllyt Vähäröyhiön kylä Luhalahden kirkko Tevaniemen keskusta
JUUPAJOKI:	Kopsamon kirkonkylä
KANGASALA:	Raikun raittikylä Lihasan kartano Tursolan raittikylä Leivin mökkiyhdyskunta Iso-Mattilan tila Kuhmalahden kirkonkylä
LEMPÄÄLÄ:	Aimalan Lahdenkylä ja Penttilän tila Sotavallan, Kelhon ja Lastusten kartanot (tässä raportissa)
MÄNTTÄ-VILPPULA:	Ahvenlahden Honkon ja Saarilahden tilat
NOKIA:	Knuutilan kartano
ORIVESI:	Vetterkullan kartano Koivuniemen kaupunki Suomaseman Seppälän ja Ylä-Jussilan tilat Pitkäjärven ja Laasolan kylät Uiherlan seuratalo, koulu ja urheilukenttä Talviaisten kylä
PARKANO:	Kairoskosken saha ja mylly
PIRKKALA:	Anian kylä, Sankilan kartano
PUNKALAIKUN:	Oriniemen ja Liitsolan kylät Yli-Kirran museo ja Rasin tila
PÄLKÄNE:	Kankaisten kartano Kantolan kartano ja mylly Myttälän kartano ja Salinmäen museo Närin ja Kuiseman kartanot sekä Kajantilan kylä, joka on erikseen rakennetun ympäristön kohteena
RUOVESI:	Vastalahden tila Muroleen kirkonkylä

SASTAMALA:	Selkeen kartano Häijään Rienilän ja Salmin kylät Kärppälän kylä
TAMPERE:	Salomaan ja Huhdanpään torpat Aitolahden ja Teiskon rantahuvilat Vähä-Kulkkilan ja Iso-Kulkkilan tilat
URJALA:	Maunolan tila Urjalankylä Honkolan kartano ja Pappila ympäristöineen Ikaalan Isotalo
VALKEAKOSKI:	Haukilan kartano ja Mälkiäisten kylä Metsäkansan kirkko
VESILAHTI:	Narvan kylänraitti Sakoisten Kurjen ja Hollon tilat Palhon kartano
VIRRRAT:	Kitusen talo Jäähdyspohjan myllyt Liedenpohjan kylä ja tilat Wolanterin talo
YLÖJÄRVI:	Parkunkosken myllyn ja sahan ympäristö Teivaalan ja Mäkkylän kartanot Toikon tila Harhalan kylä Inkulan silta Lempiänniemen Runsaan ratsutila Taivalpohjan kylä

Kuvaukset ovat selvityksessä ”Kulttuurimaisemat 2016. Pirkanmaan maisemallisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaat maatalousalueet”. Pirkanmaan liitto

- Kauppi-Niihaman osayleiskaava-alue kulttuuriympäristöinventointi, 2004, Pirkanmaan maakuntamuseo / Jari Heiskanen & Kalle Luoto
- Keskusta-alueen osayleiskaava Selvitys rakennetusta ympäristöstä, raportti, Selvitystyö Ahola, Ahola Teija / Urjalan kunta, 2009
- Keskustan osayleiskaava. Kulttuuriympäristöselvitys, 2010, Selvitystyö Ahola, Teija Ahola
- Killinkosken kehittämisselvitys, 1986, Tampereen seutukaavaliitto, Virtain kaupunki
- Killinkosken kylätaajaman rakennetun ympäristön selvitys, 2009, Outi Palttala
- Kissanmaa Rakennetun ympäristön inventointi, 2007, Pirkanmaan maakuntamuseo / Miia Hinnerichsen
- Kokemäenjoen yläjuoksun maisema, Äetsän seudun maisemaselvityshanke, 2000, Arkkitehtitoimisto Lehto - Peltonen - Valkama Oy
- Kuhmalahti, Vehkajärvi kulttuuriympäristöinventointi, 1993 julk. 2003, Rakennuskulttuuriyö Kivikenkä / Pauliina Tiusanen
- Kuhmalahti Vehkajärvi osayleiskaava-alueen muinaisjäännösinventointi, 2003, Mikrolitti oy / Timo Jussila
- Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa, Suomen ympäristö 28/2011, Ympäristöministeriö
- Kulttuuriympäristöselvitys, Keskustataajaman osayleiskaava 2030, luonnos 2013, FCG
- Kumpuja ja kivinavettoja, Oriveden kulttuuriympäristöohjelma, 2003, Eija Teivas
- Kurun rantaosayleiskaava, rakennetun ympäristön selvitys, 2002, Jaakko Pöyry infra
- Kyröskoski Hämeenkyrö Rakennusinventointi 2001, Kirsi Niukko Tampereen museot
- Lielahden sellu- ja kumihierretehtaan uudiskäytön mahdollisuudet, diplomityö TTY, 2012, Pentti Nurminen
- Lempäälän keskustan rakennusinventointeja osayleiskaavaa varten, 2009, Lempäälän kunta
- Luopioinen rakennusinventointi 2002, Puutikkala, Karviala, kirkonkylän Susimäki, Jari Heiskanen, Pirkanmaan maakuntamuseo
- Luopioisten historia kunnan itsenäistymiseen 1868, 2013, Kaarle Sulamaa
- Messukyläläisiä I-III, 2001-2004, Juha Javanainen
- Metsäliitto-Yhtymän rakennushistoriallinen inventointi, Niemenrannan suunnittelualue vers. 30.10.2007, 2002, Timo Kantonen
- Mäntän tehdasalueen rakennusinventointi, 1994-95, Tarja Hedman
- Mäntän teollinen kehitys; muistio, saatu käyttöön 2013, kaupunginarkkitehti Sirkka Sortti
- Nokian kulttuuriympäristöohjelma, 2001, Eija Teivas, Annu Tulonen
- Olli-Pekka Hannu, Palvialan alue. Rakennuskannan inventointi 1994
- Oriveden Rantaosayleiskaava, rakennetun ympäristön selvitys, 2010, Outi Palttala
- Parkanon rakennetun ympäristön selvitys, 2010, Jari Heiskanen, FCG
- Patalan pojista moneksi kyläksi 1-2 (kylähistoria), 2010, toim. Aila Sipilä et al.
- Petsamo rakennetun ympäristön kulttuurihistorialliset ominaispiirteet, 2006, Pirkanmaan maakuntamuseo / Anna Lyyra-Seppänen
- Pikonlinnan alue Kangasala rakennusinventointi, 2011, Huura Oy
- Pikonlinnan sairaalan rakennustaiteellinen selvitys, 2006, arkkitehtitoimisto Lasse Kosunen Oy
- Pirkanmaan alueellinen kulttuuriympäristöohjelma, 2002, Pirkanmaan Ympäristökeskus / Annu Tulonen, Leena Lusa, Marita Palokoski
- Pirkanmaan historiallisesti merkittävät tiet, karttaselvitys, 2011, Pirkanmaan maakuntamuseo / Kalle Luoto
- Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, 1981, Tampereen seutukaavaliitto / Lauri Putkonen
- Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt, 2006, Pirkanmaan liitto / Marita Palokoski
- Pirkkalan rakennetun kulttuuriympäristön selvitys, 2002, Pirkanmaan maakuntamuseo / Jari Heiskanen
- Pohjaslahden kylätaajaman rakennus- ja kulttuurihistoriallinen sekä maisemallinen inventointi, 2009, Seija Kuusinen
- Rakennusinventointi ja maisemahistorian perusselvitys Kalmaa, Pauliina Tiusanen 2002
- RKY 2009, Museovirasto (www.rky.fi)
- Sahalahti, maisemaselvitys ja rakennusinventointi, 2006, Rakennuskulttuuriyö Kivikenkä / Pauliina Tiusanen

- Sammaan seudun kyläsuunnitelma 2009
- Sastamalan Kiikoiskosken ja Putajankosken kulttuurimaisema- ja muinaisjäännösselvitys, 2013, Mikroliitti Oy
- Sastamalan kylät: <http://www.sastamalankylat.fi/kylakortit/>
- Satakunnan kulttuuriympäristöt, 2012, toim. Niina Uusi-Seppä
- Stormin kyläosayleiskaava, Kulttuuriympäristöselvitys, 2014, Sastamalan kaupunki
- Stormin kyläosayleiskaavan aineisto, 2014
- Stormi, seutukaavan selvityksiä, Pirkanmaan liitto
- Tammela suutarien pääkaupunki, 1997, Matti Wacklin
- Tampereen Aitolahden ja Teiskon rakennuskulttuuri, 2008, Tampereen kaupunki, Kaupunkiympäristön kehittäminen / Juha Jaakola
- Tampereen Härmälänranta Kantatehtaan ympäristön rakennusinventointi, 2012, Pirkanmaan maakuntamuseo
- Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri, 1998, Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö / Juha Jaakola & Marjatta Leskinen
- Tampereen keskustan rakennettu kulttuuriympäristö, 2012, A-Insinöörit suunnittelu Oy
- Tampereen keskustan ulkopuolisten 1960- ja 1970-luvun asuinalueiden inventointi ja arvottaminen, 2010, Tampereen kaupunki / Pöyry Environment Oy
- Tampereen Niemen kartanon alue rakennetun kulttuuriympäristön inventointi, 2011, Mirkku Haapasaari ja Pauliina Tiusanen
- Tampereen Niemen kartanon alue rakennetun kulttuuriympäristön inventointi, 2011, Mirkku Haapasaari (2006) ja Pauliina Tiusanen
- Tampereen vesi- ja ympäristöpiirin alueen vesimyllyt ja -sahat, 1989, Sirkka Köykkä
- Tampereen yliopistollisen keskussairaalan rakennetun ympäristön inventointi, 2008, Pirkanmaan maakuntamuseo, Miia Hinnerichsen
- Teiden varsilla ja vesireiteillä. Lempäälän kulttuuriympäristöohjelma, 2004, Eija Teivas
- Toijalan rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema, 2009, FCG / Jari Heiskanen
- Tulin Teille... Siitaman kyläkirja, 2002, Jarmo Haavisto et al.
- Valkeakoski - keskustan kulttuuriympäristön kehittäminen osana kansallista kaupunkipuistoa, 2011, Minna Kulojärvi
- Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet ja rakennettu kulttuuriympäristö, muistio, 2009, Ympäristöministeriö
- Vammalan keskustaajaman maisemaselvitys, 2000, Vammalan kaupunki / Juha Mäkelä
- Vammala, Keskustan osayleiskaava-alueen kulttuuriympäristöinventointi, 2004, Pirkanmaan maakuntamuseo / Jari Heiskanen
- Vesilahti Kirkonkylän ja sen ympäristön rakennusinventointi ja maisemahistorian selvitys, 2004, Jari Heiskanen
- Viiala rakennetun ympäristön ja kulttuurimaiseman inventointi, 2005-2006, Pirkanmaan maakuntamuseo / Jari Heiskanen
- Vilppulan taajama-alueiden kulttuurihistoriallinen esiselvitys, 2009, Riitta Jaakkola
- Visuveden yleiskaavallinen tarkastelu, 2012 Ramboll
- Vuolleniemen asemakaava, Kulttuuri- ja maisemaselvitys, 2012, Ramboll
- www.visuvesi.fi, www.lemmenniemi.fi
- Ydinkeskustan osayleiskaavan muutos, kaavaselostus, 2013, Ylöjärven kaupunki ja selvitys historiallisen ajan maisemasta ja rakennetusta kulttuuriympäristöstä, 2011, A-insinöörit / Ahola
- Ylöjärven kaupunki, Maaseutualueen rakennus- ja maisemahistoriallinen inventointi, 2009, FCG / Jari Heiskanen

PIRKANMAA

Nalkalankatu 12, PL 76, 33201 Tampere
Puh. (03) 248 1111 (vaihe)
faksi (03) 248 1250
pirkanmaan.liitto@pirkanmaa.fi
www.pirkanmaa.fi

TEEMME MUUTOSTA YHDESSÄ

